

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної (військової) адміністрації
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Кафедра спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти

ПРАКТИКУМ З КОРЕКЦІЙНО- РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ООП

навчальний посібник для здобувачів освіти зі спеціальності

016 «Спеціальна освіта»

рівень освіти другий «Бакалавр»

галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

Харків – 2023

ББК

УДК 378.091.33-0272:376-056.36(072)

Укладач:

Бровченко А. К. кандидат психологічних наук, доцент

Рецензенти:

Практикум з корекційно-розвивальної роботи з дітьми з ООП: навчальний посібник для здобувачів освіти зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта» рівень освіти другий «Бакалавр» галузь знань 01 Освіта / Педагогіка / Укладач А. К. Бровченко. Харків : КЗ «ХГПА». 2023. с.

В посібнику надаються практичні рекомендації здобувачам освіти щодо організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають порушення розвитку. Цей посібник включає теоретичні основи та методичні рекомендації щодо організації ефективної корекційно-розвивальної роботи в закладах спеціальної освіти. Увага зосереджується на різних аспектах розвитку, включаючи сенсорну сферу, емоційно-вольову сферу, поведінку та здатність до соціальної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами. В посібнику пропонуються також практичні методики корекції та розвитку дітей з особливими потребами.

УДК 378.091.33-0272:376-056.36(072)

Затверджено на засіданні науково-методичної ради Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Протокол №   від

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ООП.....	7
Тема 1. Теоретичні основи корекційно-розвивальної роботи.....	7
Тема 2. Організація корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що мають порушення розвитку.....	17
Тема 3. Удосконалення професійно корекційних компетенцій педагога.....	26
Тема 4. Організація корекційно-розвивального простору в системі освіти дітей з порушеннями інтелекту.....	38
РОЗДІЛ 2. НАПРЯМКИ ТА МЕТОДИ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ООП.....	48
Тема 5. Загальнопедагогічні та психокорекційні методи роботи з дітьми з ООП в процесі корекційно-розвивальної роботи.....	48
Тема 6. Інтерактивні методи навчання, корекції та розвитку дітей.....	61
Тема 7. Дистанційні технології у корекційно-розвивальній роботі.....	77
Тема 8. Використання технічних засобів та штучного інтелекту в корекційно-розвивальній роботі з дітьми з порушеннями розвитку.....	89
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКИ, СПРЯМОВАНІ НА РОЗВИТОК ТА КОРЕКЦІЮ СЕНСОРНОЇ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З ООП.....	100
Тема 9. Корекція сенсорної сфери дітей з порушеннями розвитку.....	100
Тема 10. Розвиток та корекція часових та просторових уявлень дітей з ООП..	113
Тема 11. Розвиток моторики дітей з ООП та корекційна ритміка.....	126
Тема 12. Корекція та розвиток уваги, пам'яті та мислення дітей з ООП.....	146
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИКИ, СПРЯМОВАНІ НА РОЗВИТОК ТА КОРЕКЦІЮ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З ООП.....	162
Тема 13. Розвиток та корекція емоційної сфери дітей з ООП.....	162
Тема 14. Розвиток та корекція вольової саморегуляції дітей з ООП.....	179
Тема 15. Корекційна робота з дітьми з ООП, що пережили травматичну подію.....	190
РОЗДІЛ 5. МЕТОДИКИ, СПРЯМОВАНІ НА РОЗВИТОК ТА КОРЕКЦІЮ ПОВЕДІНКИ І ЗДАТНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ З ООП.....	209
Тема 16. Корекція та розвиток комунікативної сфери дітей.....	206
Тема 17. Корекція девіантної поведінки дітей з порушеннями розвитку.....	223
Тема 18. Корекційна робота з сім'ями, в яких виховуються діти з ООП.....	239
ЗАКЛЮЧЕННЯ.....	253
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	255

ВСТУП

Корекційно-розвивальна робота з дітьми, які мають особливі освітні потреби (ООП), є невід'ємною складовою сучасної освітньої системи. Ця робота спрямована на підтримку та розвиток дітей з різними порушеннями розвитку, забезпечуючи їм рівні можливості для отримання якісної освіти. Вона вимагає спеціалізованих знань, навичок та підходів, які враховують індивідуальні потреби кожної дитини. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з ООП створює безпечне та сприятливе середовище для розвитку дитини, де вона може навчатися, рости та досягати успіху.

У словнику іноземних слів поняття корекція визначається як похідне від латинського слова *correctio* – виправлення. Сам термін «корекція розвитку» як певна форма психолого-педагогічної діяльності вперше виникає в дефектології стосовно варіантів атипового розвитку дітей. У спеціальній освіті цей термін означає сукупність педагогічних впливів, вкладених у виправлення недоліків, відхилень у розвитку дитини. Надалі з розвитком прикладної вікової психології відбулася своєрідна експансія поняття «корекція» на область нормального розвитку. Таке розширення сфери застосування було обумовлено новими соціальними завданнями «значного підвищення морального та інтелектуального творчого потенціалу, формування у всіх дітей різнобічних творчих можливостей».

Під корекційно-розвивальною роботою розуміють систему медичних, педагогічних, психологічних заходів (впливів), що сприяють повноцінному розвитку дітей з ООП, подолання порушень їх розвитку та слугують цілям адаптації та реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров'я, які мають труднощі у навчанні та у соціальній адаптації загалом.

Корекційно-розвивальна робота з дітьми має спиратися на глибоке розуміння предмета, а також мати під собою методологічні підстави. Як одну з таких підстав можуть виступати принципи – вихідні положення, що визначають побудову програми роботи та світогляд педагогів-дефектологів:

– Гуманізму – позитивної віри у можливість дитини. Застосування принципу гуманізму неминуче вимагає розгортання у практиці роботи творчого позитивного підходу. Якщо ми дійсно визнаємо унікальність і неповторність кожної особистості, значить, не може бути універсальних форм та способів роботи з її розвитку та корекції. Реалізація гуманістичного підходу передбачає пошук позитивного творчого початку – ресурсів для подолання труднощів і проблем, збереження віри в позитивні якості та сили людини. Говорячи про реалізацію принципу у роботі з дітьми, які мають проблеми у розвитку, важливо не підміняти гуманізм жалем, за яким ховається зневіра у позитивні сили та якості. Гуманізм, заснований на вірі у позитивні сили та можливості людини, передбачає насамперед суб'єкт-суб'єктний, позитивний підхід при проведенні корекційно-розвивальної роботи.

– Принцип системного підходу – передбачає розуміння людини як цілісної системи. Він особливо ефективний при аналізі змін у поведінці та розвитку людини, оскільки вимагає вивчення всіх підсистем людини та їх

взаємозв'язків, взаємозумовленості та взаєморозвитку. Відповідно до принципу системності організація корекційно-розвивальної роботи з дітьми та підлітками, які мають порушення розвитку, повинна спиратися на компенсаторні сили та можливості дитини.

– Принцип реальності – передбачає передусім урахування реальних можливостей дитини та ситуації. А це означає, що корекційно-розвивальна робота має спиратися на комплексне, всебічне та глибоке вивчення дитини. Слід спеціально відзначити, що реалістичність – не самоціль, а умова успішної адаптації та розвитку. Педагогу-дефектологу, який здійснює корекційно-розвивальну роботу, важливо допомогти дитині прийняти себе такою, якою вона є, відокремити реальні можливості від «фантазійних», ідеальних установок.

– Принцип діяльнісного підходу передбачає, перш за все, опору корекційно-розвивальної роботи на провідний вид діяльності, властивий віку, а також його цілеспрямоване формування, оскільки тільки в діяльності відбувається розвиток та формування дитини. При порушеннях розвитку діяльність, властива тому чи іншому віку, може формуватися із запізненням і над повному обсязі, обмежуючи цим віковий розвиток дитини.

– Принцип індивідуально-диференційованого підходу передбачає зміни, форм та способів корекційно-розвивальної роботи залежно від індивідуальних особливостей дитини, цілей роботи, позиції та можливостей спеціалістів. Навіть при використанні групових форм роботи корекційно-розвиваючі впливи повинні бути спрямовані на кожну окрему дитину, враховувати її стан у кожний момент, проводиться відповідно до її індивідуального темпу.

В основу побудови комплексу корекційно-розвивальної діяльності покладено фундаментальні положення загальної, вікової та педагогічної психології:

1. Положення культурно-історичної концепції Л. С. Виготського, виходячи з якого ситуацію психокорекції особистості можна розглядати як досвід реальної життєдіяльності.

2. Положення, розроблене у теоретичній концепції В. І. Мясіщева, згідно з яким особистість є продуктом системи значущих відносин, тому ефективна корекція немислима без включення до корекційного процесу і самої дитини, та її оточення.

3. Положення теорії діяльності А. Н. Леонтьєва, що у тому, що позитивно здійснювати процес розвитку – означає управляти провідною діяльністю.

4. Розроблене Д. Б. Ельконіним положення про те, що корекційний потенціал гри полягає в практиці нових соціальних відносин, в які включається людина в процесі спеціально організованих групових занять.

Загальна мета корекційно-розвивальної роботи – сприяння розвитку дитини, створення умов для реалізації її внутрішнього потенціалу, допомога у подоланні та компенсації відхилень, що заважають її розвитку. Досягнення цієї мети можливе лише в тому випадку, якщо конкретні завдання корекційно-розвивальної роботи визначаються з урахуванням вікових особливостей дітей

та особливостей, пов'язаних із характером порушення онтогенезу. У зв'язку з цим слід позначити деякі моменти, що мають значення при визначенні завдань корекційно-розвивальної діяльності педагога-дефектолога:

- Корекційний вплив необхідно будувати так, щоб він відповідав основним лініям розвитку дитини в даний віковий період, спирався на властиві цьому віку особливості та досягнення.

- Корекція має бути спрямована на дорозвинення та виправлення, а також компенсацію тих психічних процесів та новоутворень, які почали складатися у попередній віковий період та які є основою для розвитку у наступний віковий період.

- Корекційно-розвивальна робота має створювати умови для ефективного формування тих психічних функцій, які особливо інтенсивно розвиваються у поточний період дитинства.

- Корекційно-розвивальна робота має сприяти формуванню передумов для благополучного розвитку на наступному віковому етапі.

- Корекційно-розвивальна допомога має починатися якомога раніше.

- Корекційно-розвивальна робота має бути спрямована на гармонізацію особистісного розвитку дитини на даному віковому етапі.

Метою посібника є надати здобувачам освіти поглиблені теоретичні знання щодо сутності корекційно-розвивальної роботи у практиці педагога-дефектолога, науково-теоретичні засади корекційно-розвивальної допомоги дітям з порушеннями розвитку, та сформувані у майбутніх педагогів-дефектологів практичні уміння організації психолого-педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та ознайомити їх з доступними і ефективними методиками корекційно-розвивальної роботи.

Першим кроком до досягнення мети є розуміння теоретичних основ корекційно-розвивальної роботи. Це означає пошук відповідей на питання про принципи, підходи та стратегії, які допоможуть педагогу ефективно впроваджувати корекційні методики та підтримувати дітей на шляху їх розвитку. Другий крок полягає в організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що мають порушення розвитку. Це вимагає розробки індивідуальних програм та планування активностей, які відповідають потребам кожної дитини. Використання різноманітних методик, інтерактивних засобів та дистанційних технологій стає важливим компонентом успішної корекційно-розвивальної роботи. Третій крок – неперервне вдосконалення професійних корекційних компетенцій педагога. Розвиток інноваційних підходів, ознайомлення з новими дослідженнями та методиками, а також використання технічних засобів та штучного інтелекту в корекційно-розвивальній роботі допоможуть педагогу стати ще ефективнішим у своїй професійній діяльності.

РОЗДІЛ 1

ОРГАНІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ООП

Тема 1. Теоретичні основи корекційно-розвивальної роботи

Мета: Ознайомити здобувачів освіти з основними положеннями, принципами та видами корекційно-розвивальної роботи з дітьми з ООП.

Рекомендована література:

1. Кузикова С. Основи психокорекції. Київ : Академвидав, 2012 р. 320 с.
2. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
3. Миронова С. П., Гаврилов О. В., Матвеева М. П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
4. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне, 2016. 141 с.
5. Корекційна робота: специфіка та механізми професійної діяльності педагога : науково-допоміжний бібліографічний покажчик / уклад.: З. М. Горова, В. В. Косенко, Н. А. Чайка ; передмова Н. А. Чайки. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. 200 с.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Єдність навчання, виховання, розвитку, корекції як основна закономірність педагогічного процесу в спеціальній освіті.
2. Основні положення корекційно-розвивальної діяльності.
3. Принципи корекційно-розвивальної діяльності.
4. Види корекції розвитку.

1.1. Теоретична довідка

Єдність навчання, виховання, розвитку, корекції як основна закономірність педагогічного процесу в спеціальній школі.

Навчання є основним шляхом корекції порушень розвитку, оскільки знаходиться у нерозривній єдності з вихованням і розвитком і може бути спрямованим також на формування новоутворень особистості дитини. Успішне виконання завдань спеціальної школи можливе лише тоді, коли всі педагогічні заходи спрямовуватимуться на послаблення або подолання психічних та фізичних недоліків учнів з ООП та їх подальший цілісний особистісний розвиток. Саме тому в теорії та практиці олігофренопедагогіки вживається термін корекційно-розвивальна робота.

Навчання, виховання, розвиток та корекція розглядаються більшістю вчених як нерозривний процес, а якщо в ньому і виділяються складові, то тільки з метою вивчення, удосконалення; з метою осмислення, організації і

цілеспрямованої роботи. Корекцію та освітній процес слід розрізняти для успішної педагогічної корекції, і що ця різниця між ними полягає в цілях, педагогічних прийомах і результатах. Корекційна спрямованість становить сутність освітнього процесу в спеціальній школі і не розглядається як окрема ділянка або додаток до основного змісту роботи школи, а сполучена з ним.

Навчання дитини з порушеннями розвитку не може будуватись з надією на її спонтанний розвиток. Інтелектуальні порушення впливають на особистість в цілому, а це означає, що для розвитку дитини навчання, виховання, розвиток і корекція повинні бути єдиним процесом, який передбачає, що всі вирішальні моменти цього процесу містять корекційні завдання як інтегровану складову частину.

Основні положення корекційно-розвивальної діяльності

Зміст корекційно-розвивальної роботи, процес визначення її основоположних компонентів і провідних напрямків діяльності, особливості проведення діагностики і технології корекційного процесу є предметом вивчення спеціальної психології і педагогіки.

Поняття *корекція* визначається як виправлення (часткове або повне) *недоліків психічного і фізичного розвитку у дітей з порушеннями розвитку за допомогою спеціальної системи педагогічних прийомів і заходів*. Причому корекція розглядається як *педагогічна дія*, яка не зводиться до тренувальних вправ, направлених на виправлення (ліквідацію) окремо взятого дефекту, а має на увазі вплив на особистість дитини в цілому.

В спеціальній довідковій літературі поняття «корекція» також трактується як система спеціальних педагогічних заходів, направлених на подолання або ослаблення недоліків розвитку дітей з ООП, зорієнтованих на виправлення не тільки окремих порушень, але і на формування особистості дітей всіх категорій.

Вирішуючи важливу соціальну задачу наближення розвитку дітей з порушеннями до рівня нормотипових однолітків, дефектологи бачать в корекційному процесі головну мету – усунення або зменшення неузгодженості між встановленою (нормальною) й реальною (що має відхилення) їх діяльністю. Тому важливим в корекції є правильне врахування величини і характеру неузгодженості та оперативне виправлення цієї невідповідності. Корекція розглядається як шлях або спосіб подолання і ослаблення психофізичних недоліків через формування відповідних життєво необхідних якостей в ході освітнього процесу або різних видів діяльності учнів (навчальної, трудової, ігрової).

Таким чином, *корекційно-педагогічна діяльність* – це складне психофізіологічне і соціально-педагогічне явище, що охоплює весь освітній процес (навчання, виховання і розвиток), виступаючи як єдина педагогічна система, куди входять об'єкт і суб'єкт педагогічної діяльності, її цільової, змістовної, операційно-діяльнісної і оцінно-результативної компоненти. Тому разом з діагностико-корекційною, корекційно-розвиваючою, корекційно-профілактичною існує і виховно-корекційна, і корекційно-навчальна, і корекційно-розвивальна діяльність. Виходячи з існуючого положення і трактування корекційно-

розвивальної роботи, правомірно говорити про корекційно-педагогічний процес як єдиний освітній процес, в який входять навчання, виховання і розвиток.

Найбільш глибоко психолого-педагогічну суть корекційно-розвивальної діяльності та її профілактичну спрямованість розкрили психологи і психотерапевти, які бачать корекцію як особливим чином організовану психологічну дія, здійснювану по відношенню до груп підвищеного ризику і направлену на перебудову, реконструкцію тих несприятливих психологічних новоутворень, які визначаються як чинники ризику, на відтворення гармонійних відносин дитини з середовищем

Як робоче визначення з педагогічної точки зору можна запропонувати наступний варіант визначення **корекційно-педагогічної діяльності**:

це планований і особливим чином організований педагогічний процес, що реалізується з групами дітей, які мають відхилення в розвитку і девіації в поведінці, і направлений на виправлення і реконструкцію індивідуальних якостей особистості та недоліків поведінки, створення необхідних умов для її формування і розвитку, які сприяють повноцінній інтеграції дітей в соціум.

При корекції девіацій в поведінці та порушень розвитку важливо враховувати те, що взаємодія суб'єктів освітнього процесу на своїй кінцевій меті має привласнення вихованцями досвіду, накопиченого суспільством (*як стратегічна задача*), і освоєння позитивних етичних норм і правил, культури поведінки школяра (*тактична задача*).

Педагогічна корекція – складна система впливів і засобів на учня з порушеннями розвитку, спрямованих на послаблення або виправлення порушень його розвитку, яка ґрунтується на максимальному використанні збережених можливостей дитини і реалізується у двох пов'язаних напрямках:

- 1) послаблення або виправлення порушень у тій чи іншій сфері розвитку дитини;
- 2) сприяння розвитку дитини як цілісної особистості.

Корекційна робота – це діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання психофізичних порушень розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їх особистості та підготовки до самостійного життя.

Якщо розглядати відхилення в поведінці дитини як таке, що не виходить за межі «низької норми» і не обумовлене органічним ураженням центральної нервової системи, тобто як відхилення в розвитку неорганічної етіології, тоді, за твердженням **Л.С. Виготського**, провідним у визначенні мети корекційно-розвивальної роботи є попередження розвитку вторинних дефектів в порівнянні із задачами виправлення первинних дефектів, що вже утворилися. Під вторинним дефектом розуміється порушення розвитку соціокультурних вищих психічних функцій. Тобто кажучи про можливості корекційно-розвивальної допомоги, необхідно мати на увазі не стільки тяжкість органічного ураження, скільки можливості соціальної компенсації первинного дефекту за рахунок розвитку вищих функцій.

Отже, корекційно-розвивальна робота повинна будуватися не як сукупність окремих вправ, не як просте тренування умінь і навиків, а як цілісна осмислена діяльність дитини, що вписується в систему її повсякденної життєдіяльності та систему її соціальних відносин.

Компоненти системи корекційно-розвивальної роботи:

- єдність педагогічних і медичних впливів на дитину: організація та зміст навчально-корекційно-розвивальної, корекційно-розвивальної, корекційно-виховної роботи має узгоджуватись із лікуванням дитини і навпаки;

- взаємодія вихователів, педагогів, лікарів, батьків: спеціалісти закладу і батьки дитини повинні взаємодіяти між собою як у плануванні, так і реалізації навчальних, виховних і корекційних цілей, узгоджуючи завдання, зміст діяльності та її методи;

- дотримання послідовності і наступності у корекційній роботі: корекційний вплив на дитину має здійснюватись поетапно, послідовно відповідно до вікових та індивідуальних особливостей; кожен наступний крок має враховувати і удосконалювати попередні;

- дотримання єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі та сім'ї: результативність корекційно-розвивальної роботи залежить від єдності підходів до організації та регламентації життя дитини у закладі і родині.

Основні принципи корекційно-розвивальної роботи:

1. **Корекційно-розвивальна спрямованість навчання і виховання:** корекційні цілі мають реалізовуватись на уроках, на корекційно-розвивальних заняттях, у процесі виховної роботи відповідно до державного стандарту спеціальної освіти дітей з порушеннями розвитку;
2. **Принцип нормативного розвитку.** Нормативність розвитку – це послідовність зміни вікових особливостей, вікових стадій онтогенетичного розвитку. Цей принцип вказує на особливості соціальної ситуації розвитку, відповідність розвитку віковим нормам за рівнем провідної діяльності і за рівнем сформованості психологічних новоутворень.
3. **Здійснення корекційно-розвивальної роботи в зоні «найближчого розвитку»:** як навчання, так і корекційна робота мають бути спрямовані на розвиток дитини, оволодіння нею новими якостями і вміннями, а не на пристосування до дефекту.
4. **Зв'язок корекційно-розвивальної роботи з життям і практикою:** кінцевою метою корекційно-розвивальної роботи є підготовка учнів з порушеннями інтелекту до самостійного життя, тому вона має брати за основу передусім ті види діяльності, які будуть необхідними у житті.
5. **Реалізація корекційно-розвивальної роботи в усіх ланках освітнього процесу:** корекційну роботу більшою чи меншою мірою виконують всі працівники спеціальної школи.
6. Провідним у системі спеціальної корекційно-розвивальної діяльності повинен стати **принцип системності корекційних, профілактичних і**

- розвивальних** завдань, де системність і взаємозумовленість завдань відображають взаємопов'язаність розвитку різних сторін особистості дитини та їх гетерохронність, тобто нерівномірність розвитку.
- 7. Реалізація принципу єдності діагностики та корекції** забезпечує цілісність освітнього процесу. Неможливо вести ефективну і повномасштабну корекційну роботу, не знаючи вихідних даних про об'єкт. Важко підібрати необхідні методи і прийоми корекції поведінки та розвитку, якщо у нас немає об'єктивних даних про дитину
  - 8. Принцип врахування індивідуальних і вікових особливостей дитини** в корекційно-розвивальному процесі доцільніше розглянути в площині принципу нормативності розвитку особистості як послідовності стадій онтогенетичного розвитку.
  - 9. Діяльнісний принцип корекції** визначає тактику проведення корекційно-розвивальної роботи та способи реалізації поставлених цілей, враховуючи, що вихідним моментом у їх досягненні є організація активної діяльності дитини.
  - 10. Принцип комплексного використання методів і прийомів корекційно-розвивальної діяльності.** Ні в психології, ні в педагогіці не існує універсальних прийомів впливу, що сприяють переорієнтації, зміни напрямку розвитку особистості, різкої зміни поведінки дитини, тому в корекційно-розвивальній педагогіці необхідна якась сукупність способів і засобів, методів та прийомів, що враховують і індивідуально-психологічні особливості особистості, і стан соціальної ситуації, і рівень матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення освітнього процесу, і підготовленість до його проведення педагогів.
  - 11. Принцип інтеграції зусиль найближчого соціального оточення.** Відхилення в розвитку і поведінці дитини – результат не тільки її психофізіологічного стану, а й активного впливу на нього батьків, найближчих однолітків, педагогічного та учнівського колективів школи, тобто складності у розвитку дитини – це також і наслідок її відносин з найближчим оточенням, особливостей їх спільної діяльності та спілкування, характеру міжособистісних контактів із соціумом.
  - 12. Принцип корекції «зверху вниз».** Цей принцип вказує на випереджуючий характер корекційного впливу, спрямованість на формування новоутворень, де задіяна «зона найближчого розвитку».
  - 13. Принцип корекції «знизу вгору».** Цей принцип втілюється у формі тренування, закріплення вже наявних здібностей, їх підкріплення, актуалізацію певних шаблонів поведінки.

Умови забезпечення корекційно-розвивальної спрямованості навчання і виховання

Ефективність здійснення корекційно-розвивальної роботи залежить від таких умов:

1. Глибоке і всебічне вивчення учнів педагогом.
2. Цілісний корекційний вплив на всі компоненти психіки у їх єдності

3. Спрямованість педагогічного процесу на формування у дітей вищих психічних функцій із забезпеченням їх усвідомленості та довільності.
4. Забезпечення інтелектуалізації та вербалізації предметно-практичної діяльності.
5. Спеціальне педагогічне керівництво пізнавальною діяльністю.
6. Орієнтація на зону найближчого розвитку дитини з опорою на збережені особливості.
7. Індивідуальний підхід у корекційній роботі.
8. Єдність педагогічного, психологічного і медичного впливу на вихованців.
9. Дотримання послідовності і наступності у корекційній роботі.
10. Дотримання єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі та сім'ї.

Види психолого-педагогічної корекції:

1. За характером спрямованості

Симптоматична – як правило, передбачає короточасний вплив з метою зняття гострих симптомів відхилень у розвитку, що заважають перейти до корекції каузального типу. Каузальна (причинна) – спрямована на джерела відхилень. Більш тривала, потребує значних зусиль, але більш ефективна.

2. За змістом: корекція пізнавальної сфери, особистості, афективно-вольової сфери, поведінкових аспектів, міжособистісних відносин

3. За формою роботи: індивідуальна, групова (в закритій природній групі – група дошкільного закладу, клас, родина, або у відкритій групі осіб з подібними проблемами), змішана (індивідуально-групова).

4. За наявністю програм: програмована, імпровізована.

5. За характером керування коригуючими впливами: директивна, недирективна.

6. За тривалістю:

Надкоротка (надшвидка) – хвилини-години – вирішення актуальних ізольованих проблем і конфліктів. Ефект може бути нестійким.

Коротка – години-дні – вирішення актуальної проблеми, "запуск" процесу змін, який триватиме й після завершення корекції.

Довготривала – місяці – проробляються різні сторони і деталі, особистісний зміст проблем; ефект розвивається повільно, стійкий.

7. За масштабами завдань:

Загальна – загальні заходи з нормалізації середовища.

Часткова – ведучі форми діяльності, спілкування.

Спеціальна – конкретні завдання формування особистості, її якостей.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Поясніть поняття «корекція» в контексті спеціальної педагогіки.
2. Назвіть вимоги до корекційно-педагогічної діяльності.
3. Перелічіть складові корекційно-педагогічного процесу.
4. Перелічіть основні принципи корекційно-розвивальної роботи.
5. Які умови забезпечують корекційно-розвивальну спрямованість навчання і виховання у спеціальній школі?

6. Назвіть види корекційної діяльності, що можуть використовуватися у спеціальній школі.

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Обґрунтуйте з наукової та практичної точки зору концепцію єдності навчання, виховання, розвитку і корекції у спеціальній школі.
2. Опишіть можливі проблеми та перешкоди у проведенні інтегрованої корекційно-розвивальної роботи в спеціальних школах.
3. Поясніть роль інклюзивної освіти у впровадженні корекційно-розвивального підходу.
4. Які аспекти корекційно-розвивальної діяльності потребують подальшого дослідження та вдосконалення?
5. Які етичні складності та дилеми можуть виникнути у корекційно-розвивальній роботі з дітьми з порушеннями розвитку?

II. Практичні вправи

Ігри та вправи для знайомства.

1. «Розкажи про себе за допомогою ляльки» (від 3 років)

Мета: Зняти напругу та невпевненість, дозволяє дітям краще впізнати один одного.

Матеріал: дві ляльки різної статі, можливо ляльки-рукавички.

Хід гри: Дитині пропонують представитися за допомогою ляльки та розповісти про себе. педагог та діти можуть ставити запитання, уточнювати. Наприклад: Твоя улюблена гра? Як у неї грати? Улюблена тварина? Чому? Найсмачніша їжа на світі? Про що ти мрієш? і т.д.

2. «Привіт з фотографії» (від 3 років)

Мета: Навчити дітей впізнавати одне одного на фотографії, створити позитивний настрій та налаштувати на роботу.

Матеріал: фотографії дітей, які заздалегідь принесли батьки.

Хід гри: Діти сидять у колі. У центрі на столі лежать фотографії обличчями донизу. Дитина виходить у центр кола, бере будь-яку фотографію, потім знаходить людину по фотографії, підходить до неї і вітається (потиснути руку і сказати «Привіт»). Дитина, з якою привіталися, спочатку відповідає на вітання, а потім обирає наступну фотографію. Гра триває доти, доки не залишиться жодної фотографії.

3. «Клубочок» (від 4 років)

Мета: Познайомитись дітям один з одним. Встановити довірчий контакт з дітьми, підвищити згуртування групи.

Матеріал: клубочок вовняних або інших не тонких ниток.

Хід гри: Діти сідають у коло. Ведучий, тримаючи в руках клубочок, обмотує нитку навколо пальця, ставить будь-яке запитання учаснику гри (Наприклад: «Як тебе звуть, чи хочеш ти зі мною дружити, що ти любиш» і т.д.) і дає клубок дитині. Дитина бере його, обмотує нитку навколо пальця,

відповідає на запитання, а потім ставить свій наступному гравцю. Таким чином, наприкінці клубочок повертається ведучому. Усі бачать нитки, які пов'язують учасників гри в одне ціле, багато дізнаються один про одного, гуртуються.

Примітка: Якщо педагог змушений допомагати дитині, що утруднюється, то вона бере при цьому клубочок собі назад, підказує і знову кидає дитині. В результаті можна побачити дітей, які мають труднощі у спілкуванні, у ведучого з ними будуть подвійні, потрійні зв'язки.

4. «Ласкаве ім'я» (від 4 років)

Мета: Сформувати позитивну самооцінку та самоприйняття, познайомитись.

Обладнання: невеликий м'яч.

Хід гри: Один із дітей – педагог – встає у центр кола. Діти, передаючи один одному м'яч, називають лагідну форму імені дитини. Вона останнім отримує м'яч і називає ту лагідну форму свого імені, яка їй сподобалася. Вправа триває доти, доки у центрі кола не побуває кожна дитина.

Варіант. Діти, передаючи один одному м'яч, називають лагідну форму свого імені. Коли всі діти назвуть ласкаві імена, м'ячик піде у зворотний бік. Потрібно постаратися не переплутати і кинути м'яч тому, хто вперше кинув вам, а також вимовити його ласкаве ім'я.

Варіант. «Назви свого сусіда ласкавим ім'ям так, щоб йому було приємно»

5. «Телефон знайомства» (від 3 років)

Мета: Познайомитись дітям один з одним, навчитися говорити про себе.

Обладнання: два іграшкові телефони

Хід гри: Гравці стають у коло. У ведучого в руках телефон. Першій дитині, що стоїть у колі, теж вручається телефон. педагог дзвонить кожній дитині та веде діалог: «Привіт. Як тебе звати? Який ти? Що ти любиш більш за все?» Потім можна спробувати дати поговорити «по телефону» двом дітям.

6. «Моя улюблена іграшка» (від 3 років)

Мета: Ближче познайомитись з усіма дітьми.

Обладнання: іграшки, які діти принесли з собою.

Хід гри: По колу кожен учасник представляється та розповідає про ту іграшку, яка йому дуже дорога. В розповіді можна поділитися тим, як ця іграшка до тебе потрапила, чому дитина так її любить, як вона виглядає, що примітного в ній є. Наприкінці вправи педагог також представляє свою улюблену іграшку (можливо ту, що збереглась з дитинства).

Ігри для привітання на початок заняття.

1. «Невербальне вітання» (для дітей від 4 років)

Мета: Подолати бар'єри у спілкуванні, знизити напругу, розігріти групу.

Хід гри: Дітям пропонується мовчки привітатися один з одним: а) руками із заплющеними очима, б) колінками, в) спинами, г) мізинцями, д) плечима, е) ліктями тощо.

2. «Компліменти» (для дітей від 4 років)

Мета: підвищення самооцінки, створення позитивного образу себе, розвиток комунікативних навичок

Хід гри: Сидячи в колі, всі беруться за руки. Дивлячись у вічі сусідові, треба сказати йому кілька добрих слів, за щось похвалити. Той, хто приймає киває головою і каже: «Дякую, мені дуже приємно!» Потім він дарує комплімент своєму сусідові, вправа проводиться по колу.

Попередження: Деякі діти не можуть сказати компліменту, їм необхідно допомогти. Можна замість похвали просто сказати "смачне", "солодке", "квіткове", "молочне" слово. Якщо дитина не може зробити комплімент, не чекайте, коли засумує його сусід, скажіть комплімент самі.

3. «"Вітаю!" по черзі» (для дітей віком з 5 років)

Мета: Знизити напруженість, розвинути здатність до рефлексії власного емоційного стану, підвищити настрій на роботу, розігрів групи,.

Хід гри: педагог каже, що зараз він вітатиметься, але не з усіма одразу, а по черзі. Ті, з ким він привітається, повинні встати і сказати: «Вітаю!». Далі гра проходить у два етапи. На першому етапі педагог пропонує дітям усвідомити свої емоційні стани: «Ті, хто зараз у хорошому настрої, вітаю!», «Ті, хто сьогодні не виспався, вітаю!», «Ті, кому сумно, вітаю!». На другому етапі налаштовуємо дітей на виконання різних видів діяльності: «Ті, хто любить малювати, вітаю!», «Ті, хто хоче погратись, вітаю!», «Ті, хто хоче стати розумним (впевненим), вітаю!»

4. «Привітання зі дзвіночком» (для дітей з 3 років)

Мета: Привітатися дітям один з одним та з педагогом, налаштуватися на доброзичливий лад.

Хід гри: Діти стоять у колі, педагог підходить до одного з них, дзвонить у дзвіночок і каже: «Вітаю, Петрику, мій друже!». Після Петрик бере дзвіночок і йде вітати іншу дитину. Дзвіночок повинен привітати кожную дитину.

5. «Різні вітання» (для дітей від 5 років)

Мета: Зняти емоційну напругу, розвинути комунікативні навички.

Хід гри: педагог нагадує дітям, що з різними людьми ми спілкуємося по-різному «Привітайте так, як ви вітаєтеся:

1. З другом у дитячому садку
2. З вихователем
3. З клоуном у цирку
4. З коханою бабусею
5. З тим, на кого образилися

б. З тим, кого раді бачити

А тепер скажемо всі разом: «Вітаю всіх!» і поаплодуємо один одному.

Варіант. Вітатися з різним настроєм: «Дуже втомилися, Веселі, Запізнюємося в дитячий садок, У Космосі (у невагомості)»

6. «Передай рух по колу» (для дітей від 4 років)

Мета: Розвинути виразність рухів, уяву, активізувати та згуртувати дітей.

Хід гри: Діти передають один одному уявні предмети: великий м'яч, важку гирю, гарячий млинець, немовля, павука на павутинці, стопку кубиків, свічку, що горить. Наприкінці вправи діти беруться за руки. ведучий, говорячи «Привіт», стискає руку сусідові праворуч, той по колу. «Привіт» має обійти коло і повернутися до дорослого.

7. «Перекличка – плутанка» (для дітей з 4 років)

Мета: Розвинути довільну уважність, закріпити знайомство

Хід гри: Педагог називає прізвища та імена присутніх дітей, плутаючи при цьому, то ім'я, то прізвище (ім'я називається правильно, прізвище – ні; прізвище правильне, ім'я не те). Діти уважно слухають та відгукуються лише тоді, коли правильно названо і ім'я, і прізвище.

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Складіть 10 тестових запитань за темою заняття.
2. Доберіть 2-3 практичні вправи, що стосуються питань, обговорених на занятті.
3. Опишіть випадок із психолого-педагогічної практики педагога-дефектолога і сформулюйте для нього мету та завдання корекційної роботи.

Тема 2. Організація корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що мають порушення розвитку

Мета: Ознайомити здобувачів освіти з основними етапами та формами корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що мають порушення розвитку, а також чинниками її ефективності.

Рекомендована література:

1. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник / За заг. ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с.
2. Корекційно-розвивальні програми для учнів підготовчого, 1-4 класів з порушеннями розумового розвитку. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. 650 с.
3. Корекційна робота: специфіка та механізми професійної діяльності педагога : науково-допоміжний бібліографічний покажчик / уклад.: З. М. Горова, В. В. Косенко, Н. А. Чайка; передмова Н. А. Чайки. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. 200 с.
4. Кузикова С. Основи психокорекції. Київ : Академвидав, 2012 р. 320 с.
5. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
6. Миронова С. П., Гаврилов О. В., Матвєєва М. П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
7. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне, 2016. 141 с.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Основні етапи корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що мають порушення розвитку.
2. Форми корекційно-розвивального впливу на дітей з порушеннями розвитку
3. Показники та чинники результативності корекційно-розвивального впливу в роботі з дітьми, що мають порушення розвитку.
4. Принципи складання та основні види корекційно-розвивальної програм

1.1. Теоретична довідка

Цілеспрямований вплив на дитину здійснюється через коректувальний комплекс, що складається з декількох взаємопов'язаних блоків. Кожен блок спрямований на вирішення різних завдань і складається з особливих методів і прийомів. Корекційні комплекс включає в себе **чотири основні блоки**:

1. Діагностичний.
2. Установчий.

3. Корекційний.

4. Блок оцінки ефективності корекційних впливів.

Діагностичний:

- вивчення запиту (батьків, педагогів, адміністрації закладу освіти, іноді самої дитини, що досягла старшого підліткового віку);
- первинне визначення області, що підлягає корекційному впливу;
- висунення гіпотез стосовно чинників і факторів спостерігаємих проблем;
- комплексна діагностика особистості, діагностика структури первинних і вторинних порушень;
- формулювання діагнозу з визначенням прогнозу подальшого розвитку особистості за умови своєчасної корекції та за відсутності такої;
- розробка загальної програми психолого-педагогічної корекції з урахуванням усіх перелічених чинників та вимог.

Настановчий:

- 1) формування адекватного ставлення дитини до педагога, що здійснює корекційно-розвивальну роботу, та до методів корекції;
- 2) можливе переформулювання запиту, мети корекційно-розвивальної роботи;
- 3) створення активної настанови дитини на корекційно-розвивальну роботу;
- 4) формування мотивів самопізнання та самовдосконалення, який відповідає за свою поведінку, емоції, рішення (з підліткового віку).

Корекційний (виконання корекційно-розвивальної роботи).

Динаміка КР процесу відбувається нерівномірно: є падіння і злети, уповільнення і прискорення руху, нагромадження і якісні стрибки, регресія, погіршений стан (опір або негативні впливи зовнішніх факторів).

Оцінка ефективності корекційно-розвивальної роботи.

Трапляється, що складно з'ясувати ці критерії, позаяк не існує чіткої психічної норми. Крім того, досягнення усунення певних симптомів може мати тимчасовий характер, якщо не усунуто причини проблем. Тому перевірку результатів бажано відкласти на деякий час.

Показник ефективності корекції може змінюватися залежно від того, хто оцінює (дитина, інші педагоги, психолог, батьки, оточення).

Чинники, що визначають ефективність роботи:

- 1) Очікування та настанови батьків та самої дитини.
- 2) Зміст проблем дитини, якість та структура первинних і вторинних дефектів.
- 3) Особистісна мотивація і активність дитини.
- 4) Очікування педагога.
- 5) Професійний та особистісний досвід педагога.

Форми корекційно-розвивального впливу на дітей з ООП

Залежно від специфіки конкретної ситуації корекційно-розвивальної допомоги дітям з порушеннями розвитку застосовуються дві основні форми корекційно-розвивальної роботи: *індивідуальна і групова*.

У випадку *індивідуальної* корекції педагог працює з дитиною один на один, без присутності сторонніх осіб. Така форма у спеціальній педагогіці використовується частіше, ніж у роботі з нормотиповими дітьми.

Індивідуальна робота застосовується в тих випадках, коли через особистісні чи психофізичні причини використання групової форми психолого-педагогічної допомоги неможливе. Її застосовують, коли у дитини наявні суттєві відхилення у інтелектуальному розвитку, сильна тривожність, сором'язливість, невпевненість у собі, страхи, проблема недостатнього усвідомлення себе, загальмованість реакцій, а також коли участь у груповій роботі небажана (виражена збудливість, емоційна нестабільність, недостатній рівень морального розвитку).

Перевагою індивідуальної психокорекції є те, що вона за своїми результатами буває глибшою. В ній краще розкриваються індивідуальні особливості, вона більш ефективно допомагає зняти комунікативні бар'єри.

Групова корекція доцільна у спеціальній педагогіці при розв'язанні проблем міжособистісного характеру, коли зміст роботи потребує навчальної діяльності, соціальної підтримки. Перевага в тому, що отримується різноманітний зворотний зв'язок з дітьми, відбувається апробація набутих навичок спілкування, відпрацьовується альтернативні форми поведінки та соціальна взаємодія.

Буває *комбінована робота*, поетапна, почергова індивідуальна і групова.

Показники та чинники результативності корекційно-розвивального впливу в роботі з дітьми, що мають порушення розвитку.

Ефективність корекційного впливу може бути оцінена з точки зору:

- а) вирішення реальних труднощів розвитку;
- б) постановки цілей і завдань корекційно-розвивальної програми.

Необхідно пам'ятати, що ефекти корекційно-розвивальної роботи проявляються протягом досить тривалого часового інтервалу: в процесі роботи, до моменту завершення. Так, корекційна програма може не претендувати на повне вирішення труднощів розвитку, а ставити вужчу мету в обмеженому часовому інтервалі.

Оцінка ефективності корекції може змінюватися в залежності від того, *хто її оцінює*, оскільки позиція учасника корекційного процесу в значній мірі визначає підсумкову оцінку її успішності.

- Наприклад, для дитини основним критерієм успішності своєї участі в програмі буде емоційне задоволення від занять і зміна емоційного балансу в цілому на користь позитивних почуттів і переживань.
- Для педагога, відповідального за організацію і здійснення корекційно-розвивальної програми, головним критерієм оцінки стане досягнення поставлених в програмі цілей.
- Для осіб з оточення дитини ефективність програми буде визначатися ступенем задоволення їх запиту, мотивів, які спонукали звернутися за допомогою, а також особливістю усвідомлення ними проблем і завдань, що стоять перед ними.

Аналіз факторів і умов, що впливають на ефективність корекційно-розвивальної роботи, показав, що істотне значення для досягнення запланованого ефекту має **інтенсивність корекційних заходів**. Інтенсивність корекційно-розвивальної програми визначається не тільки тривалістю часу занять, а й насиченістю їх змісту, різноманітністю використовуваних ігор, вправ, методів, технік, а також **мірою активної участі** в заняттях дитини.

На успішність КР роботи впливає **продовжаність корекційного впливу**. Навіть після завершення корекційно-розвивальної роботи бажані контакти з дитиною та її батьками з метою з'ясування особливостей поведінки, збереження колишніх або виникнення нових проблем в спілкуванні, поведінці та розвитку. Бажано здійснювати контроль і нагляд кожного випадку хоча б протягом 1-2 місяців після завершення заходів.

Ефективність корекційних програм істотно залежить від **часу здійснення впливу**. Чим раніше виявлено відхилення і порушення в розвитку, чим раніше розпочато корекційна робота, тим більша ймовірність успішного розв'язання проблеми розвитку.

Для того щоб можна було говорити про порівняння результатів корекційного впливу, необхідно пам'ятати наступне:

- оцінка ефективності корекційного впливу вимагає чіткого визначення методів. У практиці часто важко виділити якийсь один метод, так як в корекційних цілях більшість педагогів та психологів використовують поєднання різних методів;

- навіть один і той же метод в руках фахівців різної кваліфікації дає різні результати. Для порівнянної оцінки вивчення ефективності має відбуватися на гомогенному матеріалі, причому група дітей повинна формуватися як випадкова вибірка, що є досить складним з практичної і етичної точок зору;

- оцінку роботи повинні давати незалежні експерти, незалежні фахівці, при цьому доцільно, щоб експерт не був обізнаний про застосовувані методи, що виключало б можливий вплив на його оцінку власних уявлень про метод;

- слід враховувати структуру особистості фахівця, ступінь вираженості у нього якостей, необхідних для прогнозування успішності впливу;

- необхідно порівнювати безпосередні та віддалені результати корекційно-розвивального впливу.

Мова йде про наступні групи змінних, що характеризують корекційно-розвивальний вплив:

- суб'єктивно-пережиті дитиною зміни у внутрішньому світі;
- об'єктивно реєстровані (експертом, спостерігачем) параметри, що характеризують зміни в різних модальності світу дитини;
- стійкість змін до подальшого (після впливу) життя дитини.

При оцінці ефективності впливу можна використовувати об'єктивні психофізіологічні методи, що реєструють вегетативно-соматичні, фізіологічні і психічні функції.

Показники результативності корекційного впливу:

- 1) якісне і кількісне полегшення структури дефекту;
- 2) виправлення недоліків і перехід скоригованих порушень до позитивних

можливостей;

- 3) підвищення рівня актуального розвитку і розширення ЗНР;
- 4) свідоме користування учнями набутими знаннями та вміннями;
- 5) поява нових позитивних властивостей особистості і зникнення негативних.

Принципи складання та основні види корекційно-розвивальної програм

1. Принцип системності "корекційних, профілактичних і розвивальних завдань. Цей принцип вказує на необхідність присутності в будь-якій корекційній програмі завдань трьох видів: корекційних, профілактичних і розвивальних. В ньому відображена взаємопов'язаність і гетерохронність (нерівномірність) розвитку різних сторін особистості дитини. Іншими словами, кожна дитина знаходиться на різних рівнях розвитку: на рівні *благополуччя*, що відповідає нормі розвитку; на рівні *ризиків* – це означає, що є загроза виникнення потенційних труднощів розвитку; і на рівні *актуальних труднощів* розвитку, об'єктивно виражаються в різного роду відхиленнях від нормативного ходу розвитку. Тут знаходить відображення закон нерівномірності розвитку.

При визначенні цілей і завдань корекційно-розвивальної програми не можна обмежуватися лише актуальними на сьогоднішній день проблемами і труднощами розвитку дитини, а потрібно виходити з найближчого прогнозу розвитку.

Вчасно вжиті превентивні заходи дозволяють уникнути різного роду відхилень у розвитку, а тим самим спеціальних корекційних заходів. Взаємозумовленість у розвитку різних сторін психіки дитини дозволяє значною мірою оптимізувати розвиток за рахунок інтенсифікації сильних сторін особистості дитини за допомогою механізму компенсації.

Цілі і завдання будь-якої корекційно-розвивальної програми повинні бути сформульовані як система задач трьох рівнів:

- *корекційного* – виправлення відхилень і порушень розвитку, вирішення труднощів розвитку;
- *профілактичного* – попередження відхилень і труднощів у розвитку;
- *розвиваючого* – оптимізація, стимулювання, збагачення змісту розвитку.

2. Принцип єдності корекції і діагностики. Цей принцип відображає цілісність процесу надання психолого-педагогічної допомоги в розвитку дитини як особливого виду діяльності педагога-дефектолога.

3. Принцип пріоритетності корекції каузального типу. Робота з симптоматикою, якою б успішною вона не була, не зможе до кінця вирішити пережитих труднощів.

4. Принцип урахування вікових і психологічних та індивідуальних особливостей дитини. Урахування індивідуальних особливостей особистості дозволяє намітити в межах вікової норми, програму оптимізації розвитку для кожної конкретної дитини з її індивідуальністю, стверджуючи право дитини на вибір свого самостійного шляху.

Корекційна програма не може бути програмою усередненою,

знеособленою або уніфікованою. Навпаки, вона створює максимальні можливості для індивідуалізації шляху розвитку дитини.

6. Принцип комплексності методів впливу. Принцип комплексності методів, будучи одним з найбільш прозорих і очевидних принципів побудови корекційно-розвивальних програм, стверджує необхідність використання всього різноманіття методів, технік і прийомів з арсеналу практичної психології та корекційної педагогіки.

7. Принцип активного залучення найближчого соціального оточення до участі в корекційній програмі. Принцип визначається тією роллю, яку відіграє найближче коло спілкування в психічному розвитку дитини.

Дитина не розвивається як ізольований індивід окремо і незалежно від соціального середовища, поза спілкуванням з іншими людьми, тобто об'єктом розвитку є не ізольована дитина, а цілісна система соціальних відносин, суб'єктом якої вона є.

8. Принцип опори на різні рівні організації психічних процесів. При складанні корекційних програм необхідно спиратися на більш розвинені психічні процеси і використовувати методи, що їх активізують.

9. Принцип програмованого навчання. Найбільш ефективно працюють програми, що складаються з ряду послідовних операцій, виконання яких здійснюється спочатку з педагогом, а потім самостійно, призводить до формування необхідних умінь і дій.

10. Принцип ускладнення. Кожне завдання має вирішуватися в процесі ряду етапів: від мінімально простого – до максимально складного. Формальна складність матеріалу не завжди збігається з його психологічною складністю. Найбільш ефективна корекція на рівні зони найближчого розвитку. Це дозволяє підтримувати інтерес в корекційній роботі і дає можливість дитині відчувати радість подолання.

11. Урахування обсягу і ступеня різноманітності матеріалу. Під час реалізації корекційно-розвивальної програми необхідно переходити до нового обсягом матеріалу тільки після відносної сформованості вміння. Збільшувати обсяг матеріалу і його різноманітність необхідно поступово.

12. Урахування емоційної складності матеріалу. Проведені ігри, заняття, вправи, пропонований матеріал повинні створювати сприятливий емоційний фон, стимулювати позитивні емоції. Корекційне заняття обов'язково має завершуватися на позитивному емоційному тлі.

Основні вимоги до складання корекційно-розвивальної програми

При складанні КР програми необхідно враховувати наступні моменти:

- чітко формулювати цілі корекційно-розвивальної роботи;
- визначити коло завдань, які конкретизують цілі КР роботи;
- вибрати стратегію і тактику корекційно-розвивальної роботи;
- чітко визначити форми роботи (індивідуальна, групова або змішана)
- відібрати методики і техніки корекційно-розвивальної роботи;
- визначити загальний час, необхідний для реалізації всієї корекційно-розвивальної програми;

- визначити частоту необхідних зустрічей (щодня, 1 раз на тиждень, 2 рази на тиждень, 1 раз в два тижні і т.д.);
- визначити тривалість кожного корекційного заняття;
- розробити корекційну програму і визначити зміст корекційних занять;
- планувати форми участі інших осіб в роботі (при роботі з сім'єю – підключення родичів, значущих дорослих і т. п.);
- реалізувати корекційну програму (необхідно передбачити контроль динаміки ходу корекційно-розвивальної роботи, можливості внесення доповнень і змін до програми);
- підготувати необхідні матеріали та обладнання.

Після закінчення корекційних заходів складається психолого-педагогічний висновок про результати реалізованої КР програми з оцінкою її ефективності.

Програми повинні встановлювати реалістичні цілі, яких дійсно можна досягти. Якщо цілі далекі від реальності, то програми є більшим злом, ніж їх відсутність (створюється враження, що робиться щось корисне).

При постановці загальних цілей корекції треба враховувати дальню та ближню перспективи розвитку дитини, планувати як конкретні показники, так і їх можливе відображення в діяльності на наступних етапах.

Треба пам'ятати, що ефективність корекції може бути виявлена в процесі роботи, по її закінченню або пізніше. Вважають, що остаточно говорити про закріплення або втрату позитивного ефекту можна приблизно через півроку після завершення корекційно-розвивальної програми.

При плануванні і реалізації корекційно-розвивальної програми треба розуміти, що невдача в досягненні її цілей може не просто зберегти вихідну ситуацію неблагополуччя дитини, але й зробити її тяжчою. Тому треба контролювати динаміку роботи, відповідально ставитись до планування і проведення корекції.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Назвіть чотири основні блоки корекційного комплексу.
2. Які форми корекційно-розвивальної роботи застосовуються при порушеннях розвитку дітей?
3. Як можна оцінити ефективність корекційного впливу в роботі з дітьми, що мають порушення розвитку?
4. Назвіть фактори, які можуть впливати на ефективність корекційно-розвивальної роботи.
5. Перелічіть критерії оцінки ефективності корекційного впливу для різних учасників процесу.
6. Перелічіть показники результативності корекційного впливу в роботі з дітьми з порушеннями розвитку.
7. Назвіть основні принципи, що лежать в основі складання корекційно-розвивальних програм.
8. Які вимоги є до складання корекційно-розвивальних програм.

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Чи існує універсальний підхід до корекційно-розвивальної роботи з дітьми з порушеннями розвитку, або необхідно індивідуалізувати підхід до кожної дитини окремо?
2. До якої міри ефективність корекційного впливу може бути об'єктивно виміряна та оцінена?
3. Чи впливає соціальне середовище на ефективність корекційно-розвивальної роботи з дітьми з порушеннями розвитку, і як цей вплив можна врахувати?
4. Навіщо потрібні профілактичні завдання в корекційній програмі? Чи є вони настільки важливими, як корекційні завдання?
5. Як можна врахувати різноманітність індивідуальних особливостей дитини при складанні корекційно-розвивальної програми?

II. Практичні вправи

Робота в парах або у мікрогрупах по обговоренню практичних питань організації корекційно-розвивальної роботи та складання програми корекції:

1. **Реалістичність цілей:** Як визначити, що цілі програми є реалістичними і досяжними? Як запобігти постановці нереалістичних цілей, які можуть викликати розчарування та втрату мотивації?
2. **Контроль та оцінка:** Як забезпечити ефективний контроль за ходом корекційно-розвивальної роботи? Як оцінити прогрес та визначити потребу внесення змін до програми?
3. **Використання ресурсів:** Як забезпечити належне використання матеріальних та людських ресурсів при складанні і реалізації програм? Як розподілити час, зусилля та кошти для досягнення результатів?
4. **Участь родичів та інших осіб:** Як залучити родичів та інших значущих дорослих до процесу корекційно-розвивальної роботи? Як впливає їхня участь на результати програми?
5. **Тривалість ефекту:** Як забезпечити тривалий позитивний ефект корекційно-розвивальної програми? Чи існує можливість втрати досягнутих результатів після закінчення програми?
6. **Ефективність програми:** Як оцінювати ефективність корекційно-розвивальних програм? Які показники можна використовувати для вимірювання успіху програми?
7. **Вплив невдачі на дитину:** Які можуть бути наслідки невдачі в досягненні цілей корекційно-розвивальної програми? Чи існує ризик ускладнення ситуації дитини у разі невдачі програми?

Завданням мікрогруп, які працюють над проблемою є визначення декількох шляхів її вирішення, можливих кроків, що здійснюються в процесі вирішення питання, наведення прикладів з практики та обґрунтування перерахованих шляхів та засобів.

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Проаналізуйте корекційно-розвивальну програму за будь якою темою [1, 2] за наступними параметрами:
  1. **Формулювання цілей:** Які цілі корекційно-розвивальної програми вказані? Чи є вони чіткими, конкретними та досяжними?
  2. **Завдання:** Які завдання визначені для досягнення поставлених цілей? Чи вони відповідають цілям програми і сприяють розвитку дітей з порушеннями розвитку?
  3. **Форми роботи:** Які форми роботи передбачені в програмі (індивідуальна, групова або змішана)? Які переваги і недоліки мають вказані форми роботи для дітей з порушеннями розвитку?
  4. **Методики і техніки:** Які методики і техніки корекційно-розвивальної роботи використовуються? Чи вони науково обґрунтовані, ефективні та відповідають потребам дітей з порушеннями розвитку?
  5. **Час:** Скільки часу передбачено для реалізації всієї корекційно-розвивальної програми? Чи є цей час достатнім для досягнення поставлених цілей і завдань? Чи вказана в програмі частота зустрічей? Яка тривалість кожного корекційного заняття передбачена? Чи враховано особливості дітей з порушеннями розвитку, їхню концентраційну здатність та втомлюваність?
  6. **Зміст корекційних занять:** Який зміст передбачено для корекційних занять? Чи він відповідає потребам дітей з порушеннями розвитку і сприяє їхньому розвитку та корекції?
  7. **Участь інших осіб:** Яким чином передбачено залучення родичів, значущих дорослих або інших фахівців до роботи з дітьми з порушеннями розвитку?
  8. **Контроль динаміки роботи:** Чи передбачено систему контролю за ходом корекційно-розвивальної роботи? Як забезпечується моніторинг прогресу дітей і можливість внесення змін до програми?
  9. **Матеріали та обладнання:** Чи доступними є матеріали та обладнання, необхідні для реалізації програми?
  10. **Психолого-педагогічний висновок:** Які результати програми передбачаються, чи відповідають вони меті?
  11. **Відповідність потребам дітей:** Чи враховує програма індивідуальні потреби, особливості та інтереси дітей з порушеннями розвитку?
2. Оберіть проблему, яка підлягає корекційно-розвивальній роботі в певному віці та при визначених порушеннях розвитку, та сформулюйте тему корекційно-розвивальної програми і мету цієї програми.

Тема 3. Удосконалення професійно корекційних компетенцій педагога

Мета: Закріпити та узагальнити знання здобувачів освіти про професійно корекційні компетенції педагога-дефектолога та шляхи їх розвитку і удосконалення під час навчання та у процесі роботи

Рекомендована література:

1. Гаяш О. В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : Наук.-метод. посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофіз. поруш. в умовах загальноосвітніх навч. закл., соц. педагогів, батьків. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2016. 120 с.
2. Корекційна робота: специфіка та механізми професійної діяльності педагога : науково-допоміжний бібліографічний покажчик / уклад.: З. М. Горова, В. В. Косенко, Н. А. Чайка ; передмова Н. А. Чайки. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. 200 с.
3. Миронова С. П., Гаврилов О. В., Матвєєва М. П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
4. Миронова С. П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. 304 с.
5. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне, 2016. 141 с.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Цілісність особистості педагога як необхідна передумова ефективності корекційної роботи.
2. Зміст корекційної функції у діяльності корекційного педагога.
3. Основні компоненти професійної готовності до корекційного впливу.
4. Корекційні компетентності педагога-дефектолога та їх розвиток під час навчання.
5. Зміст і форми удосконалення професійно корекційних компетенцій у процесі післядипломної освіти.
6. Рівні оволодіння професійною майстерністю педагога-дефектолога.

1.1. Теоретична довідка

Цілісність особистості педагога як необхідна передумова ефективності корекційної роботи.

Значення якостей педагога-дефектолога для результативності корекційно-розвивальної роботи:

- без кваліфікованої корекційно-педагогічної допомоги діти часто не спроможні оволодіти навіть елементарними знаннями і вміннями;

- лише спеціально підготовлені фахівці можуть проводити корекційну роботу, якої потребують діти з порушеннями психофізичного розвитку;
- багато дітей мають сім'ї, які не лише не надають необхідного виховання, а й спричиняють негативний вплив на розвиток та життя дитини;
- багато спеціальних закладів для дітей з порушеннями інтелекту інтернатного типу, діти проводять там більшість свого життя, тому передусім орієнтуються на авторитет педагогів, потребують порад, допомоги й захисту;
- великого значення у вихованні набуває особистий приклад педагога, оскільки розумово відсталі діти схильні засвоювати поведінку та способи дій за наслідуванням;
- часто від ставлення до вчителя залежить інтерес дітей до навчального предмету.

Особливі очікування від педагога-дефектолога:

1. Позитивне налаштування на дітей з порушеннями розвитку. Особлива мотивованість до роботи з ними.
2. Готовність до більшої витрати часу, зусиль, ніж посада з нормованим робочим днем
3. Готовність до творчого пошуку і постійного удосконалення свого професійного рівня
4. Віра в себе і в дітей, з якими він працює. Оптимізм та впевненість.
5. Готовність до виконання багатьох соціальних ролей, а отже – до постійних перевтілень
6. Готовність бути не лише врівноваженим, а й залежно від ситуації емоційно виразним, щоб «розворушити» дітей, зняти негативні емоції, стимулювати до активної діяльності

Професія педагога-дефектолога ускладнюється багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами:

- підвищена напруженість нервової системи;
- робота з неблагополучними сім'ями;
- недостатня зацікавленість і негативна упередженість громадськості, влади, батьків щодо проблем дітей з порушеннями психофізичного розвитку;
- відсутність достатнього навчально-методичного забезпечення спеціальних освітніх закладів;
- певна ізоляваність спеціальних освітніх закладів.

Зміст корекційної функції у діяльності корекційного педагога.

Компоненти професійної діяльності педагога-дефектолога (напрямки педагогічної діяльності, професійні функції):

Діагностична діяльність передбачає вивчення дитини з ООП, визначення рівня її розвитку, уточнення діагнозу, постійного слідкування за динамікою корекційно-розвивальної роботи. Корекційний педагог має визначати і стадію розвитку колективу учнів; вивчати сім'ю дитини.

Орієнтаційно – прогностична діяльність передбачає визначення лінії корекційно-виховної роботи з кожним учнем; накреслення конкретної мети та

завдань на кожному етапі корекційно-виховної роботи; прогнозування результатів корекції і розвитку як окремої дитини, так і групи, сім'ї.

Конструктивно – проєктувальна діяльність. Корекційний педагог має спроектувати зміст корекційної роботи; правильно підібрати засоби корекційного впливу і форми роботи з дітьми; спроектувати власну діяльність і поведінку в процесі взаємодії з вихованцями, їхніми батьками, колегами.

Корекційна діяльність – це специфічний компонент діяльності корекційного педагога. Містить в собі роботу з подолання або послаблення виявлених порушень психофізичного розвитку дитини, профілактики вторинних та супутніх порушень, формування особистості дитини, створення умов для розвитку дитини з ООП; навчання батьків прийомам організації ігрової та навчальної діяльності дитини, окремим корекційним прийомам. Цей вид діяльності є найважливішим у структурі діяльності корекційного педагога.

Організаційна діяльність корекційного педагога суттєво відрізняється від аналогічної у вчителя масової школи, оскільки самостійно організувати себе дитина з ООП не в змозі. Завдяки цьому виду діяльності корекційний педагог включає дітей в корекційно-виховну роботу.

Інформаційно-пояснювальна діяльність полягає у вмінні відібрати і опрацювати інформацію, призначену учням з ООП, зробити її доступною для їхнього розуміння та засвоєння. Важливим аспектом є правильне і переконливе інформування батьків.

Комунікативно-стимулююча діяльність містить встановлення правильних стосунків з дітьми, їх батьками, колегами. Цей вид діяльності вимагає від педагога особистої моральної привабливості і впливу на дитину; вміння спілкуватися з дітьми та встановлювати з ними доброзичливі стосунки, спонукати їх до активної пізнавальної діяльності.

Аналітико-оцінювальна діяльність дозволяє корекційному педагогу аналізувати процес корекційної роботи; виявляти в них позитивні сторони та недоліки; співвідносити свою роботу з досвідом інших дефектологів. Завдяки цій діяльності коригується процес КРР, здійснюються пошуки шляхів його удосконалення, використовується передовий пед. досвід.

Дослідницько-творча діяльність передбачає творче застосування корекційним педагогом педагогічної теорії і методичних рекомендацій; проведення дослідної роботи. Завдяки цьому виду діяльності розвивається і удосконалюється педагогічна майстерність.

Основні компоненти професійної готовності до корекційного впливу.

Готовність до корекційно-розвивальної діяльності.

Перший підхід до розуміння готовності характеризує її як оцінку певного функціонального стану, синонімічного поняттю «передстартовий стан», у якому установка розуміється як готовність фахівця до сприйняття майбутніх подій у професійній діяльності і вдосконалюванню власних дій.

Другий підхід визначає готовність як підготовленість, стійку характеристику особистості, що включає мотиваційні, інтелектуальні, емоційні компоненти, які відповідають вимогам змісту й умовам діяльності.

Професійна готовність в теорії й практиці освіти представлена як:

- 1) особливий психічний стан, наявність у суб'єкта образу структури певної діяльності й постійної спрямованості свідомості на його виконання (Б. Г. Анан'єв, А. В. Петровський, В. А. Сластьонін і ін.);
- 2) здатність або ступінь сформованості здібностей (Н. В. Кузьміна і ін.);
- 3) складне структурне утворення, ядро якого становлять: позитивне ставлення до майбутньої діяльності, наявність професійно-значимих якостей особистості, певної сукупності професійних знань, досвід їх застосування на практиці (К. М. Дурай-Новакова і ін.);
- 4) результат навчання в професійній школі, узагальнений у системі показників підготовки – професіограмі (В. А. Сластьонін т.д.).

Рекешева Ф. М. виділяє **3 компоненти готовності до професійної діяльності в сфері психології та педагогіки:**

Когнітивний компонент розвитку готовності характеризується орієнтацією на рольову поведінку й професійний розвиток, вміння сприймати та переробляти професійно важливу інформацію.

Емоційний компонент готовності до професійної діяльності характеризується через позитивне приймаюче ставлення до себе у майбутніх спеціалістів й виступає в якості однієї зі сторін позитивного приймаючого ставлення до дітей з ООП та світу взагалі, має характер установки.

Мотиваційно-ціннісний компонент готовності до професійної діяльності характеризується через спрямованість на дітей з ООП, на турботу про них, на відповідальність, на прагнення принести користь.

Також дослідники називають **три рівня готовності** до майбутньої професійної (в нашому випадку психокорекційної) діяльності:

- актуальний,
- потенційний,
- елементарний.

Чинники неготовності майбутніх фахівців – їх **страхи**:

- страх професійної некомпетентності;
- страх взаємодії з незвичайною дитиною;
- страх негативних наслідків для себе.

Можна назвати ряд **факторів, що гальмують підвищення готовності**, серед яких –

- власні невирішені проблеми в сферах, що вимагають корекції у дітей,
- психофізіологічні особливості майбутнього педагога з інертною та слабкою нервовою системою,
- особливості когнітивної сфери – відчуття людей, ситуації, вміння або невміння передбачати наслідки власних дій та дій оточуючих,
- особливості емоційно-вольової сфери – підвищена тривожність, страхи, низька емпатичність, низька впливовість, та інші,
- особливості мотиваційно-ціннісної сфери – недостатня мотивованість саме на практичну діяльність, на допомогу іншим, або навпаки, підвищена відповідальність та небажання зашкодити

- соціально-неприйнятливі почуття, наприклад, відраза до осіб з порушеннями.

Основні компоненти професійної готовності до корекційного впливу.

Теоретичний компонент:

- 1) знання теоретичних основ;
- 2) знання загальних закономірностей психічного розвитку в онтогенезі;
- 3) періодизації психічного розвитку;
- 4) знання проблеми співвідношення навчання і розвитку;
- 5) уявлення про основні теорії, моделі і типи особистості;
- 6) знання про соціально-психологічні особливості групи;
- 7) знання умов, що забезпечує особистісне зростання і творчий розвиток.

В професійній підготовці можливі три основні підходи:

- 1) дотримання певної парадигми;
- 2) еkleктизм (вміння поєднувати знання з різних теорій і практик);
- 3) загальний континуальний підхід.

Практичний компонент підготовки – оволодіння конкретними методами і методиками корекції.

Особистісна готовність передбачає наявність в дорослого потреби іти не від себе, а від дитини та її проблем. Необхідним є врахування професійної деформації особистості, синдрому професійного вигорання.

Корекційні компетентності педагога-дефектолога та їх розвиток під час навчання.

Фахові компетентності, що стосуються корекційно-розвивальної роботи, як основної функції педагога-дефектолога:

ФК-3 Організаційно-корекційні компетентності педагога-дефектолога

ФК 3.1 уміння відбирати і систематизувати діагностичний, корекційно-педагогічний матеріал з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей дітей з особливими освітніми потребами;

ФК 3.2 здатність застосовувати відповідні методи, прийоми, форми, засоби реабілітації і корекційного навчання та виховання;

ФК 3.3 здатність раціонально організувати власну корекційно-педагогічну діяльність, самостійно контролювати її результативність, удосконалювати систему самоорганізації на основі сучасних корекційно-педагогічних технологій;

ФК 3.4 здатність виконувати корекційну навчально-виховну роботу з профілактики, подолання порушень психофізичного розвитку дітей з психофізичними розладами (залежно від нозології) в освітньо-виховному, реабілітаційному процесі незалежно від типу закладу освіти й форми організації навчально-виховної діяльності;

ФК 3.5 здатність проводити професійну діяльність відповідно до потреб здоров'я, культурних цінностей та традицій населення України;

ФК 3.6 здатність здійснювати комплексний корекційно-педагогічний, психологічний і соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами в закладах різних типів

Зміст і форми удосконалення професійно корекційних компетенцій у процесі післядипломної освіти

Методична робота у спеціальній школі – один із напрямків роботи щодо підвищення фахового рівня педагогів, якості навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку

Науково-методична робота у спеціальній школі має забезпечити розв'язання таких *завдань*:

- вивчення педагогами державних та нормативних документів про загальну і спеціальну освіту в Україні, інструктивно-методичних документів органів освіти;
- ознайомлення із теоретичними і практичними досягненнями сучасної педагогіки і психології;
- надання педагогам інформації про результати наукових досліджень і передового педагогічного досвіду в галузі корекційно-розвивальної роботи дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку;
- вивчення чинних вдосконалених програм КРР, посібників, що поглиблюють зміст методичної роботи;
- ознайомлення із інноваційними технологіями спеціальної освіти;
- ознайомлення із застосуванням варіативних методів навчально-корекційної і корекційно-виховної роботи;
- постійний аналіз корекційного навчально-виховного процесу в конкретному закладі освіти з метою постійного удосконалення;
- надання дієвої допомоги педагогам в удосконаленні їх професійної підготовки відповідно до фахового рівня.

Головні вимоги до науково-методичної роботи педагогів-дефектологів:

1. Відповідність системи науково-методичної роботи сучасному соціальному замовленню суспільства і держави. Ця вимога спрямовує визначення змісту й форм на сучасні державні документи й концепції.

2. Науковість методичної роботи. Підвищення фахової майстерності педагогів має узгоджуватись із сучасними науковими досягненнями в галузі загальної і корекційної педагогіки, методик.

3. Системність науково-методичної роботи. Ця вимога передбачає розгляд науково – методичної роботи як цілісної системи, що поєднує мету, завдання, зміст, форми й методи роботи з педагогами.

4. Комплексний характер науково-методичної роботи. Науково – методична робота має охоплювати водночас різні напрямки підвищення кваліфікації педагогів: загальнокультурний, загальнопедагогічний, спеціальний психологічний, спеціальний дидактичний і методичний тощо.

5. Систематичність, послідовність, наступність, безперервність, масовість. Науково – методична робота має бути однією з ланок системи безперервної освіти, яка послідовно реалізується у різних формах протягом навчального року.

6. Творчий характер науково-методичної роботи, максимальна активізація діяльності педагогів. Ця вимога слугує водночас умовою

результативності науково – методичної роботи, оскільки лише творча праця є ефективним засобом гармонійного розвитку фахівця.

7. Конкретність науково-методичної роботи, врахування особливостей школи, педагогічного колективу, диференційований підхід до педагогів.

Науково – методична робота має базуватись на специфіці діяльності конкретного спеціального закладу, враховувати контингент учнів з порушеннями розвитку і пропонувати педагогам різні варіанти й рівні підвищення кваліфікації з урахуванням їх освіти, досвіду тощо.

8. Спрямованість науково-методичної роботи на виділення головного, суттєвого в підвищенні кваліфікації педагогів. Одним із найсуттєвіших аспектів для педагога-дефектолога є корекційна діяльність. Тому саме їй має відводитись головне місце при виборі тематики й змісту науково – методичної роботи.

9. Єдність теорії та практики при загальній практичній спрямованості науково-методичної роботи. Ця вимога має реалізовуватись на противагу хибній думці окремих педагогів, що методична робота має розв'язувати суто практичні аспекти педагогічної діяльності. Ніяка практика не може вдосконалюватись, якщо не буде ґрунтуватись на фундаментальних науково-теоретичних знаннях.

10. Оперативність, мобільність, гнучкість науково-методичної роботи. Хоча методична робота планується заздалегідь на навчальний рік, вона має бути організована так, щоб при потребі оперативно відреагувати на певні суспільні й педагогічні зміни, врахувати новітні підходи.

11. Колективний характер науково-методичної роботи за розумного співвідношення масових, групових і індивідуальних, формальних і неформальних, обов'язкових і добровільних форм і видів методичної роботи

12. Створення сприятливих умов для ефективної науково-методичної роботи, творчих пошуків.

До індивідуальних форм науково-методичної роботи відносяться

- консультації,
- стажування,
- наставництво,
- самоосвіта.

В індивідуальних формах роботи реалізуються індивідуальні програми підвищення кваліфікації педагогів з урахуванням їхньої професійної компетенції, потреб, інтересів, соціально значущих якостей.

Групові форми об'єднують педагогів за функціонально-посадовими обов'язками і включають в себе

- методичні об'єднання (не менш ніж 3-х педагогів одного фаху, або вчителі об'єднуються за принципом гуманітарного чи природничого профілю),
- творчі групи,
- практикуми тощо.

До масових форм роботи (весь педагогічний колектив) відносяться

- цільові семінари,
- семінари-практикуми,

- педагогічні читання,
- науково-практичні конференції тощо.

Розглядаються глобальні проблеми корекційного навчання дітей чи загальної педагогічної та психологічної науки.

Рівні оволодіння професійною майстерністю:

– **вища категорія** – педагог виявляє високий рівень професіоналізму, ініціативи, творчості, досконало володіє ефективними формами, методами організації, навчально-виховного, корекційно-реабілітаційного процесу, забезпечує високу результативність, якість своєї праці, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що слугують прикладом для наслідування;

– **I категорія** – педагог виявляє ґрунтовну професійну компетентність, добре володіє ефективними формами, методами організації, навчально-виховного, корекційно-реабілітаційного процесу, забезпечує високу результативність, якість своєї праці, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що слугують прикладом для наслідування;

– **II категорія** – педагог виявляє достатній професіоналізм, використовує сучасні форми, методи навчання та виховання, корекційно-реабілітаційної роботи, досяг вагомих результатів у педагогічній діяльності, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що слугують прикладом для наслідування;

– **спеціаліст** – професійно компетентний, забезпечує нормативні рівні й стандарти навчання та виховання дітей, які мають порушення у фізичному або розумовому розвитку, відповідає загальним етичним та культурним вимогам до педагогічних працівників.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте значення якостей педагога-дефектолога для результативності корекційно-розвивальної роботи.
2. Визначте місце корекційно-розвивальної діяльності серед професійних функцій педагога-дефектолога.
3. Перелічіть компоненти готовності до корекційно-розвивальної діяльності.
4. Назвіть фактори, що гальмують підвищення готовності до корекційно-розвивальної діяльності педагога-дефектолога.
5. Перелічіть та поясніть організаційно-корекційні компетентності педагога-дефектолога
6. Визначте зміст та опишіть форми удосконалення професійно корекційних компетенцій у процесі післядипломної освіти.

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Чи згодні ви з підтвердженням, що тільки спеціально підготовлені фахівці можуть проводити корекційну роботу з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку? Які аргументи підтримують вашу думку?

2. Як ви розумієте значення особистого прикладу педагога для дітей з порушеннями психофізичного розвитку?
3. Який з підходів до трактування професійної готовності до ви вважаєте найбільш відповідним в роботі початківця педагога-дефектолога?
4. Проаналізуйте вагу та значення кожного з компонентів готовності до професійної діяльності у здійсненні корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що мають порушення розвитку.
5. Поясніть – чому після отримання диплому про вищу освіту, підвищення кваліфікації фахівців у спеціальній освіті не припиняється? Яке значення це має для якості корекційно-розвивальної роботи?

II. Практичні вправи (учасники – педагоги та здобувачі вищої педагогічної освіти)

1. Дискусійна карусель «Учитель: хто він?»

«...Хочеш усвідомити для чого ти служиш? Тоді порівняй свою службу з погляду суспільних цінностей, із професійною службою інших. І ти відчуєш, яке важливе і неповторне твоє життя для суспільства...» *Ш. О. Амонашвілі*

педагог озвучує певну точку зору, а учасники пояснюють чи погоджуються вони з почутим і чому; відповіді аргументуються або спростовуються, висловлюється своє сприйняття даної інформації.

Отже, учитель: хто він?

1. Учитель – лікар...
2. Учитель – художник...
3. Учитель – актор...
4. Учитель – скульптор...
5. Учитель – великий психолог...
6. Учитель – талановитий режисер...
7. Учитель – щодня суддя...
8. Учитель – ілюзіоніст...
9. Учитель – творець...
10. Учитель – поет і письменник...
11. Учитель – інженер...
12. Учитель – менеджер...
13. Учитель – іноді буває клоуном...
14. Учитель – мудрий філософ...
15. Учитель – бухгалтер і економіст...
16. Учитель – священник...
17. Учитель, на жаль, буває дресирувальником...
18. Учитель – суддя...
19. Учитель – будівельник...
20. Учитель – військовослужбовець...
21. Учитель – садівник...

Обговоривши дані судження, педагог зачитує уривок із праці Ш. О. Амонашвілі: «...Раніше я порівнював свою професію з професією

лікаря .Чи має право лікар помилитися, коли оглядає свого пацієнта і ставить діагноз? Ну звичайно, не має такого права, це зрозуміло!

...Потім я порівнював професію педагога з професією актора . Певна річ, педагог повинен володіти перевтілюванням, умінням входити в роль.

...Спробував я порівняти свою професію з професіями архітектора, будівельника, геолога, астронома. Уявляв, що я так само проектую та будую дитячу душу, як проектують та зводять будинки архітектори і будівельники. Але незабаром я відмовився від таких думок, оскільки люди цих професій мають справу з неживою дійсністю, яка без опору підкорюється їхній багатій уяві і практичній творчості. Мені ж доводиться спілкуватися з маленькою людиною, яка сама виношує у собі власні плани, мрії і прагне їх здійснити, самоутвердитися. Ні, вчитель не архітектор, інженер і будівельник дитячої душі, бо ця душа не являє собою набору будівельних матеріалів. Вона насправді є живою душею, пристрастю, життєдайною і творчою силою. Її потрібно не будувати, а збагачувати, розвивати, наповнювати ідеалами, переконаннями, прищеплювати їй любов до людей, природи, життя.

Отак кожне порівняння моєї професії з професіями залишало мені якесь правило і пам'ятку. Потім я згрупував їх і отримав пам'ятку такого змісту:

1. Будь обережний!
2. Не помилися!
3. Не зашкодь!
4. Будь надією для учня!
5. Даруй себе дітям!
6. Знай, чого прагнеш!
7. Постійно шукай у дитині багатство її душі!
8. Будь терплячим в очікуванні дива і будь готовий до зустрічі з ним у дитині!»

2. «Мій ресурс»

Мета: Виявити та розуміти внутрішні ресурси педагога для роботи з дітьми з порушеннями розвитку. Виявити потенціал та позитивні аспекти у власній особистості.

Обладнання: Аркуші паперу із зображенням на ньому контуром людини, олівці або фломастери.

Хід гри: Кожен учасник отримує аркуш паперу та олівці.

Всередині контуру людини на аркуші учасники записують свої позитивні якості та риси, такі як терплячість, емпатія, творчість тощо, які можуть допомогти у роботі. По лінії контуру пишуть свої професійні навички, знання та досвід, які можуть бути корисними при роботі з дітьми, що мають порушення розвитку.

Навкруги, в іншій частині аркушу учасники записують позитивні ресурси, які допомагають їм зберегти енергію та психологічну стійкість у роботі з дітьми з порушеннями розвитку. Це можуть бути речі, які дарують задоволення та відпочинок поза роботою, наприклад, хобі, спорт, музика тощо. Можна намалювати символи, що означають ці ресурси.

Після заповнення аркушів учасники можуть поділитися своїми відповідями з іншими учасниками.

3. Вправа «Крок до успіху»

Мета: Виявити риси, якості або характеристики, яких педагогам-початківцям не вистачає для більшої професійної майстерності, та створити спільну «доріжку професійної майстерності» для кожного учасника.

Обладнання: Картки у вигляді ступні, вишитий рушник.

Хід гри: Тренер роздає кожному учаснику картки у вигляді ступні і пропонує учасникам записати на них риси, ознаки, якості або характеристики, яких їм не вистачає для вищої педагогічної майстерності та які вони прагнуть отримати для досягнення більш успішних результатів у роботі з дітьми з порушеннями розвитку.

Коли учасники записали свої «кроки до успіху» на картках, педагог простилає вишитий рушник на підлозі, створюючи «доріжку професійної майстерності».

Кожен учасник ставить свою картку-ступню на "доріжку" і робить фізичний "крок" вперед, представляючи особистий крок до успіху.

Кожен учасник по черзі розповідає про те, які риси чи якості він прагне розвинути для покращення своєї роботи.

4. «Казкова розповідь»

Мета: Розвинути здібності до творчого мислення, уяви та емпатії у педагога-дефектолога. Виявити можливості використання казок у роботі з дітьми з ООП.

Матеріал: Набір карток із зображеннями дітей у проблемних ситуаціях, а також інших сюжетних картинок.

Хід гри: Педагог розкладає картки перед учасниками та просить учасників обрати по одній картці з персонажем, що знаходиться в проблемній ситуації.

Далі кожен учасник обирає всліпу ще дві сюжетні картинки. Завданням є розповісти казку, в якій вирішується проблема дитини, використовуючи всі три картинки.

Кожен учасник по черзі розповідає свою казку перед групою. Після кожної розповіді група може обговорити, які можливості казки можуть мати у роботі з дітьми з ООП, які навички можуть бути розвинуті через таку історію.

Ця гра допоможе педагогу розвинути творче мислення та уявлення, а також виявити ваші можливості використання казок у роботі з дітьми з ООП.

5. «Педагог у дії»

Мета: Розвинути навички взаємодії, керування поведінкою та адаптації педагога до потреб та особливостей дітей з ООП.

Обладнання: Необхідні предмети для рольової гри (маски, костюми, іграшки, дошка для маркерів тощо).

Хід гри: Педагог формує дві групи учасників: групу, яка виступає в ролі педагогів, та групу, яка виступає в ролі дітей.

Кожна група має підготувати сценарій, який симулює взаємодію між педагогом і дитиною з особливостями. Сценарій може повторити ситуацію, яку педагог може зустріти в роботі (наприклад, важкі моменти, конфлікти, невідповідна поведінка тощо). Кожній «дитині» або всім «дітям» задається роль, яку вони повинні зіграти (вередливість, надмірна активність, галасливість, небажання взаємодіяти з «педагогом»)

Далі учасники групи «педагогів» взаємодіють з учасниками групи «дітей з порушеннями розвитку» відповідно до сценарію. Кожен учасник виконує свою роль і намагається знайти ефективні способи взаємодії та вирішення проблемних ситуацій.

Після завершення кожної сценки проводяться обговорення того, що відбувалося, усіма учасниками, де вони зможуть поділитися своїми враженнями, проаналізувати ситуацію та запропонувати альтернативні способи взаємодії.

Потім учасники міняються ролями і повторюють вправу.

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Розташуйте фактори, що гальмують підвищення готовності до корекційно-розвивальної діяльності, по мірі складності їх подолання. Додайте до списку факторів ті, що викликають занепокоєння у вас або у ваших знайомих фахівців чи здобувачів освіти.
2. Оцініть власну готовність до корекційно-розвивальної діяльності за 10-бальною шкалою по кожній з фахових компетентностей (1 – зовсім не готова, 10 – готова на 100%)
3. Відвідавши освітні портали "На Урок", "Всеосвіта" тощо, проаналізуйте та відберіть конференції, вебінари або курси, які б ви відвідали для підвищення власної корекційно-розвивальної компетентності, обгрунтуйте свій вибір. Опишіть обрані заходи за схемою:
  - Тема, мета та завдання.
  - Спікери.
  - Аудиторія, на яку орієнтований захід.
  - Питання, які розглядаються.

Тема 4. Організація корекційно-розвивального простору в системі освіти дітей з порушеннями розвитку

Мета: Закріпити та узагальнити знання здобувачів освіти про організацію корекційно-розвивального простору в системі освіти дітей з ООП, сформувати уміння організовувати корекційно-розвивальний простір.

Рекомендована література:

1. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами : навчальний посібник. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 302 с.
2. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
3. Софій Н., Найда Ю. Середовище, що належить дітям: poradnik для педагогів закладів дошкільної освіти. Київ : Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». 2019. 65 с.
4. Чеботарьова О. В. Організація корекційно-розвивального простору в системі освіти дітей з інтелектуальними порушеннями. *Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів : практико зорієнтований посібник.* Дніпро : «Інновація», 2018. С. 77–81.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Співвідношення понять корекційно-розвивального простору та середовища
2. Необхідність створення комфортного корекційно-розвивального простору освітнього закладу
3. Структура корекційно-розвивального середовища та його складові
4. Корекційно-розвивальний простір як інклюзивне середовище

1.1. Теоретична довідка

Співвідношення понять корекційно-розвивального простору та середовища

Одним з найважливіших факторів розвитку особистості дитини є середовище, в якому вона живе, грає, займається та відпочиває. Простір, організований для дітей в освітньому закладі, може бути як потужним стимулом їх розвитку, так і перепорою, яка заважає виявити індивідуальні здібності.

В умовах модернізації сучасної вітчизняної освіти особливої актуальності набуває проблема створення оптимальних умов розвитку, виховання, освіти дітей із порушеннями психофізичного розвитку. І саме в цьому сенсі необхідно говорити про необхідність створення в закладі освіти, де виховуються та навчаються ці діти, єдиного корекційно-розвивального середовища. Для продуктивної роботи з дітьми, які мають порушення

психофізичного розвитку, необхідним є створення середовища, яке не лише допомагає коригувати та компенсувати порушені функції, а й сприяє розвитку особистості таких дітей.

Проведений аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про те, що значне порушення інтелектуального, комунікативного, сенсомоторного та особистісного розвитку у дітей є головною причиною їх соціальної дезадаптації, дезорієнтації в навколишньому середовищі та залежності від допомоги дорослих. Тому особливо важливо організувати та забезпечити ефективне функціонування корекційно-розвивального простору для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, яке відіграє важливу роль у соціалізації цієї категорії дітей та формуванні їх життєвої компетентності. Забезпечення ефективної допомоги кожній дитині, що має порушення розвитку, є ключовим фактором успіху у формуванні її психофізичного стану та забезпеченні її гармонійного розвитку.

Сучасні підходи вивчення корекційно-розвиваючого середовища визначають його як комплексний і системний механізм, який є пластично змінним і сприяє наданню постійної психолого-педагогічної допомоги дитині з порушеннями розвитку. За твердженням практиків, що спрямовували свою увагу на вирішення проблеми організації корекційно-розвиваючого середовища, воно допомагає дитині стати соціально компетентною в іграх, заняттях, спілкуванні з однолітками та дорослими, а також реалізовувати мобільність та громадську активність. Це середовище має певні цілі та завдання, які сприяють якісній взаємодії педагогів, батьків та дітей і впливають на корекційно-розвивальний процес. Воно створює спеціальні умови для адаптації та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами та спрямоване на гармонійний розвиток їх особистості та діяльності. Крім того, виховання та розвиток дитини повинні відбуватись в безпечному та психологічно комфортному середовищі.

Поняття корекційно-розвивального середовища тісно пов'язується у розумінні практиків та дослідників з поняттям розвивального простору, який визначається принципами, що забезпечують психологічно комфортну атмосферу для розвитку свідомості та поведінки дитини. Простір та середовище взаємодіють між собою саме так, що середовище матеріалізує ідеї, концепції, парадигми, моделі, теорії, принципи та підходи, які на ідеальному рівні задає простір.

Освітнє середовище може мати свою специфіку залежно від корекційної спрямованості навчання і змісту виховання, та його головне завдання – забезпечити корекційно-компенсаторні умови для повноцінного розвитку всіх видів дитячої діяльності. Воно дозволяє дитині перебувати в досить повному контакті з навколишнім світом та вирішувати завдання найближчого психічного розвитку.

Необхідність створення комфортного корекційно-розвивального простору освітнього закладу

Основною метою як корекційно-розвивального середовища та розвивального простору є створення умов для розвитку дитини, де вона може

самостійно визначати свої пріоритети, вибирати інтереси та способи самовираження через різноманітні види діяльності.

Дослідники визначили кілька **принципів створення корекційно-розвивального середовища** як засобу роботи з дітьми, що мають порушення розвитку, зокрема:

1. Превентивна спрямованість всіх засобів корекційно-розвивального середовища дозволяє запобігти виникненню відхилень у психофізичному розвитку дитини за допомогою створення спеціальних соціально-адаптивних методів взаємодії дитини з оточуючими та забезпеченням спеціальним навчальним, ігровим та побутовим матеріалом.

2. Пропедевтична спрямованість корекційно-розвивального середовища забезпечує дитині багатоетапне та поступове долучення її до інформаційного поля, де організовано безбар'єрне середовище, підібрано спеціальне обладнання та раціонально розміщені блоки, що розв'язують проблеми сенсорного, моторного, інтелектуального розвитку, психоемоційного розвантаження та соціальної орієнтації.

3. Претворюючий вплив середовища на розвиток дитини та формування у неї компенсаторних способів орієнтації, заснований на активізації збережених аналізаторів, мислення, мовлення та пам'яті.

4. Інформаційне поле корекційно-розвивального середовища враховує особливості пізнавальних процесів у дітей з порушеннями розвитку, специфіку контактів та способів отримання та переробки інформації.

Структура корекційно-розвивального середовища та його складові

Для корекційно-розвивального середовища характерне виділення кількох **компонентів**, серед яких соціальний, який забезпечує позитивний настрій і конструктивну взаємодію всіх учасників освітнього процесу, взаєморозуміння і задоволеність відносинами, а також авторитетність керівників; просторово-предметний, який потребує гетерогенності середовища, що складається з сукупності елементів, здатних оптимізувати всі види діяльності дітей; та психодидактичний, який має на увазі наявність оптимальної організації системи зв'язків між компонентами середовища.

Освітнє середовище закладу освіти, що сприяло б найоптимальнішому та ефективному корекційно-розвивальному процесу з дітьми, що мають порушення розвитку, має бути організоване таким чином, щоб **забезпечити**:

- підтримка роботи педагога;
- заохочення до розвитку незалежності та компетентності дітей;
- збільшення ефективності роботи персоналу;
- сприяння залученню дітей до щоденних видів діяльності;
- зменшення проблем з поведінкою дітей;
- сприяння відповідній соціальній взаємодії між дітьми;
- забезпечення структурованості та передбачуваності

Додатково, таке середовище повинно бути спрямоване на підвищення рівня актуального розвитку соціально-адаптаційних, комунікативних умінь дітей, формування життєвої компетентності учнів, а також сприяння появи позитивних рис особистості, таких як інтерес до спілкування, ініціативність в

ситуаціях взаємодії та комунікативна культура.

Дослідники виділяють **три основні складові корекційно-розвивального середовища**: фізичне, соціальне та структурне середовище.

Перша із складових (фізичне середовище) включає в себе **фізичний простір**, дизайн приміщення та інші його фізичні характеристики, такі як освітлення, температурний режим та інш.). Для його організації необхідно враховувати наступні аспекти:

◆ **Планування та організація простору**: фізичне середовище має бути організоване з урахуванням потреб дітей з порушенням розвитку. Необхідно враховувати різноманітність рухів, розміщення обладнання та меблів, щоб забезпечити безпеку та комфортні умови для розвитку.

◆ **Надання можливості для експериментування**: фізичне середовище має бути різноманітним та забезпечувати можливість для дітей здійснювати експерименти та взаємодіяти з предметами навколишнього світу.

◆ **Забезпечення індивідуальної комфортності**: необхідно забезпечити комфортні умови для дітей з різними особливостями. Наприклад, можна використовувати спеціальні меблі для дітей з обмеженою можливістю руху, контрастні кольори для дітей з порушеннями зору тощо.

◆ **Залучення дітей до трансформації середовища**: фізичне середовище має бути гнучким та змінюватись залежно від потреб дітей та цілей корекційно-розвивального процесу. Дітей можна залучати до трансформації середовища через спільну діяльність та співпрацю з педагогом. Фізичне середовище має бути забезпечене м'якими ігровими модулями, які діти можуть використовувати для творення свого власного, комфортного саме для них простору.

◆ Необхідно **забезпечити достатню кількість матеріалів**, що відповідають пізнавальним можливостям дитини, не перенасичуючи при цьому осередки предметним матеріалом. Важливо, щоб осередки були продумані відповідно до змісту освітнього процесу, та плану освітньої роботи.

◆ **Гнучкість дизайну** – можливість швидко змінювати конфігурацію освітнього середовища та форми роботи під час занять завдяки наявності мобільних робочих місць для індивідуальної, групової та колективної роботи.

Для ефективної організації корекційно-розвивального простору на фізичному рівні необхідно враховувати різні потреби всіх учасників освітнього процесу (дітей, педагогів та батьків), створюючи зони, призначені для навчання, творчості, рухливих ігор, вільної діяльності, зберігання наочності та навчальних матеріалів, експозиції та інших видів роботи і відпочинку. Крім того, важливо забезпечити ергономічність меблів з урахуванням ростових характеристик користувачів та наявності необхідних підставок для приладдя на стільниці, заокруглених кутів стільниць, спинок та сидінь. Також необхідно уникати надлишкового нагромадження та включати до простору лише необхідні речі, а вікна слід прикрашати з міркувань естетики, уникаючи надмірного декору та візуального шуму. Баланс у візуальній стимуляції також важливий, і для досягнення гармонійного середовища слід розумно використовувати кольори в дизайні, малюнки в

оздобленні та наочності., що буде сприяти створенню гармонійного середовища, яке не відволікає увагу від навчання. При цьому враховується використання поверхні стін для розміщення дитячих творчих робіт, що створює враження того, що простір належить усім дітям.

Наступною складовою корекційно-розвивального середовища є **соціальна його складова**, яка включає в себе людей, що є учасниками процесу корекційно-розвивальної роботи, включаючи педагогів, дітей та їх батьків. Оптимальне соціальне середовище визначає ефективну роботу з дітьми, які мають порушення розвитку, що забезпечується підтримкою співпраці між учасниками освітнього процесу, створенням сприятливих умов для розвитку соціальних відносин та навичок спілкування у дітей, підтримкою позитивної атмосфери в закладі та дотриманням принципів інклюзивної освіти.

Взаємодія з однолітками сприяє розвитку соціальних навичок та підтримці емоційного благополуччя дітей з психофізичними порушеннями, тому соціальне середовище враховує і дитячі спільності та спілкування між дітьми. Педагоги повинні створити сприятливу атмосферу в колективі, де кожен має можливість бути прийнятим та знайти своє місце, де підтримуються взаємовідносини дружби та співпраці.

Залучення батьків є важливим елементом соціального середовища. Корекційно-розвивальний процес повинен бути зорієнтованим на співпрацю з батьками, які повинні бути включені в процес прийняття рішень. Педагоги повинні забезпечити відкритий та довірчий діалог з батьками, де вони можуть обговорювати проблеми та шляхи вирішення, обмінюватись досвідом та взаємопідтримкою. Також важливо, щоб педагоги планували та проводили спільні заходи з батьками дітей, щоб підтримувати співпрацю та взаємодію між сім'єю та навчальним закладом.

Структурне середовище включає в себе організацію та планування корекційно-розвивального процесу у часі. Це означає, що потрібно чітко визначити мету та завдання корекційно-розвивального процесу, обрати оптимальні методи та засоби корекційно-розвивальної роботи з дітьми, визначити терміни та частоту проведення занять, контролювати прогрес дитини та вносити необхідні корективи у план роботи.

Корекційно-розвивальний простір як інклюзивне середовище

Середовище має демонструвати повагу до різних аспектів особистості дітей, бути інклюзивним:

- Якщо дитина належить до іншої етнічної групи або у неї інвалідність, не варто вважати, що етнічна належність або інвалідність – це єдине, що вирізняє її з-поміж інших дітей.
- Діти, які належать до цих груп, як і всі діти, є неповторними особистостями зі своїми інтересами і вподобаннями.
- Один із способів сфокусувати увагу на різноманітних аспектах особистості дітей – подбати про те, щоб у середовищі дошкільної групи були відображені інтереси кожної дитини.

Інклюзивне середовище

- Це місце, де цінують участь і погляди кожного.
- Це означає, що педагог створює рівні можливості для всіх дітей брати участь у всіх заняттях, незалежно від статі, етнічної належності, здібностей, культури, соціально-економічного статусу, віку чи мови.

- Це також означає, що педагог залучає кожну дитину, обираючи методи навчання і форми роботи відповідно до її потреб і особливостей.

Помилки і недоліки у організації К-Р середовища:

- перенасиченість осередків предметним матеріалом,
- відсутність продуманого планування змін середовища відповідно до пізнавальної теми перспективного плану освітньої роботи;
- недостатність матеріалів для дитячого експериментування,
- непомірованість умов забезпечення індивідуальної комфортності;
- безсистемність у залученні дітей до трансформації середовища;
- недостатність м'яких ігрових модулів, які діти викорисовували б, щоб створювати свій простір;
- одноманітність наборів для конструювання;
- схильність педагога до кількісного накопичення предметів.

Таким чином, особлива роль у вихованні дітей з порушеннями психофізичного розвитку відводиться оптимізації, удосконаленню корекційно-розвивального середовища. Цілеспрямовано організоване корекційно-розвиваюче середовище в закладі освіти грає велику роль у гармонійному розвитку та вихованні дітей цієї категорії. Розумно організоване середовище викликає у дітей почуття радості, емоційно позитивне ставлення до закладу освіти, збагачує новими враженнями та знаннями, вміннями та навичками, заохочує до активної творчої діяльності, сприяє інтелектуальному розвитку.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення корекційно-розвивального простору.
2. Поясніть необхідність організації корекційно-розвивального середовища для дітей з порушеннями розвитку.
3. Перелічіть принципи створення корекційно-розвивального середовища.
4. Визначте та обґрунтуйте завдання, які вирішує корекційно-розвивальне середовище.
5. Назвіть три основні складові корекційно-розвивального середовища.
6. Які аспекти треба враховувати для організації фізичного простору?
7. Що або хто входить в соціальну складову корекційно-розвивального середовища?
8. Чим обумовлений корекційно-розвивальний простір як інклюзивне середовище?
9. Перелічіть та поясніть можливі помилки і недоліки у організації К-Р середовища.

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Які можливі шляхи врахування індивідуальних потреб дітей з порушеннями розвитку при організації корекційно-розвивального середовища? Чи може це призвести до нерівності у доступі до освіти?
2. Наскільки впливовим є оптимально організоване фізичне середовище на перебіг та результат корекційно-розвивальної роботи?
3. Які фактори впливають на успішну соціалізацію дітей з порушеннями розвитку в корекційно-розвивальному середовищі? Які виклики можуть виникнути у процесі їхньої соціалізації?
4. Як можна створити сприятливу атмосферу в корекційно-розвивальному середовищі для спілкування та взаємодії між нейротиповими дітьми та дітьми з порушеннями розвитку?
5. Які можливості надають сучасні інформаційні технології для створення корекційно-розвивального середовища?
6. Яким чином можна вплинути на усвідомлення суспільства про значимість та потребу в інклюзивному освітньому середовищі для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей?

II. Практичні вправи

1. «Дитина в центрі уваги»

Мета: Навчитися майбутнім педагогам-дефектологам створювати простір, який враховує індивідуальні потреби та інтереси дитини з порушеннями розвитку.

Обладнання: Портрети дітей, на зворотній стороні яких опис їх інтересів та потреб.

Хід вправи: Учасникам надаються портрети дітей з різними порушеннями розвитку, а також з описом їхніх інтересів та потреб. Учасники обирають одну дитину та досліджують її індивідуальні потреби та інтереси.

Вони мають створити простір, який враховує ці потреби та інтереси, обираючи відповідні меблі, іграшки, матеріали та декорації.

Після створення простору, обговорюється його відповідність потребам та інтересам обраної дитини

2. «Країна можливостей»

Мета: Розвивати творче мислення та здатність до співпраці для створення інклюзивного простору.

Обладнання: Папір, олівці, кольорові фломастери.

Хід вправи: Учасникам пропонується уявити, що вони перетворюються на мешканців вигаданої «Країни можливостей», де всі діти мають різні потреби та здібності і при цьому мають можливість їх реалізувати.

Кожен студент має намалювати своїй «дитині» її власну кімнату або навіть дім, де все облаштовано під її смаки та інтереси.

Далі учасники об'єднуються і створюють єдиний інклюзивний простір, де всі діти можуть спільно навчатися та гратися. В цьому повинні бути представлені інтереси та потреби всіх без виключення дітей.

Після створення моделі проводиться обговорення рішень, зроблених кожним студентом, та аналіз їх відповідності інклюзивним принципам.

3. «Зона комфорту»

Мета: Вміти створювати комфортну зону для відпочинку та релаксації.

Обладнання: Подушки, килими, настінні декорації, м'які іграшки, ароматичні свічки, все, що можуть принести з собою учасники.

Хід вправи:

1. Учасникам пропонується задуматись про створення зони відпочинку в корекційно-розвивальному просторі для дітей з особливими потребами.
2. Вони мають обрати відповідні матеріали, такі як подушки, килими, настінні декорації, м'які іграшки та ароматичні свічки.
3. Учасники розташовують обрані елементи відпочинкової зони, враховуючи комфорт, безпеку та естетичний вигляд.
4. Після створення зони відпочинку, проводиться обговорення ефекту такої зони на дітей з особливими потребами та способи її подальшого вдосконалення.

Проведення можливе у мікрогрупах, які змагаються між собою на кращий куточок відпочинку.

4. «Опанування фізичним простором»

Мета: Вміти розташовувати меблі для забезпечення оптимального простору та функціональності.

Обладнання: Макети меблів, папір, олівці, лінійки.

Хід вправи:

1. Учасників ділять на 2-3 мікрогрупи.
2. На початку вправи учасникам пропонується подумати над оптимізацією того простору, я якому вони перебувають зараз. Можливо, пересунути чи поєднати столи, згрупувати стільці.
3. Далі учасникам пропонуються макети меблів та план приміщення корекційно-розвивального простору (декілька кімнат). Учасники можуть домалювати ті елементи середовища, яких немає серед макетів.
4. Учасники розташовують меблі на макеті приміщення, враховуючи функціональність, безпеку та зручність використання, можуть позначити на макеті, де розташовані вікна та двері. В яких кольорах буде оформлене приміщення.
5. Після розташування меблів, обговорюється кожне рішення, його плюси та мінуси, а також можливі альтернативи.

5. «Дослідники комфорту»

Мета: Визначити елементи, що сприяють комфорту та затишку в інклюзивному корекційно-розвивальному просторі.

Обладнання: Фотографії або малюнки приміщень.

Хід вправи:

1. Учасникам пропонується розділитися на групи та отримати фотографії або малюнки різних приміщень.
2. Кожна група має вибрати та описати елементи, які створюють комфортний простір для дітей з різними потребами.
3. На картках записуються описані елементи комфорту.
4. Потім всі групи обмінюються картками та спільно складають "Словник комфорту", де зібрані всі ідеї та елементи, що сприяють комфорту в інклюзивному просторі.
5. Обговорюються спільні та різні ідеї груп та визначаються основні принципи створення комфортного інклюзивного простору.

7. Психотехніка «Прихисток»

Мета: Навчитися створювати внутрішнє безпечне середовище та знаходити внутрішні ресурси для відпочинку, відновлення сил.

Хід вправи:

1. педагог просить учасників закрити очі та зосередитися на своєму диханні, пояснює їм ідею "Прихистку" і процесу створення внутрішнього безпечного місця.
2. Декілька хвилин надається для того, щоб учасники уявили та створили свій особистий прихисток у своїй уяві.

«У кожної людини бувають моменти, коли їй хочеться сховатися в маленьку нірку, щоб відгородитися від усіх і відпочити від проблем.

А чому б і ні? Хто нам заважає здійснити це бажання якщо не наяву, то хоча б подумки у своїй уяві? Допоможе нам у цьому психологічна техніка «Прихисток», запропонована італійським психоаналітиком Роберто Ассаджіолі.

Для виконання вправи закрийте очі та подумки створіть собі прихисток – реальне чи вигадане місце, де ви почуваетесь у повній безпеці, спокійно та комфортно. Прихистком може бути все, що завгодно – затишний маленький будиночок, безлюдний острів, звичайнісінька кімната, безлюдний пляж.

Загалом, будь-яке реальне чи вигадане місце з минулого чи сьогодення, зі сну чи зі мрії. Найголовніше: тут ви почуваетесь абсолютно захищеним, абсолютно комфортно. А тепер огляньтесь. Що вас оточує? Подумки створіть атмосферу, де вам затишно, спокійно. Оточіть себе всім тим, що вам подобається. Може, ви відчуваєте якісь приємні запахи? Чуєте якісь звуки, музику? Вам тепло чи прохолодно? Яскраве освітлення чи панує напівтемрява?

У вашому прихистку немає нікого, крім вас, вам не потрібно нікуди поспішати, тут ви можете побажати і отримати все, що завгодно, все, що вам хотілося б мати.

Просіть! Просіть по максимуму! Бажати можна все, що завгодно – матеріальні блага, любов, красу, силу.

У вашому прихистку ви можете займатися всім, чим забажаєте. Відпочивайте, набирайтеся сил. А коли відчуєте, що відпочили, набралися

сил, впевненості, повертайтеся до реального життя, повертайтеся до тих, кому ви потрібні і кого ви любите. Але завжди пам'ятайте, що будь-якої миті вашого життя ви можете потрапити у свій прихисток, там відпочити і набратися сил.

Можете перед сном подумки віддалятися в цей притулок і вночі відпочивати, засинати там. Але вранці обов'язково повертатись звідти у реальне життя. Інакше день може пройти непродуктивно, тому що ви подумки будете не «тут і зараз», а ТАМ у своєму прихистку».

3. Учасникам надається декілька хвилин на самостійне перебування в їх прихистку, занурення в його атмосферу та відчуття безпеки. Потім вони повільно відкривають очі та діляться своїм враженням від вправи.

Запитання для обговорення:

- Що саме ви відчували, перебуваючи в своєму прихистку?
- Які деталі або елементи його були особливо значущими для вас?
- Які способи відновлення сил та підтримки ви відкрили для себе під час цієї вправи?
- Чи відчуваєте ви потребу у створенні фізичного простору, який би відповідав вашому прихистку? Яким він би був?

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Дослідіть існуючі корекційно-розвивальні простори для дітей з особливими потребами (кабінети педогогів-дефектологів в закладах дошкільної освіти або в спеціальних школах, корекційно-розвивальні центри, ІРЦ, вони можуть бути представлені і описані в інтернеті, або ви відвідували їх особисто). Складіть список позитивних та негативних аспектів, зокрема організації простору, матеріалів, освітлення, меблів та доступності. Проаналізуйте, які з цих аспектів можуть бути вдосконалені або змінені для створення більш оптимального простору.
2. Створіть опис або малюнок свого ідеального корекційно-розвивального простору, можна з використанням штучного інтелекту та нейромереж, що генерують зображення, або з використанням програм для дизайну. Модель може включати елементи, які ви вважаєте важливими для забезпечення комфорту, безпеки та стимуляції дітей з особливими потребами. Обґрунтуйте свій вибір.

РОЗДІЛ 2. НАПРЯМКИ ТА МЕТОДИ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ООП

Тема 5 Загальнопедагогічні та психокорекційні методи роботи з дітьми з ООП в процесі корекційно-розвивальної роботи

Мета: Ознайомити здобувачів освіти з загальнопедагогічними та психокорекційними напрямками та методами, що застосовуються в корекційно-розвивальній роботі з дітьми, що мають порушення розвитку, сформувати вміння використовувати педагогічні та психотехнологічні методи (арттерапія, анімалотерапія, ігрові технології).

Рекомендована література:

1. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами : навчальний посібник. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 302 с.
2. Кузикова С Основи психокорекції. Київ : Академвидав, 2012 р. 476 с.
3. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
4. Простір арт-терапії. Збірник наукових праць. Випуск 1 (31). 2022. 104 с.
5. Тараріна О. Практикум з арт-терапії: шкатулка майстра. Київ : Астамир-8, 2018. 214 с.
6. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В. та інші. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку. Навчально-методичний посібник. За наук. ред. О. В. Чеботарьової, О. І. Мякушко. Київ : ІСПП ім. М. Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.
7. Хижна О., Сакалюк О., Куцин Е. Арт-педагогіка і арт-терапія в соціальній реабілітації дітей. Київ : КНТ, 2023 р. 148 с.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Методи корекційної роботи: загальнопедагогічні, спеціальні, психокорекційні.
2. Арт-терапія, сутність методу.
3. Види, форми та методи арт-терапії
4. Арт-терапевтичні технології як засіб корекційно-розвиткового впливу.

1.1. Теоретична довідка

Методи корекційної роботи: загальнопедагогічні, спеціальні, психокорекційні.

У практиці корекційного виховання використовуються загальні та спеціальні методи. Загальні методи виховання поділяються на три великі групи: методи формування свідомості, організації діяльності та стимулювання поведінки і діяльності.

Методи формування свідомості (переконання):

До методів формування свідомості належать: розповіді на етичні теми, пояснення, роз'яснення, етичні бесіди, умовляння, навіювання, інструктажі. Сильнодіючий метод переконання – приклад.

Розповідь на етичну тему – це яскравий емоційний виклад конкретних фактів і подій, що мають моральний зміст. Впливаючи на почуття, розповідь допомагає вихованцям зрозуміти і засвоїти зміст моральних оцінок і норм поведінки. У розповіді на етичну тему кілька функцій: служити джерелом знань, збагачувати моральний досвід особистості досвідом інших людей.

Роз'яснення – це метод емоційно-словесного впливу на вихованців. Важлива риса, що відрізняє роз'яснення від пояснення і розповіді, – орієнтованість дії на дану групу чи окрему особистість. Застосування цього методу ґрунтується на знанні особливостей класу й особистісних якостей дітей. Для молодших школярів застосовуються елементарні прийоми і засоби роз'яснення: «Вступати потрібно так», «Всі так роблять» і т. п.

Роз'яснення спирається на **навіювання**. Для нього характерно не критичне сприйняття школярем слів вчителя. Навіювання, проникаючи в підсвідомість, діє непомітно, створюючи потрібні мотиви поведінки. Педагог використовує навіювання в тих випадках, коли вихованець повинен прийняти певні установки.

У практиці виховання вдаються і до **умовлянь**, що поєднує прохання з роз'ясненням і навіюванням. Дія вмовляння майже цілком залежить від прийнятої вихователем форми звернення. Застосовуючи напучування, педагог проектує в особистості вихованця позитивне, вселяє віру в краще, в можливість досягнення високих результатів.

Етична бесіда - це метод систематичного і послідовного обговорення знань, що припускає участь обох сторін – вихователя і вихованців. Бесіда відрізняється від розповіді, інструктажу саме тим, що вихователь вислуховує і враховує думки, точки зору своїх співрозмовників, будує свої відносини з ними на принципах рівноправності і співробітництва. Етичної бесіда називається тому, що її предметом найчастіше стають моральні проблеми.

Приклад – виховний метод виняткової сили. Приклад дає конкретні зразки для наслідування і тим самим активно формує свідомість, почуття, переконання, активізує діяльність. Коли говорять про приклад, мають на увазі передусім приклад живих конкретних людей – батьків, вихователів, друзів. Але велику виховну силу має і приклад героїв книг, фільмів, історичних діячів, видатних вчених. Психологічною основою прикладу служить наслідування. Завдяки їй діти опановують соціальним і моральним досвідом.

Життя дає не тільки позитивні, але і негативні приклади. Звертати увагу школярів на негативне в житті і поведінці людей, аналізувати наслідки неправильних вчинків, витягати правильні висновки не тільки бажано, але й необхідно. Вчасно і до місця наведений негативний приклад допомагає утримати вихованця від неправильного вчинку.

Методи організації діяльності

Загальний метод формування необхідних якостей особистості –

вправляння. В історії педагогіки чи зберігся випадок, щоб при достатній кількості розумно підібраних і належним чином виконаних вправ у дитини не сформувався заданий тип поведінки.

Неможливо сформувати необхідний тип поведінки, не привертаючи вихованців до активної цілеспрямованої діяльності. Сутність вправи полягає в багаторазовому виконанні необхідних дій, доведенні їх до автоматизму. Результат вправ – стійкі якості особистості, тобто навички і звички.

Для формування складних моральних якостей вихователь повинен добре подумати, які навички та звички будуть вироблятися. Адекватність (тобто відповідність) вправ проєктованій поведінці – ще

Вимога – це метод виховання, за допомогою якого викликають, стимулюють або гальмують певну діяльність вихованця. За формою розрізняються прямі і непрямі вимоги. Для прямої вимоги характерні визначеність, конкретність, точність формулювань, не допускають двох різних тлумачень. Непряма вимога (порада, прохання, натяк, довіра, схвалення і т. д.) відрізняється від прямої тим, що стимулом до дії стає вже не стільки сама вимога, скільки викликані ним психологічні фактори: переживання, інтереси, прагнення вихованців. Серед найбільш уживаних форм непрямой вимоги:

Вимога-порада. Це апеляція до свідомості вихованця, переконання його в доцільності, корисності, необхідності рекомендованих педагогом дій.

Вимога-гра. Досвідчені педагоги використовують притаманне дітям прагнення до гри для пред'явлення самих різноманітних вимог. Ігри доставляють дітям задоволення, а разом з ними непомітно виконуються і вимоги. Це найбільш гуманна і ефективна форма пред'явлення вимоги, що припускає, однак, високий рівень професійної майстерності.

Серед непрямих вимог виділяється і **вимога довірою**. Коли між вихованцями та педагогами складаються дружні відносини, довіру проявляється як природне ставлення поважають один одного сторін. У ряді випадків ефективним виявляється вимога-прохання. У добре організованому вихованні прохання стає одним з найбільш уживаних засобів впливу. Вона ґрунтується на виникненні товариських відносин між педагогами та вихованцями. Прохання – форма прояву співпраці, взаємної довіри і поваги.

Привчання – це інтенсивно виконувана вправа. Його застосовують тоді, коли необхідно швидко і на високому рівні сформувати необхідну якість. Нерідко приучення супроводжується болісними процесами, викликає невдоволення. На жорсткому привчанні ґрунтуються всі авторитарні системи виховання, де цей метод поєднується з покаранням.

Метод доручень дає результати. З його допомогою дітей привчають до позитивних вчинків. Доручення мають різноманітний характер: відвідати хворого товариша і допомогти йому у навчанні; виготовити іграшки для підшефного дитячого садка; прикрасити до свята класну кімнату і т. д. Доручення дають і для того, щоб розвинути необхідні якості: неорганізованим дітям, наприклад, дають завдання підготувати і провести дію, яка потребує точності і пунктуальності.

Метод виховних ситуацій. Виділимо два важливих моменти, обов'язкових для успішного застосування виховують ситуацій:

- Ситуації не надумані. Вони відображають життя з усіма її суперечностями і складнощами. Вихователь навмисне створює лише умови для виникнення ситуації, а сама ситуація повинна бути природною. Такі ситуації шкільне життя підносить на кожному кроці;

- Несподіванка ситуації. Вихованець, що очікує певну реакцію педагога, заздалегідь готує себе до неї, а якщо дії для нього несподівані, в більшості випадків погоджується з учителем. Порушників роззброюють великодушність, доброта, але за єдиної і важливої умови: вони повинні бути правильно зрозумілі саме як гуманні дії, а не прояви слабкості, невпевненості.

Методи стимулювання поведінки і діяльності

З давніх часів відомі такі методи стимулювання, як **заохочення** і **покарання**. Педагогіка ХХ ст. звернула увагу на ще один дуже дієвий, хоча й не новий метод стимулювання – **змагання**.

Заохочення – позитивна оцінка дій вихованців. Воно закріплює позитивні навички і звички. Дія заохочення засноване на збудженні позитивних емоцій. Саме тому воно вселяє впевненість, створює приємний настрій, підвищує відповідальність. Види заохочення дуже різноманітні: схвалення, підбадьорення, похвала, подяка, надання почесних прав, нагородження грамотами, подарунками і т. д.

Схвалення – найпростіший вид заохочення. Схвалення вихователь може висловити жестом, мімікою, позитивною оцінкою поведінки чи роботи вихованців, довірою у вигляді доручення, підбадьоренням перед класом, учителями чи батьками.

Заохочення більш високого рівня – **подяки, нагородження** і т. д. – викликають і підтримують сильні і стійкі позитивні емоції, дають вихованцям тривалі стимули, так як вони не тільки сприяють тривалому і наполегливій праці, але й свідчать про досягнення нового, більш високого рівня. Нагороджувати треба урочисто, при всіх вихованців, педагогів, батьків; це значно посилює емоційну сторону стимулювання та пов'язані з ним переживання.

Незважаючи на уявну простоту, метод заохочення вимагає ретельного дозування і відомої обережності. Тривалий досвід використання методу показує, що безрозсудне або надмірне заохочення приносить не тільки користь, а й шкоду вихованню. Враховується насамперед психологічна сторона заохочення, його наслідки.

Змагання. Змагаючись між собою, школярі швидко освоюють досвід суспільної поведінки, розвивають фізичні, моральні, естетичні якості. Особливо велике значення має змагання для відстаючих: порівнюючи свої результати з досягненнями товаришів, вони отримують нові стимули для зростання і починають докладати більше зусиль. Організація змагання – важка справа, яка потребує знання психології виховання, дотримання цілого ряду важливих умов і вимог. Педагог визначає цілі та завдання змагання, складає програму, розробляє критерії оцінок, створює умови для проведення

змагання, підведення підсумків і нагородження переможців. Змагання повинно бути досить важким, захоплюючим, пункти (правила) змагання – конкретними, щоб можна було оцінити і порівняти результати їх виконання. Критерії оцінок повинні бути простими і зрозумілими для всіх учасників, механізм підведення підсумків та визначення переможців – наочним.

Покарання – це метод педагогічного впливу, яка повинна попереджати небажані вчинки, гальмувати їх, викликати почуття провини перед собою та іншими людьми. Як і всі методи виховання, покарання розраховане на поступове перетворення зовнішніх стимулів у стимули внутрішні. *Відомі такі види покарання, пов'язані з: 1) накладенням додаткових обов'язків; 2) позбавленням або обмеженням певних прав; 3) вираженням морального осуду, засудження. У нинішній школі практикуються різноманітні форми покарань: несхвалення, зауваження, осуд, попередження, стягнення.*

Спеціальні методи педагогічної корекції

Корекційна педагогіка розробляє і застосовує спеціальні методи виправлення небажаної поведінки дітей. Спеціальними можуть бути названі методи, прицільно використовувані педагогом для усунення будь-якого недоліку поведінки або порушень, викликаних однією загальною причиною. До спеціальних методів корекційної роботи відносяться суб'єктивно-прагматичний, метод природних наслідків, метод відшкодування, метод корекції через працю («трудоий метод») і деякі інші.

Сутність **суб'єктивно-прагматичного методу** виховання зумовлена зростаючою автономією особистості в сучасному світі. Наукові дослідження і практика підтверджують, що відмітна риса нинішніх підростаючих поколінь – яскраво виражене ділове (прагматичне), часто споживацьке ставлення до життя. Чи вигідно і наскільки вигідно бути вихованою людиною? – Ось питання, яке постійно ставлять собі і один одному школярі. Метод ще не оформився остаточно, але вже повсюдно діє через систему контрактних угод вихователів і вихованців, різного роду договорів і взаємних зобов'язань.

Він ґрунтується на створенні умов, коли бути невихованим, неосвіченим, порушувати дисципліну і суспільний порядок стає невигідно. Розвиток суспільних і економічних відносин з раннього дитинства занурює дітей у конкурентну боротьбу і змушує готуватися до життя з усією серйозністю.

До спеціальних методів педагогічної корекції належить метод **природних наслідків**. Суть методу в тому, щоб дитина швидко і наочно переконувалася на практиці, до чого веде та чи інша її дія. Стародавні мудреці не без підстав вважали, що краще дати маленькій людині один раз випробувати неприємні відчуття, щоб вона назавжди засвоїла небажаність певних дій. Навіщо довго пояснювати, що до гарячої печі краще не торкатися, дитина все одно не зрозуміє, поки не обпечеться.

Метод **відшкодування** також має тривалу історію, він простий і очевидний: будь-який збиток, нанесений іншій людині, повинен бути відшкодований. Як відшкодовується збиток? В історії педагогіки містяться ясну відповідь на це питання – працею. Праця – загальний метод виховання, а

в корекційній роботі ще й метод відшкодування завданих збитків. Коли праця непосильна, то вона пригноблює діє на психіку, учень втрачає віру в себе і часто взагалі відмовляється виконувати навіть легку роботу, почуття невпевненості переслідує його.

Арт-терапія: сутність методу

Арт-терапія (від англ. art – «мистецтво» + терапія) – напрямок в психотерапії та психологічній корекції, заснований на застосуванні для психокорекції мистецтва та творчості. У вузькому значенні слова під арт-терапією зазвичай мається на увазі терапія образотворчою творчістю, що має на меті вплив на психоемоційний стан людини.

Арт-терапія є одним з найбільш м'яких і безпечних видів психокорекції.

Часто невербальні засоби є єдиною можливими для вираження і прояснення сильних переживань і переконань дітей. У процесі малювання, ліплення, створення аплікації дитина занурюється у творчий стан, в неї знімається психологічна напруга, підвищується відчуття комфорту. Додатково арт-терапія дає соціально прийнятний вихід агресії та іншим негативним почуттям.

У процесі арт-терапії психолог або педагог допомагає дитині:

- повідомити про свої страхи та позбавитися їх;
- вивільнити сильні емоції та переживання;
- перебудувати конфліктну та травматичну ситуацію, знайти нову форму її осмислення;
- розслабитися і зняти напругу.

Арт-терапія розвиває увагу, уяву, творчі здібності та дрібну моторику, готує руку для письма.

Є *цілий комплекс конкретних завдань*, з вирішенням яких цей напрямок успішно справляється:

Діагностика. За допомогою творчості вдається визначити глибинні проблеми людини та вказати їй на ті сфери внутрішнього та зовнішнього життя та особистісні якості, на які потрібно звернути серйозну увагу, які потрібно опрацювати чи змінити.

Корекція. Завдяки ефективним засобам арт-терапії фахівці допомагають змінювати поведінку на краще, позбавлятися тривог та страхів, почуття злості та ворожості, обмежуючих переконань, комплексів, затискачів тощо.

Розвиток. Арт-терапія допомагає не просто виявляти сильні та слабкі сторони людини, а й розвивати їх. А це означає, що займаючись приємною справою, людина ще й проводить серйозну роботу над собою.

Насолода. Лікування відбувається через процес творчості. Люди пишуть картини, вигадують вірші, фотографують, одним словом – створюють, а чи не в цьому полягає справжнє задоволення?! Причому одержують його навіть люди, далекі від творчості.

Психотерапія. Творча діяльність допомагає долати тяжкі переживання, усувати психологічні травми, прибирати підсвідомі блоки, позбавлятися невпевненості в собі та вирішувати інші подібні проблеми.

Існує дві форми арт-терапії: пасивна та активна.

За пасивної форми людина "споживає" художні твори, створені іншими людьми: розглядає картини, читає книги, прослуховує музичні твори.

За активної форми арт-терапії людина сама створює продукти творчості: малюнки, скульптури тощо.

Заняття з арт-терапії можуть бути структурованими та неструктурованими.

- При **структурованих** заняттях тема жорстко визначається і матеріал пропонується педагогом або психологом. Після закінчення занять обговорюються тема, манера виконання тощо.
- При **неструктурованих** заняттях діти самостійно обирають тему для освітлення, матеріалу, інструментів.

Існують різні варіанти використання методу арт-терапії:

- використання вже існуючих творів мистецтва через їх аналіз та інтерпретацію клієнтами;
- спонукання дітей до самостійної творчості;
- використання наявного твору мистецтва та самостійну творчість дітей;
- творчість педагога (ліплення, малювання та ін.), спрямоване на встановлення взаємодії з дитиною.

Арт-терапевтичні технології як засіб корекційно-розвиткового впливу

М. Бетенські пропонує наступні етапи роботи на занятті:

1. Вільна активність перед творчим процесом – безпосередньо переживання, медитація;
2. Процес творчої роботи – створення образу, візуальне уявлення;
3. Дистанціювання, процес розгляду;
4. Вербалізація почуттів, думок, що виникли внаслідок розгляду творчої роботи.

В. В. Брофман пропонує такі ***принципи роботи на корекційному занятті з використанням арт-терапевтичних технологій***

Принцип ритуалу (починати за закінчувати кожне заняття якоюсь однаковою дією, наприклад, передавати по колу пензлик і говорити про свої враження);

Принцип емоційного залучення дорослого (реагуйте на творчість дітей, але утримуйтеся від оцінок «добре» – «погано», використовуйте фрази «це дуже цікава ідея», «який живий образ» тощо);

Принцип особистісного спілкування (всі учасники групи можуть спілкуватися між собою, висловлювати свою думку, але варто встановити правило, яке говорить про повагу індивідуальної позиції кожного учасника);

Принцип відсутності зразка (ніколи не показуйте зразок виконання, на питання про способи виконання завдання відповідайте: «Зроби так, як хочеш»);

Принцип авторства (підписуйте роботи дітей);

Принцип виставки (організуйте виставки робіт);

Принцип діалогічного обговорення (стежте, щоб кожен міг висловитись і бути вислуханим);

Принцип похвали, заохочення (не забувайте підбадьорювати своїх підопічних);

Принцип права на помилку (кожен має право на помилку, а ви оберніть її в незвичайне рішення).

Займаючись арт-терапією з дітьми, необхідно дотримуватися обов'язкових правил:

- Створити доброзичливу, позитивну обстановку, в якій комфортно навіть сором'язливим і замкнутим малюкам.
- Враховувати вікові особливості та інтереси дітей при доборі вправ, технік та матеріалів.
- Не допускати негативних оцінок результатів дитячої творчості. Якщо дитина замість осмисленого малюнка закреслила лист хаотичними лініями, цей хаос у душі малюка, і педагог повинен допомогти маленькому вихованцю з ним розібратися.
- Заохочувати та хвалити будь-який прояв творчості, намагаючись підтримувати кожного учасника сеансу арт-терапії, та знаходити у будь-якому виробі чи малюнку щось важливе, значуще, індивідуальне.
- Організовувати заняття таким чином, щоб у дітей формувалося позитивне, доброзичливе та поважне ставлення до робіт інших; не допускати злої критики та глузування – діти часто бувають жорстокі.
- Безперечно, працювати з дітьми складніше, ніж із дорослими, але й віддача у разі успіху набагато більша.

Застосування методів арт-терапії в корекційно-розвивальній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами відкриває перед педагогами та терапевтами нові можливості для покращення якості життя цієї категорії вихованців. Арт-терапія стає мостом між творчістю та психологічним здоров'ям, допомагаючи дітям виявити та виразити свої почуття, розвивати навички спілкування та самовираження, а також сприяє покращенню їх фізичного та емоційного самопочуття. Застосування арт-терапевтичних методів для підтримки та розвитку дітей з особливими освітніми потребами сприяє їх індивідуальному зростанню та підготовці до подальших викликів, які принесе життя.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Перелічіть методи формування свідомості, що використовуються в корекційно-розвивальному процесі.
2. Які методи організації діяльності використовуються в корекційно-розвивальній роботі педагога-дефектолога?
3. Перелічіть методи стимулювання поведінки і діяльності в корекційно-розвивальному процесі та назвіть декілька прикладів.
4. Перелічіть спеціальні методи педагогічної корекції та назвіть приклади.
5. Які завдання арт-терапія здатна вирішувати у корекційно-розвивальному процесі? В чому полягає її сутність?
6. Опишіть форми арт-терапії: пасивну та активну, назвіть їх приклади.

7. Назвіть етапи роботи на занятті з використанням арт-терапевтичних технологій.
8. Перелічіть принципи роботи на корекційному занятті з використанням арт-терапевтичних технологій
9. Які є правила організації занять з використанням арт-терапевтичних технологій з дітьми, що мають порушення розвитку?

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Які загально-педагогічні методи ефективні в роботі з дітьми з порушеннями розвитку? Чи можна успішно використовувати традиційні підходи в освіті для цієї категорії дітей?
2. Чому важливо поєднувати традиційні педагогічні методи з інноваційними підходами в роботі з дітьми з порушеннями розвитку?
3. В чому може полягати небезпека використання інноваційних методів в корекційно-розвивальній роботі з дітьми з порушеннями розвитку?
4. Які спеціальні методи найбільш ефективні для корекційно-розвивальної роботи з різними видами порушень розвитку, наприклад, аутизмом, синдромом Дауна або порушеннями уваги та гіперактивності (УГА)?
5. Яким чином психотехнології підвищують ефективність корекційно-розвивального процесу? Як використання мистецтва та творчих методів може сприяти корекційно-розвивальному процесу?

II. Практичні вправи

1. «Райдуга» (для дітей 4-6 років)

Мета: Розвивати сприйняття кольорів, формувати емоційний інтелект, розвивати навички комунікації.

Обладнання: ватман, фарби, пензлі.

Хід гри: Дітям розповідається про послідовність кольорів веселки. На великому аркуші ватману вони по черзі кожен малює одну смужку веселки. Коли всі діти намалюють кожен свою кольорову смужку, малюнок можна прикрасити квітами, деревами, птахами.

2. «Долонька» (для дітей 4-6 років).

Мета: Діагностувати поточний стан, виявляти актуальні потреби, розвивати розуміння власних станів, коректувати негативні стани.

Обладнання: Воскові олівці, аркуш паперу формату А4.

Хід гри: Дитина розташовує свою ліву долоню на аркуші паперу та обводить її, а далі розфарбовує зображення так, як сприймає свій настрій зараз (кольори, прикраси, якісь предмети на долоні). Потім ведеться обговорення малюнка. Можна запитати дитину: які почуття викликає малюнок, що розповідає долонька. Потім можна запропонувати намалювати долоньку бажаною настрою (веселу, сміливу) та визначитись, що потрібно зробити, щоб досягти цього настрою.

Примітка: Якщо дитина відмовляється обводити долоню, можна використати коло як заміну.

3. «Квітка» (для дітей 4-6 років).

Мета: Розвивати уяву, дрібну моторику рук, зняти емоційне напруження.

Обладнання: Папір, пензлі, фарби, олівці, фломастери.

Хід гри: Педагог просить дітей закрити очі та уявити гарну квітку. Вони мають уявити, як вона виглядає, який у неї запах, де вона росте та що її оточує. Потім діти відкривають очі і педагог пропонує їм зобразити все, що вони уявили. Дітей бажано розпитати про настрій їх квітки та створити за допомогою дорослого історію про неї.

Примітка: важливо закінчити вправу на позитивному настрої, якщо дитина складає сумну історію або у її квітки поганий настрій, то можна запропонувати змінити малюнок або історію так, щоб настрої став хорошим.

4. «Каракулі» (для дітей 4-6 років).

Мета: Розвивати уяву, дрібну моторику рук, розуміння партнера без слів, зняти емоційне напруження.

Обладнання: Папір, олівець.

Хід гри: Педагог пропонує дітям намалювати будь-які лінії на аркуші паперу. Потім він продовжує малюнок, додаючи свої лінії. Педагог питає дітей, на що їхні каракулі схожі та чого не вистачає. Гра триває, доки всі не вирішать, що малюнок завершено. Під час гри вони створюють своєрідний діалог на папері, який може тривати до моменту, коли всі учасники вважають, що малюнок готовий.

5. «Музичний пейзаж» (для дітей 3-5 років).

Мета: Розвивати відчуття музики, уяву та емоційну виразність.

Обладнання: Музичні інструменти (якщо вони доступні), записи з природними звуками або музичними композиціями.

Хід вправи: Дітям пропонується прослухати музику або записи з природними звуками разом з дитиною. Потім запрошують їх уявити себе в різних природних місцях, таких як ліс, пляж або гори, та намалювати або описати, як відображає її уявлення це місце.

6. «Музична історія» (для дітей 4-6 років).

Мета: Розвивати виразність, уяву та мовлення через музику.

Обладнання: Музична система або запис музики.

Хід вправи: Виберіть музичну композицію з різними настроями та емоціями. Запросіть дітей уявити, що вони герої казки або історії, яку розповідає ця музика. Поставте перед ними завдання виразно виразити рухом та мімікою, що відбувається в цій історії. Нехай діти танцюють та рухаються відповідно до настрою та ритму музики.

7. «Маска» (для дітей 7-16 років).

Мета: Розвивати уяву, просторове мислення, мову, здатність пробувати нові ролі, вирішувати проблемні ситуації.

Обладнання: Картон, кольоровий папір, фломастери, дрібні деталі для прикраси маски, резинка для кріплення маски, ножиці.

Хід гри: Педагог пропонує дітям уявити, що вони були запрошені на бал-маскарад. Вони повинні задуматись, яку маску вони хотіли б одягнути. Потім разом з дорослим вони можуть спробувати створити цю маску. Після того, як маски готові, педагог пропонує розіграти історію, яка може трапитися на балу з цими масками.

Примітки: Бажано не показувати дітям зразок маски – вони самі повинні придумати, яка маска їм подобається. Педагог може допомогти тільки з конструкцією. Підтримуйте дітей і дозволяйте їм творити. Немає неправильних або некрасивих масок, тому що тільки дитина знає, якою вона має бути. Включайтеся в гру та грайте різні сценарії.

8. «Моя планета» (для дітей 7-16 років)

Мета: Розвивати уяву, дрібну моторику рук, знімати емоційну напругу.

Обладнання: Воскові олівці, аркуш паперу формату А4.

Інструкція: Педагог пропонує дитині: «Заплющ очі і уяви собі планету в космосі. Яка планета? Хто населяє цю планету? Чи легко до неї дістатися? За якими законами на ній живуть? чим займаються мешканці? Як твою планету звать? Намалюй цю планету»

Діти виконують малюнки, після чого проводиться обговорення робіт.

9. «Двоє з однією крейдою» (для дітей 7-14 років)

Мета: Розвивати співробітництво, налагодження психологічного клімату.

Обладнання: лист А4, олівці.

Хід гри: Педагог пропонує дітям розбитися на пари та сісти за стіл поруч із партнером: «Тепер ви одна команда, яка має намалювати картину. Вам дається тільки олівець. Ви повинні по черзі малювати одну картину, передаючи один одному олівець. У цій грі є таке правило – не можна розмовляти під час малювання. На малюнок вам приділяється 10 хвилин». Далі педагог питає кожного учасника:

Що ти намалював, працюючи у парі?

Чи важко вам було малювати мовчки?

Чи ти прийшов до єдиної думки зі своїм партнером?

Чи важко тобі було через те, що зображення постійно змінювалося?

10. Вправа «Карта мого внутрішнього світу» (для дітей 7-14 років)

Мета: Формувати уявлення про себе; усвідомлення та вираження своїх почуттів; емоційне зближення дитини та батьків.

Обладнання: папір різного формату; фарби; набір олівців/фломастерів/крейди; різні географічні карти.

Хід гри: Педагог показує дитині різні географічні карти.

«Перед тобою лежать різноманітні географічні карти. Як ти бачиш, вони нам можуть розповісти про те, як розташовуються материки, океани, моря, гори; про особливості природи; про влаштування та розвиток міст; про різні народи. На карті знаходить відображення все те, що змогли відкрити та вивчити люди. Хоча колись наша Земля була зовсім невідомою, люди мало чого знали про те, що їх оточує. Але все це зовнішній світ. А є ще світ внутрішній. У кожної людини він свій – дивовижний, неповторний, і незвіданий. Тож давай з тобою створимо карти нашого внутрішнього світу. Вони схожі на карти, які ми розглядали, тільки всі назви на них будуть у нас особливі. Наприклад, «океан кохання», або «гора сміливості». Позначимо спочатку те, що вже відкрили у собі, знаємо. І залишимо місце для наших подальших відкриттів».

Коли карти будуть готові, влаштуйте по них екскурсію. Приділіть увагу:

- що переважає на картах: які почуття, стани, кольорова гама;
- який був обраний «маршрут» просування картою, з якого місця почалася подорож і яким закінчилася;
- які області були залишені для подальших відкриттів;
- спитайте дитину, що їй було найскладніше зобразити;
- після завершення екскурсії поцікавтеся, а чи все вийшло так, як хотілося? Що найбільше сподобалося у своїй карті та карті інших? Чим ваші карти схожі, а чим відрізняються?

Примітка: постарайтеся, щоб робота з картами тривала й у наступні дні. Нехай для цього вони залишаються помітними, щоб завжди можна було щось доповнити, змінити. Буде добре, якщо педагог періодично знову проводитимете «екскурсії» картами і приділятимете увагу тому, що змінилося.

11. «Моя емблема» (для дітей 7-16 років)

Мета: Сформувані уявлення про себе; усвідомлення своїх інтересів, устремлень; формувати самоповагу; емоційне зближення дитини та батьків.

Обладнання: папір різного формату; кольоровий/білий картон; фарби; набір олівців/фломастерів/крейди; ножиці, клей, пластилін; зображення різних емблем; сімейні фотографії.

Хід вправи: покажіть дитині різні емблеми, розгляньте їх.

«Як ти бачиш, емблема – це відмітний знак, на якому зображується те, що символізує якусь ідею, людину, предмети. А що символізує тебе? Які предмети найяскравіше відбивають твій спосіб життя, інтереси, плани? Спробуй створити власну емблему».

Після виготовлення емблеми:

- розгляньте її разом з дитиною;
- хай вона розповість, чому зобразив саме ці предмети;
- чи сподобалося йому те, як він реалізував задумане?

Примітка: також можна запропонувати дитині створити герб родини. Це завдання краще виконувати разом із батьками, яким пропонується розказати історію роду, показати фотографії: «Запитайте, що дитина хотіла б

зобразити на гербі, і поділіться своїми задумами. Постарайтеся знайти те загальне рішення, яке найбільш повно відображає ваше з ним бачення герба».

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Оберіть напрямок арт-терапії (ізотерапія, музикотерапія тощо), будь яку іншу психотехнологію (зоотерапія, натуротерапія). Вивчіть основні принципи, що лежать в основі корекційно-розвивального ефекту цього напрямку. Підготуйте презентацію з означеної теми.
2. Створіть 3-5 ігор або вправ в межах обраного методу та опишіть їх.
3. Підготуйте міні «майстер-клас» з означеного напрямку для однокласників.

Тема 6 Інтерактивні методи навчання, корекції та розвитку дітей

Мета: Ознайомити здобувачів освіти з активними та інтерактивними методами і підходами у корекційно-розвивальній роботі, сформувати уміння організовувати інтерактивну роботу дітей з ООП під час корекційно-розвивальних занять.

Рекомендована література:

1. Галущенко В. Застосування інтерактивних технологій у корекційно-виховній роботі з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. № 3 (58), вересень 2017. С. 83-88.*
2. Гевко І. В. Використання інтерактивних технологій в освіті. *Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія : Педагогічні науки. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. СXXXIX (139). С. 53-60.*
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ, 2014. 145 с.
4. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с.
5. Інтерактивні технології навчання: електронний навчальний курс. А. Єрмоленко. Біла Церква : БІНПО, 2022. 37 с.
6. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
7. Полоцький С. В. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник. Київ : А.С.К., 2014. 192 с.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Місце інтерактивних методів в класифікації методів навчання
2. Ефективність інтерактивного навчання в корекційному процесі
3. Принципи інтерактивного підходу у корекційно-розвивальній роботі
4. Огляд інтерактивних методів
5. Метод рівного навчання та його роль у корекційно-розвивальному процесі

1.1. Теоретична довідка

Місце інтерактивних методів в класифікації методів навчання

Інтерактивні методи та технології надають нам можливість перетворити навчання та розвиток дітей з порушеннями розвитку на захоплюючу та ефективну пригоду. Вони стимулюють активну участь дітей, сприяють розвитку їхніх комунікативних навичок, соціальної взаємодії та творчого мислення. Інтерактивні технології допомагають створити навчальне середовище, де діти можуть взаємодіяти між собою та з педагогами, розвивати свій потенціал та досягати успіху.

Залучення дітей до взаємодії є ключовим аспектом корекційно-розвивальної роботи, оскільки воно сприяє їхньому включенню в соціальне

середовище та формуванню різноманітних навичок, які вони можуть застосовувати у повсякденному житті. Завдяки інтерактивним методам, педагоги можуть підтримувати активний розвиток дітей, створюючи можливості для успішного навчання та соціальної адаптації.

Бразильський педагог Пауло Фрейре вважає, що доцільно замінити традиційну «накопичувальну» освіту на освіту «проблемно-визначальну». У книзі «Педагогіка пригноблених» П. Фрейре назвав «банківською освітою», коли учнів розцінюють як «банк», а вчителів – як вкладників, які сподіваються отримати дивіденди в майбутньому.

Під час корекційно-розвивального процесу діти мають робити набагато більше, ніж просто слухати і фіксувати готові думки педагогів. Вони здатні продукувати інформацію самостійно, визначати та обговорювати проблеми, знаходити шляхи їх розв'язання, спостерігати і планувати. Вони мають змогу застосовувати нові знання та навички на практиці, створювати зворотні зв'язки.

Залежно від характеру взаємодії педагога та учнів розрізняють пасивні, активні й інтерактивні методи навчання.

Пасивні методи – це навчання, у процесі якого педагог є головною дійовою особою, яка керує ходом заняття, а діти виступають у ролі пасивних слухачів, підпорядкованих директивам педагога. Зв'язок педагога з дітьми здійснюється за допомогою опитувань, тестів, жорсткого контролю.

Хоча з огляду на ефективність засвоєння навчального матеріалу, пасивні методи є малоефективними, однак вони мають деякі плюси: відносно проста підготовка до заняття з боку педагога, можливість викладу великого обсягу навчального матеріалу за обмежений час.

Активні методи – це навчання, у процесі якого діти та педагог взаємодіють один з одним, і діти тут не пасивні слухачі, а активні учасники. Якщо пасивні методи припускають авторитарний стиль взаємодії, то активні методи переважно акцентують на демократичному стилі.

Інтерактивні методи – форма навчання, у процесі якого діти і педагоги перебувають у режимі бесіди, діалогу між собою. Це співпраця, взаємонавчання: педагог – учень, учень – учень. При цьому вчитель і учень – рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання.

Інтерактивна взаємодія виключає домінування одного учасника навчального процесу над іншим, однієї думки над іншою. Під час такого спілкування учні вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, мислити, ухвалювати обґрунтовані рішення. На відміну від активних методів, інтерактивні методи орієнтовані на ширшу взаємодію дітей не тільки з педагогом, а й одне з одним, на домінування активності дітей у процесі корекційно-розвивальної роботи.

Ефективність інтерактивного навчання

Науковцями і практиками визнано, що отримання знань, формування вмінь і навичок, розвиток особистісних якостей, набуття певних компетентностей особистості дитини є найефективнішими, якщо в освітньому процесі використовують інтерактивні форми і методи.

За допомогою інтерактивних технологій діти мають змогу:

- аналізувати інформацію, творчо підходити до засвоєння матеріалу й у такий спосіб зробити засвоєння знань доступнішим, а розвиток ефективнішим;
- навчитися формулювати власну думку, правильно її висловлювати, доводити власну позицію, аргументувати й дискутувати;
- навчитися слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;
- моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації, їх моделювання;
- вчитися будувати конструктивні взаємини у групі, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути діалогу;
- розвивати навички самостійної роботи, виконання творчих робіт.

Дослідження, проведені Національним тренінговим центром (США), показує, що інтерактивне навчання уможливує різке збільшення відсотка засвоєння матеріалу, бо впливає не лише на свідомість учня, а й на його почуття та волю, розвиває та коректує. Результати цих досліджень зображено на схемі, яка дістала назву «Піраміда навчання».

Як бачимо зі схеми піраміди, що найменших результатів можна досягти за умов пасивного навчання (урок – 5%, читання – 10%, зорове і слухове сприймання – 20%, демонстрація – 30%), а найбільших – інтерактивного (дискусія – 50 %, практичні вправи – 75 %, навчання інших або негайне застосування знань – 90 %).

Принципи інтерактивного навчання

Виокремлюють такі принципи інтерактивного навчання в корекційно-розвивальній роботі:

Принцип активності. Для досягнення поставлених цілей кожна дитина має брати активну участь у процесі спілкування і активно взаємодіяти з іншими.

Принцип відкритого зворотного зв'язку. Забезпечення можливості висловлення учасниками групи думок, ідей чи заперечень щодо поставлених завдань. Саме завдяки активному використанню зворотного зв'язку учасники групи дізнаються, як інші люди сприймають їхню манеру спілкування, стиль мислення, особливості поведінки.

Принцип експериментування. Забезпечення активного пошуку дітьми нових ідей і шляхів вирішення поставлених завдань. Цей принцип дуже важливий і як зразок стратегії поведінки в реальному житті, і як поштовх до розвитку творчості й ініціативи особистості.

Принцип довіри у спілкуванні. Саме на це спрямовано спеціальну організацію групового простору в ході проведення занять: зазвичай

використовуваний у роботі прийом розташування дітей і педагога по колу обличчям одне до одного, для того щоб змінити в дітей стереотипну установку й уявлення про те, як повинні проводитися заняття

Принцип рівності позицій. Він означає, що педагог не прагне нав'язати дітям своєї думки, а діє разом та нарівні з ними. Своєю чергою, кожна дитина має змогу побувати у ролі організатора, лідера.

Основні ознаки інтерактивних технологій:

1) навчання, побудоване на активній взаємодії кожної дитини з іншими, з її оточенням шляхом діалогу (полілогу), взаємонавчання;

2) інтеракція виключає домінування як будь-якого учасника навчання, так і будь-якої думки, точки зору над іншими;

3) спосіб організації навчання через дію, коли діти навчаються активно співпрацювати один з одним, коли їх діяльність є колективно розподіленою, а результат – колективно отриманим (одночасно груповим і особистісним);

4) навчання змінює спосіб взаємодії педагога і дітей: активність педагога поступається місцем активності дітей, а завданням педагога стає створення умов для їхньої ініціативи;

5) навчання через досвід, яке обов'язково має містити переживання учасниками конкретного досвіду, його осмислення, рефлексію, застосування на практиці.

Педагог в інтерактивних технологіях виступає в кількох **основних ролях**:

1. Як інформатор-експерт, який викладає текстовий матеріал, відповідає на запитання, відстежує результати процесу тощо.

2. У ролі організатора-фасилітатора – налагоджує взаємодію дітей (об'єднує в групи, спонукає до пошуку, координує виконання завдань тощо).

3. У ролі консультанта педагог звертається до досвіду учнів, допомагає шукати розв'язок уже поставлених задач, самостійно ставити нові тощо.

Ефективне застосування інтерактивних технологій у корекційно-розвивальному процесі вимагає від педагога створення певних **психолого-педагогічних умов**, а саме:

- сприятлива, позитивна психологічна атмосфера в групі під час занять;
- запровадження в групі спеціальних норм спільної праці, що є обов'язковими для всіх;

- оптимальне облаштування корекційно-розвивального простору (спеціальною розташування меблів, обладнання і наявності різноманітних матеріалів, які педагог та учні можуть використовувати під час занять).

Основні проблеми, з якими можна зіткнутись. У впровадженні інтерактивних методів існує низка типових проблем, з якими стикається велика частина дітей з ООП. Головною проблемою визначають те, що дитина часто не має власної думки, а якщо й має, то боїться висловлювати її відкрито перед іншими. Самі діти пояснюють це так: "У нас рідко запитують власну думку", "Кому потрібна моя думка?", "А якщо я думаю неправильно?", "Мені не подобається, як думають інші" тощо.

- Часто діти не вміють слухати інших, об'єктивно оцінювати їх думку, рішення.
- Дитина не готова у процесі обговорення змінювати свою думку, іти на компроміс.
- Дітям з ООП важко бути мобільними, змінювати обстановку, методи роботи.
- Нерідко тут виникають труднощі й у малих групах: лідери намагаються «тягнути» групу, а більш слабкі учні відразу стають пасивними.

Використання інтерактивної моделі навчання передбачають

- моделювання життєвих ситуацій,
- використання рольових ігор,
- активне відтворення раніше здобутих знань у незнайомих умовах.
- спільне вирішення проблем – це означає, що кожен робить свій особливий внесок, в ході роботи йде обмін знаннями, ідеями, способами діяльності
- Інтерактивні методи засновані на обов'язковому зворотному зв'язку.
- Виключається домінування будь-якого учасника.
- Дитина бере активну участь у процесі навчання, слідуючи своїм індивідуальним маршрутом.
- Цим методам характерний самостійний пошук дітьми шляхів та варіантів вирішення поставленого завдання (вибір одного із запропонованих варіантів або знаходження власного варіанту)
- Тісний зв'язок з продуктивною діяльністю.
- Обов'язкова включеність у процес пізнання всіх дітей без винятку.
- Створюється середовище освітнього спілкування, яке характеризується відкритістю, взаємодією учасників, рівністю їх аргументів, накопиченням спільного знання, можливістю взаємної оцінки та контролю.

Нова роль педагога:

- Вчитель відмовляється від ролі своєрідного фільтра, що пропускає через себе навчальну інформацію, та виконує функцію помічника у роботі, одного з джерел інформації.
- Він фасилітатор, натхненник, мотиватор, тренер, компас у світі інформації.

Вимоги до педагога

- Вміння діагностувати та гармонізувати цілі навчання
- Більш глибоке системне знання навчального предмета та його наукових засад
- Вміння переструктурувати навчальний матеріал
- Вміння моделювати у навчальному процесі
- Вміння організувати самостійну роботу учнів
- Вміння вільно володіти активними методами навчання
- Вміння забезпечити сприятливий психологічний клімат, співпрацю

Методи активного та інтерактивного навчання у корекційно-розвивальній роботі

Методи активного навчання (Неімітаційні методи)

1. Постановка проблеми

Мета: розвиток мислення та формування пізнавального інтересу на проблемному занятті – нове знання вводиться як невідоме, яке необхідно «відкрити»; протягом заняття мислення дітей відбувається за допомогою створення педагогом проблемної ситуації **до того** як вони отримають всю необхідну інформацію;

2. Заняття, проведене вдвох

У цьому занятті матеріал проблемного змісту дається дітям у живому діалогічному спілкуванні двох педагогів між собою.

Тут моделюються справжні ситуації обговорення теоретичних питань із різних позицій двома фахівцями, наприклад теоретиком та практиком, прихильником чи противником тієї чи іншої точки зору тощо.

3. Заздалегідь заплановані помилки

У змісті певна кількість помилок змістовного, методичного чи поведінкового характеру. Дозволяє розвивати у дітей вміння оперативно аналізувати ситуації, виступати в ролі експертів, опонентів, виокремлювати невірну чи неточну інформацію.

4. Заняття – візуалізація (презентації + скрайбінг)

Візуалізація вчить дітей перетворювати два види інформації – усну та письмову у візуальну форму, а це формує у них мислення за рахунок систематизації та виділення найбільш значущих елементів змісту навчання.

Скрайбінг – це процес візуалізації складного сенсу простими образами, у якому малювання образів відбувається у процесі донесення інформації. ... Особливість **скрайбінгу** в порівнянні з іншими способами донесення складної інформації, в тому, що він задіює одночасно слух, зір та уяву.

Скрайбер фіксує важливе з потоку обговорень, структурує і оформляє змісти й факти таким чином, щоб усім була ясна повна картина того, що відбувається. Групи зберігають скрайб і розміщують його на видному для членів групи місці, як постійне нагадування про те, як і чому група прийшла до певних рішень.

5. Заняття – бесіда

Перевага такого заняття полягає в тому, що воно дозволяє привертати увагу дітей до найважливіших питань теми, визначати зміст та темп викладу навчального матеріалу з урахуванням особливостей дітей. Основним методом викладу навчального матеріалу тут є розмова як найпростіший спосіб навчання, під час якої педагог залучає всіх дітей у діалог.

6. Заняття з розбором конкретних ситуацій

Обговорення мікроситуації може іноді використовуватися як своєрідний пролог до наступної частини заняття, для того, щоб зацікавити дітей, загострити увагу на окремих проблемах і підготувати їх до творчого сприйняття інформації. Щоб зосередити увагу, ситуація підбирається досить характерна і зазвичай емоційно насичена. Зазвичай ситуація представляється усно або у вигляді дуже короткого відеозапису.

7. Дискусія

При викладі матеріалу педагог не лише використовує відповіді дітей на поставлені ним питання, а й організує вільний обмін думками в інтервалах

між блоками викладу. Ефект досягається тільки при правильному доборі питань для дискусії та вмілому, цілеспрямованому її управлінні.

Метод, який отримав назву «Brainstorming» – мозковий штурм (мозкова атака), є найбільш вільною формою дискусії, хорошим способом швидкого включення всіх членів групи у роботу з урахуванням вільного висловлювання своїх думок з питання. Він використовується для колективного вирішення проблем, де передбачається генерація групи різноманітних ідей, їх відбір і критична оцінка. Ідея методу полягає в тому, що критика і страх гальмують мислення.

8. Евристична розмова

Метод евристичних питань був розроблений давньоримським оратором **Квінтіліаном**. Історично складовими методу є **7 питань**, що сприяють повному збору інформації, відомостей про якусь подію та впорядкування її у процесі вирішення творчої евристичної задачі.

Евристичні розмови – це ланцюжки взаємозалежних питань. Завдяки їм діалог приймає характер, що розгортається. Питання в ланцюжку поєднуються не механічно, а логічно. Вони розташовуються так, щоб кожен наступний впливав із відповіді. Останній, своєю чергою, є свого роду окремою розумовою сходинкою. Вона постає як частина вирішення вихідного завдання.

Таким чином, до **основних характеристик**, якими володіє евристична бесіда у школі, можна віднести:

- Кожне поставлене питання постає як логічний крок пошуку.
- Всі ланки ланцюга взаємопов'язані і виходять одна з одної.
- Пошук відповідей здійснюється дітьми самостійно за часткової підтримки педагога. Педагог направляє, а діти вирішують кожен крок єдиного завдання.

9. "Мікрофон": "Мікрофон" дає можливість кожному послідовно чи хаотично (за вибором педагога, який проводить опитування) сказати щось по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

10. Крісло автора: несе в собі реалізацію підвищення самооцінки учнів. Вона виконується в такий спосіб: учитель поступається місцем педагога у класі на користь учня, який іде виголошувати доповідь. Дитина, перебуваючи на місці педагога, відчуває себе достойним високої посади. Це підвищує не тільки самооцінку, а й бажання покращувати свої знання.

Імітаційні методи (неігрові)

1. Кейс-метод (Case study) -це техніка навчання, що використовує опис реальних соціальних ситуацій (від англ. Case – «випадок»).

Под ситуацією (Кейсом) розуміється письмовий опис будь-якої конкретної реальної ситуації, яка може відбутися з будь якою дитиною. Дітей просять проаналізувати ситуацію, запропонувати можливі варіанти рішення та вибрати найкращий із них.

CASE повинен задовольняти такі вимоги:

- відповідати чітко поставленій меті створення;
- мати відповідний рівень складності;

- ілюструвати кілька аспектів реального життя;
- не старіти занадто швидко;
- ілюструвати типові ситуації;
- розвивати аналітичне мислення;
- провокувати дискусію.

2. «Storytelling» (Розповідання історій) –. Метод, що широко застосовується в навчанні. Сторителлінг – це прийом передачі інформації, образів і навичок шляхом складання історії. Метою сторителлінга є формування мотивації до певної дії через асоціацію слухача з героєм історії. расиво, дієво, захоплююче, але треба розуміти, не кожна розказана або прочитана історія – сторителлінг.

Виділяють *три види педагогічного сторителінгу*: класичний, активний, цифровий.

У *класичному сторителлінгу* реальна ситуація з життя або вигадана історія розповідається самим педагогом. Діти лише слухають та сприймають інформацію. Такий прийом застосовується у роботі з дітьми молодшого та середнього віку, коли педагог грає провідну роль оповідача.

Цифровий сторителлінг – формат сторителінгу, в якому розповідь історії доповнюється візуальними компонентами (відео, інфографіка).

Активний сторителлінг – у ньому педагогом задається основа події, формуються її проблеми, цілі та завдання. А слухачі стрімко залучаються до процесу формування та переказу історій. Застосовний для старшого дошкільного віку.

З дошкільнятами у розвиток мови можна використовувати такі *види сторителлінга*:

1. *Сторителінг на основі реальних ситуацій.* Як приклад застосовуються життєві ситуації, які слід вирішити. Так досить просто вивчати правила поведінки (може бути класичним та активним).

2. *Сторителлінг на основі оповідання.* Інформацію, яку потрібно донести до дітей, надає герой. Наприклад, «до нас сьогодні на заняття прийшов Незнайко, і в нього...» щось сталося. Таким чином підвищується інтерес дитини (класичний сторителлінг).

3. *Сторителінг на основі сценарію.* Дитина стає частиною історії та досягає різних результатів залежно від того, які рішення приймає. Це підходить для закріплення матеріалу, оскільки дозволяє застосувати раніше набуті знання та досвід. Такі заняття можуть будуватися на квестах (активний сторителлінг).

4. *Сторителінг на основі проблемних ситуацій.* Пошук способу вирішення проблеми з найкращим результатом (активний сторителлінг).

3. Фасилітація.

Фасилітація значить «полегшення». Фасилітатор управляє методом проведення зустрічі, а не її змістом. Головною турботою фасилітатора є те, як приймаються рішення, а не те, які саме рішення будуть прийняті.

Фасилітатор – це не той, хто стоїть перед групою й читає лекцію. Він є активним і об'єктивним учасником процесу навчання. Роль фасилітатора полягає в тім, щоб усіляко сприяти певній групі людей в усвідомленні своїх загальних цілей, а також допомагати їм у досягненні цих цілей, не приймаючи яку-небудь сторону в дискусії. Він стимулює й сприяє досягненню взаєморозуміння й консенсусу. Така людина сприяє процесу створення, але не є виробляючий кінцевий результат.

Особистість фасилітатора – уже потужний інструмент впливу самий по собі. Це тренер, що навчений технологіям ефективної комунікації. Гарні навички фасилітації не можна просто "завчити" – ними потрібно опанувати. Успішні методи фасилітації повинні:

- Допомогати учасникам почуватися комфортно один з одним.
- Створювати захоплююче й цікаве середовище навчання
- Підвищувати енергетичні рівні учасників
- Організувати цікаві й продуктивні заходи щодо групової роботи
- Використовувати спільні заходи, що дозволяють отримати оперативні відгуки по вивченому матеріалі
- Підвищувати групову активність, щоб учасники навчального заходу мали можливість розширювати й локалізувати отримані знання.

Стилі фасилітації.

Фасилітатори використовують широкий діапазон стилів з різними групами залежно від завдань / видів діяльності, учасників, часу й потреб членів групи. Різні стилі дозволяють розглядати конкретні питання найбільш ефективно, і фасилітатори повинні вміти міняти свій стиль для задоволення потреб групи. Для успішного процесу, фасилітатор може використовувати такі підходи/ролі або їх комбінації:

Роз'яснювальний: акцентувати увагу на словах іншого учасника або допомогти учасникові виразити свої думки.

Полегшуючий: заохочувати й моделювати вираження почуттів і емоцій у міру їх появи, задаючи питання, такі як: «Це було дуже важко?»

Оцінний: оцінювати те, про що хтось говорить, фразами, які допомагають дати оцінку, такими як: «Здається, це було для вас нескладно».

Обмін: заохочення обміну минулими й теперішніми почуттями, а також очікуваннями із приводу майбутнього.

Вказівний: керування членами групи, коли вони досліджують свої думки й починають виражати їх за допомогою таких слів: «Давайте приділимо кілька хвилин тому, щоб зібратися з думками й подумати про те, як ця подія вплинула на групу»

4. «Workshop» (Робоча майстерня).

Воркшоп – захід, на якому учасники одержують знання майже самостійно. Дослівний переклад терміна – «робоча майстерня».

Воркшоп ми визначаємо як інтенсивний захід, на якому учасники вчаться насамперед завдяки власній активній роботі. Навіть необхідні теоретичні «вкраплення», як правило, короткі й відіграють незначну роль. У центрі уваги перебуває інтенсивна групова взаємодія. Акцент робиться на

одержанні динамічного знання. Учасники самі можуть визначати цілі навчання. Вони розділяють із ведучим відповідальність за свій навчальний процес.

У чому ж відмінність воркшопу від типового розвивального заняття, тренінгу та інших форм навчання?

- Воркшоп – це завжди колективна робота.
- У воркшопі немає слухачів і спостерігачів. Він ґрунтується на активному залученні та взаємодії всіх .
- Учасники воркшопу самі визначають його цілі і несуть відповідальність за весь навчальний процес.
- Головна мета воркшопу – це отримання індивідуального вирішення завдань кожного учасника.
- Воркшоп включає мінімум теорії і максимум практики.
- Результативність воркшопу визначається внеском кожного учасника.
- Процес навчання заснований на особистих переживаннях і отриманому досвіді кожного з учасників.

Імітаційні методи (ігрові)

1 Ділові ігри є імітаційне моделювання реальних механізмів і процесів. Таку форму контекстного навчання слід обирати, перш за все, *для вирішення наступних педагогічних завдань:*

формування у дітей цілісного уявлення про різні види діяльності та її динаміку;

набуття соціального досвіду, у тому числі й прийняття індивідуальних та колективних рішень;

розвиток теоретичного та практичного мислення у різних сферах;
забезпечення умов появи **мотивації**.

2 Розігрування ролей

Рольова гра – це ефективне відпрацювання варіантів поведінки у тих ситуаціях, у яких можуть опинитися учасники семінару. Роль та її прийняття є найважливішими складовими рольової гри. **Виконання ролі є точним, буквральним відтворенням діяльності іншої людини.**

Рольові ігри відрізняються від ділових відсутністю системи оцінювання в ході гри. Гравці самостійно аналізують ситуацію, що склалася по ходу гри, за рахунок чого досягається самоорганізація учасників.

Керівник рольової гри не є безпосереднім учасником ігрового комплексу Він – особа «за кадром», завдання якої полягає у створенні та підтримці умов, що репрезентують об'єктивну реальність за допомогою опосередкованих ігрових методів.

Під час рольової гри учасники діють не від свого імені, а демонструють поведінку та висловлюють почуття умовного персонажа. Зазвичай це набагато легше, ніж діяти від себе особисто.

Рольова гра є ефективним методом апробації нових моделей поведінки. Вона дає змогу «приміряти» їх на себе у безпечних умовах. Дія «під маскою» уможлиблює формування власних уявлень учасників про те, як можна розв'язати подібну ситуацію в реальному житті. Це також допомагає краще

зрозуміти почуття уявного персонажа і розвинути навички емпатії. Крім того, завдяки рольовій грі учасник має змогу краще зрозуміти і висловити свої почуття, не боячись розкритись і бути висміяним. Це чудова можливість для практичного відпрацювання навичок у ситуаціях, наближених до реальних.

3.Тренінг (Від англ. Training) – спеціальне систематичне тренування, навчання за задалегідь відпрацьованою методикою, сконцентрованою на формуванні та вдосконаленні певних умінь, навичок та їх комбінацій.

Тренінг як детально організована сукупність навмисних психолого-педагогічних дій та організаційних кроків, що здійснюються у певній послідовності, закріплює контекст навчання у трьох напрямках.

Метод «рівний-рівному» – це навчання рівними наставниками (наприклад, навчання підлітками своїх однолітків). Такий підхід найефективніший у молодіжному середовищі. Адже у підлітків великим авторитетом користуються їхні однолітки. Такі наставники мають схожий життєвий досвід, спільні інтереси і приблизно однаковий вік. Тому їм зазвичай більше довіряють, до їхньої думки більше дослухаються.

Цикл рівного навчання має три етапи:

Перший етап – відбір і підготовка інструкторів.

Другий етап – проведення навченими інструкторами занять у своїх цільових групах.

Третій етап – проведення моніторингу діяльності інструкторів і додатковий відбір нових інструкторів.

Інструктори-волонтери проводять заняття інтерактивними методами, зокрема, використовують рольові ігри та аналіз життєвих ситуацій.

Інтерактивність у навчанні легко пояснити такою словесною конструкцією, виведеною досвідом педагогів і психологів ще в античні часи:

Те, що я чую, я забуваю;

Те, що я бачу й чую, – я трохи пам'ятаю;

Те, що я чую, бачу й обговорюю, – я починаю розуміти;

Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю – я набуваю навичок;

Коли я передаю знання іншим – стаю майстром.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Поясніть місце інтерактивних методів в класифікації методів навчання.
2. Чим обумовлена ефективність інтерактивного навчання у корекційно-розвивальній роботі?
3. Перелічіть та обґрунтуйте принципи застосування інтерактивних методів в корекційно-розвивальній роботі.
4. Які функції виконує педагог і які ролі грає при застосуванні інтерактивних методів у корекційно-розвивальній роботі?
5. Назвіть проблеми, що можуть виникнути при використанні інтерактивних методів з дітьми, що мають порушення розвитку?
6. Перелічіть неімітаційні методи активного навчання.

7. Перелічіть основні імітаційні неігрові методи, що можна використовувати у корекційно-розвивальній роботі.
8. Перелічіть імітаційні ігрові методи в корекційно-розвивальній роботі
9. В чому полягає сутність методу «рівний-рівному»?

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Чому методи інтерактивного навчання, незважаючи на свою ефективність, ще не є достатньо поширеними у педагогіці?
2. Чи будуть інтелектуальні порушення суттєвою перешкодою, що ускладнить використання інтерактивних методів у корекційно-розвивальній роботі?
3. Які особливості та обмеження у використанні інтерактивних методів у корекційно-розвивальній роботі з дітьми, що мають різні порушення розвитку, ви можете передбачити?
4. Чи можливо побудувати корекційно-розвивальну роботу з дітьми, що мають порушення розвитку, виключно на використанні інтерактивних методів? Поясніть, чому?

II. Практичні вправи

1. «Спільне рішення» (для дітей 8-12 років)

Мета: Розвивати навички спільної роботи та розв'язання проблем.

Обладнання: Дошка або папір, маркери, листочки паперу.

Хід гри: Педагог пропонує групі дітей ситуацію, яка потребує спільного рішення, наприклад, «Як покращити шкільне подвір'я?». Діти пропонують будь які ідеї, які треба приймати без суттєвої критики.

Кожна дитина записує свою пропозицію на окремому листочку паперу. Або якщо не може записати, записує за неї педагог. Листочки збираються і викладаються на дошці, створюючи «дерево ідей».

Діти обговорюють і обирають найкращі ідеї для втілення.

Група працює разом, щоб реалізувати обрані ідеї, наприклад, проводять акцію з прибирання шкільного подвір'я.

2. «Скрайбінг-казка» (для дітей 6-10 років)

Мета: Розвивати творчість, співпрацю та вміння сприймати та виражати ідеї візуально.

Обладнання: Великий аркуш паперу, маркери або фломастери.

Хід гри: Аркуш паперу (ватман) треба повісити на дошку чи стіну, або прикріпити на кліп-борді.

Педагог розкажує дітям казку з простим сюжетом, наприклад «Колобок», «Ріпка», або «Курочка Ряба». Для дітей старшого віку сюжет може бути складнішим, але все ж лінійним. Одночасно педагог робить на аркуші перший малюнок, наприклад, хатинку, в якій живуть дід та баба.

Задача для кожної дитини – домальовувати саме те, що відбувається в казці, до попереднього малюнку, якість малюнку не має значення. Малювання відбувається допоки казка не закінчиться.

Якщо у дітей є бажання, казку можна доповнити, домальовуючи нові деталі та нових персонажів. Всі діти повинні долучитися до малювання.

У варіації вправи для старших дітей – підлітків з 10 років можна навчити занотовувати викладаємий матеріал у вигляді невеличких картинок-піктограм або «конспектувати» вірш, який треба вивчити, у вигляді картинок.

3. «Відкритий мікрофон» (для дітей 10-14 років)

Мета: Розвивати навички публічного виступу, самовираження та вміння слухати одне одного.

Обладнання: Мікрофон або імпровізований предмет, який можна використати як мікрофон, наприклад, дерев'яна ложка.

Хід гри:

Педагог задає тему, актуальну для дітей, наприклад «Що мені подобається та не подобається в людях». Для дітей старшого віку можна дати завдання самим обрати тему – про що їм хочеться поговорити. Далі дітям дається трохи часу подумати над своєю промовою. Її можна занотовувати.

Кожному учаснику надається можливість виступити перед групою і висловити свої думки, ідеї або просто поділитися переживаннями.

Мікрофон передається від одного учасника до іншого, дозволяючи кожному мати свої 2-3 хвилини на виступ.

Решта учасників повинні бути уважними слухачами та підтримувати спікера своїми позитивними реакціями, заохоченням та запитаннями після виступу. Після закінчення промови, якщо вона особливо сподобалась, всі діти можуть поплескати у долоні промовцю.

Після того, як всі учасники виступили, можна провести коротке обговорення на основі того, що було сказано, узагальнити сказане.

4. «Малюнок зі зав'язаними очима» (для дітей 10-14 років)

Мета: Розвивати мовлення, комунікаційні навички, співпрацю, точність сприйняття і передачі інформації, а також творчість і художній потенціал.

Обладнання: Аркуш паперу, хустка для зав'язування очей, маркери.

Хід гри:

Педагог розділяє учасників на пари і надає кожній парі аркуш паперу, хустку для зав'язування очей та маркер. Один учасник пари стає перед аркушем паперу, йому зав'язують очі хусткою.

Завдання другого учасника пари полягає в тому, щоб використовуючи тільки слова допомогти своєму партнеру зі зав'язаними очима намалювати картинку – портрет людини, її контур, частини тіла, одяг, позу тощо.

Партнер, який має зав'язані очі, спираючись лише на словесні описи, намагається якомога точніше намалювати постать на аркуші паперу за допомогою маркера.

Після закінчення часу, пари демонструють свої малюнки перед іншими учасниками. педагог проводить виставку малюнків, де учасники можуть порівняти свої результати та обговорити, наскільки точно була передана інформація та які були проблеми при виконанні завдання.

5. «Наосліп» (для дітей 12-16 років)

Мета: Розвивати навички комунікації, співпраці, точності сприйняття та передачі інформації, а також пошану та відповідальність у ставленні до безпеки напарника.

Обладнання: Пов'язки на очі для половини учасників, перешкоди (меблі, коробки тощо) для створення складного, але безпечного шляху, фінішна стрічка.

Хід гри:

Педагог готує вільний простір, такий як їдальня, спортзал або пришкільний майданчик, розставляючи перешкоди для створення складного шляху.

Учасників ділять на пари, де одна дитина отримує пов'язку на очі, а друга залишається без неї. Напарник, який може бачити, стає на чолі та має спрямовувати свого партнера з пов'язкою на очах по складному шляху до фінісної стрічки. Напарник із зав'язаними очима, слухає чіткі усні інструкції партнера та намагається пройти шлях, уникнувши контакту з перешкодами.

Коли кожна пара досягає фінісної стрічки, ролі міняються. Частина групи може бути глядачами, спостерігаючи за грою, а потім ролі можна поміняти, щоб всі учасники мали можливість бути активними учасниками гри.

Після завершення гри, педагог проводить аналіз результатів та запитує учасників про їх враження та важливі вивчені уроки про комунікацію, співпрацю та повагу до безпеки напарника.

6. «Учитель і учень» (для дітей 12-15 років)

Мета: Розвивати мовлення, вміння пояснювати, закріпити знання, активізувати сприйняття інформації.

Обладнання: аркуші паперу з інструкцією в картинках та з невеликою кількістю тексту щодо виконання певних дій (як намалювати картинку, зробити зарядку, виконання певних правил поведінки, правил безпеки) – завдання повинні бути не складні, але бажано ще не дуже відомі дітям.

Хід гри:

Учасники формують пари, де одна дитина бере на себе роль вчителя, а інша – роль учня.

«Вчителі» мають підготуватися до «уроку»: уважно роздивитися картинку та прочитати текст на інструкції, спробувати його самостійно зрозуміти. Через деякий час їх завданням буде пояснити матеріал учням, можна з використанням картинок.

Учні повинні уважно слухати, запам'ятовувати інформацію, а якщо інструкція включає прості дії (малювання картинки, прості фізичні вправи) зробити те, чому навчилися. Якщо задачею було тільки запам'ятати

інформацію, учасник, що грає роль вчителя, перевіряє засвоєння, задаючи питання по матеріалу. Після цього вчитель та учень міняються місцями.

В кінці гри діти діляться враженнями – чи важко було навчати, пояснювати щось іншій людині.

7. «Досвідчений педагог-психолог» (для дітей 13-16 років)

Мета: Розвивати критичне мислення та навички прийняття рішень.

Обладнання: Сюжетні картинки, на яких зображені проблемні ситуації, актуальні для дітей. Можна використовувати набори метафоричних асоціативних карт для дітей.

Хід гри:

Діти утворюють групи по троє учасників. Один учасник грає роль педагога-психолога, другий – його відвідувача, а третій – спостерігача.

Кожен «відвідувач» отримує картинку з ситуацією, його задача – розказати про свою проблему «педагогу-психологу» і запитати його про те, як цю проблему вирішити. «Педагог-психолог» з «відвідувачем» обговорює ситуацію, аналізують причини, наслідки та можливі варіанти розв'язання проблеми.

Наприкінці обговорення спостерігач висловлюється, що йому сподобалось або ні. Потім діти міняються ролями так, щоб кожен побував в ролі «педагога-психолога».

В кінці гри діти висловлюються щодо своїх вражень у ролі «педагога» – наскільки було складно у ролі дорослої відповідальної людини, як вони вважають, чи вийшло це у них, а також чи вийшло у інших учасників.

8. «Гра на виживання: Острівний виклик» (для дітей 14-16 років)

Мета: Розвивати критичне мислення, навички командної роботи, спроможність вести дискусію та досягати компромісів у складних умовах.

Обладнання: Візуалізації острова, картки з векторами діяльності (пошук матеріалів для житла, пошук їжі, організація захисту, створення комфорту тощо), папір, олівці, таймер.

Хід гри:

Педагог пояснює учням ситуацію: їхня команда знаходилася на кораблі, який потонув, і вони опиняються на безлюдному острові.

Учні отримують завдання: вижити на острові, працюючи як команда та дійшовши до спільної згоди.

Педагог роздає картки з векторами діяльності, які вони можуть виконувати для виживання (пошук матеріалів для житла, пошук їжі, організація захисту, створення комфорту тощо). Діти мають обговорити та прийняти рішення про порядок дій, як саме вони повинні їх здійснювати, хто за що буде відповідати, враховуючи усі фактори виживання на острові.

Педагог проводить аналіз гри разом з учасниками, питаючи про прийняті рішення, пошук компромісів та ефективність командної роботи. Також варто обговорити командну роботу, як ефективно співпрацювали учні, як розподіляли ролі та вирішували конфлікти.

Педагог також може підвести учасників до висновку, що важливим аспектом виживання в екстремальних умовах є не лише фізичні навички, але й навички комунікації, пошуку компромісів, врахування інших точок зору та розв'язання проблем у колективі.

Важливо підкреслити, що роль ведучого у цій грі полягає у контролі та спостереженні, забезпеченні безпеки та дотримання правил. Також він може виступати як модератор у дискусії та стимулювати учнів до плідної співпраці.

9. «Дебати» (для дітей 8-16 років)

Мета: Розвивати критичне мислення, вміння вести дискусію, командну роботу та пошук компромісів.

Хід гри:

Цей метод підійде для обговорення проблемного питання або дискусії щодо прочитаного оповідання чи казки. Педагог ділить групу навпіл на власний розсуд, незалежно від того, яку думку хочуть підтримувати діти.

Кожна група відстоює протилежні думки. Діти опиняються в незвичному становищі: їм необхідно думати, активно шукати аргументи на користь своєї тези, навіть якщо вони не згодні з нею, аналізувати факти, щоб довести «неправоту» іншої сторони. Наприклад, одна команда захищає думку «Русалонька правильно зробила, що втікла на берег, обмінявши свій голос на ноги», інша – «Русалоньці треба було залишитись вдома».

Діти виявляють аналітичні здібності, усебічно розглядають проблему, відстоюючи позицію, роблять цікаві висновки, досягають таких результатів, які навряд чи дало б звичайне опитування.

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Оберіть цікаву справу, якій ви хотіли б навчити дітей. Можливо, це буде якесь рукоділля, або танець чи якийсь витвір мистецтва, або ж кулінарна справа. Визначте для нього розвивальні та корекційні задачі. Сплануйте та опишіть майстер клас за обраною темою, враховуючи, що практичних дій там повинно бути набагато більше, ніж теоретичної інформації, а також вам треба організувати взаємодію дітей між собою.
2. Знайдіть в інтернеті та перегляньте відеозапис майстер-класу для дітей та проаналізуйте рівень його підготовки з точки зору ефективності інтерактивного підходу та вирішення розвивальних задач.

Тема 7 Дистанційні технології у корекційно-розвивальній роботі

Мета: Ознайомити здобувачів освіти дистанційними технологіями у корекційно-розвивальній роботі, сформуванню умінь здійснювати корекційно-розвивальну роботу в дистанційному форматі.

Рекомендована література:

1. Дистанційні технології в освіті: збірник науково-методичних рекомендації щодо організації виховання, навчання та розвитку учасників освітнього процесу під час карантину. Під ред. Ю. О. Бурцевої, Д. В. Малєєва. Краматорськ : Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2020. 95 с.
2. Лазаренко Г. А. Дистанційна освіта для дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://goo.su/32ohD>
3. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
4. Організація дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Упорядник: Н. В. Васильєва. Полтава : ПОІППО, 2021. 65 с.
5. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями. Навчально-методичний посібник / авт.: О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, І. Сухіна, С. Трикоз. За заг. ред. О. Чеботарьової. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 154с.
6. Прокопів Л. Інформаційні технології навчання: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2014. 160 с.
7. Сазоненко Г. Технології дистанційного навчання. *Освіта.ua*. 2008. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/1303/>

I. Обговорення теоретичних питань

1. Характеристика дистанційної освіти та її складові. Базові принципи, на яких створюються системи дистанційної освіти
2. Переваги та недоліки використання дистанційних форм у корекційно-розвивальному процесі
3. Проблеми та складності впровадження дистанційних форм у корекційно-розвивальній роботі
4. Характеристика дистанційних форм корекційно-розвивальної роботи
5. Організація дистанційної роботи з дітьми з ООП.

1.1. Теоретична довідка

Характеристика дистанційної освіти та її складові.

В наш час дистанційним технологіям навчання приділялася достатньо велика увага. Проблема дистанційного навчання осіб з інвалідністю не є новою. Дослідження закордонних вчених та практиків в спеціальній освіті

вже давно присвячувалися дистанційним технологіям, інтерактивним формам та онлайн-навчанню дітей з порушеннями розвитку.

В Україні проблема дистанційної освіти актуалізувалася декілька років тому у зв'язку з карантинними заходами а тепер – з війною, яка вплинула на особливості реалізації освітнього процесу. Зовнішні причини, можна сказати, примусили педагогів звикати до нових та незвичних форм навчання та корекційно-розвивальної роботи. Але хотілося б особливо звернути увагу саме на внутрішні психологічні проблеми, що супроводжують педагогів та їх вихованців під час цього переходу, а також можливі позитивні та негативні наслідки для станів всіх учасників освітнього процесу.

Словосполучення "дистанційна освіта" (ДО) міцно увійшло в світовій освітній лексикон. Протягом останніх трьох десятиліть ДО стало глобальним явищем освітньої та інформаційної культури, змінивши зовнішність освіти в багатьох країнах світу. Виникла і бурхливо розвивається ціла індустрія освітніх послуг, що об'єднуються загальною назвою "дистанційна освіта", вражаюча величезним числом учнів, кількістю освітніх установ, розмірами і складністю інфраструктури, масштабами інвестицій та грошового обороту.

Базові принципи, на основі яких базується система дистанційної освіти:

- 1. Доступність навчання.** При хронічній нестачі часу, процес навчання при ДО може починатися коли бажано і закінчуватися коли завгодно. Навчання має відбуватися в необхідному темпі учня. Тож треба враховувати темп учня.
- 2. Радикально нові форми представлення та організації інформації.** Системи мультимедіа, нелінійні форми подання інформації, присутність великої кількості довідкової інформації.
- 3. Принцип інтерактивності.** Усі діти мають навчатися разом, але з допомогою комп'ютерно-інформаційного середовища. Тобто дитина з ООП має продовжити контактувати з друзями, однокласниками, учителем, асистентом вчителя.
- 4. Принцип диференціації.** Дистанційне навчання передбачає навчання за можливостями кожного з учасників навчального процесу, тут застосовуються технології різнорівневого навчання.
- 5. Достовірність сертифікації знань.** Широке використання методик оцінки знань, заснованих на тестуванні.

Переваги та недоліки використання дистанційних форм у корекційно-розвивальному процесі.

До очевидних переваг дистанційного підходу у корекційно-розвивальній роботі можна віднести:

- Робота з кожною дитиною в індивідуальному темпі;
- Свобода і гнучкість навчання;
- Доступність навчальних матеріалів;
- Швидкість спілкування;
- Технологічність освітнього процесу;
- Соціальна рівноправність і пр.

До недоліків дистанційних методів можна віднести:

- Не до кінця розроблені стандарти якості та методики здійснення дистанційної освіти.
- Не прояснені моменти з авторськими правами і записом дистанційних матеріалів.
- Не вирішена проблема ідентифікації особистості дітей.
- Відсутня реальне спілкування між дітьми і педагогами.
- Відсутність самоорганізації дітей (та батьків, що супроводжують їх у навчанні)
- Потрібна хороша технічна оснащеність в домашніх умовах.
- Не вистачає в багатьох випадках навчально-методичного забезпечення самостійної пізнавальної діяльності дітей в сім'ї.
- Навчальні електронні програми та курси не завжди добре розроблені і відповідають усім міжнародним вимогам.
- Не всі напрямки корекційно-розвивальної роботи можуть бути представлені дистанційно.

Виникають специфічні **соціально-психологічні проблеми**, зокрема:

- проблема низької емоційної насиченості дистанційних курсів,
- проблема побудови міжособистісних відносин
- відстань і фізичне розділення з однолітками і педагогами можуть привести при відсутності спілкування і взаємодії до зменшення почуття приналежності до дитячої спільноти.
- Без очного спілкування педагога з дитиною, в тому числі без візуального контакту, і не завжди в режимі реального часу, з процесу спілкування виключаються такі психологічні ресурси як емпатія та інтеракція. Це впливає на мотивацію дітей і може призводити до поганої успішності, незадоволеності.
- Специфікою дистанційного навчання є акцент на самостійній роботі дітей (принаймні з допомогою батьків), що вимагає від них організаційної самостійності, самоврядності та адекватної оцінки власних можливостей.
- Утрудняють появу готовності до ДО пасивне ставлення до роботи, очікування покрокового керівництва дій, байдужність. А недостатність готовності приводить до неадекватних реакцій, помилок, невідповідності тим вимогам, які пред'являються ситуацією.

Проблеми та складності впровадження дистанційних форм у корекційно-розвивальній роботі.

Перекласти в онлайн практичні вправи в тому ж вигляді, як вони працюють в офлайн, – завдання нереальне. Це пояснюється тим, що на дистанційному форматі включається digital-поведінка:

Учні швидше відволікаються. На очному занятті можна запропонувати дітям 20-хвилинне завдання для самостійної роботи, і це чудово подіє. На дистанті, якщо дати дітям завдання та відпустити їх, неможливо буде зібрати групу назад. Діти з великою ймовірністю відвернуть увагу на інші справи, вирушать пити чай або включають мультики.

Довгі заняття онлайн неефективні. З попереднього пункту випливає, що краще уникати довгих дистанційних занять і не намагатися включити в один вебінар кілька тем.

Інтерактивність стає обов'язковою. Якщо не включити в заняття елементи з активною взаємодією учасників, досягти бажаного результату навчання не вийде. Можливо, вони й ознайомляться з теоретичним матеріалом, але навряд чи зрозуміють знання і чогось навчаться.

Адекватні для офлайну завдання виявляються надто складними в онлайні. Через зменшений цикл уваги та постійні відволікання дітям на дистанті часто потрібно пояснювати інструкції буквально на пальцях. Іноді потрібно повторювати кілька разів, а самі завдання робити легше, ніж для аудиторного навчання.

Вплив педагога обмежений. В офлайні залучити учнів до навчання та взаємодію нерідко допомагають харизма та чарівність педагога чи педагога. На дистанті ефект від них знижується. І навіть якщо у всіх учасників включені камери, педагогу складніше в реальному часі відстежити, хто працює швидше за інших, а хто відстає, коли потрібні додаткові пояснення, а коли краще дати слухачам відпочити. Тому методика і принципи, якими розробляється заняття, починають грати важливішу роль, ніж харизма.

Слід відзначити, що дистанційне навчання, маючи плюси та мінуси, входить у наше життя надовго. Педагоги повинні трансформувати свою роботу, перебудовувати звичний уклад занять з урахуванням вимог часу, швидко реагувати на ситуацію, що змінюється, максимально використовуючи переваги дистанційного навчання. Шанс освоїти нові технології сам по собі слід вважати позитивом. В сучасному суспільстві суттєво підвищився попит на викладачів із досвідом дистанційної роботи. Вміння користуватися інтерактивними навчальними платформами, електронними робочими зошитами та сервісами для відеоконференцій підвищує цінність педагога, в спеціальній освіті в тому числі. Неймовірно цінними зараз вважаються навички організації власного часу в умовах роботи з дітьми та юнацтвом в дистанційному режимі, вміння контролювати та мотивувати вихованців на відстані.

Дистанційне навчання здатне навіть в мирні часи, коли немає необхідності особливо дбати про безпеку, допомогти дитині з обмеженими можливостями здоров'я брати участь в освітньому процесі, зберігаючи свій темп навчання, який визначається її індивідуальними особливостями та можливостями. Крім цього, дистанційні форми роботи дозволяють зберегти і навіть розширити процес соціалізації особливої дитини, надаючи їй можливість безперервно спілкуватися з однолітками та адаптуватися до соціального оточення. Хоча і зі спілкуванням виникають деякі складності.

Практика показує, що специфіка спілкування під час онлайн занять полегшує робочі форми комунікацій, але не сприяє, і навіть ускладнює налагодження міжособистісних відносин. Відстань і фізичне розділення з однолітками і педагогами можуть привести дітей при відсутності спілкування і взаємодії до зменшення почуття приналежності до дитячої спільноти. Без

очною спілкування педагога з дитиною, в тому числі без візуального контакту, і не завжди в режимі реального часу, з процесу спілкування виключаються такі психологічні ресурси як емпатія та інтеракція. Це може впливати на мотивацію дітей і може призводити до поганої успішності, незадоволеності. Сприяє цьому також часто виникаюча проблема низької емоційної насиченості дистанційних занять у недостатньо досвідчених педагогів.

Одне з основних завдань сучасного педагога – мотивувати та надихати дітей, підтримувати у них інтерес до вправ та ігор, що пропонуються на занятті, до саморозвитку та подолання власних недоліків, заохочувати цікавість та прояв ініціативи. Звичайно, дистанційна форма роботи вимагає від педагогів приділяти набагато більше уваги тим дітям, у яких є проблеми з мотивацією та організованістю, та винаходити нові форми контролю успіхів таких дітей.

Організація дистанційної роботи з дітьми з ООП.

Сучасні інструменти дозволяють організувати як індивідуальні, і групові онлайн заняття. Але групові заняття вимагають досить високого рівня довільності у дітей і високої уваги у педагога. При цьому навіть робота в мікрогрупах зберігає можливість працювати з кожним учнем індивідуально. Технологія дистанційного навчання допомагає знайти свій підхід до кожної дитини. Педагог, працюючи з групою, має можливість підібрати для кожної дитини додаткові завдання, щоб підтримати інтерес до навчання та відкоректувати найбільш складні моменти.

Дистанційна форма навчання передбачає дуже активне використання онлайн та інтерактивних дидактичних ігор, в деякі можна грати разом з дитиною, не виходячи з відеоконференції. Фактично, такі ігри є повноцінною заміною завданням, які використовуються в звичайних заняттях з допомогою різної наочності та дидактичних матеріалів. Тут має значення не тільки те, що гра є найбільш цікавим заняттям для дитини, а й особливий інтерес сучасних дітей саме до комп'ютерних варіантів ігор, що захоплюють своєю яскравістю, інтерактивністю та інтуїтивною зрозумілістю,

Специфікою дистанційного навчання є акцент на самостійній роботі дітей (принаймні з допомогою батьків), що вимагає від них організаційної самостійності, самоврядності та адекватної оцінки власних можливостей.

Робота з батьками у межах дистанційного навчання є дуже важливою. На відміну від очної форми, педагог не може безпосередньо мотивувати дитину, утримувати її в рамках заняття, забезпечити присутність дитини на занятті та виконання нею завдань педагога, його впливовість суттєво падає. Ця роль дистанційному навчанні відводиться батькам. Одним із основних напрямків роботи з батьками є підвищення мотивації. Необхідно на перших заняттях роз'яснити плановані цілі та приблизні терміни їх досягнення. Розвивальні вправи можуть виконуватися дітьми з використанням сторонніх платформ навчання, без безпосереднього контролю педагога. Діапазон цих вправ у мережі Інтернет дуже широкий, отже педагог може дати батькам рекомендації щодо вибору вправ, найбільш корисних для досягнення освітніх цілей.

Такий принцип побудови дистанційних занять дозволяє широко варіювати тривалість занять, використовуючи перерви між частинами заняття та визначаючи обов'язкову тривалість лише корекційної частини.

Самостійність дитини під час дистанційних занять визначається педагогом та батьком спільно, виходячи з готовності дитини до виконання завдань та збереження навчальної мотивації протягом заняття, потреби у присутності батьків на занятті. Важливо донести до батьків необхідність контролю діяльності дитини під час дистанційного навчання, особливо на початкових етапах. За необхідності організації взаємодії батьків та педагога проводяться індивідуальні дистанційні консультації, надаються письмові рекомендації.

Вплив педагога в онлайн занятті обмежений, але не слід очікувати вирішення проблеми виключно від батьків. В офлайн залучити дітей до навчання та взаємодії нерідко допомагають харизма та чарівність педагога чи педагога. На дистанційних заняттях ефект від них знижується. І якщо педагог працює з невеликою групою дітей, йому набагато складніше в реальному часі відстежити, хто працює швидше за інших, а хто відстає, коли потрібні додаткові пояснення, а коли краще дати дітям відпочити. Тому методика і принципи, якими розробляється заняття, починають грати важливішу роль, ніж харизма.

Одна із частих помилок педагогів, що починають працювати онлайн – це спроба механічно перенести всі методи та методики зі звичайних занять в дистанційні, що суттєво зменшує їх ефективність. Перекласти в онлайн практичні вправи в тому ж вигляді, як вони працюють в офлайн, – завдання нереальне. Це пояснюється тим, що на дистанційному форматі і у дітей, і у дорослих включається так звана digital-поведінка.

Вона проявляється в тому, що учні швидше відволікаються. На очному занятті можна запропонувати дітям 10-хвилинне завдання для самостійної роботи, і це чудово подіє. На дистанті, якщо дати дітям завдання та просто надати їм час для виконання і не втручатися в процес деякий час, неможливо буде зібрати групу назад, навіть якщо дітей 3-5. Діти з великою ймовірністю відвернуть увагу на інші справи, вирушать пити чай або займуться іншими цікавими справами. Тут у нагоді може стати допомога батьків або інших дорослих, що співпрацюють з педагогом в корекційно-розвивальній роботі.

Довгі заняття онлайн неефективні. З попереднього факту випливає, що краще уникати довгих дистанційних занять, і не намагатися включити в одне заняття кілька тем, зважаючи на те, що з дітьми, які мають порушення розвитку, заняття коротші, ніж з нормотиповими. Дистанційні заняття при цьому завжди коротші за зустрічі в реальному просторі.

Під час групових корекційно-розвивальних занять інтерактивність стає обов'язковою. Якщо не включити в заняття елементи з активною взаємодією дітей, досягти бажаного результату навчання буде неймовірно важко. Можливо, вони набудуть деяких практичних умінь, але навряд чи ефект буде тривалим та міцним. До того ж саме інтерактивність забезпечує розвиток

соціально важливих якостей у дітей, які потребують найбільшої уваги саме у дистанційному форматі занять.

Педагогам та педагогам слід враховувати, що адекватні для офлайн завдання часто виявляються надто складними в онлайн. Через зменшений цикл уваги та постійні відволікання дітям на дистанті часто потрібно пояснювати інструкції буквально на пальцях. Іноді потрібно повторювати кілька разів, а самі завдання робити легшими, ніж для аудиторних занять. Щоб зберегти ефективність завдань та вправ під час переходу в онлайн, їх потрібно грамотно адаптувати.

Таким чином, інтеграція традиційних засобів з дистанційними дозволяє вирішити деякі з проблем, що викликані останніми подіями в країні, а саме війною, яка не тільки розвела людей, що потребують допомоги, з тими, хто може їм її надати, а також і суттєво вплинула на погіршення психічних станів дітей з ООП. Дистанційні форми роботи можуть хоча б частково компенсувати вимушену фізичну віддаленість педагогів та їх вихованців. Хоча позитивні надбання з використанням їх не обмежуються виключно цією їх функцією. В будь якому разі включення дитини з порушенням розвитку до віртуальної спільноти дозволяє їй усвідомити себе як суб'єкта діяльності в інформаційному освітньому просторі, що сприяє формуванню у неї адекватного ставлення до дійсності. Але хочеться відзначити, що при врахуванні всіх плюсів дистанційних форм навчання та корекційно-розвивальної роботи, бажано, щоб вони були лише доповненням до живого спілкування педагога та учня, особливо у роботі з дітьми з ООП.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Поясніть сутність дистанційного підходу у спеціальній освіті.
2. В чому полягають особливості здійснення корекційно-розвивальної роботи у дистанційному форматі?
3. Перелічіть базові принципи, на основі яких створюються системи дистанційної освіти.
4. Назвіть переваги дистанційного підходу у корекційно-розвивальній роботі.
5. Що можна вважати недоліками дистанційних методів?
6. Поясніть сутність digital-поведінки дітей під час дистанційних занять та як вона впливає на ефективність їх організації.
7. Опишіть основні закономірності організації дистанційних корекційно-розвивальних занять з дітьми, що мають порушення розвитку.

1.3. Питання для дискусійного обговорення

Перелічені нижче проблеми ще не є достатньо вивченими та вирішеними при використанні дистанційних технологій в корекційно-розвивальній роботі з дітьми, що мають порушення розвитку. Оберіть 2-3 з них та запропонуйте декілька напрямків вирішення означених проблем:

1. Етика дистанційної освіти: Які етичні проблеми можуть виникати при

- здійсненні дистанційних корекційно-розвивальних занять?
2. Здоров'я та фізичний розвиток у дистанційній освіті: Як можна забезпечити фізичну активність та здоровий спосіб життя під час дистанційних занять?
  3. Технічні аспекти дистанційної освіти: Які технологічні проблеми можуть виникати під час дистанційних корекційно-розвивальних занять, і чи можливо їх вирішити силами закладу спеціальної освіти?
  4. Мотивація та саморегуляція учнів у дистанційному навчанні: Як зберегти та підтримати мотивацію учнів під час дистанційних корекційно-розвивальних занять?
  5. Соціальна ізоляція та психологічний комфорт: Які можуть бути наслідки соціальної ізоляції під час дистанційного навчання? Як забезпечити психологічний комфорт учнів під час дистанційних занять та запобігти виникненню почуття відчуженості?
  6. Адаптація до дистанційного навчання: Які можуть бути перешкоди та труднощі при переході від традиційної до дистанційної корекційно-розвивальної роботи? Як забезпечити успішну адаптацію учителів та учнів до нових умов навчання?
  7. Ефективність дистанційного навчання: Як оцінити ефективність дистанційних корекційно-розвивальних занять?

II. Практичні вправи

Ігри та вправи, які можна використовувати під час дистанційних занять.

1. «Музичний рух» (для дітей 4-6 років)

Мета: Розвиток моторики та музичного сприйняття.

Обладнання: Музичні записи або пісні для дітей.

Хід гри: Педагог включає підбрану музику що має різну швидкість, висоту та гучність, а потім проводить декілька музичних вправ, які починає словами «Рухайся як...» Під час цих завдань діти здійснюють рухи, які називає педагог. Наприклад, «рухайся як веселий клоун», «рухайся як літаючий птах».

Дітям дається можливість творчо інтерпретувати рухи під музику, але у часі утруднення, педагог показує рухи, які може повторити дитина.

2. «Роби як я!» (для дітей 4-10 років)

Мета: Розвиток танцювальних навичок та спільна активна руханка.

Обладнання: Музика, веб-камери для всіх учасників.

Хід гри: Педагог вмикає музику. Найбільш енергійна дитина починає танцювати, можна не встаючи з місця, тільки руками, тулубом та головою, виконуючи найоригінальніші рухи. Інші учасники онлайн-гри повинні повторювати за ведучим. Кожна дитина повинна потрапити в роль ведучого та запропонувати іншим свій танець. Ця віддалена спортивна гра розвеселить, підніме настрій і не дозволить нудьгувати.

3. «Хто я?» (для дітей 5-10 років)

Мета: Розвивати самосвідомість та комунікативні навички.

Обладнання: Зображення тварин або персонажів, виведені на екран.

Хід гри: Педагог показує дітям на екрані зображення тварин або персонажів, не називаючи їх. Потім просить кожну дитину обрати одне зображення та описати, що вони бачать і які характерні риси є у цього об'єкта. Наприклад: круглий, посміхається, рум'яні щічки, нема ні рук, ні ніг (колобок). Спочатку педагог може показати приклад, як правильно описувати те, що діти бачать.

Решта дітей повинні вгадати, кого їм описують.

4. «Віртуальна екскурсія» (для дітей 8-16 років)

Мета: Розвивати мовлення, навички спілкування та мислення.

Обладнання: Google-карта.

Хід гри: Педагог вибирає тему екскурсії, наприклад, «Моє улюблене місце прогулянок» або «Дорога з дому до школи». Потім відкриває на екрані гугл-карту, або будь яку іншу, в якій є можливість побудування маршруту.

Кожна дитина повинна побувати в ролі «екскурсовода». Педагог разом з дитиною шукають на карті початкову точку маршруту, будують маршрут до кінцевої точки, а потім дитина проводить «екскурсію», розказуючи, що цікавого можна зустріти на шляху, чи доводиться їй їхати транспортом, або можна дійти пішки, на що звернути увагу, про можливі небезпеки на шляху. Якщо є можливість, то можна відкрити панораму вулиці, якою проводиться «екскурсія».

Інші діти слухають, а далі обговорюють та задають одне одному питання про те, що бачили та чули на екскурсії.

5. «Тасмичий звук» (для дітей 4-12 років)

Мета: Підвищити сенсорний розвиток, здатність розпізнавати звуки, спостережливість.

Обладнання: Камера для відеозв'язку, предмети, які можна використовувати для створення звуків (наприклад, лист паперу, брязкальце)

Хід гри: Педагог по черзі ховає руку з поля зору камери і створює звук якимось предметом. Діти намагаються вгадати, який звук вони почули. Вчитель підтверджує або відхиляє відповіді учнів. Гра продовжується з іншими учнями, які створюють звуки.

6. «Охота за скарбами» (для дітей 4-12 років)

Мета: Розвиток спостережливості, швидкості реакції та співпраці між учасниками гри.

Обладнання: Список предметів повсякденного вжитку, який можна знайти в будинку, або ряд картинок для дітей, що не вміють читати.

Хід гри: Суть гри полягає в тому, що учасники повинні швидко знайти задані предмети і показати їх іншим.

Педагог складає список предметів повсякденного вжитку, які можна знайти в будинку, далі відображає список на екрані і просить учасників знайти ці предмети протягом встановленого часу (5-10 хвилин). Теми можуть бути

пов'язані з темою заняття (все, що пов'язано з рослинами, металеві речі, речі певного кольору). Перемагає дитина, яка знайде найбільшу кількість предметів за найменшу кількість часу.

7. «Прибульці приземлилися!» (для дітей 6-12 років)

Мета: Розвиток комунікативних навичок, уяви та творчого мислення.

Хід гри: Педагог розказує дітям, що прибульці прилетіли на Землю і хочуть дізнатися більше про їх школу. Складніший варіант – вони не розуміють вашої мови, і вам потрібно пояснити жестами або малюнками, чим ви тут займаєтеся. Простіший варіант – вони все-таки розуміють мову, хоч і не дуже добре (їм потрібно пояснювати все, як маленьким дітям).

Можливий варіант – група ділиться на дві підгрупи – «прибульці» та «земляни». Задача «прибульців» задавати питання про все, що їх цікавить.

8. «Дві правди і брехня» (для дітей 5-16 років)

Мета: Розвиток комунікативних навичок, співпраці та знайомство дітей.

Хід гри: Ця популярна гра, в яку часто грають у фільмах американські підлітки, включаючи жахи та романтичні комедії. Кожен учасник розповідає іншим три факти про себе. Два факти можуть бути правдивими, але третій – брехнею. Потім всім учасникам потрібно визначити, який з цих фактів є брехнею. Можна використовувати свої дедуктивні здібності або просто знайти щось цікаве та поділитися цим з усією командою. Діти дізнаються більше не тільки про того, хто розповідає факти, але й один про одного.

Педагог може показати приклад, розказавши щось про себе, правдиве і неправдиве. А діти повинні здогадатися, що є брехнею. Але просто вгадувати небажано, якщо діти старші, вони повинні пояснити, чому їм здається, що відповідь саме така. Для дітей молодшого віку можна запропонувати 2 факти, один з яких правдивий, а інший – брехня.

9. «Віртуальне рукостискання» (для дітей 8-16 років)

Мета: Розвиток творчого мислення, сприяння комунікації та співпраці.

Обладнання: Комунікаційна платформа для онлайн-зв'язку (наприклад, Zoom, Google Meet), веб-камера, мікрофон.

Хід гри: Задача дітей – придумати, як «потиснути одне одному руки» через екран. Учасники можуть використовувати різні рухи, жести та міміку, щоб передати своє віртуальне рукостискання. Наприклад, вони можуть простягнути руку до камери, розмалювати малюнок руки та показати його, показати жест рукостискання.

Кожен учасник може представити свій унікальний спосіб рукостискання, а інші учасники повинні спробувати повторити його.

10. «Раз-два-три!» (для дітей 5-14 років)

Мета: Розвивати швидкість мислення, концентрацію та асоціативне мислення.

Обладнання: Назви категорій слів («комахи», «меблі») і таймер.

Хід гри: Педагог вибирає категорію слів та просить дітей назвати три предмети, що відносяться до цієї категорії, протягом п'яти секунд. Наприклад, «назвіть три комахи» або «назвіть три предмети меблів». Гра може проводитися індивідуально або в групі, залежно від часових обмежень.

11. «Я спостерігаю» (для дітей 8-16 років)

Мета: Розвивати спостережливість учнів та їх здатність розпізнавати предмети за описом.

Обладнання: Камера для відеозв'язку, предмети навколо дітей

Хід гри: Педагог описує певний предмет, який знаходиться в навколишньому середовищі дітей, наприклад: «Я помічаю щось зелене» або «Я помічаю щось м'яке».

Діти по черзі намагаються вгадати, про який предмет йде мова, обертаючись навкруги та розглядаючи зображення з камер інших дітей, а педагог підтверджує або відхиляє їх відповіді.

Далі діти також можуть спробувати загадати предмет.

12. «Карлючка» (для дітей 8-14 років)

Мета: Розвивати уяву, творчі здібності та логіку дітей.

Обладнання: Комунікаційна платформа Zoom, віртуальна дошка.

Хід гри: Педагог надає доступ дітей до віртуальної дошки, а потім перший малює на ній якусь карлючку. Діти намагаються відгадати, на що вона схожа, пропонуючи свої варіанти.

Бажаючий може домалювати до карлючки щось, що зробить її малюнком. Цей учасник буде наступним, хто намалює карлючку, яку будуть доповнювати до малюнку інші діти.

Як варіант гри: педагог малює карлючку, а діти потім по черзі домальовують до неї деталі таким чином, щоб створити єдину картинку.

13. «Банка» (для дітей 8-16 років)

Мета: Розвивати творче мислення, уяву та спритність дітей.

Хід гри: Педагог починає гру, показуючи дітям 5-літрову банку, і задає запитання: «Що можна покласти до цієї банки?»

Учасники повинні називати різні предмети, які починаються на певну літеру, наприклад, літеру «М».

Якщо хтось хоче покласти до банки великий предмет, наприклад машину, педагог може запитати його, яким чином він може це зробити (машина може бути іграшковою, намальованою).

Гра може продовжуватися з іншою літерою, і учасники повинні називати нові предмети, що починаються на цю літеру. Як варіант, можна варіювати розміри банки, або замість банки взяти іншу тару: коробку, сумку.

III. Практичні завдання для самоконтролю

Підготуйте план-конспект корекційно-розвивального заняття, яке проводиться онлайн. Тему, форму (індивідуальне або групове) та вік дітей оберіть самостійно.

Тема 8 Використання технічних засобів та штучного інтелекту в корекційно-розвивальній роботі з дітьми з порушеннями розвитку

Мета: Ознайомити здобувачів освіти зі шляхами і методами застосування технічних засобів у корекційно-розвивальній роботі, сформувати уміння використовувати технічні засоби під час корекційно-розвивальних занять.

Рекомендована література:

1. Дем'яненко В. Системи штучного інтелекту в адаптивному навчанні. *Звітна наукова конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України*. Київ, 2019. С. 19–21.
2. Дерев'яно С. П. Емоційний штучний інтелект у професійній підготовці майбутніх психологів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. № 1 (81). С. 192–209.
3. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. Т. 38, № 1. С. 48-53.
4. Організація дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами / упорядник: Н. В. Васильєва. Полтава : ПОППО, 2021. 65 с.
5. Прокопів Л. Інформаційні технології навчання: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2014. 160 с.
6. Подуфалов М. С. Використання штучного інтелекту в розвиваючих комп'ютерних іграх [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/Vasya/Downloads/2134-7746-1-PB%20(1).pdf
7. Штучний інтелект: Виклики та можливості для освіти. Ідеї щодо використання ШІ в навчальному процесі. *Освітній проект «На Урок»*. 2023 р. 15 с.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Використання ІКТ в корекційно-розвивальному процесі
2. Система використання інформаційних комп'ютерних технологій в корекційно-розвивальному процесі
3. Корекційні можливості прикладних комп'ютерних програм у розвитку дітей із порушеннями розвитку.
4. Використання технологій штучного інтелекту в корекційно-розвивальній роботі.

1.1. Теоретична довідка

Використання ІКТ в корекційно-розвивальному процесі

Застосовуючи комп'ютер у процесі корекційно-розвивальної роботи, слід дотримуватися **загальних принципів** при плануванні та проведенні занять з використанням ІКТ:

- адаптивності: використання комп'ютера потрібно пристосовувати до індивідуальних особливостей дитини;
- керованості: у будь-який момент педагог повинен мати можливість скорегувати процес корекційно-розвивальної роботи;

- інтерактивності і діалогового характеру навчання та розвитку дітей;
- оптимального поєднання індивідуальної та групової роботи;
- підтримання стану психологічного комфорту дитини при спілкуванні з комп'ютером.

Основними **цілями впровадження ІКТ в роботу педагога-дефектолога** є:

- Залучення дітей і їх батьків в побудову єдиного інформаційного простору для організації ефективної взаємодії учителі, учнів та батьків;
- Формування у дітей світогляду відкритого інформаційного суспільства, підготовка членів інформаційного суспільства;
- Формування відношення до комп'ютера, як до інструменту для спілкування, навчання, творчості;
- Розвиток творчого, самостійного мислення дітей, формування вмінь і навиків самостійного пошуку, аналізу і оцінки інформації, оволодіння навиками використання інформаційних технологій;

У процесі використання комп'ютерних технологій при корекційній роботі з дітьми з ООП повинна вирішуватися низка завдань:

– **ознайомлювально-адаптаційного циклу:**

- ознайомлення дітей із комп'ютером і правилами поведінки під час роботи з ним,
- ознайомлення дітей із комп'ютерною програмою,
- подолання при необхідності психологічного бар'єру між дитиною і комп'ютером за допомогою створення ситуації успіху під час роботи,
- формування у дітей початкових навичок роботи на комп'ютері з використанням маніпулятора «миша» в процесі проведення корекційних занять;

- **корекційно-освітнього і виховного циклу:**

формування і розвиток навичок навчальної діяльності:

усвідомлювати цілі, самостійно вирішувати поставлені завдання, досягати поставлених цілей, оцінювати результати діяльності;

- розвиток словесно-логічного мислення;
- розвиток зорового і слухового сприйняття;
- розвиток вербальної і зорової пам'яті;
- розвиток уваги;
- розвиток мотиваційної сфери дітей;
- розвиток емоційно-вольової сфери дітей;
- виховання самостійності, зосередженості, посидючості;
- залучення до співпереживання, співпраці, співтворчості.

- **творчого циклу: розвиток уяви, розвиток пізнавальної активності.**

Корекційна робота з дітьми з особливими потребами, має проводитися з урахуванням їх психофізіологічних особливостей. Система використання інформаційних комп'ютерних технологій повинна будуватися поетапно, на кожному етапі вирішуються певні завдання.

Перший етап – мотиваційний.

Однією з переваг спеціалізованих комп'ютерних засобів навчання є те, що вони дозволяють значно підвищити мотиваційну готовність дітей до

проведення корекційних занять шляхом моделювання корекційно-розвивального комп'ютерного середовища. Спілкування з комп'ютером викликає у дітей жвавий інтерес, спочатку як ігрова, а потім і як навчальна діяльність. Цей інтерес і лежить в основі формування таких важливих структур, як пізнавальна мотивація, довільна пам'ять, увага.

Другий етап – змістовно-формуючий.

Основна мета цього етапу полягає в корекції і розвитку дітей. Поставлені цілі можуть бути вирішені при використанні різноманітних комп'ютерних розвиваючих програм, за умови сформованого у дитини на попередньому етапі усвідомленого інтересу до корекційних занять.

Третій етап – саморозвиваючий.

Мета цього етапу полягає у розвитку самоконтролю та закріпленні отриманих навичок в процесі нової діяльності. Тут в найбільшій мірі реалізуються можливості дітей у закріпленні отриманих навичок усного мовлення і творчого виконання завдань. Функції контролера правильності рішення корекційних завдань виконує комп'ютер, а вчитель-логопед, вчитель-дефектолог стає партнером, здатним надати необхідну допомогу дитині.

Прикладні комп'ютерні програми суттєво впливають на розвиток дітей із порушеннями розвитку, надаючи їм корекційні можливості і допомагаючи у покращенні різних аспектів їх фізичного, когнітивного та соціального функціонування. Ось деякі з них:

Комп'ютерні ігри для навчання: Існує велика кількість програм та ігор, спеціально розроблених для навчання дітей з різними порушеннями розвитку. Наприклад, програми для навчання логіки, математики, мовлення або розвитку моторики. Їх можна адаптувати до потреб конкретного розладу і надають індивідуалізовану підтримку.

Розвивальні програми для сприяння мовленнєвому розвитку: Ці програми допомагають дітям з порушеннями мовлення розширити словниковий запас, поліпшити артикуляцію та розвинути навички спілкування. Вони можуть включати в себе вправи на фонематичну свідомість, лексичне навчання та навчання правильному вимовлянню звуків.

Автистичні програми для соціального навчання: Ці програми сприяють розвитку соціальних навичок у дітей з аутизмом або іншими порушеннями спектра аутизму. Вони включають ігри та симуляції, що допомагають в усвідомленні емоцій, взаємодії з іншими людьми та розвитку комунікативних навичок.

Програми для розвитку моторики: Ці програми сприяють поліпшенню рухових навичок у дітей з порушеннями розвитку, таких як дизпраксія або порушення координації рухів. Вони включають ігри з використанням контролерів руху, які сприяють розвитку моторики та координації рухів, або віртуальної реальності, яка забезпечує іммерсивний досвід та стимулює різні аспекти розвитку, включаючи рух, сприйняття та уяву.

Програми для навчання навичок самообслуговування: Ці програми розроблені з метою допомогти дітям з порушеннями розвитку набути навичок

самообслуговування, таких як одягання, ручне прибирання, годування та особиста гігієна. Вони включають посібники з послідовністю кроків, інтерактивні вправи та ігри, що сприяють самостійності та навичкам життєвого уміння.

Програми для розвитку уваги та концентрації: Діти з розладами уваги та гіперактивністю можуть скористатися спеціальними програмами, які допомагають їм розвивати увагу, концентрацію та саморегуляцію. Ці програми включають завдання на тренування уваги, релаксаційні техніки та інтерактивні вправи, що сприяють когнітивному розвитку.

Музичні програми для розвитку творчості та емоційного вираження: Музика має потужний вплив на розвиток дітей з різними порушеннями розвитку. Спеціальні музичні програми можуть допомогти дітям виявляти свої таланти, розвивати творчість, виражати емоції та поліпшувати спілкування. Вони включають в себе інтерактивні музичні інструменти, ритмічні завдання та можливість створювати власну музику.

1) Можливості використання ШІ та нейромереж у корекційно-розвивальній роботі з дітьми, що мають порушення розвитку

Системи штучного інтелекту стрімко розвиваються, і ми маємо розглянути, як ця технологія може сприяти прогресу в спеціальній освіті. Одна з можливостей – це використання систем навчання на основі віртуальної реальності, де можна проводити когнітивно-поведінкову терапію в іммерсивному середовищі, створеному за допомогою штучного інтелекту, такого як нейронні мережі.

Крім того, ми можемо використовувати AI-двигуни, що базуються на чат-ботах, для підтримки учнів із спеціальними потребами під час навчання вдома або в школі. Ці чат-боти зможуть відповідати на запитання про навчальний матеріал та давати корисні поради щодо розв'язання завдань. Вони також сприятимуть формуванню навичок самоорганізації та самостійної роботи.

Як можна використовувати ШІ в корекційно-розвивальній роботі з цією групою дітей:

1. Персоналізоване навчання: ШІ може бути використаний для створення персоналізованої навчальної програми для кожної дитини з урахуванням її індивідуальних потреб та здібностей. ШІ може аналізувати результати тестів та спостерігати прогрес кожної дитини, допомагаючи вчителям адаптувати навчальну програму до потреб кожної дитини.

2. Адаптація: ШІ може бути використаний для адаптації навчальних матеріалів до потреб та рівня інтелекту і рівня знань кожної дитини з порушеннями розвитку.

3. Розпізнавання мов та комунікація: ШІ може бути використаний для розпізнавання мов та автоматичного перекладу мов, що допоможе дітям із мовними проблемами спілкуватися зі своїми вчителями та однокласниками. Також ШІ може допомогти дітям з порушеннями мовлення в комунікації

шляхом розпізнавання їх мовлення та надання рекомендацій для покращення мовленнєвих навичок.

4. Соціальна інтеракція: ШІ може бути використаний для підтримки соціальної взаємодії дітей з порушеннями розвитку. Наприклад, ШІ може створювати віртуальні ігри та моделювати соціальні ситуації, які дозволяють дітям взаємодіяти між собою та розвивати соціальні навички, такі як співпраця та комунікація.

5. Віртуальна реальність: ШІ може бути використаний для створення віртуальної реальності, яка може бути корисною для дітей з порушеннями розвитку, таких як аутизм. Віртуальна реальність може надати дітям можливість розвивати соціальні навички та комунікацію в контрольованому середовищі.

6. Оцінювання та моніторинг: ШІ може бути використаний для автоматичного оцінювання та моніторингу навчальних досягнень дітей з порушеннями розвитку. Наприклад, ШІ може аналізувати діагностичні тести та давати вчителям рекомендації щодо того, які навички потребують більшої уваги та підтримки.

7. Розвиток когнітивних навичок дітей з порушеннями розвитку. Наприклад, ШІ може надавати інтерактивні завдання та вправи для розвитку пам'яті, уваги, мислення та інших когнітивних функцій.

8. Інклюзивна освіта: ШІ може бути використаний для створення інклюзивного навчального середовища, де всі діти, незалежно від своїх особливостей, можуть навчатися разом. Наприклад, ШІ може надавати індивідуалізовану підтримку дітям з особливими потребами, що дозволяє їм бути успішними в навчанні та інтегруватися в класне середовище.

9. Підтримка вчителів: Наприклад, ШІ може надавати рекомендації щодо індивідуалізованого навчання та адаптації матеріалів для потреб кожної дитини.

Емоційний штучний інтелект знаходить застосування в спеціальній психології та педагогіці. Наприклад, у спеціальній психології емоційний штучний інтелект допомагає підвищити ефективність психокорекції, розпізнаючи емоційний стан дітей та надаючи настанови щодо ефективних методів корекції. Він також використовується для створення програм, що допомагають дітям управляти емоціями та розвивати соціальні навички. Наприклад, за допомогою віртуальних співрозмовників або ігор, діти з аутизмом можуть навчитися спілкуватися та розпізнавати емоції. Однак, важливо пам'ятати, що штучний інтелект не може замінити людську емпатію та інтуїцію.

Один з прикладів застосування емоційного штучного інтелекту для дітей з аутизмом – це віртуальний співрозмовник, який допомагає розвивати навички спілкування. Система може навчитися виявляти емоції на обличчі людини, розпізнавати голосові емоції та інші невербальні сигнали, які можуть бути проблемними для дітей. Вона також здатна навчати дітей підтримувати розмову та дотримуватися правил взаємодії.

Існують також додатки для мобільних пристроїв, які використовують емоційний штучний інтелект для допомоги дітям з аутизмом. Наприклад, додаток «Special iApps emotions» дозволяє дітям визначати емоції на обличчі та розпізнавати різні звуки. Він пропонує завдання, такі як розпізнавання настрою за обличчям та емоцій на фотографіях, а також має відео, що демонструють різні ситуації та емоції.

Додаток «Emotionary by Me.Mu» допомагає дітям з аутизмом виразити свої емоції за допомогою візуальних зображень та анімації. Цей додаток допомагає дітям з аутизмом виразити свої емоції, використовуючи візуальні зображення та анімацію. Діти можуть вибрати картинку, що найбільше відповідає їхньому настрою, та відтворити анімацію, яка допоможе їм зрозуміти свої почуття.

Ще одним прикладом використання ЕШІ при навчанні дітей з аутизмом соціальних навичок та взаємодії з іншими людьми є дослідження з роботами Pepper та NAO. Ці роботи були створені як роботи-асистенти для допомоги людям у різних сферах. Обидва роботи були розроблені компанією Softbank Robotics з метою полегшення взаємодії між людьми та технологіями.

Pepper – це соціальний робот, який може розпізнавати голос людини, розуміти її емоції та відтворювати відповідні реакції. Наприклад, якщо людина сумує, Pepper може намагатися розважити її, запропонувавши ігри або пісні. Він також може допомогти людям із проблемами комунікації, надаючи підтримку людям з різними формами аутизму або іншими розладами сприйняття.

ROBOT NAO – це ще один робот-асистент, який може бути використаний для навчання та терапії дітей з порушеннями розвитку. NAO має спеціальні сенсори та камери, які допомагають йому сприймати оточуючий світ. Він може взаємодіяти з дітьми, запрошуючи їх до гри та спілкування.

Крім того, програми ЕШІ здатні допомогти дітям з порушеннями психічного розвитку в емоційно складних ситуаціях, наприклад, під час стресових подій, коли дитина може бути перевантажена емоціями.

Отже, штучний інтелект має потенціал суттєво позитивно вплинути на спеціальну освіту. Однак, незважаючи на ці можливості, існують виклики, які потрібно вирішувати, такі як питання приватності щодо збору даних учнів та підготовка вчителів до успішної реалізації цієї технології.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Назвіть загальні принципи планування та проведення занять з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) у корекційно-розвивальній роботі.
2. Визначте основні цілі впровадження ІКТ в роботу педагога-дефектолога.
3. В чому полягає сутність задач корекційно-освітнього, виховного і творчого циклу впровадження ІКТ?

4. Назвіть етапи побудування систем використання інформаційних комп'ютерних технологій у спеціальній освіті.
5. Які існують типи прикладних комп'ютерних програм, які можуть використовуватися у корекційно-розвивальній роботі?
6. Перерахуйте шляхи використання ІІІ в корекційно-розвивальній роботі у спеціальній освіті.
7. Назвіть можливості використання емоційного штучного інтелекту в корекційно-розвивальній роботі з дітьми, що мають порушення розвитку.

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. В чому полягає роль ІКТ в спеціальній освіті: підтримка традиційного корекційно-розвивального процесу чи заміна традиційних методів?
2. Чи не може використання ІКТ в освіті сприяти розвитку у дітей ігрової, комп'ютерної або інтернет-залежності? Поясніть свою думку.
3. Чи може використання ІКТ та ІІІ в спеціальній освіті призвести до соціальної відчуженості дітей з особливими потребами?
4. Які ризики пов'язані з використанням ІІІ у спеціальній освіті і чи можна їх уникнути або зменшити?
5. Як забезпечити адаптацію ІКТ та ІІІ до індивідуальних потреб учнів з різними особливостями в корекційно-розвивальному процесі?

II. Практичні вправи

Вправи та ігри, в яких використовуються інформаційно-комп'ютерні технології та штучний інтелект:

1. «Кольорова мозаїка» (для дітей 3-5 років).

Мета: Розвивати увагу, спостережливість, моторику рук, кольорову перцепцію та фантазію у дітей.

Матеріал: Комп'ютер або планшет з програмою, в якій дитина може скласти візерунки з окремих елементів, які мають різні кольори та форми.

Хід гри:

Дітям пропонується за допомогою планшета, комп'ютера або інтерактивної дошки зібрати віртуальні візерунки спочатку ті, що пропонує педагог, починаючи з найпростіших, потім візерунки ускладнюються. Коли педагог впевнився, що дитина справляється зі складанням візерунку за зразком, пропонує їй скласти свій власний візерунок або картинку, яку дитина хоче. Під час гри, дорослий може стимулювати дітей запитаннями про кольори та форми елементів, щоб сприяти їх когнітивному розвитку.

2. «Музичний колаж» (для дітей 4-6 років).

Мета: Розвивати музичні навички, творчі здібності та здатність до вираження емоцій у дітей.

Обладнання: Комп'ютер або планшет з програмою для створення музичних композицій.

Хід гри: Дітям пропонується використати програму для створення музичних композицій. Вони можуть вибирати різні музичні інструменти, ритми, мелодії та звуки, щоб створити свій власний унікальний музичний колаж. Діти можуть експериментувати з різними звуками та ритмами, створюючи свою музику. Ця гра сприяє розвитку творчих та музичних навичок, а також допомагає дітям виразити свої емоції через музику. Далі діти можуть спробувати зіграти спільну музику, спочатку вдвох з педагогом, потім втрьох з іншою дитиною.

3. «Унікальні, але всі прекрасні» (для дітей 5-10 років).

Мета: Підкреслити індивідуальність кожної дитини, привернути увагу до того, що робить нас унікальними, розвинути дрібну моторику, естетичні почуття, творчі здібності. Розвивати почуття колективності, прийняття та співпрацю.

Матеріал: Планшети з програмою-розмальовкою та можливістю друку.

Хід гри: Гру можна проводити в інклюзивній групі або в класі. Діти використовують планшети для розмальовування однакової мандали у програмі-розмальовці після інструкції педагога та його розповіді про те, що таке мандала та які існують правила її розмальовування (від центру до країв).

Після завершення роботи, результати дітей роздруковуються або створюється віртуальна виставка робіт, де можна побачити всі унікальні візерунки. Гра допомагає дітям розуміти, що кожен має свою індивідуальність, яка робить їх прекрасними, а спільна творчість та прийняття один одного зближує і робить спільну гру цікавою.

Робимо висновок – те, що робить нас унікальними, прекрасно, це не заважає нам дружити, любити та приймати один одного, доповнювати один одного, тому нам так всім разом цікаво.

4. «Художники словами» (для дітей 10-16 років)

Мета: Розвивати мовлення, уяву, описові навички та творчі здібності.

Обладнання: Планшети з програмою для створення візуальних образів.

Хід гри: Педагог визначає тему, наприклад, «Домашні улюбленці», і діти складають опис запиту на створення картинки за цією темою. Наприклад, «Кіт з блакитними очима, що грає з м'ячиком на сонячному подвір'ї». Потім використовуються нейромережа або програма для створення візуальних образів, які найбільш відповідають опису. Описи складають діти самостійно.

Теми можуть бути будь якими: «Казкова хатинка», «Неіснуюча тварина», «Далека планета» тощо. Після цього влаштовується виставка картин, які були створені за словами дітей. Переможці винагороджуються.

5. «Шукачі скарбів» (для дітей 7-12 років)

Мета: Розвивати орієнтацію у просторі, спостережливість та співпрацю між дітьми.

Матеріал: Планшети з віртуальною мапою, позначеними місцями «скарбів».

Хід гри: На початку гри педагог навчає дітей користуватися віртуальною мапою, діти разом з педагогом шукають найбільш знайомі місця, доріжки та зелені насадження.

На віртуальній мапі, що відображає школу або парк, позначено 7-9 місць, де «закопані скарби». Потім група дітей розділяється на 2-3 підгрупи, якщо переміщатися треба територією двора школи. Діти повинні використовувати планшети, щоб знайти ці «скарби», використовуючи мапу та орієнтування.

Скарби можуть бути позначені символами або фотографіями на мапі. Діти повинні пройти відзначені точки та знайти «скарб» поблизу цих місць, що можуть бути приховані за різними предметами або під землею. Перемагає той, хто знаходить «скарби» найшвидше. Гра сприяє розвитку орієнтації у просторі, пошукових навичок та співпраці між дітьми.

Якщо для гри треба вийти за межі школи, то група дітей переміщається разом, спільно визначаючи, куди треба рухатись, щоб знайти всі скарби якнайшвидше. Наприкінці гри діти разом з педагогом обговорюють, що заважало і що допомагало у пошуках.

6. «Магічні казкові пригоди» (для дітей 7-12 років)

Мета: Розвивати креативне мислення, уяву та співпрацю між дітьми.

Матеріал: Чат-бот або програма інтерактивних історій.

Хід гри: Педагог пропонує дітям разом придумати історію за допомогою штучного інтелекту. У грі використовується чат-бот або програма інтерактивних казок.

Перш за все діти разом придумують про кого буде казка і з якою проблемою зустрінеться головний герой. Просять чат-бота пропонувати декілька варіантів назви для казки і обирають найкращий.

Далі чат-бот розповідає казку, яку зачитує педагог, і пропонує дітям вибирати різні шляхи дій та вирішувати завдання після кожної ключової події, щоб продовжити історію.

Діти можуть спільно обговорювати та обирати варіанти дій, що розвиває співпрацю та виробляє креативне мислення. Якщо казка починає відхилятися від бажаного позитивного кінця, педагог допомагає виправити сюжет, в інших випадках не втручаючись у вибори дітей.

Гра дозволяє дітям побачити, як їх рішення впливають на розвиток історії та її висновок. Ця гра сприяє розвитку креативного мислення, уяви, логічного мислення та співпраці між дітьми.

7. «Космічні дослідники» (для дітей 8-12 років)

Мета: Розвивати просторову уяву, спостережливість та координацію рухів. Розширити кругозір.

Матеріал: Окуляри віртуальної реальності, відео про космос 360°.

Хід гри: Кожна дитина отримує окуляри віртуальної реальності, які занурюють її у космічне середовище. Педагог пояснює їм, що кожен з них – капітан власного космічного корабля, який знаходиться у експедиції.

Гравцям потрібно виконувати завдання, пов'язані з космічним пошуком. Наприклад, їм пропонується знайти певні об'єкти в космосі (зірки, планети, галактики, комети тощо), досліджувати космічні станції. Гра може мати кілька рівнів складності, де гравцям будуть пропоновані загадки про всесвіт, космос, сонце та планети.

Під час гри важливо, щоб дорослі надавали підтримку та орієнтували дітей у віртуальному середовищі, забезпечуючи їх безпеку та комфорт.

8. «Креативні фотографи» (для дітей 10-14 років)

Мета: Розвивати зорове сприйняття, спостережливість, естетичний смак, творчі здібності дітей.

Обладнання: Смартфони або планшети з фотокамерою та програмою редагування фотографій.

Хід гри: Діти розділяються на пари, одна дитина грає роль моделі, а інша – фотографа. Фотографи намагаються знайти найкращі ракурси, освітлення та позу для своєї моделі та фотографують її.

Потім діти міняються ролями, щоб всі мали можливість побути в ролі моделі і фотографа. Як варіант – можливо робити селфі.

Педагог знайомить дітей з простим фоторедактором, в якому можна змінити основні параметри фотографії (освітлення, насиченість кольорів тощо), підібрати фільтри та додати ефекти, допомагає відредагувати фотографії за смаком дітей.

Після цього організовується фотовиставка, на якій кожна пара представляє свої найкращі фотографії. Виставку оцінюють і нагороджують найкреативніших фотографів. Як варіант можливе нагородження і моделі, але не найсимпатичнішої і фотогенічної дитини, а найрозкутішої і найемоційнішої та артистичної.

9. «Все складеться» (для дітей 8-12 років)

Мета: Розвивати зорове сприйняття, логічне мислення, співпрацю та комунікативні здібності.

Обладнання: Великі планшети або інтерактивна дошка з програмою для складання пазлів.

Хід гри: Педагог дає кожній дитині можливість самостійно скласти пазл за допомогою програми, визначаючи, скільки часу знадобилося на цей процес. Потім діти об'єднуються в мікрогрупи (2-4 особи) та намагаються скласти один пазл разом.

Після цього вони обговорюють, чи вийшло їм працювати разом швидше або повільніше, і чому. Вони розповідають про свої спостереження та висловлюють власні думки про те, чи допомагали один одному або заважали під час спільної роботи.

10. «Музика моєї душі» (для дітей 7-12 років)

Мета: Розвивати слухове сприйняття, ритмічні навички, моторику, здатність до самовираження та відчуття внутрішнього світу.

Обладнання: Навушники та музичні програвачі.

Хід гри: Спочатку дітям включають одну ритмічну та веселу музику, під яку вони можуть потанцювати, порухатися. Педагог показує приклад. Потім кожній дитині включають у навушники його власну музику: комусь повільну і спокійну, іншому веселу, а ще комусь – марш, класичну музику або будь-яку іншу. Якщо діти більш старшого віку, вони можуть обрати ту пісню чи музику, яка їм подобається.

Завдання полягає у тому, щоб діти почали рухатися тільки під свою музику, спочатку заплющивши очі, рухаючись як забажається, але з не дуже високою амплітудою рухів, щоб не зачепити сусідів. Після цього вони розкривають очі та спостерігають, наскільки їх танець відрізняється від танців інших дітей.

Після гри обговорюють враження та розмірковують, чому кожен обрав саме таку музику та як вона вплинула на їхні рухи. Можна зробити висновок, що у кожного з нас є свої настрої, думки та внутрішній світ, але важливо спробувати зрозуміти один одного.

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Ознайомтеся з освітніми порталами та сайтами, де представлені корекційно-розвивальні інтерактивні ігри та вправи для дітей різного віку, в які можна грати онлайн. Підберіть комплекс (5-10) найцікавіших ігор для роботи з дітьми, що мають порушення розвитку, за обраною темою (розвиток сенсорики, моторики, уваги, пам'яті, мислення, мовлення, математичних здібностей тощо) та опишіть їх.

Посилання:

<https://logiclike.com/uk/rozvivalni-igri>

<https://learning.ua/>

<https://alaba.op.ua/>

<http://edugames.rozumniki.ua/>

<https://gamesgo.net/uk/kids/>

2. Ознайомтеся з платформою Learningapps, яка дозволяє створювати як свої інтерактивні завдання, вправи та ігри, так і користуватися напрацюваннями колег, доповнюючи їхні матеріали у своєму профілі. На платформі міститься бібліотека з готовими інтерактивними завданнями з понад 30 навчальних дисциплін. Знайдіть готові завдання, які можна використовувати в корекційно-розвивальній роботі з дітьми, що мають порушення розвитку, а також спробуйте створити 2-3 завдання за обраним напрямком.

Посилання:

<https://learningapps.org/>

РОЗДІЛ 3.

МЕТОДИКИ, СПРЯМОВАНІ НА РОЗВИТОК ТА КОРЕКЦІЮ СЕНСОРНОЇ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З ООП

Тема 9 Корекція сенсорної сфери дітей з порушеннями розвитку

Мета: Ознайомити здобувачів освіти зі шляхами і методами корекції та розвитку сенсорної сфери дітей з ООП, сформулювати вміння розвивати та коректувати сприйняття дітей.

Рекомендована література:

1. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами : навчальний посібник. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 302 с.
2. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник. За заг. ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с.
3. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
4. Омельченко І. М. Методичні рекомендації з організації і проведення корекційно-розвивального навчання школярів із затримкою психічного розвитку: методичні рекомендації. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології імені М. Ярмаченка, 2019. 59 с.
5. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В. та інші. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку /навчально-методичний посібник. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.

І. Обговорення теоретичних питань

1. Значення сенсорного розвитку дітей
2. Організація корекційних занять з розвитку сенсорики
3. Дидактичні матеріали для занять з розвитку сенсорики
4. Порушення сенсорної інтеграції та її корекція.

1.1. Теоретична довідка

Значення сенсорного розвитку дітей

Сенсорний розвиток, в основі якого лежить сприйняття оточуючої дійсності, є першим ступенем розумового розвитку дитини. Сприйняття предметів та явищ навколишнього світу, різноманіття властивостей та відносин займає одне з центральних місць у психічній діяльності. Сприйняття – це основа, яка допомагає людині орієнтуватися у дійсності, дозволяє організувати свою діяльність та регулювати поведінку, орієнтуючись на об'єктивні властивості та взаємовідношення речей.

Психічний розвиток дитини з порушеннями розвитку, особливо якщо це комплексні порушення, відрізняється своєрідністю. Він спирається на

збережені інтелектуальні та сенсорні можливості. Без допомоги дорослих, цілеспрямованої роботи над їх удосконаленням неможливий їхній якісний розвиток.

Значення сенсорного розвитку дітей дошкільного віку

- Воно є базою для інтелектуального розвитку дитини;
- Стимулює розвиток спостережливості та уваги;
- Стає базою для розвитку фантазії та уяви;
- Дає маляті можливість навчитися новим методам предметно-пізнавальної діяльності;
- Формує сенсорні еталони;
- Дозволяє розширити словниковий запас;
- Позитивно впливає на рівень розвитку слухової, зорової, образної, моторної пам'яті.

Організація корекційних занять з розвитку сенсорики

Метою проведення корекційних занять є корекція та розвиток сенсорно-перцептивних процесів та психомоторних умінь і навичок.

Основними **завданнями** є:

- формування сенсорних еталонів величини, форми, кольору предметів, їх положення у просторі;
- розвиток дрібної моторики та координації рухів через виконання спеціальних вправ на вдосконалення рухових якостей та координацію тонких рухів кисті руки;
- розвиток здатності виділяти деталі, елементи, ознаки предметів на основі їх сенсорного обстеження;
- сенсорне виховання чуттєвого досвіду дитини через вдосконалення роботи аналізаторів: слухового, зорового, тактильно – рухового, смакового, нюхового;
- супроводжувати процес розвитку просторових уявлень, формуючи просторову диференціація самого себе, уяву про схему тіла, у просторі і часі, уміючи порівнювати предмети, по-різному розміщені у просторі, уміння працювати з розрізними картинками, схемами;
- надання допомоги у мовленнєвому оформленні знань

Перш ніж визначити ступінь та зміст конкретної допомоги учню в рамках додаткових корекційних занять, слід провести **повноцінне обстеження з позицій системного підходу**:

- вичленувати специфічні труднощі, що заважають процесу оволодіння знаннями, вміннями та навичками;
- встановити причинність, структуру сенсорних порушень,
- виявити особливості первинної пізнавальної діяльності,
- визначити потенційні можливості розвитку сенсорних систем та інтелектуальних можливостей на базі відчуттів та сприйняття.

Зміст та організаційні форми занять визначаються конкретними завданнями навчання, етапом роботи. Темп проходження програми може бути різним, можуть змінюватись тематика та плани занять, але обов'язковим є дотримання **загальних методичних вимог до проведення занять**:

- **принцип діяльнісного підходу**, що забезпечує взаємозв'язок перцептивних, мовленнєвих та інтелектуальних передумов оволодіння шкільними вміннями, навичками та знаннями;
- **індивідуалізація та диференціація використовуваних методів, прийомів та засобів** з урахуванням наявного сенсорного досвіду дітей. При загальному завданні можуть збігатися цільові установки, але способи виконання кожною дитиною можуть бути різними та зміст завдання може бути різним для окремих дітей залежно від рівня їх розвитку;
- **Інтегративний характер корекційних занять**, що дозволяє вирішувати кілька різнопланових завдань, що переважно випереджають рівень актуального розвитку дітей, але не виходять за межі зони найближчого розвитку, в рамках одного заняття;
- **активізація пізнавальної діяльності, розвиток мовлення у єдності з мисленням**, т. е. забезпечення мовного опосередкування всіх розумових дій та операцій дитини. Учні повинні вміти прокоментувати свої дії, пояснити все, що вони роблять, збирають, вирішують, малюють, ліплять тощо, а надалі спланувати свою діяльність, звітувати за результатами;
- **наступність у роботі вчителя і дефектолога**: рішення обсягом одного розділу програми специфічних завдань, що дозволяє визначити міру інтенсивності психолого-педагогічного на кожного учня.

Організація корекційних занять з розвитку сенсорики

Корекційні індивідуальні та підгрупові (2-4 особи) заняття з розвитку сенсорних процесів рекомендується проводити 2 рази на тиждень. Заняття можуть проводитись як у першу, так і в другій половині дня; тривалість занять 15-25 хв. Заняття можуть проводитись у спеціальному кабінеті сенсорного розвитку.

Результативність занять забезпечується спеціально створеними психолого-педагогічними умовами проведення корекційної роботи:

- Урахування специфіки оволодіння дітьми з інтелектуальною недостатністю сенсорними еталонами;
- Надання дозованої допомоги, «адресної» корекційно-педагогічної підтримки, забезпечення мовного опосередкування всіх розумових дій та операцій дитини, її емоційної стимуляції;
- Формування пізнавального інтересу через використання прийомів, що активізують діяльність самої дитини;
- Розумне поєднання вербального матеріалу та наочної основи, ігрової та практичної діяльності, значущих для дітей реальних ситуацій; використання адекватних технологій прикладної спрямованості;
- Пропедевтичний характер заняття: добір завдань, які готують до сприйняття нових і важких тем
- Подання матеріалу невеликими дозами, дробово, з поступовим ускладненням і закріпленням через багаторазове використання вправ, завдань, дидактичних ігор.

- Визначення структури заняття, яка має передбачати чергування різних видів діяльності: організацію практичних дій, вирішення проблемних ситуацій, використання дидактичних ігор, музично-ритмічних вправ, графічних завдань та ін.

Ефективність занять підвищується, якщо дотримуються **правил організації занять**:

1. Перед заняттям слід пояснити його мету: що робитимемо, як, навіщо.
2. Через кожні 5-7 хв заняття доцільно проводити фізкультхвилинки, використовуючи вправи на розслаблення, формування правильної постави, вправи для очей.
3. Починати заняття слід з розминки, далі організувати повторення (легше завдання), потім переходити до нового матеріалу (складнішого завдання) і закінчувати виконанням завдань, які викликають труднощі.
4. Співвідношення відомого матеріалу та невідомого може становити 75% до 25%.
5. Надати можливість учневі самому вибрати оптимальний темп діяльності; установки всіх завдань давати не так на швидкість, але в якість.
6. Обов'язково оцінювати роботу, відзначаючи правильність виконання та допущені помилки, пояснюючи, як їх потрібно виправити. Будь-які зауваження мають бути підтримуючими та конструктивними.
7. Заохочувати ініціативу дітей, інтерес, бажання ставити запитання, звернутися за допомогою.
8. Слідкувати за дотриманням правильної постави, положенням ручки та зошита.
9. Закінчити заняття слід на оптимістичній ноті.

Дидактичні матеріали для занять з розвитку сенсорики

Спираючись на розроблені в психологічній літературі (Л. С. Виготський, Л. А. Венгер, В. Г. Петрова, С. Я. Рубінштейн та ін.) підходи до формування будь-якої психічної функції в онтогенезі, ми умовно розділяємо весь **дидактичний матеріал, що використовується для проведення занять із сенсорного розвитку** на кілька груп:

- ***функціонально орієнтовані іграшки та посібники для розвитку сенсомоторних функцій***: будівельні конструктори з комплектом кольорових деталей, розкладні пірамідки, «поштові (проблемні) скриньки», плоскі та об'ємні геометричні фігури різної величини, смужки кольорового картону різної довжини та ширини, геометричне лото. Цікаві матеріали для сенсорного розвитку, розроблені М. Монтессорі, на основі яких створені різні сучасні модифікації (вкладиші – форми, об'єкти для серіації, різного виду предмети-головоломки та ін.);

- ***поліфункціональні матеріали*** – це об'ємні набивні модулі (сенсорні модулі), великі (підлогові) кнопкові конструктори, напівсфери та ін;

- ***іграшки та посібники для розвитку загальної та дрібної моторики, спортивний інвентар для розвитку великої моторики***: шнурівки, мозаїки,

м'ячі, кільцеброси, обручі, кеглі, прапорці, гімнастичні стрічки, «сенсорна стежка» для ніг, масажний килимок та ін;

- **природний матеріал:** колекції плодів, насіння, мінералів, тополиний пух, мох, засушені рослини та ін. дрібної моторики дитини;

- **обладнання для занять, музикою, ритмікою:** аудіотехніка, музичні інструменти, що звучать, та ін;

- **різноманітний арсенал техніки арттерапії:** різні ляльки, сюжетні іграшки, елементи одягу, костюмів; предмети оперування – іграшки, що імітують реальні предмети; іграшки-маркери – своєрідні знаки простору – ігровий матеріал, що вказує на місце дії, обстановку, в якій вона відбувається (наприклад, лялькова кімната);

- **ілюстративний і образно-символічний матеріал:** схеми-плани просторового розташування предметів, умовні схематичні зображення предметів, спеціально розроблені наочні посібники, що репрезентують світ речей і подій, сприяють встановленню подібності та відмінності, класифікаційних ознак, визначенню, просторових відносин (набори карток з різноманітними зображеннями, серії картинок тощо);

- **наочно-графічні моделі:** поелементна схема, технологічні (інструкційні) карти, нерозчленовані контурні зразки, креслення, креслення-картки та ін. ;

- **нормативно-знаковий матеріал** (набори цифр і літер, алфавітні таблиці та ін.), тобто матеріал, який сприяє оволодінню дитиною універсальними людськими засобами внутрішньої мисленнєвої діяльності;

- **матеріали та приладдя для образотворчої діяльності:** образотворчі матеріали для малювання, аплікації, ліплення, виконання графічних завдань.

Весь дидактичний матеріал повинен відповідати вимогам гігієни, безпеки та естетики, мати корекційно-розвивальну спрямованість.

Проведення корекційних занять передбачає наявність у кабінеті **дидактичних ігор** різного виду.

Всі дидактичні **ігри, що використовуються на корекційних заняттях,** умовно можна поділити на дві підгрупи:

1. Ігри на пізнання та закріплення властивостей навколишніх предметів, спрямовані на розвиток тактильних відчуттів, зорового, слухового сприйняття, розвиток нюху, смакових відчуттів;
2. Ігри, спрямовані на пізнання своїх м'язових відчуттів, на кінетичний та кінестетичний розвиток, усвідомлення себе в навколишньому просторі (ігри динамічного та статичного характеру, пов'язані з рухом і утриманням пози, визначенням свого місця розташування).

У процесі образотворчої (продуктивної) діяльності з різними матеріалами діти знайомляться з різноманітністю їх фактури, отримують широкі уявлення про можливості використання, способи обробки, визначають характерні якості та властивості.

Дії з матеріалами та інструментами (пензлем, клеєм, ножицями, фарбами, папером, тканиною та ін.) мають загальнорозвиваючий ефект, позитивно впливають на формування естетичних почуттів та художнього

смаку дитини. Ці дії виховують такі цінні якості особистості, як цілеспрямованість, вольова регуляція, самостійність, ініціатива, акуратність, вміння працювати у колективі. Крім того, вони сприяють розвитку координації рухів обох рук, дій рук та очей, вироблення точності рухів та ін.

Систематичні заняття конструюванням інтенсивно розвивають у дітей сенсорні та розумові здібності. Формується вміння цілеспрямовано обстежити предмети, порівнювати їх між собою, виділяти в них спільне та різне, робити висновки та узагальнення, творчо мислити.

Діючи з будівельним матеріалом, діти знайомляться з окремими властивостями та характеристиками геометричних тіл, навчаються встановлювати відносини та зв'язки між деталями та предметами, перетворювати предметні відносини різними способами (надбудовуванням, перебудовою, комбінуванням та ін.)

Діти опановують просторові відносини та навички моделювання простору графічних моделей та простих схем-планів.

У процесі конструювання з великих модулів освоюється як площинний, так і об'ємний простір. Крім того, дитина відчуває об'єм, вагу складових конструкції, робить висновки про їх стійкість та поліфункціональність.

Порушення сенсорної інтеграції та її корекція.

Сприйняття сигналів із зовнішнього світу та внутрішнього середовища організму формується на основі спільної діяльності ряду сенсорних систем: зорової, слухової, тактильної, пропріоцептивної, вестибулярної, смакової та нюхової. Багатоканальний характер сприйняття дозволяє людині використовувати кілька органів чуття одночасно: відчуття різних модальностей у результаті складної аналітико-синтетичної діяльності мозку об'єднуються в цілісний образ предмета (яви, ситуації) та інтерпретуються відповідно до колишнього сенсорного досвіду. Наприклад, за умови нормального розвитку, дитина здатна бачити якийсь предмет, одночасно з цим обмацувати його, чути назву та розуміти, про що йдеться. Сприйняття інформації, що одночасно надходить кількома чуттєвими каналами, і об'єднання цієї інформації в єдине ціле називається сенсорною інтеграцією.

Багато проблем навчання та поведінки дітей з порушеннями розвитку є результатом спотворення процесу сприйняття сенсорної інформації. Їх часто характерна нездатність інтегрувати сенсорну інформацію, що від різних органів чуття, щоб отримати точну картину реального оточення. Наприклад, для деяких дітей зрозуміти, що їм говорять, якщо до них у цей же час торкаються, неможливо: вони або розуміють, що їм говорять, але не відчувають дотику, або дотик, але не розуміють, про що йдеться. Люди з дисфункцією сенсорної інтеграції мають моноканальний характер сприйняття: вони вичленюють їх широкого спектра сенсорних сигналів окремі афективно значущі їм подразники (колір, форми, звуки, запахи тощо.), тому навколишній світ виступає їм як хаотичний і роздроблений.

Дисфункція сенсорної інтеграції викликана двома основними причинами (Л. А. Хоекман): 1) дитина отримує занадто багато чуттєвої

інформації, її мозок перевантажений; 2) дитина не отримує достатньої кількості чуттєвої інформації. У першому випадку властива підвищена чутливість до сенсорних стимулів, що виявляється як непереносимість яскравих кольорів, побутових шумів, неприйняття зорового, тактильного контактів, страх запахів, висоти, обережність у рухах тощо. З метою уникнення дискомфортичних вражень дитина намагається убезпечити себе від спрямованих впливів, вибудовуючи систему пасивних (відчуженість) або активних (опір) захистів від зовнішнього втручання та формуючи негативну вибірковість до сенсорних стимулів. Наприклад, дитина уникає зорового контакту, боїться великого скупчення людей, не переносить деякі звуки і дотику, відмовляється від носіння певного одягу, скутий і обережний у рухах та ін. до сенсорних подразників. У дитини спостерігається особлива захопленість окремими враженнями, що стимулюють, пов'язаними з розглядом, дотиком, зміною положення тіла у просторі, відчуттям своїх м'язових зв'язок та суглобів. Це можуть бути однакові маніпуляції з предметами, помаху рук, застигання в певних дивних позах, вибіркова напруга окремих м'язів та суглобів, біг по колу, стрибки, кружляння, розгойдування. Дисфункція сенсорної інтеграції проявляється через обмеження поведінкового спектру: гіперфункція – як сенсорних захистів, гіпофункція – як сенсорної аутоstimуляції.

Діти з дисфункцією сенсорної інтеграції що неспроможні самостійно впоратися з переліченими проблемами. Їх профілактика та подолання пов'язані з проведенням спеціальних корекційно-розвивальних заходів, спрямованих на покращення інтеграції між різними сенсорними системами.

Метод сенсорної інтеграції передбачає стимуляцію роботи органів чуття за умов координації різних сенсорних систем. Він реалізується у двох глобальних напрямках.

1. Створення спеціальних умов середовища, що полегшують сприйняття навколишніх об'єктів та продуктивна взаємодія з ними (адаптація середовища з урахуванням потреб дитини з дисфункцією сенсорної інтеграції).

По-перше, слід уважно спостерігати за дитиною та надати їй вибір широкий вибір занять, які задовольняють його сенсорні потреби та інтереси. Дитина з гіпофункцією тактильної сенсорної системи, яка прагне до всього торкатися, може вирішити свою проблему носінням певного предмета в кишені (це може бути маленький пружний м'ячик, брелок або іграшка). Коли їй буде потрібна допомога в концентрації або виникне бажання до чогось торкнутися, він може опустити руку до своєї кишені. Дитині з гіпофункцією слухової системи можуть пропонуватися навушники для прослуховування музики. Щоб заспокоїтись та допомогти мозку організувати та переробити чуттєві стимули, деяким дітям із гіпофункцією пропріоцептивної системи потрібен сильний тиск. Таким дітям може допомогти важкий одяг, обтяжувачі на руки та ноги. Дітям зі зниженою вібраційною чутливістю може допомогти розгойдування в гамаку, на гойдалках, обертання каруселях.

По-друге, знаючи, що дитина може зіткнутися з неприємним або дратівливим досвідом, з середовища рекомендується усунути хворобливі

подразники або навчити дитину пристосовуватися до них. Дитину, яка відчуває неприязнь до руху, можна розгойдувати на гойдалці або гамаку, тримаючи на колінах, загорнувши в ковдру, щоб створити відчуття захищеності та надійності. Якщо у вихованця є феномен тактильного захисту, слід використовувати торкання. Іноді ефективніше застосовувати м'які натискання, ніж обережні торкання. Для доторкань можуть використовуватися також різні матеріали (наприклад, махрова хустка або вовняна тканина), які найчастіше нейтральніші, ніж торкання рукою. Якщо дитина не може займатися у шумі, їй слід допомогти знайти тихе місце або рекомендувати навушники для блокування зайвого звуку. Дитині з підвищеною зоровою чутливістю пропонуються спеціальні окуляри із захисними фільтрами.

2. Розвиток методів полісенсорного сприйняття передбачає, **по-перше**, вдосконалення окремих перцептивних умінь (зорових, слухових, тактильних та ін), **по-друге**, навчання комплексному використанню цих умінь (синтез інформації, що надходять від різних органів чуття).

Метод сенсорної інтеграції задовольняє потребу дитини у усвідомленні себе, а також навколишнього предметного світу, забезпечує розвиток моторних та пізнавальних (сенсорних) умінь дитини з сенсорними порушеннями. Корекційно-розвивальну роботу в цьому напрямку можна проілюструвати комплексом спеціальних ігор та вправ. Важливо, щоб при виконанні вправ було якнайменше примусу. Дитина не повинна відчувати навіть короточасного стресу, тому краще починати з таких впливів, які вона добре переносить, поступово переходячи до менш приємних для неї.

Одним із сучасних засобів реалізації методу сенсорної інтеграції є спеціально обладнана **сенсорна кімната**. Сенсорна кімната (СК) є штучно створеним оточенням, де дитина з ТМНР, перебуваючи в безпечній, комфортній обстановці, наповненій різноманітними стимулами, самостійно або при ненав'язливому супроводі фахівця досліджує середовище. Кожна СК пропонує набагато більше різних вражень, ніж традиційне оточення та дозволяє їх використовувати більш тривалий час. Одночасна стимуляція кількох сенсорних систем призводить як до підвищення активності сприйняття, так і до забезпечення сенсорної інтеграції.

Комплектація СК містить такі елементи.

М'яке середовище: мати підлогові та настінні; м'які ігрові модулі; подушки, пуфик-крісло, трапеція з гранулами (пінопластової крихтою); сухий басейн; надувні матраци, кола, валики та м'ячі; ковдри; гамак; водяне ліжко.

Зорове середовище: дзеркальна та кольорова кулі; аквалампи; проектор спрямованого світла; прилад динамічного заливання кольору; інтерактивні панелі; нитки, що світяться; дзеркало; світильники (полум'я, квіти, що переливаються, кристалічна лампа, фонтан світла); підвіски; світлові картини; фотошпалери із зображенням природного ландшафту.

Звукове середовище: музичний центр; висяча система «Мелодійний дзвін»; музичні інструменти (миготливий металофон, ложки, трикутник, бубон, маракаси); музичні іграшки (музичні скриньки та каруселі, дзвінки м'ячі, дитячий телефон).

Тактильне середовище: сухий душ зі стрічок; тактильні панно з різноманітних матеріалів (фольги, наждачної шкіри, шкіри, хутра, вовни, шпалер, поролону, дерева); стенди з різними видами застібок (гудзиками, блискавками, пряжками, гачками, шнурівкою, бантами, кнопками, липучками); сенсорна стежка для ніг; ребристий місток; стіл-ванна для піску та води; підвісна груша із мішковини; пальчикові басейни (наповнювачі – горох, квасоля, каштани, крупи); масажний килимок.

Повітряне середовище: вентилятор; установка для ароматерапії; аромоолії; ароматичні палички; ароматичні мішечки (саше); кімнатні рослини.

Ступінь ефективності СК можна значно посилити, застосовуючи додаткові матеріали. У сенсорних банках можна зібрати різноманітну колекцію візуальних, тактильних, звукових та інших стимуляторів.

Банк зорових відчуттів: неонові палички; кишенькові ліхтарики; кольорові скельця, платівки та камінці; намисто; гудзики; калейдоскоп; фольга; ялинкові мішура та дощик; газові та шовкові хустки різних кольорів; різнобарвне пір'я; мильні бульбашки; кольорові прищіпки; дзеркальце. Банк тактильних та рухових відчуттів: різні за формою та ступенем жорсткості пензлика, щітки, губки; вібруючі іграшки; масажні рукавиці; пемза; м'ячки з хутра, з шипами, колючками та іншою контрастною фактурою; тактильні мішечки з різними наповнювачами (рис, горох, поролон, кульки пінопласту); гумові кулі із сипучими речовинами (пісок, борошно, крохмалю, крупа).

Банк слухових відчуттів: брязкальця; шумові банки; коробочки, що звучать; свистки; дзвіночки; музично-дидактичні ігри

Банк нюхових відчуттів: флакончики із запахами; пакетики зі спеціями; ганчір'яні ляльки, набиті сухими травами.

СК проектується індивідуально відповідно до розмірів кімнати, завдань з її використання, віку дітей, фінансових можливостей закладу освіти. Будь-яке обране приміщення вимагає, як правило, адаптації. Рекомендується:

- забезпечити максимальну територіальну та звукову ізоляцію (СК не повинна бути прохідною чи суміжною з такими приміщеннями як фізкультурний чи музичний зали);
- закрити вікна світлонепроникним матеріалом;
- пофарбувати стіни СК у спокійні пастельні тони (білий, кремовий тощо), колір підлоги, меблів, порт'єр підібрати спокійних та нейтральних тонів (блакитний, зелений);
- встановити регульовану у широкому діапазоні інтенсивність освітлення (від яскравого освітлення до повного затемнення);
- покласти на підлогу м'яке покриття;
- дотримуватись температурного режиму (приміщення має бути теплим і водночас добре провітрюваним).

1.2. Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте значення сенсорики для розумового розвитку дітей.
2. Перелічіть основні завдання занять з розвитку сенсорики
3. Опишіть умови та правила організації занять з сенсорного розвитку.

4. Перелічіть групи, на які умовно поділяється дидактичний матеріал, що використовується для проведення занять із сенсорного розвитку.
5. Опишіть дидактичні ігри, що застосовуються на заняттях з розвитку сенсорики, та обґрунтуйте доцільність їх використання.
6. Назвіть два основних напрямки методу сенсорної інтеграції.
7. Які елементи включає комплектація сенсорної кімнати?
8. Що рекомендується забезпечити при організації сенсорної кімнати?

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Які можливі наслідки недостатнього сенсорного розвитку в дитинстві і як вони впливають на подальший розумовий розвиток?
2. Які можливі супутні фактори, такі як соціокультурні аспекти або навчальне середовище, можуть впливати на ефективність занять з розвитку сенсорики для дітей з ООП?
3. Чи існує взаємозв'язок між сенсорним розвитком дітей з ООП і розвитком їх творчих здібностей, і як цей зв'язок може бути використаний для стимулювання творчого потенціалу?
4. Яким чином використання саме природного середовища, наприклад, природних матеріалів або природних звуків, може впливати на розвиток дітей? Чи вважаєте ви, що дитину треба оточувати виключно природними матеріалами?

II. Практичні вправи

Вправи та ігри на розвиток зорового сприйняття.

1. «Сонячний зайчик» (для дітей 3-6 років)

Мета: Розвиток зорового сприйняття та моторики.

Обладнання: дзеркальце.

Хід гри: Педагог вибирає момент, коли сонце заглядає у вікно та «ловить» промінчик за допомогою дзеркальця. Важливо звернути увагу дитини на те, як сонячний зайчик скаче по стелі, по стінах та підлозі. Якщо вона захоче торкнутися сонячної плямки, то варто запропонувати дитині спробувати наздогнати — зайчика, який утікає.

2. «Кольоровий лабіринт» (для дітей 4-6 років)

Мета: Розвиток зорового сприйняття та координації рухів.

Обладнання: Різнокольорові картонні плиточки, клей, маркери.

Хід гри: Педагог розташовує картонні плиточки різних кольорів на підлозі, створюючи лабіринт. Діти повинні пройти лабіринт, ступаючи лише на плиточки певного кольору.

3. «Іграшковий обід» (для дітей 4-10 років)

Мета: Розвиток зорового сприйняття та фантазії.

Обладнання: склянка, іграшки, акварельні фарби, вода.

Хід гри: педагог ставить на стіл склянку, садить іграшки і пригощає їх різними напоями. У цій грі важливо фантазувати з дитиною: червона вода перетворюється у томатний сік, біла – в молоко, помаранчева – у фанту, а чорна – в каву тощо.

4. «Мій квітковий сад» (для дітей 5-10 років)

Мета: Розвиток зорового сприйняття та фантазії.

Обладнання: Різнокольоровий папір, клей, ножиці, аромати квітів.

Хід гри: Діти мають створити свій власний квітковий сад, вирізаючи квітки з кольорового паперу за різними шаблонами і за власним бажанням та приклеюючи їх на паперову основу. Після цього діти можуть надати своїм квіткам аромат, наносячи на них ароматичні олії або ароматичний спрей.

5. «Театр тіней» (для дітей 7-12 років)

Мета: Розвиток зорового сприйняття та фантазії.

Обладнання: силуети казкових героїв.

Хід гри: Можна придумати простий сюжет і організувати цілий театр, використовуючи заздалегідь підготовані силуети.

Вправи та ігри на розвиток слухового сприйняття.

6. «Шурхотілки» (для дітей 3-6 років)

Мета: Розвиток слухового сприйняття.

Обладнання: крупа (горох, квасоля, рис), пляшечка із кришкою.

Хід гри: Педагог пропонує малюкові насипати крупу в пляшечку, закрити її кришкою, допомагає дитині покалатати нею. Можна ускладнити завдання: спочатку щоб малюк насипав мало, потім багато крупи; нехай це будуть різні наповнювачі – горох, квасоля. Завдання педагога: навчити розрізняти звуки.

7. «Звукові загадки» (для дітей 4-6 років)

Мета: Розвиток слухового сприйняття, слухової пам'яті та уваги.

Хід вправи: Гра проводиться за допомогою запису різних звукових ефектів, таких як шум машини, плескіт води, шурхіт паперу тощо. Діти повинні уважно слухати кожен звук та вгадати, що його викликало.

8. «Деся ми це чули...» (для дітей 7-12 років)

Мета: Розвиток слухового сприйняття, слухової пам'яті та креативності.

Хід вправи: Педагог готує записи з різними природними звуками, такими як шум дощу, спів птахів, шелест листя тощо. Звуки відтворюються по черзі, а діти повинні спробувати вгадати, де вони чули такий звук і описати це місце, або те, що в цей час відбувалося.

9. «Звукові колекціонери» (для дітей 8-14 років)

Мета: Розвиток слухового сприйняття та спостережливості.

Обладнання: Диктофон або відеокамера.

Хід гри: Діти мають побути «звуковими дослідниками» і вирушити у природу або на вулицю за колекцією звуків. Вони повинні прислухатися до звуків навколишнього середовища, записати їх, а потім пояснити, що це вони почули, чим їм сподобався чи не сподобався звук.

Вправи та ігри на розвиток дотикового сприйняття.

10. «Пісочний дощик» (для дітей 3-5 років)

Мета: регулювання м'язового напруження.

Обладнання: пісочниця.

Хід гри: Педагог каже: «У нашій пісочниці може падати незвичайний пісочний дощик і дути пісочний вітер. Це дуже приємно. Ми самі можемо влаштувати такий дощик і вітер».

Педагог стежить, щоб дитина повільно, а потім швидко сипала пісок зі свого кулачка в пісочницю; на долоню дорослого; на свою долоню. Потім дитина із заплющеними очима кладе долоню на пісок, а дорослий сипле пісок на один із пальчиків. Дитина має відгадати, на який саме.

11. «Форми на дотик» (для дітей 4-7 років)

Мета: Розвиток дотикового сприйняття та вміння розрізняти форми.

Обладнання: Набір з різнокольорових та різноформних м'яких предметів (круг, квадрат, трикутник, зірка тощо).

Хід гри: Дітям потрібно торкатися предметів, обмацувати їх і вгадувати їх форму, не використовуючи зір. Можна посадити дітей у коло, передавати предмет з рук у руки та називати форму.

12. «Сліди на піску» (для дітей 3-5 років)

Мета: Розвиток дотикового сприйняття та дрібної моторики.

Обладнання: пісочниця.

Хід гри: На рівній поверхні піску дитина і дорослий по черзі роблять відбитки кистей рук внутрішньою і зовнішньою стороною долоні. Важливо затримати руку на піску, злегка вдавивши її, та запам'ятати свої відчуття.

Педагог розповідає про свої відчуття: «Мені приємно. Я відчуваю прохолоду (або тепло) піску. Коли я рухаю руками, я відчуваю маленькі піщинки. А що відчуваєш ти?»

Далі педагог пропонує уявити, що по піску походили звірятка і залишили сліди, пропонує дитині «походити» по піску пальчиками, жменькою з трьох пальчиків, кулачками, розкритими долоньками. Можна обговорити з дитиною те, які звірятка ходили по піску – маленькі чи великі, добрі чи злі, сміливі або боязкі.

13. «Скарби» (для дітей 4-12 років)

Обладнання: дрібні іграшки, горох.

Хід гри: Педагог ховає в горіх різні дрібні предмети (наприклад, іграшки від кіндерів). Пропонує дитині знайти скарби. Якщо дитина вміє рахувати, то можна пропонувати їй порахувати, скільки скарбів вона знайшла, чи всі, або ще щось залишилось.

14. «Скульптури на дотик» (для дітей 10-14 років)

Мета: Розвиток дотикового сприйняття та творчих навичок.

Обладнання: Глина або пластилін.

Хід гри: Діти мають створити скульптури за допомогою глини або пластиліну, використовуючи тільки дотик. Вони можуть створювати абстрактні форми, предмети або навіть портрети.

Вправи та ігри на розвиток нюхового сприйняття.

15. «Ароматна вікторина» (для дітей 7-15 років)

Мета: Розвиток нюхового сприйняття та розрізнення ароматів.

Обладнання: Різні аромати (наприклад, кава, лимон, м'ята, ваніль тощо), малі пляшечки або контейнери.

Хід гри: Педагог наповнює пляшечки ароматами і показує їх дітям. Діти повинні вгадати аромат, нюхаючи пляшечку. Можна зробити це у форматі вікторини, де діти отримують запахи і мають відповісти на питання про них.

16. «Ароматичне лото» (для дітей 6-10 років)

Мета: Розвиток нюхового сприйняття та спостережливості.

Обладнання: Картки з зображеннями ароматних рослин та об'єктів (наприклад, квіти, фрукти, спеції) та відповідні аромати у невеличких пляшечках або саше.

Хід гри: Діти мають зіставляти картки з ароматами та відповідні запахи. Вони повинні визначити, який аромат відповідає кожній картці.

17. «Чим тут пахне?» (для дітей 7-12 років)

Мета: Розвиток нюхового сприйняття та пам'яті.

Обладнання: Малюнки різних місць (хлібний магазин, морський берег, квітучі луки, слюсарна майстерня, бібліотека тощо)

Хід гри: Педагог показує по черзі картинки із зображенням місць та питає дітей, що вони бачать на картинці, що це за місце, що там є і чим там може пахнути. Діти мають пригадати або придумати, які запахи можна відчути у тому місці, яке показує педагог.

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Складіть список повсякденних справ дитини з порушеннями інтелекту, з РДА, або зі складними порушеннями, які будуть розвивати його здатність до сприйняття (модальність за вибором).
2. Знайдіть в літературі, в інтернеті, або складіть самостійно 5-7 вправ на сенсорну інтеграцію для дітей з її порушеннями.

Тема 10 Розвиток та корекція часових і просторових уявлень

Мета: Ознайомити здобувачів освіти зі шляхами і методами розвитку та корекції часових та просторових уявлень дітей з порушеннями інтелекту, сформуванню умінь розвитку часового та просторового орієнтування дітей з ООП

Рекомендована література:

1. Бобренко І. В. Організація просторово-предметного компонента освітнього середовища як одна з умов розвитку просторового орієнтування дошкільників з обмеженими розумовими можливостями. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць: Вип. 4, Частина 1.* За ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. Київ : Актуальна освіта, 2012.
2. Гармаш О. В., Конончук А. І. Формування просторових уявлень та просторової орієнтації у дітей з психічними та фізичними обмеженнями. *Психолого-педагогічні науки : наук. зап. Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя.* Ніжин : НДПУ, 2004. №1. С. 28-30.
3. Голота Н. М. Сучасні проблеми ознайомлення дітей дошкільного віку з простором та часом. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології,* 2015, № 2 (46). С. 219-227
4. Каменщук Т. Д. Особливості формування просторових уявлень як однієї із складової психічної діяльності дітей в нормі та з порушеннями у розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць ; за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова.* Вип. III. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2012. С. 332-344.
5. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
6. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне, 2016. 141 с.
7. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку /навчально-методичний посібник. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Особливості просторового орієнтування у дітей з ООП.
2. Система навчання орієнтуванню в просторі дітей з ООП.
3. Етапи формування навичок просторового орієнтування.
4. Методи та прийоми формування навичок орієнтування в просторі.
5. Особливості сприйняття часу дітьми з порушеннями інтелекту.
6. Шляхи розвитку та корекції часових уявлень дітей з ООП.

1.1. Теоретична довідка

Особливості просторового орієнтування у дітей з ООП.

Часові та просторові уявлення є важливими аспектами пізнавальної діяльності дитини та її загального розвитку. Діти з особливими освітніми потребами (ООП) часто мають проблеми з розвитком та корекцією цих умінь, що знижує успішність процесу їх навчання та викликає певні труднощі у повсякденному житті.

Просторові уявлення охоплюють здатність розуміти та сприймати простір навколо себе, відносини між об'єктами в просторі, та здатність просторово уявляти об'єкти та маніпулювати ними.

Важливо забезпечити дітям, що мають порушення розвитку, особливо якщо це порушення комплексні, можливість працювати з різними матеріалами та об'єктами, що дозволяють розвивати просторову уяву, такі як конструктори, пазли, малюнки, вправи з маніпулюванням предметами тощо. Також важливо давати чіткі та конкретні інструкції щодо виконання завдань та давати можливість дитині вправлятися у вирішенні просторових завдань на практиці.

Часові уявлення включають здатність розуміти та сприймати час, розпізнавати послідовність подій та здатність прогнозувати майбутнє. Для дітей, що мають порушення розвитку це викликає труднощі у розумінні та виконанні завдань, які вимагають здатності розуміти часові відносини.

Особливості просторового орієнтування у дітей з різними типами порушень розвитку можуть включати наступні аспекти:

- Затримка розвитку. Розвиток просторового мислення та інших когнітивних функцій, пов'язаних з простором у цієї категорії дітей суттєво сповільнений.
- Неадекватність візуального та рухового сприйняття, що може призвести до труднощів у розумінні просторових відносин.
- Недостатня здатність до абстрактного мислення, що впливає на розуміння складних просторових співвідношень.
- Труднощі з орієнтацією в просторі. Діти часто мають проблеми з орієнтацією в незнайомому середовищі.
- Труднощі зі сприйняттям відстаней та масштабів, що призводить до недооцінки чи переоцінки реального розміру об'єктів та відстані до них.
- Проблеми з координацією рухів. Діти з порушеннями розвитку часто мають проблеми з координацією рухів, що впливає на їх здатність до маніпулювання об'єктами в просторі.

Система навчання орієнтуванню в просторі дітей з ООП.

Система навчання орієнтуванню в просторі дітей з порушеннями розвитку зазвичай базується на індивідуальному підході та залежить від типу порушення розвитку та конкретних потреб дитини. Проте, деякі загальні підходи до корекційно-розвивальної роботи у напрямку просторового орієнтування можуть включати наступне:

1. Оцінка потреб дитини та розробка індивідуального плану навчання.

Цей етап передбачає визначення особливостей розвитку дитини, її потреб та індивідуальних характеристик. Це дозволяє вчителю або

педагогу-дефектологу зрозуміти, які методи та техніки навчання можуть бути найбільш ефективними для даної дитини, а на основі цього розробити індивідуальний план навчання.

2. **Використання методів розвитку візуального та рухового сприйняття.** Зорове сприйняття та моторні навички є основою для навчання орієнтуванню в просторі. Наприклад, це може включати вправи на підвищення уваги до деталей, розвиток великої та дрібної моторики навичок та маніпулятивних вмінь.
3. **Використання різноманітних середовищ для навчання.** Для розвитку орієнтування в просторі слід проводити заняття не тільки в спеціально обладнаних кабінетах, бажано звертатись до середовищ інших типів: місцевість навколо школи, вулиці міста, парки та інш.
5. **Використання технологій.** Педагоги можуть використовувати комп'ютерні програми, інтерактивні онлайн ігри та технічні засоби для навчання орієнтуванню в просторі.
6. **Робота зі сприйняттям руху.** Деякі діти з порушеннями розвитку мають проблеми зі сприйняттям руху. У цьому випадку педагоги можуть використовувати спеціальні вправи та ігри, які допоможуть дитині встановити зв'язок між рухом та простором і часом.
7. **Розвиток пам'яті та уваги.** Для успішного навчання орієнтуванню в просторі дитині необхідно мати гарну пам'ять та увагу. Тому педагоги можуть включати в програму навчання вправи, які допоможуть розвивати ці навички.

Крім того, важливим процесом, що визначає успішність корекційно-розвивальної роботи, є постійний моніторинг та оцінка результатів навчання, що дозволить педагогу зрозуміти, які методи та техніки є найбільш ефективними для конкретної дитини та вносити необхідні зміни у програму.

Етапи формування навичок просторового орієнтування.

Навчання просторового орієнтування у дітей з порушеннями розвитку повинно відбуватися поетапно, з урахуванням конкретних потреб та можливостей дитини. **Послідовність етапів** може відрізнятися в залежності від методики, яку використовує вчитель або корекційний педагог, але загальні кроки можуть виглядати наступним чином:

1. **Розвиток візуального сприйняття.** Для того, щоб дитина могла орієнтуватися в просторі, вона повинна вміти розрізняти форми, розміри та кольори об'єктів, а також розпізнавати їх у просторі. Для розвитку цієї навички можна використовувати вправи зі зображеннями, ігри з пазлами, конструюванням, мозаїкою та інші.
2. **Розвиток координації рухів.** Для оптимального орієнтування в просторі, рухи дитини повинні бути координовані та точні. Це можна досягти за допомогою спеціальних вправ на розвиток моторики, занять фізичною реабілітацією, ігор з руховою активністю та ін.
3. **Розвиток просторової уяви.** Розвинена просторова уява – одна з умов хорошого просторового орієнтування. Для розвитку цієї навички можна використовувати вправи на міркування, логіку та асоціації, ігри з

конструюванням, побудовою макетів та ін.

- 5. Розвиток сприйняття орієнтаційних позначень.** Для того, щоб дитина могла орієнтуватися в просторі, вона повинна знати та розуміти орієнтаційні позначення, такі як «вгорі», «внизу», «ліворуч», «праворуч», «вперед», «назад» та інші.
- 6. Навчання використанню карти та компаса.** Для орієнтування в просторі на рівні більш складних завдань дитина вона повинна вміти використовувати карти та компаси, що можна тренувати під час ігор з цими предметами, реальними або віртуальними.
- 7. Навчання орієнтуванню у просторі в реальному житті.** Коли дитина вже має розвинені навички орієнтування у просторі та вміє використовувати карти та компаси, можна переходити до навчання орієнтування в реальному житті. Для цього можна використовувати практичні завдання, такі як прогулянки з орієнтуванням, пошук скарбів, виконання маршрутів та інші.

Методи та прийоми формування навичок орієнтування в просторі.

Важливо пам'ятати, що розвиток просторового орієнтування у дітей з порушеннями розвитку може бути досить складним та вимагати терплячого та індивідуального підходу. Існує багато різних методів та прийомів формування навичок орієнтування в просторі у цієї категорії дітей. Ось деякі з них:

- 1. Використання візуальних матеріалів.** Цей підхід передбачає використання різноманітних візуальних матеріалів, таких як картинки, ілюстрації, схеми, 3d візуалізації, які допомагають дитині уявити собі простір та зрозуміти його структуру.
- 2. Візуальні підказки:** Використання візуальних підказок, таких як кольорові маркери, стрілки, схеми або картинки, може сприяти кращому сприйняттю та розумінню просторової інформації дітьми з порушеннями розвитку. Це може бути особливо корисним для дітей з порушеннями зору або іншими проблемами сприйняття.
- 3. Практичне навчання:** Використання практичних завдань та симуляцій допомагає дітям з порушеннями розвитку отримати практичний досвід у просторовому орієнтуванні. Наприклад, можна створити мініатюрне містечко або лабіринт, де дитина зможе навчитися орієнтуватися, дотримуючись певних правил та напрямків.
- 4. Використання мультимедіа:** Використання комп'ютерних програм, мобільних додатків або інших мультимедійних засобів може бути корисним для навчання просторового орієнтування. Інтерактивні вправи, відео або графічні симуляції сприяють залученню уваги та покращенню розуміння просторових концепцій.
- 5. Робота з картами та компасами.** Ці інструменти допомагають візуалізувати просторову інформацію та розвивати навички орієнтування, навички читання та розуміння карт, визначення напрямків за допомогою компаса та розв'язування завдань з орієнтування в просторі.

З метою розвитку та корекції порушень просторових уявлень необхідно

використовувати вправи та завдання, що спрямовані на розвиток орієнтування в будові власного тіла (вперед – назад, вгору – вниз, праворуч – ліворуч); орієнтування в довкіллі (на, над, під); розташуванні предмета щодо замкнутої лінії (всередині, зовні); розташуванні предмета на площині (вгорі – внизу, по центру, посередині, ліворуч – праворуч).

У комплексі корекційно-виховних технологій, що проводяться з метою розвитку, навчання, оздоровлення, виховання та соціалізації дітей з порушеннями розвитку значне місце займають рухливі ігри. Рухливі ігри підвищують рухову активність вихованців і тим самим сприяють формуванню просторових понять. Дидактичні рухливі ігри застосовуються з метою пізнавального та моторного розвитку дітей, а також розширення, поглиблення та систематизації їх уявлень, в тому числі і просторових.

Розвиток просторового орієнтування відбувається шляхом включення у рухливі ігри певних структурних елементів, а саме:

- орієнтування у схемі власного тіла;
- визначення свого місця розташування щодо об'єктів навколишнього середовища;
- визначення форми та величини предметів;
- розташування предметів відносно сприймаючого об'єкта та відносно один одного;
- орієнтування на мікро- та макроплощині, тобто в двовимірному просторі;
- орієнтування в тривимірному просторі;
- вербалізації просторових уявлень.

Розвиток просторового орієнтування нерозривно пов'язаний з розвитком мислення та мовлення. Істотні позитивні зміни в сприйнятті простору у дитини з інтелектуальними порушеннями спостерігаються з появою в його словнику слів, що позначають місце, напрямок і просторове розташування предметів. Отже, сприйняття простору піднімається на новий, якісно вищий рівень – зростає рівень просторового орієнтування.

Особливості сприйняття часу дітьми з порушеннями розвитку.

У дітей з порушеннями розвитку, зокрема інтелектуального розвитку та при складних порушеннях, сприйняття часу може бути порушеним через обмеженість когнітивних функцій. Оскільки час є абстрактним поняттям, яке не можна безпосередньо спостерігати, таким дітям складно зрозуміти, що таке майбутнє або минуле. Вони також мають проблеми з розумінням послідовності подій, не можуть уявити їх у правильному порядку. Також дітям цієї категорії складно оцінювати подовженість часу.

Крім того, діти з порушеннями інтелекту мають проблеми з плануванням і організацією свого часу. Вони часто мають труднощі зі збереженням свого розкладу, визначенням пріоритетів і дотриманням дедлайнів.

Діти з порушеннями зору та слуху також мають особливості у сприйнятті часу, особливо якщо порушення є складними (наприклад, у складних випадках сліпоглухоти обтяженої інтелектуальною недостатністю).

У дітей з порушенням зору часто зустрічаються складності з розрізненням денного та нічного часу, а також з визначенням тривалості подій. Також може бути важко сприймати поняття часу, які пов'язані зі змінами в зовнішньому середовищі (наприклад, якщо світло у кімнаті не змінюється, то дитина може не розуміти, що пройшов певний проміжок часу).

Дітям з порушенням слуху складніше сприймати поняття часу, пов'язані зі звуками та мовленням. Вони мають проблеми з розумінням часових інтервалів, що вимагають аудіального сприйняття.

У дітей зі складними порушеннями зору та слуху (наприклад, сліпоглухі діти) спостерігаються значні складнощі з усіма аспектами сприйняття часу. У таких випадках можуть бути важливими дотикові та візуальні способи вимірювання часу (наприклад, через відчуття температури або вібрації).

Шляхи розвитку та корекції часових уявлень дітей з ООП.

В процесі розвитку та корекції часових уявлень дітей з ООП використовують:

- **Візуальні підказки та відображення часу:** Використання візуальних підказок, таких як календарі, годинники з виділеними годинами і хвилинами, таймери або плакати зі списком дій у послідовності, може допомогти дітям уявляти та розуміти часові концепції. Ці візуальні засоби можна використовувати для планування розкладу дня, нагадування про події та дотримання регулярності.
- **Часові мітки та символи.** Застосуйте часові мітки для організації повсякденних активностей. Наприклад, використовуйте картки із зображенням сонця для позначення ранку, картки із зображенням хмари – для підготовки до сну тощо. Це допоможе дитині візуально розуміти часові зміни та планувати свої дії. Також використання візуальних позначок та символів може допомогти дітям з ООП краще розуміти часові поняття. Наприклад, можна використовувати стрілки для позначення напрямку часу.
- **Засвоєння дітьми конкретних термінів та понять, що визначають час.** Наприклад, використовуйте слова «зараз», «потім» або «через 5 хвилин» замість абстрактних понять, таких як «швидко» або «пізніше». Це допоможе дитині зрозуміти та відтворювати послідовність подій.
- **Регулярність та структура:** Діти з інтелектуальними та складними порушеннями зазвичай потребують структурованості та регулярності. Створення стабільного розкладу та встановлення чітких рутин може допомогти дітям легше орієнтуватися у часі. Використовуйте візуальні планери, щоб допомогти дитині бачити та розуміти послідовність дій. Важливо допомогти дітям з ООП розвивати навички планування та організації свого часу. Наприклад, можна навчити дитину складати розклад на день або тиждень.
- **Створення журналу дій.** Разом з дитиною складайте простий журнал дій, в якому вона може записувати послідовність своїх дій або подій, які відбуваються. Це може бути простий список або візуальна схема. Журнал допоможе дитині бачити і розуміти, що вже відбулося і що ще має відбутися. Для дітей, які ще не вміють читати та писати журнал дій

може бути представлений у вигляді картинок.

- **Використання звукових сигналів.** Звукові сигнали, такі як дзвінки-нагадування або якісь інші звуки (гудки, мелодії), можуть використовуватися для позначення переходу від однієї дії до іншої або для нагадування про певні події. Наприклад, звуковий сигнал може означати початок занять або перехід до іншої активності.
- **Використання сюжетних ігор та історій.** Створення сюжетних ігор та використання візуальних матеріалів, таких як книжки із зображеннями або ілюстраціями про події, може допомогти дітям зрозуміти та відтворити послідовність подій в історії чи казці.

Важливо використовувати повсякденні ситуації для розвитку та корекції часових уявлень у дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Наприклад, можна навчити дитину знаходити час за допомогою годинника або розповідати про послідовність дій під час приготування їжі.

Як в процесі корекційно-розвивальної роботи так і дома, під час спілкування з рідними важливо використовувати певні **прийоми тайм-менеджменту**, які сприяють кращому орієнтуванню дітей у часі. Ось декілька прикладів таких прийомів:

1. Створення **розкладу**: діти з порушеннями інтелекту краще орієнтуються у часі, якщо їм є зрозуміло, що вони мають робити в певний час. Створення розкладу з їх участю допоможе їм легше планувати свій день.
2. Використання **таймера**: таймер може бути корисним інструментом для дітей з порушеннями інтелекту, які мають складнощі з управлінням часом. Встановлення таймера на певну кількість часу допоможе дитині краще розуміти, скільки часу вона має на виконання певного завдання.
3. Використання **планерки**: планерка може бути корисним інструментом для дітей з порушеннями інтелекту, оскільки вона допомагає планувати та контролювати свої завдання. Діти можуть використовувати планерку для записування важливих подій та завдань, щоб не забувати про них.
4. Використання ігор на **розвиток пам'яті**: діти з порушеннями інтелекту можуть мати складнощі з пам'яттю та здатністю запам'ятовувати розклад. Використання ігор на розвиток пам'яті може допомогти дітям краще запам'ятовувати та орієнтуватися у часі.
5. Використання **техніки «п'ятірки»**. Даний метод включає у себе розподіл завдань за пріоритетами. Діти можуть визначати, які завдання є найважливішими та які потрібно виконати в першу чергу.
6. Використання **методу «будильника»**. Цей метод може бути корисним для дітей, які мають проблеми з запам'ятовуванням розкладу чи плану. Будильник може нагадувати дитині про те, що потрібно зробити, або про те, що час на виконання завдання майже закінчується.
7. Використання **методу «передчасного планування»**. Цей метод дозволяє дитині замислитися про завдання, які потрібно буде виконати в майбутньому. При цьому дитина може відзначати, які завдання вже виконані та які залишились до кінця дня. Цей метод допомагає дитині зосередитися на плануванні.

1.2. Питання для самоконтролю

1. В чому полягають особливості просторового орієнтування у дітей з різними типами порушень?
2. Визначте загальні підходи до корекційно-розвивальної роботи у напрямку просторового орієнтування
3. Назвіть послідовність етапів в процесі формування просторового орієнтування.
4. Перелічіть методи та прийоми формування навичок орієнтування в просторі у дітей з порушеннями розвитку.
5. Опишіть особливості сприйняття часу дітьми з порушеннями розвитку.
6. Перелічіть методи та засоби формування часових уявлень у дітей з інтелектуальними та складними порушеннями.
7. Які техніки «тайм-менеджменту», що можна використовувати у роботі з дітьми, що мають порушення розвитку, можуть допомогти їм сформувати оптимальне орієнтування у часі?

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Чи впливає навколишнє середовище (наприклад, розташування предметів, освітлення) на просторову орієнтацію дітей з порушеннями розвитку? Як можна адаптувати середовище для поліпшення їх просторової орієнтації?
2. Які стратегії можна використовувати для допомоги дітям з порушеннями розвитку у розумінні понять "рано" та "пізно"? Чи можуть вони розвинути внутрішнє відчуття часу?
3. Як використання різних сенсорних входних каналів (зору, слуху, дотику) може поліпшити сприйняття часу у дітей з порушеннями розвитку?
4. Як впливають вікові особливості на розвиток орієнтування в часі та просторі у дітей з порушеннями розвитку?

II. Практичні вправи

Ігри та вправи на розвиток та формування просторового орієнтування.

1. «Динамічні картинки» (для дітей 3-6 років)

Мета: Формувати просторове сприйняття при орієнтуванні з урахуванням точки відліку від предметів.

Обладнання: Фланелеграф, зображення ялинки, берізки, грибка, кущика, зайця, білки, ворони, їжака, будиночка.

Хід гри: На фланелеграфі виставляється зображення ялинки. Кожна дитина отримує свою картинку: берізку, грибка, кущик, зайця, білку, ворону, їжака, будиночок. Педагог вводить дітей в ігрову ситуацію, де вони перетворюються на художників і разом створюють картину. педагог дає команди для викладання картинок залежно від завдання, давши додаткові пояснення і вказівки: ворону прикріпити зверху на ялинці, зайця зліва від ялинки, їжачка справа тощо...»

2. «Кошенята розбіглися» (для дітей 3-6 років)

Мета: Закріплювати вміння оцінювати розташування предмета на площині, розвивати увагу, сприяти запам'ятовуванню понять «право», «ліво», «верх», «низ».

Обладнання: Фланелеграф, фігурки шести кошенят різного кольору.

Хід гри: На фланелеграфі розміщуються фігурки трьох-чотирьох кошенят різного кольору. Початково всі вони знаходяться в центрі. Педагог каже: «Кошенята розбіглися» і пересуває фігурки в різних напрямках. Діти повинні по черзі показати і сказати, де знаходиться кожне кошеня, називаючи їх розташування на площині, наприклад: «Червоне кошеня побігло вверх і вправо, а помаранчеве вниз зліва».

3. «Вгорі – внизу. Хто вище?» (для дітей 3-6 років)

Мета: Розвиток просторових уявлень.

Матеріал гри: Декоративна таблиця, на якій зображено блакитне небо, зелений луг і річка. У різних місцях таблиці пришиті гачки. На столі розкриваються вирізані з картону або випиляні з фанери фігурки зірочок, літаків, пташок, метеликів, жаб, риб, звірів і т. д.

Хід гри: Дитина виходить до столу й витягає фігурку. Називає взятий предмет і прикріплює його на декоративну таблицю так, щоб було відображено реальне положення його в просторі. Наприклад, якщо дитина взяла літак, то вона прикріплює його вгорі, а якщо взяла рибку, то внизу. При цьому він каже: «Літак літає вгорі. Риба плаває внизу».

У даній грі закріплюються поняття вгорі – внизу, вище – нижче. Діти вчаться співвідносити предмети з тим їх реальним положенням, в якій вони можуть перебувати. Гра сприяє розвитку спостережливості, уваги, уяви.

4. «Різнобарвна подорож» (для дітей 6-10 років)

Мета: закріплювати навички орієнтування на своєрідному аркуші з великою клітинкою, розвивати уяву.

Обладнання: ігрове поле, дрібна іграшка.

Хід гри: дитині надається ігрове поле, яке складається з клітин різних кольорів. На першу клітинку ставиться іграшка, яка відправляється в подорож. Педагог задає напрямок переміщення іграшки командами: "1 клітинка вгору, дві вправо, стоп!" Потім запитує: "Де опинився твій герой?" Дитина бачить, на якій клітинці зупинилася її іграшка, і відповідно до кольору цієї клітинки називає місце, де знаходиться її герой (наприклад, клітина блакитного кольору може означати, що герой прибув на море, зелений колір – на лісовій галявині, жовтий – на піщаному пляжі тощо).

5. «Дійди до прапорця» (для дітей 6-10 років)

Мета: вправляти дітей у просторовій орієнтації, тренувати увагу.

Обладнання: прапорці на підставках.

Хід гри: На піску, асфальті або лінолеумі малюється великий квадрат, який поділяється на 16 маленьких. В одному з них ставиться прапорець. Дитина починає гру з "дому" – заштрихованого прямокутника.

Педагог направляє рух дитини до прапорця, наприклад, праворуч на один квадрат, ліворуч через два квадрати, вперед до наступного квадрату, потім в сусідній квадрат і так далі (всього 6-8 кроків).

Той, хто дійде до прапорця без помилок, забирає його до себе. Потім встановлюється новий прапорець, і гра повторюється. Цю гру можна проводити як на вулиці, так і в приміщенні.

6. «Де мої шкарпетки?» (для дітей 6-12 років)

Мета: Розвивати навички орієнтування за словесними описами та сприяти комунікації між учасниками.

Обладнання: Класна кімната або шкільна територія, прапорці, різнокольорові шкарпетки або якісь інші предмети для пошуку.

Хід гри: Одна дитина заховує шкарпетки кожен окремо у певному місці в класі або на шкільній території. Вона дає словесні описи іншій дитині або команді, які вказують, де приховані обидві шкарпетки. Ці описи можуть містити орієнтири, описи просторових відношень, кроки від певних точок тощо. Учасники використовують ці описи, щоб знайти приховані предмети. Перемагає той, хто перший знайде приховане, не звертаючись до уточнень.

7. «Ходи туди, не знаю куди, шукай то, не знаю що» (для дітей 7-13 років)

Мета: Розвивати навички використання компаса та орієнтування у просторі.

Обладнання: Компаси, мапа території, прапорці.

Хід гри: Гра проводиться у шкільному подвір'ї. Діти отримують компаси та прапорці, які можна поставити на землю або прив'язати до чогось. В центрі, звідки пішов відлік, ставиться мітка.

Кожній дитині дається завдання: піти суворо на південь, на північ, схід, захід тощо. Діти розходяться, поки не доходять до кінця шкільного подвір'я, де ставлять або прив'язують прапорець.

Коли діти поставили свої мітки, збираються знову в центрі та розказують, що бачили, рухаючись в своєму напрямку, що знаходиться на півдні, півночі, сході та заході шкільного подвір'я.

Потім діти міняються напрямками, та шукають мітки один одного.

8. «Навігатор доведе» (для дітей 12-16 років)

Мета: Розвивати навички використання навігатора та орієнтування у просторі.

Обладнання: Електронний навігатор або смартфони з навігаційними додатками, мапа території, прапорці.

Хід гри: Діти утворюють пари або команди та отримують завдання для пошуку певних цікавих місць чи об'єктів на мапі, в реальному просторі ці місця можуть бути помічені прапорцями. Діти використовують навігатор або

навігаційні додатки на смартфонах, щоб знайти означене місце й орієнтуватися у мапі в пошуках цих місць.

Діти молодшого підліткового віку шукають місця, пересуваючись групою разом з педагогом, а старші підлітки можуть пересуватися самостійно по небезпечній території (в межах парку, селища, пришкільної ділянки).

9. «Спільна прогулянка» (для дітей 12-16 років)

Мета: Розвивати навички орієнтування за пройденою відстанню та збільшувати фізичну активність.

Обладнання: Смартфони з програмою для відстеження кроків та відстані.

Хід гри: Гра може здійснюватися під час будь якої іншої гри, під час якої треба ходити (але не бігати!), під час прогулянки або екскурсії дітей. Діти, займаючись приблизно однаковою активністю, пройшовши однакову відстань, вимірюють кількість кроків, яку пройшов кожний з них, вивчають свій маршрут, якщо це була екскурсія або прогулянка.

Далі обговорюють разом з педагогом, чому пройшовши однакову кількість кілометрів, майже всі зробили різну кількість кроків. Якщо діти молодшого віку, особливо буде відрізнятися кількість кроків дітей та педагога.

Педагог розповідає про міри довжини, пов'язані з тілом людини, але і одночасно про різну величину кроків. Діти разом з педагогом заміряють довжину своїх кроків.

Ігри та вправи на розвиток та формування орієнтування у часі.

10. «А що потім?» (для дітей 4-6 років)

Мета: закріпити знання дітей про частини доби, про діяльність дітей у різний час; розвивати мовлення, пам'ять.

Обладнання: красивий камінчик.

Хід гри: Діти сідають півколом педагог пояснює правила гри: «Розповідатимемо по порядку про те, що ми робимо з самого ранку. Хто помилиться, сяде на останній стілець, а решта пересунуться». Можна ввести такий ігровий момент: педагог співає пісеньку «Камінчик у мене. Кому дати? Кому дати? Буде той відповідати».

Далі педагог починає: «Ви вранці прокинулися. А що було потім?» Передає камінчик комусь із граючих. Той відповідає: «Робили зарядку. А потім?» Передає камінчик іншій дитині.

Гра продовжується, поки діти не назвуть останнє – нічний сон.

11. «Коли це буває?» (для дітей 4-7 років)

Мета: Закріпити уявлення про частини доби (ранок, день, вечір, ніч)

Обладнання: картки із зображенням частин доби.

Хід: Педагог разом із дітьми з'ясовує, із скількох частин складаються доба, пропонує назвати їх, показати відповідні картинки та викласти їх у правильній послідовності (Ранок, день, вечір, ніч). Дорослий пропонує

скласти добу та називає одну з частин доби. Діти перераховують інші частини доби.

Далі педагог розкладає картинки, що зображують життя дітей: ранкова гімнастика, сніданок, заняття, прогулянка на вулиці, вкладання спати. Діти обирають собі будь-яку картинку розглядають її. На слово «Ранок» всі діти піднімають картинку, пов'язану з ранком і пояснюють свій вибір. Потім день, вечір, ніч.

12. «Встигни вчасно» (для дітей 6-12 років)

Мета: Продовжувати закріплювати поняття часу. Розвивати почуття часу, вчити регулювати свою діяльність відповідно до тимчасового інтервалу. Виховувати допитливість.

Обладнання: розрізні картинки, пісочний годинник.

Хід: На столі у педагога картинкою донизу лежить 10 карток.

Діти розбиваються на пари. педагог пропонує взяти конверти з розрізаними частинами та зібрати з них картинку за 5 хвилин (показує пісочний годинник). Педагог перевіряє, чи діти встигли виконати завдання, і нагадує про важливість уміння вкладатися у заданий час.

13. «Навпаки» (для дітей 10-12 років)

Мета: Закріпити назву частин доби (ранок, день, вечір, ніч) та часові відношення (вчора, завтра, рано, пізно), розвивати уважність, логічне мислення.

Обладнання: картинки, на яких зображено частини доби.

Хід гри: педагог вимовляє слово, що означає частину доби, а діти підбирають слово, що означає інший час дня, у контрастному значенні. Наприклад, ранок – вечір, завтра – вчора, швидко – повільно, рано – пізно тощо. На початковому етапі діти розкладають перед собою картинки парами, що означають протилежності: день і ніч, ранок і вечір. Це їх підказка, від якої вони потім відмовляються.

14. «Коли?» (для дітей 6-12 років).

Мета: Закріплювати поняття – вчора, сьогодні, завтра.

Обладнання: м'яч.

Хід гри: Діти стають у коло. педагог вимовляє коротку фразу та кидає м'яч. Той, кому влучив м'яч, називає відповідний час. Наприклад: педагог кидає м'яч і каже: «До нас приходили гості...» «...вчора», – закінчує фразу дитина, яка спіймала м'яч. «Заняття з математики у нас було...» «...сьогодні». «Малювати ми будемо...» «...завтра» тощо.

15. «12 місяців» (для дітей 6-12 років)

Мета: закріпити поняття про рік та місяці, розвивати уважність орієнтування в часі.

Обладнання: картки, у яких зображені числа від 1 до 12 та предмети, які означають щось характерне для певного місяця (наприклад, січень – Дід

Мороз, березень – березка, талий сніг та бурульки, жовтень – дерева з жовтим листям).

Хід гри. Педагог розкладає картки зображенням вниз і перемішує їх. Гравці вибирають будь-яку картку і вишиковуються по порядку відповідно до числа, вказаного на картці. Вони перетворилися на «12 місяців» Кожен «місяць» згадує, що він може розповісти про себе. педагог ставить запитання: «П'ятий місяць, як тебе звать? Розкажи про себе!»

Далі гру можна ускладнити. Діти розходяться і декілька хвилин бігають вперемішку, а потім повинні вишикуватися, згадавши своїх сусідів, не дивлячись у номер картки. Потім діти намагаються згадати, як їх звати і як звати їх сусідів-місяців.

16. «Живий тиждень» (для дітей 6-12 років)

Мета: Закріпити вміння називати дні тижня по порядку, сформувати орієнтацію у часі, уважність.

Обладнання:

Хід гри:

Цифри (від 1 до 7) перемішуються та розкладаються на столі зображенням вниз. Гравці вибирають будь-яку картку, вишиковуються по порядку відповідно до цифри. Вони перетворилися на дні тижня. Перша дитина зліва робить крок уперед і каже: «Я – понеділок. Який день наступний?» І т. д.

Можна ускладнити завдання. Діти повинні згадати, що було в школі в найближчий день тижня, який вони представляють. Якщо дитина не згадала, то їй допомагають інші діти, або педагог.

III. Практичні завдання для самоконтролю

- Підберіть прийоми тайм-менеджменту для дітей обраного віку з різними типами порушень.
- Складіть орієнтовний розклад на тиждень або на день для дитини з порушеннями інтелекту на час літніх канікул.

Тема 11 Розвиток моторики дітей з ООП та корекційна ритміка.

Мета: Ознайомити здобувачів освіти з особливостями корекційної ритміки, сформуванню умінь розвивати та коректувати рухову активність дітей з ООП.

Рекомендована література:

1. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник. За заг. ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с.
2. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
3. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне, 2016. 141 с.
4. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку /навчально-методичний посібник. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Дрібна моторика: її значення та розвиток у дітей з ООП
2. Основні задачі та методи розвитку дрібної моторики дітей.
3. Значення рухливих ігор для формування гармонійно розвиненої особистості.
4. Психолого-педагогічні вимоги до організації і проведення рухливих ігор з дітьми, що мають порушення розвитку.
5. Значення ритмів для розвитку дитини.
6. Мета та завдання корекційно-розвиткової ритміки.
7. Кінезіологія та нейропсихологія у роботі з розвитку моторики дітей.

1.1. Теоретична довідка

Дрібна моторика: її значення та розвиток у дітей з ООП

Дитина пізнає світ передусім за допомогою органів чуття: розглядає його та прислухається до розмаїття звуків, досліджує на дотик, на смак, на запах. Взаємодія з оточенням неможлива без рухової діяльності дитини. Чим більше дитина рухається, тим активніша її пізнавальна діяльність, тим повніший та інтенсивніший її розвиток.

Науково доведено, що від розвитку дрібної моторики прямопропорційно залежать розвиток інтелекту, мовлення, уваги, уяви, пам'яті, зорових аналізаторів. Навички дрібної моторики допомагають дитині обстежувати, аналізувати, порівнювати, класифікувати навколишні предмети й відповідно краще розуміти світ, у якому вона живе.

У дитинстві, коли активно формуються мовленнєві зони, надзвичайно важливий вплив на їхній подальший розвиток мають імпульси, що надходять

від пальців рук до кори головного мозку та стимулюють мовленнєву й розумову діяльність. Ще більше, прості рухи кистей допомагають зняти загальне напруження, що сприяє покращенню вимови звуків, побудові логічно правильних, семантично зв'язних висловлювань.

Саме тому тренування пальців рук, розвиток дрібної моторики – необхідний стимул інтенсивного розвитку мовлення дитини, і воно набуває особливого корекційного значення в роботі з дітьми. Різноманітні вправи та завдання для пальчиків не тільки сприяють розвитку мовлення та інтелектуальних здібностей дитини, а й допомагають організувати діяльність дитини впродовж дня, відволікти, розвеселити, забезпечити психологічний комфорт.

Дрібна моторика відноситься до координації рухів дрібних м'язів, які контролюють рухи пальців, рук і зап'ястя. Вона грає важливу роль у виконанні різних завдань, таких як писання, малювання, застібання гудзиків, різання їжі, складання дрібних предметів тощо.

Розвиток дрібної моторики важливий і тому, що все подальше життя дитини потребуватиме використання точних, координованих рухів кистей і пальців, які необхідні для одягання, малювання і письма, а також виконання безлічі різноманітних побутових і навчальних дій.

Вчені-педагоги і психологи одностайні в думці про те, що рухи рук грають важливу роль на всіх етапах розвитку дитини. У період від 3 до 9 років розвиток інтелектуальних і творчих можливостей людини є найбільш продуктивним. Як правило, дитина, що має високий рівень розвитку дрібної моторики в цьому віковому періоді, вмє логічно міркувати, у неї адекватно віку розвинені пам'ять, мислення, увагу, зв'язне мовлення.

Необхідно зазначити, що в сучасному суспільстві діти рідко роблять щось своїми руками, тому що сучасні іграшки та речі влаштовані максимально зручно, але не ефективно для розвитку моторики (одяг і взуття з липучками замість шнурків і гудзиків, книжки та посібники з наклейками замість картинок для вирізання і т. д.). У наш час, достатньо часто вчителі початкових класів просять батьків приносити взуття на липучках, щоб педагогам не брати на себе обов'язок вчити дитину зав'язувати шнурки.

Деякі десятиліття назад, батькам, а разом з ними і дітям, доводилося більше робити руками: перебирати крупу, прати білизну, в'язати, вишивати тощо.

У наслідок слабкого розвитку загальної моторики і, зокрема, руки – фіксується загальна неготовність більшості сучасних дітей до письма або ці діти мають проблеми з мовленнєвим розвитком. Діти з погано розвинутою моторикою невміло тримають ложку, олівець, не можуть застібати гудзики, шнурувати черевики. Їм важко зібрати деталі конструктора, які розсипалися (пазли, рахункові палички, мозаїку). Такі діти часто відмовляються від ліплення та аплікації, не встигають за однолітками в групі в процесі діяльності тощо.

З вищесказаного можна зробити висновок про те, що вдосконалення рухів пальців рук сприяють швидшому і повноцінному формуванню у дитини

мовлення, тоді як нерозвинена дрібна моторика, навпаки, гальмує такий розвиток, хоча рівень загальної моторики при цьому може бути нормальний або навіть вище норми.

Значення дрібної моторики у дітей з порушеннями інтелекту є особливо великим. Її розвиток допомагає дітям збільшити незалежність, самостійність і впевненість у собі, а також впливає їх інтелектуальний розвиток взагалі.

У розвитку дрібної моторики пальців рук у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку спостерігаються суттєві відхилення. Рухи у дітей цієї категорії незграбні, погано скоординовані, уповільнені.

Більшість дітей відчувають труднощі, які пов'язані з порушенням малювання, ліплення; вони негативно позначаються на розвитку ручної праці та трудової діяльності взагалі. Практично у всіх груп дітей з обмеженими можливостями відзначається недорозвинення моторики. Виразність і причини моторного недорозвинення різні. Недоліки можуть поширюватися як на велику, так і на дрібну моторику.

Рухова сфера дітей із порушеннями інтелектуального розвитку вимагає постійної уваги і корекції. Діти дошкільного віку та в початкових класах характеризуються істотними відхиленнями у розвитку рухових вмінь. Вони набагато пізніше своїх однолітків починають тягнутися до іграшок, які висять перед ними, не намагаються дістати їх, а також пізніше починають сидіти, стояти, пересуватися в просторі поповзом, ходити. Уповільнений розвиток рухової сфери істотно знижує можливості дитини з порушеннями розвитку знайомитися з навколишнім світом, орієнтуватися в просторі тощо.

Основні задачі та методи розвитку дрібної моторики дітей.

Основними завданнями під час корекційно-розвивальної роботи з дітьми з ООП є:

1. Формування готовності до розвитку навичок дрібної моторики: нормалізація тону м'язів рук, розвиток координації, узгоджених рухів рук;
2. Формування різних видів захвату предметів, тобто вміння дотягуватися до предмета, брати і утримувати його, а також вміння ним маніпулювати та класти на місце;
3. Розвиток дрібної моторики пальців, кисті рук;
4. Розвиток зорово - моторної координації;
5. Розвиток слухового сприйняття;
6. Вміння діяти за вербальними інструкціями;
7. Контроль за власними діями;
8. Формування графічних навичок, підготовка руки до письма.

Заняття з дрібної моторики є надзвичайно корисним видом дитячої діяльності й творчості: окрім розвитку художнього смаку і просторової уяви, такі заняття розвивають, коригують і вдосконалюють дрібну моторику дітей, при цьому в комплексі з такими заняттями, як гра з дрібними предметами (пазли, мозаїка, конструктори, намистини), пальчикові ігри, масаж кистей і пальців та інші відбувається активізація роботи мозку, розвиваються інтелектуальні можливості.

Серед **методів розвитку дрібної моторики** у дітей з порушеннями інтелекту:

1. **Ігри та вправи з використанням рук:** Дитина може брати участь у спеціально розроблених іграх та вправах, які сприяють розвитку дрібної моторики. Це може включати маніпуляцію малими предметами, складання конструкцій, роботу з ліпленням, розфарбовування, різання паперу тощо.
2. **Вправи на зміцнення руки і зап'ястя:** Вправи з використанням м'якої глини, розтягування гумки, стискання м'ячика, розтягування резинки, прокручування гайки допомагають зміцнити м'язи руки і зап'ястя, покращити моторичну координацію та забезпечити кращий контроль рухів. Такі вправи сприяють розвитку силових здібностей та витривалості дрібних м'язів, що є важливим для виконання різних завдань, які вимагають точності, наприклад, письма, виконання завдань з конструкційним матеріалом, виконання ручних робіт тощо.
3. **Робота з паличками і пінцетами:** Вправи з використанням паличок або пінцетів допоможуть покращити точність рухів пальців. Дитина може перекладати невеликі предмети з одного місця на інше, розташовуючи їх у певному порядку.
3. **Розфарбовування та малювання:** Ця діяльність сприяє розвитку моторики рук, удосконаленню контролю рухів і розширенню малюнків. Використання різноманітних матеріалів, таких як олівці, фломастери, крейди, пензлі та водні фарби, може забезпечити різноманітність і стимулювати творчість.
4. **Використання настільних ігор:** Гра у пазли, конструктори, ліплення, сортування, викладання літер або цифр допоможуть розвивати дрібну моторику, логіку, спостережливість та увагу.
5. **Вправи на розвиток письма:** Робота з письмовими матеріалами, такими як олівці, ручки або крейди, допомагає розвивати дрібну моторику рук і покращує навички письма. Дитина може вчитися тримати олівець правильно, писати лінії, криві, літери та цифри.

Формування дрібної моторики на різних етапах розвитку дитини.

Формування функції рук найбільш інтенсивно відбувається в перші роки життя – у період до 4 років. У дітей з порушеннями розвитку це не відбувається спонтанно, а потребує відповідних корекційних впливів, які застосовуються дорослим протягом послідовних етапів навчання (Гориня О. В. <https://childneuro.gov.ua/events/rozvitok-dribnoyi-motoriki-u-ditey-doshkilnogo-viku-z-organichnim-uraz>).

На першому етапі (ранній розвиток) :

1. У віці 1-4 місяців дитина вчиться фіксувати погляд на предметі, утримувати вкладену в руку іграшку. Необхідно спонукати дитину до обстеження оточуючих предметів за допомогою зору, слуху та дотику. З цією метою:

- пропонувати для фіксації та прослідкування зором кольорові, контрастні (для дітей з порушенням зору), звукові іграшки;

- вкладати в ручки різні іграшки, змінюючи їх форму, величину, вагу та фактуру, залучати до них зорову увагу дитини (тонкі кільця з різною поверхнею, м'які, тверді м'ячики, іграшки, що шарудять та вібрують);
- перед вправами проводити масаж кистей та кінчиків пальців, також можна використовувати щіточки різної жорсткості.

2. У віці 4-8 місяців необхідно навчити дитину довільно брати предмети руками, утримувати та перекладати, слідкувати за своїми діями:

- розміщувати яскраві звукові іграшки на відстані, щоб дитина могла їх схопити при торканні, утримувати двома руками (великі м'ячі), постукувати (кубики, кульки, дзвоники);
- формування цілеспрямованих рухів рук починають також із найпростіших ігор «Ладусі», «сорока –білобока»... з виконанням відповідних жестів: показати одним пальчиком, погладити рукою, поплескати, постукати; використовувати імітаційні рухи (як пташка махає крилами)

3. У віці 9-18 місяців дитина пізнає предмети на відстані, виконує різні маніпуляції з ними за вербальними інструкціями. На цьому етапі в предметній грі необхідно вчити досліджувати предмети шляхом повторного діставання і вкладання різних іграшок:

- різні коробочки, баночки з кубиками, горіхами, шишками, м'ячиками для перекладання рукою і ложкою;
- ігри з наливанням і переливанням води, пересипання піску;
- вкладання жолудів, великих гудзиків, тонких паличок у вузькі пляшечки, коробочки;
- вправи з пірамідкою, стаканчиками різними за розміром, знімання та одягання прищіпок («колючий їжачок»).

Важливо звернути увагу і на стадії формування правильного захвату предметів: спочатку формується долонний захват (необхідне відведення великого пальця та кінцевих фаланг інших), потім «щипцевий» (участь трьох пальців), і в останню чергу формується «пінцетний» захват (участь двох пальців). Одночасно треба розпочинати роботу з вироблення навички самостійно їсти: підносити свою руку до рота, потім брати хліб чи печиво підносити його до рота, брати і утримувати ложку, тримати чашку і пити з неї.

На другому етапі (молодший дошкільний вік):

1. У віці 1-3 роки на основі предметно-маніпулятивної діяльності відбувається закріплення зв'язків між словом, предметом та дією, що стимулює розвиток сенсорних функцій з одночасною корекцією рухових порушень. Діти повинні грати двома руками, удосконалюється зорове сприймання та тактильні зв'язки. З метою розвитку тонких і диференційованих рухів пропонуємо:

- різноманітні дидактичні іграшки для співвідношення предметів за формою, розміром, довжиною і фактурою (кубики, пірамідки, різні за розміром стаканчики, сортери);

- збірні іграшки з двох – трьох частин (половинки макетів фруктів, овочів, різних іграшок та предметів), конструктори та мозаїку з великими деталями;
- дерев'яні рамки – вкладки, на яких необхідно викладати послідовні ряди з предметів від більшого до найменшого, високого – низького, широкого – вузького, різні рамки Монтессорі;
- закривання-розкривання, загвинчування – розгвинчування кришок на різних ємкостях; - застібання липучок, великих кнопок, намотування і розмотування цупких ниток у клубок, на катушку;
- ігри з різноманітними практичними діями, які спираються на форму і величину предметів («котиться – не котиться», «заховай іграшку у свій будинок», «заховай у своїх долонях», «плаває – тоне», «тверде – м'яке»);
- кольорові олівці та крейду, зручні для утримання в руці, для малювання штрихів та ліній (використовуємо спеціальні насадки на олівці);
- ігри з піском, водою, пластиліном, тістом, малювання пальцями;
- формування координованих рухів руки під час приймання їжі (утримання ложки, чашки). Ігри-дії з ложкою на перекладання горіхів, шишок, переливання води в різні ємності;

Особливу увагу треба звернути на те, як дитина бере предмети - за участю великого, вказівного та середнього пальців.

2. У віці 3-5 роки корекційна робота спрямована на удосконалення набутих навичок та на розвиток більш диференційованих, координованих рухів руки в творчій діяльності дитини, під час сюжетно – рольової гри:

- низання різного розміру намистин, великих гудзиків, іграшок з отворами на шнур; перемотування мотузки, нитки з клубка в клубок, намотування на різні предмети (стаканчики, ручки, м'ячі...);
- складання з тонких паличок чи смужок зображень предметів та геометричних фігур на столі (спочатку методом накладання, за зразком і за пам'яттю);
- робота з розрізними малюнками з двох-п'яти частин (прямий, діагональний розріз), з пазлами, конструктором;
- зав'язування та розв'язування стрічок, відкривання замків, кранів;
- сортування дрібних предметів: частин мозаїки, квасоля, боби, горіхи;
- знаходження предметів у «сухому басейні» з квасолею, горохом, кукурудзою чи піску у великих відрах, коробках;
- прикріплення прищіпок до мотузки, картону, навколо чашки, коробочок;
- шнурування, вишивання спочатку великою пластмасовою голкою на папері з отворами по контуру різних фігур, тварин..., потім голкою на картоні і тканині;
- ігри з водою різної температури, глини;
- малювання пальцями, долонями, олівцями, стирання намальованого губкою, ластиком;
- аплікація з різного матеріалу (папір, тканина, вата, пух, листя, різні крупи, кольоровий пісок, сіль...);

- проведення пальчикової гімнастики та рухів кистей трьох видів: на стискання, розтягування та розслаблення, елементи масажу кистей та пальців рук. Вправи необхідно виконувати протягом 2-3 хвилин на кожному занятті. Спочатку це однотипні рухові дії, які спрямовані на розвиток узгодженості та координованості рухів, і після їх засвоєння додаються більш складні рухи («кішка мишка», «птахи полетіли», «капуста»...);
- формувати у дитини різні способи утримання предметів, іграшок відповідно до їх величини, форми, матеріалу та рухових дій з ними. Спастичність м'язів рук, гіперкінези обумовлюють неправильний захват та зміни в положенні пальців дітей, що ускладнює предметну, а потім і письмову діяльність. Тому на заняттях треба використовувати різні рухи, наприклад під час гри з кубиками: перекладати їх, перевертати, пересувати, будувати вежу, знімати по одному кубіку розкритими долонями, потім двома пальцями. Під час роботи з папером треба вчити дітей складати і розгортати, скручувати, перевертати, розривати, м'яти і розгладжувати, різати, наклеювати.
- важливо навчити дитину різних дій під час одягання: спочатку в ігровій формі навчити розстібати великі гудзики, потім дрібні; зашнуровувати шнурівку, потім навички самообслуговування закріпити в іграх з лялькою і після цього переносити на саму дитину.

На третьому етапі (старший дошкільний вік):

У віці 5-7 років робота направлена на подальшу підготовку руки до письма, розвиток просторових уявлень, окоміру в процесі графічної діяльності. Корекційні вправи направлені на формування графічних умінь та навичок в процесі оволодіння письмом. Звертаємо увагу на зоровий контроль дитини за рухами своєї руки. Незважаючи в якій руці вона утримує олівець, направлення рухів під час читання та написання іде зліва направо.

В основі оволодіння письмом лежать рухові навички. Фізіологічною основою навичок є вчення І. П. Павлова про утворення тимчасових нервових зв'язків у корі головного мозку. Отже, оволодіння руховими навичками, зокрема, графічними – це і є утворення тимчасових нервових зв'язків. Розвиток рухів і формування рухових навичок залежить як від дозрівання нервово-м'язового апарату дитини, так і від змісту й будови діяльності на певному віковому етапі.

У дітей з ДЦП, порушення центрального відділу рухового аналізатора часто призводить до підвищеного тону м'язів кисті, парезів та насильницьких рухів - гіперкінезів, контрактур суглобів, тому опанування руховими навичками письма та малювання у дітей з органічним ураженням нервової системи, потребує спеціальних корекційних вправ.

Основними завданнями підготовчої роботи є:

- формування вміння виконувати рухи передпліччя, кисті, пальців ведучої руки при зоровому контролі; навчання ізольованим рухам рук;
- вміння правильно тримати олівець чи ручку, враховуючи силу натискання на папір;

- розвиток окоміру (вміння визначити центр, середину, підпорядкувати рухи руки, очей контролю свідомості);
- розвиток просторових уявлень (зліва, справа, внизу, над і під лінією, між лініями);
- Пропонуємо такі завдання: на перших етапах (з 3 років) креслення горизонтальних і вертикальних ліній (намалюй доріжку до тваринки, паркан, драбинку, гілочку на дереві);
- копіювання простих геометричних фігур на великій площині (коло, трикутник...)
- ставити послідовно крапки між двома горизонтальними лініями зліва – направо, з'єднувати крапочки;
- безвідривно наводити різні графічні доріжки з прямих, похилих і хвилястих ліній; малювати равлика: збільшувати і зменшувати розмір завитків (робота проводиться одночасно двома руками на різних аркушах);
- обведення рамок Монтессорі, різних трафаретів тварин, фруктів та зафарбовування, штрихування фігур;
- домальовування деталей на малюнках, яких не вистачає; вирізання ножицями, вишивання ліній на основі - решітці, папері, тканині;
- виконання графічних та слухових диктантів; написання спочатку елементів, потім цифр та літер.

Графічна робота проводиться спочатку на великих альбомних аркушах, потім аркуш розділяється лініями спочатку на дві, три, чотири частини в залежності від того як дитина опановує певний вид роботи. В роботі також використовуємо малювання пальцем та письмо на манці, насипаної на піднос, малювання вологою губкою на дощечці, проведення ліній зафарбованим пальцем... Потім деякі вправи виконуються у зошитах.

Значення рухливих ігор для формування гармонійно розвинутої особистості.

Рухливі ігри є важливим елементом розвитку дітей з порушеннями розвитку, оскільки дозволяють формувати різноманітні навички і вміння, які є важливими для гармонійного розвитку дитини. Такі ігри мають позитивний вплив на фізичний, емоційний, соціальний та когнітивний розвиток дитини.

Наприклад, рухливі ігри допомагають дитині розвивати моторику та координацію рухів, що важливо для забезпечення незалежності та самостійності. Крім того, такі ігри збільшують фізичну активність дитини, сприяють її здоров'ю та зміцнюють імунну систему.

Рухливі ігри також мають велике значення для емоційного розвитку дитини. Під час гри дитина отримує задоволення, розвиває почуття радості та задоволення від спілкування з іншими дітьми. Це сприяє збільшенню самооцінки та підвищенню самоповаги.

Крім того, рухливі ігри допомагають дитині взаємодіяти з іншими дітьми та розвивати соціальні навички, такі як співпраця, комунікація та довіра. Це дозволяє дитині бути успішнішою в соціальних відносинах та взаєминах з оточуючими.

Нарешті, рухливі ігри є важливим елементом когнітивного розвитку дитини, оскільки вони сприяють розвитку уваги, пам'яті та концентрації. Це може допомогти дитині краще сприймати інформацію та збільшити її успішність у навчанні.

Рухові вправи та ігри не тільки сприяють фізичному здоров'ю, але й можуть позитивно впливати на інтелектуальний розвиток дітей:

- **Покращення когнітивних функцій.** Рухові вправи підвищують рівень кисню, що надходить до мозку, що сприяє покращенню когнітивні функції, такі як пам'ять, концентрація та увага.

- **Поліпшення розумової гнучкості.** Рухові ігри, які вимагають від дітей змінювати свої дії та стратегії в залежності від ситуації, допомагають покращити розумову гнучкість.

- **Розвиток моторики.** Рухові вправи допомагають розвивати моторику дітей, що може покращити їх координацію та збільшити рівень контролю над своїм тілом. Це може позитивно впливати на розвиток мозку, оскільки координація рухів може покращити підключення між моторною та кортикальною областями мозку.

- **Розвиток соціальних навичок.** Рухові ігри сприяють розвитку соціальні навички, такі як співпраця, комунікація та взаємодія з іншими .

- **Зменшення стресу.** Рухові вправи допомагають зменшити рівень стресу та тривоги. Це може поліпшити здатність дітей до концентрації та сприяти їх інтелектуальному розвитку.

Психолого-педагогічні вимоги до організації і проведення рухливих ігор з дітьми, що мають порушення розвитку.

Організація та проведення рухливих ігор має психолого-педагогічні вимоги, які допомагають забезпечити ефективність та безпеку гри, а також сприяють розвитку дітей. Деякі з цих вимог:

1. **Вікові особливості дітей.** Важливо враховувати вікові особливості дітей під час вибору рухливих ігор та їх організації. Наприклад, діти дошкільного віку мають обмежену увагу та координацію, тому гра повинна бути простою та легкою для них.
2. **Безпека дітей.** Організатори гри повинні забезпечити безпеку дітей під час проведення рухливих ігор. Наприклад, важливо забезпечити правильну організацію та безпеку ігрового простору, виключити використання предметів, що можуть стати джерелом травм.
3. **Розвиток фізичних навичок.** Рухливі ігри повинні сприяти розвитку фізичних навичок дітей, таких як координація рухів, баланс та гнучкість. При виборі ігор важливо враховувати можливості дітей та ступінь їхньої фізичної підготовки.
4. **Сприяння соціальному розвитку.** Важливо організувати гру таким чином, щоб діти взаємодіяли між собою, розвивали комунікативні навички та співпрацювали.
5. **Педагогічна мета.** Важливо визначити педагогічну мету гри та дотримуватися її під час організації та проведення ігор.

Слід враховувати специфіку організації рухливих ігор з дітьми, що мають порушення психофізичного розвитку. Організація таких ігор потребує певного підходу, щоб забезпечити ефективний та безпечний процес гри та максимальний розвиток дитини.

Ось деякі специфічні **вимоги** для організації рухливих ігор з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку:

1. **Індивідуальний підхід.** Кожна дитина з порушеннями розвитку унікальна, тому важливо мати індивідуальний підхід до організації рухливих ігор для кожної дитини. Це допоможе врахувати особливості дитини та її потреби.
2. **Застосування спеціальних засобів.** Використання засобів, таких як м'ячі зі звуковим ефектом, іграшки з різними текстурами, допоможуть дітям з порушеннями розвитку більш ефективно взаємодіяти з ігровими елементами.
3. **Візуальні сигнали.** Для дітей з порушеннями розвитку можуть бути корисні візуальні сигнали, наприклад, малюнки або піктограми, які допоможуть зрозуміти правила гри та послідовність дій.
4. **Простота ігрових завдань.** Рухливі ігри для дітей з порушеннями розвитку мають бути простими та легкими для зрозуміння. Ігри повинні бути націлені на розвиток конкретних навичок та незабарвлені складними правилами.
5. **Регулярність проведення ігор.** Регулярність проведення рухливих ігор допомагає дітям з порушеннями розвитку закріплювати набуті навички.
6. **Безпечність.** При організації рухливих ігор необхідно враховувати безпеку дитини. Наприклад, дитина з моторною недостатністю потребує спеціальної підтримки, щоб запобігти травмам.
7. **Модифікація ігор.** Ігри можуть бути модифіковані, щоб відповідати потребам дитини з порушеннями розвитку. Вони можуть бути зменшені в обсязі або змінені так, щоб бути більш доступними для дитини.
8. **Розвиток співпраці.** Рухливі ігри допомагають дітям з порушеннями розвитку розвивати навички співпраці та взаємодії з іншими дітьми. Це сприяє покращенню їх соціальної інтеграції та комунікаційних навичок.
9. **Мотивація.** Для того, щоб дитина була зацікавлена у рухливих іграх, необхідно особливо подбати про мотивацію.
10. **Поступовість.** При організації рухливих ігор з дітьми з порушеннями розвитку важливо дотримуватися поступовості та не перевантажувати дитину. Потрібно починати з простих завдань та поступово переходити до більш складних.

Отже, організація рухливих ігор з дітьми з порушеннями розвитку потребує спеціального підходу та урахування специфіки розвитку кожної дитини.

Значення ритмів для розвитку дитини.

Ритм є одним з найважливіших компонентів музики та життєдіяльності людини. Ритмічні структури можна знайти в усіх аспектах життя, від дихання та серцево-судинної системи до культурних виражень, таких як танець та музика. Ритм також має велике значення для розвитку дітей, особливо в

ранньому дитинстві. Ось деякі способи, яким ритми сприяють розвитку дитини:

- **Розвиток моторики та координації.** Ритмічні вправи та ігри допомагають розвивати моторику та координацію дітей. Рухи відповідні до ритму допомагають розвивати м'язи та сприяють розвитку підвищеної чутливості рефлексів. Крім того, ритмічні вправи допомагають розвивати співвідношення між зором та координацією рухів.

- **Підвищення концентрації та уваги.** Ритм може допомогти дітям зосередитися та поліпшити свою увагу. Ритмічні вправи допомагають зменшити розсіяння уваги та покращує здатність до концентрації.

- **Розвиток музичних навичок.** Ритмічні вправи допомагають дітям розвивати музичні навички та сприяють розвитку ритмічної чутливості. Діти можуть навчитися слухати музику та відрізнити ритмічні схеми.

- **Підвищення емоційного благополуччя.** Ритм допомагає дітям відчути емоційне сприйняття та підвищити їх емоційне благополуччя. Ритмічні ігри сприяють відчуттю радості, задоволення та підвищенню настрою.

- **Розвиток мовлення.** Ритмічні вправи допомагають дітям розвивати мовлення та мовленнєві навички. Ігри з ритмічними звуками, музикою та рухами сприяють розвитку мовленнєвої експресії, словникового запасу та фонематичного слуху.

- **Розвиток креативності.** Ритмічні вправи та ігри можуть допомогти дітям розвивати креативність та уяву. Діти можуть створювати свої власні ритмічні малюнки, танцівні рухи та взаємодіяти з іншими дітьми в процесі творчості.

Всі ці фактори показують, наскільки важливим є розвиток ритму для дитини. Ритмічні вправи та ігри можуть допомогти дітям зосередитися, покращити свої музичні, моторні та соціальні навички, розвинути креативність та уяву, а також підвищити своє емоційне благополуччя.

Мета та завдання корекційно-розвиткової ритміки

Курс Ритміка для дітей з порушеннями розвитку є комплексним програмним засобом, який допомагає дітям з різними порушеннями розвитку в розвитку їхніх рухових, музичних та соціальних навичок. Цей курс спрямований на те, щоб допомогти дітям з аутизмом, ДЦП, синдромом Дауна, затримкою мовленнєвого розвитку та іншими порушеннями розвитку відчути та розвинути ритмічність.

У курсі використовуються різні методи та підходи, що дають можливість кожній дитині розвиватися у своєму власному темпі та на своєму рівні. Ритмічні вправи та ігри включають у себе елементи танцю, співу, інструментальної музики та рухів, які допомагають дітям розвивати координацію рухів, баланс, розуміння музичного ритму та розвивати соціальні навички через взаємодію з іншими дітьми.

Цей курс може допомогти дітям з порушеннями розвитку розвинути свої навички та здібності в безпечному та підтримуючому середовищі, а також допомогти їм у соціальній інтеграції та включенні до суспільства.

Мета корекційно-розвиткової програми Ритміка полягає у покращенні рухової, музичної та соціальної компетентності дітей з порушеннями розвитку. Основні **завдання** програми полягають у:

1. **Розвитку рухової координації та балансу:** програма допомагає дітям розвинути свої рухові навички, зокрема, координацію та баланс, що важливо для здійснення повсякденних дій, таких як ходьба, біг, стрибки тощо.
2. **Розвитку музичної грамотності:** програма допомагає дітям розвинути навички сприйняття музики, відчуття ритму та мелодії, що є важливим для музичної грамотності.
3. **Розвитку соціальних навичок:** програма допомагає дітям навчитися взаємодіяти з іншими дітьми в групі, виконувати завдання разом, розвивати комунікативні навички та розуміння соціальних норм.
4. **Створенні позитивного емоційного досвіду:** програма сприяє створенню позитивного емоційного досвіду у дітей, що може покращити їх самопочуття та самовідчуття.
5. **Використанні інноваційних методів:** програма використовує інноваційні методи та підходи, що дозволяють краще допомогти дітям з різними порушеннями розвитку.

Ритміка має на меті покращити рухову, музичну та соціальну компетентність дітей з порушеннями розвитку, забезпечивши їм сприятливі умови для розвитку та позитивний емоційний досвід.

Кінезіологія та нейропсихологія у роботі з розвитку моторики дітей.

Кінезіологія – це наука, яка вивчає рух тіла та його взаємодію з нервовою та м'язовою системами людини. В контексті роботи з дітьми з порушеннями розвитку, кінезіологія може бути використана як інструмент для допомоги у покращенні фізичних та психологічних функцій дитини.

За допомогою кінезіології можна вивчити рухи дитини, її координацію та м'язову силу, що дозволяє підібрати індивідуальні заняття та вправи для її розвитку. Крім того, кінезіологія дозволяє виявляти порушення розвитку рухової та нервової системи, а також сприяє ранньому виявленню можливих порушень розвитку та їх профілактиці.

Крім того, кінезіологія може бути використана для покращення психологічного стану дитини. Вона допомагає знижувати рівень стресу та тривоги, сприяє покращенню настрою та емоційного стану. Крім того, вона допомагає встановлювати зв'язок між рухом та емоціями, що може бути корисним у підвищенні самосвідомості дитини.

Отже, кінезіологія може бути важливим інструментом у роботі з дітьми з порушеннями розвитку, допомагаючи виявляти та коригувати порушення рухової та нервової систем, а також покращувати психологічний стан дитини.

Заняття з кінезіології можуть бути різноманітні та індивідуально підбиратися під кожну дитину залежно від її потреб і можливостей. Основна мета занять полягає у покращенні фізичного та психологічного стану дитини, розвитку її рухових та моторних навичок, а також координації та балансу.

Заняття з кінезіології включають різні **вправи та техніки:**

1. **Розтяжка та м'язова релаксація:** вправи на розтягування м'язів та релаксацію допомагають покращити гнучкість тіла та зняти напругу з м'язів, що може бути корисним для дітей зі спастичними рухами.
2. **Координаційні вправи:** вправи на розвиток координації та балансу допомагають дитині розуміти свій рух у просторі та покращують її рухову моторику.
3. **Техніки дихання:** дихальні вправи допомагають знизити рівень стресу та тривоги, покращують кровообіг та збільшують кількість кисню, що потрапляє до мозку.
4. **Рухові ігри:** ігри та забави з рухом допомагають дитині відчувати радість від руху та сприяють розвитку її соціальних навичок.
5. **Вправи на розвиток м'язів та витривалості:** вправи на розвиток м'язів та витривалості допомагають покращити фізичну форму дитини та підвищити її рівень енергії.

У кожному конкретному випадку заняття з кінезіології можуть виглядати по-різному, в залежності від потреб та можливостей дитини.

Так, у нейропсихології також використовують рухові вправи, проте це окремий напрямок, відмінний від кінезіології.

Рухові вправи в нейропсихології спрямовані на стимулювання мозкових функцій та розвиток певних навичок. Вони базуються на принципі нейропластичності мозку – здатності мозку змінюватись і адаптуватись до нових умов. Рухові вправи в нейропсихології мають бути диференційованими, тобто розробленими з урахуванням індивідуальних особливостей дитини та її порушень розвитку. Вправи можуть бути різноманітні: візуальні, слухові, тактильні, моторні тощо.

Кінезіологія ж має більш широкий спектр дій, включаючи не тільки рухові вправи, але і використання масажу, засобів фізичної реабілітації, акупунктури, дієтотерапії, психотерапії та інших методик. Кінезіологія спрямована на покращення фізичного та емоційного стану дитини, розвиток моторних навичок, координації та балансу, а також підвищення самооцінки і соціалізації.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Визначте значення дрібної моторики для загального розвитку дитини.
2. Опишіть методи розвитку дрібної моторики у дітей з порушеннями інтелекту.
3. Поясніть, як рухові вправи впливають на розумовий розвиток дітей.
4. Назвіть вимоги до організації і проведення рухливих ігор з дітьми, що мають порушення розвитку
5. Опишіть, в чому полягає значення ритмів для розвитку дитини і поясніть, як це використовувати у корекційно-розвивальній роботі.
6. Визначте мету та завдання корекційно-розвиткової програми Ритміка.
7. Поясніть сутність кінезіології як інструменту в роботі, що мають порушення розвитку.

8. Наведіть приклади кінезіологічних вправ та технік, що сприяють розвитку моторики дітей з психофізичними розладами.

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Чи існує оптимальний вік для початку розвитку дрібної та великої моторики у дітей з порушеннями розвитку? Чи може затримка в початку розвитку мати негативні наслідки на подальший прогрес?
2. Яким чином творчість і художній розвиток сприяти формуванню дрібної та великої моторики у дітей з порушеннями розвитку? Які види мистецтва можуть бути особливо корисними?
3. Чи можна вважати розвиток дрібної та великої моторики визначальним в процесі інтеграції дитини з порушеннями розвитку у суспільство? Чи може недостатній прогрес у цій сфері призвести до соціальної відчуженості?
4. Чи має значення вплив фізичних факторів, таких як харчування, ЗОЖ, на розвиток моторики у дітей з порушеннями розвитку? Чи може зміна фізичного стану мати вплив на покращення моторних навичок?

II. Практичні вправи

Розслаблення та напруга

Оптимізація тонусу є одним із найважливіших завдань. Будь-яке відхилення від оптимального тонусу (гіпо – або гіпертонус) може бути як причиною, так і наслідком змін, що виникли в соматичному, емоційному, пізнавальному статусі дитини на загальному його розвитку.

Під час гри, підійшовши до дитини, педагог повинен перевірити, чи повністю розслаблене його тіло, вказати місця затискачів, показати, як їх «скинути». Дитину просять «прислухатися» до свого тіла.

- **«Силач».** Виконати контрастну напругу та розслаблення плечового пояса, рук та ніг, уявляючи, що витримайте в руках на плечах важкі гирі; піднімаєте над головою важкий кошик із яблуками; відтискаєте штангу; утримуєте ногою двері, що зачиняються, розсовуєте руками переплетені гілки дерев у лісовій гущавині.
- **«Травинка на вітрі».** Дитина зображує всім тілом травинку (сісти на п'яти, руки витягнути нагору, зробити вдих). Починає дмухати вітер, і травинка нахилиється до землі (видихаючи, нахилити тулуб уперед, поки він не торкнеться стегон; руки при цьому витягуються вперед, долоні на підлозі; не змінюючи положення тулуба, потягнути руки по підлозі ще далі вперед). Вітер стихає, травинка випрямляється і тягнеться до сонечка (на вдиху повернутись у вихідне положення, потягнутися вгору).
- **«Вітрильник».** Дитина зображує човен з вітрилом: стати на коліна, пальці ніг відтягнуті і торкаються один одного, п'яти дещо розведені; сісти на п'яти або між ними, пальці рук сплести до замку за спиною, зафіксувати під ногами або на п'ятах. Повіяв вітер, і вітрило

розправилося, надулося (на вдиху, не розчіплюючи рук, вип'ятити груди, звести лопатки, голову відкинути назад). Вітер затих, і вітрило «здулося» (на видиху голову опустити якомога нижче, спина стає круглою).

- **«Насос та надувна лялька».** Дитина – надувна лялька, з якої випущено повітря, лежить зовсім спокійно на підлозі. Педагог (або інша дитина) накачує ляльку повітрям за допомогою насоса: ритмічно нахиляючись уперед і вимовляючи звук «с-с-с» на видиху. Лялька поступово наповнюється повітрям, її частини випрямляються, вирівнюються. Час закінчення надування визначається за станом напруги тіла ляльки. Після цього з неї виймають насос, лялька поступово здувається і опадає.

Наступні вправи спрямовані на розширення діапазону рухів за такими параметрами: швидкі-повільні; м'які-жорсткі; сильні – слабкі; важкі – легені; безперервні – уривчасті; вільні – із опором.

- **«Вогонь і лід».** Діти стоять у колі. За командою: «Вогонь» діти починають інтенсивні рухи всім тілом. Плавність і рівень інтенсивності рухів кожна дитина вибирає довільно. За командою «лід» діти застигають у позі, в якій їх застала команда, напружуючи до краю все тіло.
- Аналогічні вправи із зміною ролей. **«Рибки та водорості»:** плавні, легкі рухи водоростей – на місці та риб – з пересуванням у воді. **«Хмара та камінь»:** рухи важкі, закінчені – образ каменю та легені, безперервні, пов'язані з уявленням про хмару.
- **«Паросток».** Вихідне положення навпочіпки по колу; голову нагнути до колін, схопивши їх руками. Педагог: «Уяви собі, що ти маленький паросток, що тільки-но з'явився з землі; він росте, поступово випрямляючись і прямує вгору. Я допомагатиму тобі «рости». Називається частина тіла, яка активізується зараз. «Один» – повільно випрямляються ноги. «Два» – ноги продовжують рости, поступово оживають руки, але поки що висять, як «ганчірки». «Три» – обережно випрямляється хребет (від попереку до плечей). «Чотири» – випрямляються плечі, шия та голова. «П'ять» – руки піднімаються нагору, дитина дивиться нагору, сонечко тягнеться до неї.

Розтяжки

Розтяжки – система спеціальних вправ розтягування, заснованих на природному русі. При їх виконанні у м'язах має бути відчуття м'якого розтягування, але не напруження. Виконання розтяжок сприяє подоланню різного роду м'язових дистоній, затискачів, оптимізації м'язового тону та підвищення рівня психічної активності.

Вправи, лежачи на спині:

- **«Місток».** Лягти на спину, ноги зігнуті в колінах, одна рука лежить на сонячному сплетінні, інша – на пупці. На вдиху прогинаємо спину, спираючись на плечі та куприк; на видиху – повернення у вихідне положення.

- **«Їжачок».** Привести коліна до грудей, руки охоплюють гомілки, ніс дотягується до колін.
- **«Гойдалка».** Обхопити коліна руками. Гойдатись на спині, прокочуючись усіма хребцями по підлозі. Інший варіант – перекочування то на правий, то на лівий бік. За командою дорослого дитина завмирає на якомусь боці.

Вправи, лежачи на животі:

- **«Кошик».** Схопити руками зігнуті в колінах ноги за гомілковостопні суглоби. Качатися на животі вперед-назад, праворуч-ліворуч. За командою дитина завмирає на якомусь боці.
- **«Човник».** Витягнутися всім тілом. Дитина за інструкцією педагога піднімає пряму руку (ногу); обидві руки (ноги); однойменні та різноіменні руку та ногу. Потім разом із кінцівками піднімаються і опускаються голова та очі.
- **«Кобра».** Долоні впираються в підлогу на рівні плечей. «На вдиху як кобра, підніміть голову, поступово випрямляючи руки і відкриваючи рота, підніміть верхню частину тулуба, прогніть спину. Сідниці і ноги при цьому повинні бути розслаблені і лежати на підлозі». На видиху – повільний перехід у вихідне положення та розслаблення.

Вправи рачки:

- **«Кішка».** Зі становища лежачи встати на карачки, спираючись на коліна і долоні; стегна та руки перпендикулярні підлозі. З вдихом відвести голову назад і прогнути хребет униз. З видихом зашипіти; підборіддя – до грудей, спина вигинається нагору.
- **«Зобрази тварину».** А. Повзати і ходити рачки, зображуючи, як рухаються різні тварини, видаючи характерні їм звуки (змія, крокодил, собака, ящірка, пантера тощо.). Б. Повзати і ходити рачки за відмітками на доріжці – однойменним та різноіменним способом; вперед назад; приставними кроками

Повзання на животі:

- **«Тюлені».** Повзання на животі за допомогою рук
- **«Солдати».** Повзання по-пластунськи (одночасні та поперемінні рухи правої та лівої кінцівками)

Вправи, сидячи на підлозі:

- **«Метелик».** Захопити складені підшвами стопи руками, сплетеними в замок, коліна убік. П'ятки повинні бути якомога ближче до сідниць, м'язи стегон розслаблені. Рух стегнами ніг подібно до помахів крил метелика.
- **«Лев».** Сидячи на п'ятах, трохи нахилитися вперед, спираючись руками на коліна (підлогу). Широко відкрити рота, максимально висунути язик і видати гучний і страшний «левів рик».
- **«Подивися праворуч, подивися ліворуч».** Сісти так, щоб на коліно правої ноги лягла п'ята ліва, упор на пальці лівої руки. Права рука

тримається за плече. Дивитись за ліве плече, розгортаючись усім тулубом. Те саме – в інший бік.

Вправи стоячи

- **«Тягнемося до сонечка».** Встати біля стіни, торкаючись її п'ятами, сідницями, лопатками, плечима та потилицею. Роблячи вдих, підняти руки вгору, затримати подих – кінчиками пальців рук тягнемося до сонечка. При цьому необхідно тягнутися вгору всім тілом, починаючи з пальців рук, потім зап'ястями, ліктями, плечима, грудним відділом, попереком та ногами, але без особливої напруги і не відриваючи п'ят від підлоги. (Спочатку педагог повинен дати відчутти дитині відчуття від вертикальної розтяжки тіла, злегка потягнувши її вгору за пальці рук) Видихнути, опускаючи руки, розслабитися.
- **«Лук».** Права нога спереду, зігнута в колінному суглобі, пальці стопи спрямовані прямо вперед, опора на цю ногу. Ліва нога випрямлена, стопа повернута під кутом 90 ° зовні. Права рука витягнута вперед, ніби тримає лук, ліва – максимально відведена назад, натягуючи тятиву лука. Руки розтягують лук так, щоб у грудях відчувалося напруження. Повторити, змінивши положення ніг та рук.

Релаксація

Наведемо кілька можливих сценаріїв для релаксації тривалістю близько 5 хв. діти лягають на підлогу, заплющують очі, кожен приймає одну із запропонованих педагогом або просто зручну для себе позу, робить 3-4 цикли глибокого дихання в індивідуальному темпі.

- **«Пляж».** «Уявіть, що ви лежите на теплому піску та засмагаєте. Ласкаво світить сонечко і зігріває нас. Віє легкий вітерець. Ви відпочиваєте, слухаєте шум прибою, спостерігаєте за грою хвиль та танцями чайок над водою. Прислухайтеся до свого тіла. Відчуйте позу, в якій ви лежите. Чи зручно вам? Спробуйте змінити свою позу так, щоб було максимально зручно, щоб ви були максимально розслаблені. Спробуйте уявити себе цілком і запам'ятайте (пауза)... Потягуємося, робимо глибокий вдих і видих, розплющуємо очі, повільно сідаємо, і не поспішаючи, встаємо».
- **«Килим літак».** «Ми лягаємо на чарівний килим-літак; килим плавно і повільно піднімається, несе нас по небу, тихенько похитує, заколисує; вітерець ніжно обдуває втомлені тіла, всі відпочивають... далеко внизу пропливають будинки, поля, ліси, річки та озера... Поступово килим-літак починає спускатися і приземляється в нашій кімнаті (пауза)... Потягуємось, робимо глибокий вдих та видих, розплющуємо очі, повільно сідаємо і акуратно встаємо».
- **«Ведмедик у барлозі».** Виконується удвох із дорослим: «Уявіть, що ви лежите в теплій барлозі. До весни ще далеко. Ви відпочиваєте, слухаєте своє спокійне дихання і мами ведмедиці. Мама тихенько хитає ведмежа, заколисує його. Прислухайтеся до свого тіла. Чи зручно вам? Якщо вам захочеться вийти з барлогу, вибирайтеся, це прийшла весна. Але

мама ще спить і вас не пускає. Нехай це вас не зупиняє. Виходьте з барлогу. Мама здивувалась: Як? Вже весна?

Окорухові вправи

При відпрацюванні окорухових вправ для привернення уваги дитини рекомендується використовувати будь-які яскраві предмети, маленькі іграшки і т. д. Спочатку він стежить за предметом, що переміщується педагогом, потім – за рукою, яку пересуває дорослий. Зрештою, пересуває її самостійно, тримаючи спочатку у правій руці, потім у лівій, а потім обома руками разом. У грубих випадках несформованості окорухових функцій необхідно виконувати вправи з опором руху рук дитини з боку дорослого.

Педагог обов'язково слідкує за плавністю руху погляду. Якщо відбувається «зісковзування» погляду, слід приділити додаткову увагу, «промальовуючи» його до тих пір, поки рух та утримання погляду на предметі не стане стійким.

- **«На всі чотири сторони!»**. Дитина дивиться прямо перед собою. Починається відпрацювання рухів очей за чотирма основними напрямками: вгору, вниз, праворуч, ліворуч – і чотирьом допоміжним: по діагоналях, до себе (зведення очей до центру) і від себе.
- **«Слідкуй за пальцем»**. Руки (опущені, підняті в сторони або вгору) стиснуті в кулаки, великий палець витягнутий, рухи очей поєднуються з одночасним поворотом рук у той самий бік, як очі, потім – в протилежну. Те ж саме ступнями ніг у положенні лежачи і сидячи.
- **«Намалюй предмет»**. Спостереження за предметом, що переміщується по уявному контуру кола, овалу, трикутника, квадрата, вісімки і т.д.: на відстані витягнутої руки, на відстані ліктя і біля перенісся.
- **«Знак нескінченності»**. Малювання у повітрі перед собою знака нескінченності (центр знаку – навпроти перенісся). Спочатку педагог плавно пересуває одну руку дитини, починаючи з центру вгору, тричі обводячи уявний знак нескінченності. Дитина має уважно стежити за кінчиками пальців своєї руки, не блимаючи, не відводячи погляду і не затримуючи дихання. Потім те саме – іншою рукою та двома руками, зчепленими в замок. Далі можна варіювати розміри знак і ту відстань, де він малюється.
- **«Очі та язика»**. Голова фіксована. Відпрацювання односпрямованих та різноспрямованих рухів очей та язика. Іншими словами, рухи язика спрямовані в той чи протилежний від погляду бік.
- **«Голова та очі»**. Відпрацювання односпрямованих та різноспрямованих рухів голови очей.

Вправи «Гімнастика мозку»

- **«Ланцюжок»**. Почергово і якнайшвидше перебирати пальці рук, з'єднуючи в кільце з великим пальцем послідовно вказівний, середній тощо. буд. Спочатку рухи виконуються по черзі кожною рукою, потім двома одночасно.

Ланцюжок ми складемо

Мамі потім віддамо.

- **«Вухо – ніс».** Лівою рукою візьміться за кінчик носа, а правою рукою – за протилежне вухо. Одночасно відпустіть вухо та ніс, лясніть у долоні, поміняйте положення рук «з точністю до навпаки».
- **«Дзеркальне малювання».** Покладіть на стіл чистий аркуш паперу (лист прикріпити до столу). Візьміть в обидві руки по олівцю або фломастеру (краще використовувати воскову крейду). Почніть малювати одночасно обома руками дзеркально – симетричні малюнки, літери, цифри, лінії тощо. При виникненні складнощів перед виконанням вправи необхідно промалювати зображення в повітрі по черзі кожною рукою та двома руками одночасно.
- **«Кільце».** Послідовно з'єднувати великий палець спочатку з вказівним, потім з рештою – це буде прямий порядок. Завдання спочатку потрібно зробити пальцями однієї руки, потім іншої. Засвоївши алгоритм, рухи виконують синхронно обома руками.

Зворотні кільця – найскладніший варіант. Ліва рука стуляє вказівний і великий пальці, права – великий та мізинець. У такт рахунку ліва і права руки здійснюють одночасні різноспрямовані рухи: ліва рука стуляє великий палець по черзі з середнім, безіменним і мізинцем, а права відповідно з безіменним, середнім і вказівним. Потім йдуть рухи в протилежному напрямку.

- **«Кулак – долоня».** Обидві руки лежать на столі або на колінах долонями, одна стиснута в кулак. Одночасно кулак розтиснути, а іншу долоню стиснути в кулак, поміняти руки. Рухи в міру засвоєння можна прискорювати, але слідкувати за тим, щоб стискання-розтискання проводилися поперемінно, не зісковзуючи на одночасні.

Ось долонька, ось кулак.

Нумо швидко зробим так.

- **«Ліхтарики / зірочки».** Руки витягнуті перед собою. Одна долоня стиснута в кулак, друга – пальці розставлені убік. Ритмічна зміна позицій (зірочки спалахнули і погасли)
- **«Оладки».** Права рука лежить на коліні долонею вниз, ліва – на іншому коліні долонею вгору. Одночасна зміна: тепер права – долонею вгору, а ліва – долонею вниз. У міру засвоєння рухи прискорювати.

Ми гралися в ладоньки -

Смажили оладоньки.

Так посмажимо, повернемо

І знову грати почнемо.

- **«Жабка» (кулак – ребро – долоня).** Три положення руки на столі або на коліні послідовно змінюють один одне: кулак (долонею вниз), долоня руба, долоня вниз:

Жабка (кулак) хоче (ребро) до води (долоню),

Жабка (кулак) стрибнула (ребро) туди (долоня).

- **«Поплескали – погладили».** Вправа виконується у парах. Одна долоня лягатиме на плече партнеру з гри, друга – на голову. Необхідно одночасно гладити другого гравця по голові та поплескувати по плечу. Спочатку необхідно відпрацювати рух рук на своїх колінах, столі чи іншій поверхні.

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Підберіть або складіть самостійно комплекс ігор чи вправ для дітей певного віку на розвиток у них дрібної моторики.
2. Підберіть декілька (5-10) цікавих фізкультхвилинок або рухливих вправ, що вирішують корекційно-розвивальні задачі.

Тема 12 Корекція та розвиток уваги, пам'яті та мислення дітей з ООП

Мета: Ознайомити здобувачів освіти зі шляхами і методами корекції та розвитку пізнавальних процесів дітей з ООП, сформувати уміння розвивати та коректувати особливості уваги, пам'яті та мислення дітей.

Рекомендована література:

1. Гаяш О. В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : Науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2016. 120 с.
2. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник. За заг. ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с.
3. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
4. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку /навчально-методичний посібник. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Цілі та завдання корекції пізнавальних процесів у дітей з порушеннями психофізичного розвитку
2. Особливості уваги, пам'яті та мислення дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
3. Напрямки корекції та розвитку розумових здібностей дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
4. Розвиток та корекція уваги.
5. Розвиток та корекція пам'яті.
6. Розвиток та корекція мислення.
7. Розвиток пізнавальних здібностей у різні вікові періоди.

1.1. Теоретична довідка

Цілі та завдання корекції пізнавальних процесів у дітей з порушеннями психофізичного розвитку

Першочергове значення задач з корекції та розвитку пізнавальних процесів у дітей з порушеннями психофізичного розвитку полягає у сприянні їхньому оптимальному інтелектуальному, когнітивному та навчальному розвитку. Ці задачі спрямовані на поліпшення сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, мовлення та інших важливих когнітивних функцій.

Основні цілі корекції пізнавальних процесів у дітей з ООП включають:

Стимулювання розвитку сприйняття: Діти з порушеннями психофізичного розвитку сприймають оточуючий світ з певними обмеженнями. Завдання полягає у покращенні їх здатності сприймати та розпізнавати зорові, слухові, тактильні та інші подразники. Використання спеціальних методик і ігрових форм сприяє розвитку сприйняття і формуванню підвищеної уваги до деталей.

Підвищення рівня уваги та концентрації: Діти з порушеннями психофізичного розвитку часто мають проблеми з увагою та концентрацією. Завдання полягає у тренуванні їх уваги, підвищенні стійкості до відволікань та розвитку зосередженої уваги. Різноманітні ігри, вправи та методики допомагають зміцнити ці навички.

Розвиток пам'яті: Покращення пам'яті є важливим аспектом розвитку пізнавальних процесів у дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Різні вправи, які включають в себе запам'ятовування образів, слів та послідовностей, розвивають робочу та довготривалу пам'ять у дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Ці вправи допомагають удосконалити здатність дітей зберігати та відтворювати інформацію, що є важливим для їхнього навчання та розвитку.

Розвиток мислення: Задачі з корекції пізнавальних процесів у дітей з порушеннями психофізичного розвитку спрямовані на розвиток різних типів мислення, таких як логічне, просторове, абстрактне мислення. Використання спеціальних методик, ігор та завдань допомагає розвивати ці навички і стимулює креативне та аналітичне мислення.

Підтримка мовленнєвого розвитку: Діти з порушеннями психофізичного розвитку часто мають проблеми з мовленням і комунікацією. Робота над розвитком мовлення є важливою складовою корекційно-розвивальної роботи. Включення спеціальних методик, мовленнєвих вправ, занять з логопедом допомагає поліпшити вимову, розуміння та виразність мовлення.

Розвиток креативності: Стимулювання творчого мислення та фантазії є важливою складовою розвитку пізнавальних процесів. Вправи, які сприяють уяві, розвитку художнього мислення, експериментуванню та самовираженню, сприяють розвитку креативності у дітей з ООП.

Важливо зазначити, що задачі з корекції пізнавальних процесів мають індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи її потреби, можливості та рівень розвитку. Робота з кваліфікованими спеціалістами, такими як психологи, логопеди, дефектологи та інші, допомагає впроваджувати ефективні стратегії та методики для досягнення максимальних результатів у корекції пізнавальних процесів.

Увага, пам'ять та мислення у дітей з порушеннями психофізичного розвитку мають свої особливості порівняно з дітьми, що розвиваються нормально. Ось декілька загальних рис:

Увага:

- знижена концентрація уваги;

- складнощі у підтримці уваги на тривалий період часу;
- знижена здатність до переключення уваги з одного предмета на інший;
- складнощі у регулюванні уваги відповідно до потреб ситуації.

Пам'ять:

- обмежена кількість інформації, яку можуть запам'ятати діти;
- складнощі у зберіганні та відтворенні інформації;
- висока чутливість до розірвання послідовності запам'ятовування інформації.

Мислення:

- знижена здатність до абстрактного мислення та використання символів;
- складнощі у формулюванні та розв'язуванні проблем;
- складнощі у використанні більш складних мислительних процесів, таких як класифікація, аналіз та узагальнення.

З урахуванням цих особливостей, педагоги та спеціалісти з корекції можуть використовувати різні методи та підходи для розвитку уваги, пам'яті та мислення дітей з порушеннями інтелекту.

Існує безліч різних **напрямків корекції та розвитку розумових здібностей** дітей з порушеннями психофізичного розвитку, проте основні з них наступні:

- 1. Корекційно-розвивальні заняття:** спрямовані на розвиток різних аспектів інтелекту, таких як увага, пам'ять, мислення, логіка, мовлення тощо. Заняття можуть бути індивідуальними або груповими, а також мають проводитись за допомогою різноманітних методик та ігор.
- 2. Психолого-педагогічна підтримка:** діти з порушеннями інтелекту часто потребують додаткової підтримки у побутових та навчальних ситуаціях. Психолого-педагогічна підтримка має включати індивідуальну роботу зі спеціалістами, навчання батьків та рідних людей, як правильно взаємодіяти з дитиною та допомагати їй у розвитку.
- 3. Робота зі спеціальними програмами та технологіями:** існують різні програми та технології, спеціально розроблені для розвитку розумових здібностей дітей з порушеннями розвитку. Наприклад, такі програми можуть включати розвивальні вправи для уваги, пам'яті, мовлення, мислення, комп'ютерні ігри, спеціальні мультимедійні матеріали тощо. Важливо вибрати програми та технології, які найкраще відповідають індивідуальним потребам та можливостям кожної дитини.

Розвиток та корекція уваги.

Методи та напрямки підвищення довільної уваги у дітей з порушеннями психофізичного розвитку:

- 1. Тренування уваги за допомогою ігор та вправ.** Це можуть бути різноманітні вправи на розминку, логічні завдання, пазли, пошук предметів на малюнку, головоломки та інші ігри, які спонукають дітей до активного пошуку та сприйняття інформації.
- 2. Використання різноманітних методик та технік, що допомагають дітям зосередитися на важливому.** До таких методик належать звуко-

сенсорні техніки, такі як слухання музики або звуків природи, техніки дихання та релаксації, а також методика «мозкової паузи», коли дитина робить коротку перерву в роботі для того, щоб зосередитися на чомусь іншому.

3. **Організація робочого простору та режиму дня дитини.** Важливо створити зручні умови для роботи та навчання, забезпечити достатню кількість світла та повітря, встановити режим роботи та відпочинку, забезпечити певну регулярність виконання завдань.
4. **Поступове збільшення часу, протягом якого дитина може зосереджуватися на виконанні завдань.** Для цього можна використовувати різні тренувальні методики, наприклад, протягом дня давати дитині короткі завдання на 5-10 хвилин, поступово збільшуючи час до 20-30 хвилин.
5. **Використання технологій.** Інтерактивні ігри та програми можуть бути корисними для підвищення уваги дітей з пор
6. **Використання візуальної підтримки.** Використовуючи картки, таблиці та інші засоби візуальної підтримки, можна допомогти дитині зберегти увагу на завданні. Такі засоби можуть використовуватись як для навчання, так і для щоденних життєвих ситуацій.
7. **Заняття медитацією або його елементами.** Медитація може допомогти дітям зосередитись на своєму внутрішньому світі та покращити довільну увагу. Можна почати з коротких сеансів медитації, поступово збільшуючи час.
8. **Використання різноманітних вправ для підвищення уваги:** наприклад, вправи на розміщення речей за кольором, формою чи розміром, вправи на пошук відмінностей між двома зображеннями, вправи на швидкість реакції тощо.
9. **Використання технік, що допомагають повернути увагу до необхідних об'єктів та справ,** наприклад, «звукова сигналізація»: використання звукового сигналу, щоб нагадати дитині про необхідність зосередитись.
10. **Забезпечення структурованого та організованого навчання.** Дитина з порушеннями уваги може відчувати перенасиченість великою кількістю інформації. Структурований та організований підхід до навчання допоможе зберегти увагу дитини та покращити її досягнення.
11. **Використання мультимедіа.** Використання комп'ютерних програм, аудіо та відео матеріалів може бути корисним для дітей з порушеннями уваги. Такі матеріали можуть бути більш привабливими та цікавими для дитини, що сприятиме концентрації уваги.
12. **Фізичні вправи.** Фізичні вправи та активні ігри допомагають знизити рівень стресу та тривоги, що в свою чергу покращує зосередженість

Розвиток та корекція пам'яті.

Необхідною умовою оволодіння системою шкільних знань і умінь є сприйняття і збереження у свідомості інформації, що сприймається, здатність

відтворити цю інформацію в певний час і в потрібній послідовності, тобто **розвиток пам'яті**

У перші роки навчання дитини у школі дуже важливу роль відіграє її **мимовільна пам'ять**. Однак спеціальні дослідження в цій галузі свідчать про те, що діти з ООП опановують навчальний матеріал на основі мимовільного запам'ятовування з набагато меншим успіхом, ніж їх однолітки, що нормально розвиваються.

Основною причиною недостатньої продуктивності мимовільної пам'яті у цій категорії учнів є знижена пізнавальна активність. Тому необхідно спеціально активізувати пізнавальну діяльність школярів цієї категорії

З віком дедалі більшу роль процесі навчання починає відігравати **довільна пам'ять**, яка стає цілеспрямованою, свідомо регульованою діяльністю із запам'ятовування, збереження і відтворення необхідної інформації. Недоліки розвитку довільної пам'яті в дітей із ІІ проявляються у зниженні обсягу пам'яті, недостатньої точності відтворення.

Багато освітян борються з цією особливістю шляхом багаторазового повторення матеріалу. Але спеціальні дослідження показали, що у дітей із порушеннями інтелекту обсяг матеріалу, що запам'ятовується, може перестати збільшуватися після деякої кількості повторень, іноді він навіть скорочується.

Для ефективності запам'ятовування у дітей з труднощами в навчанні особливо важливим є володіння способами обробки інформації, що запам'ятовується. Вирізняються такі основні **прийоми опосередкованого запам'ятовування**:

- асоціація,
- мнемотехніка,
- аналогія,
- опорні пункти,
- мнемічний план,
- групування,
- класифікація,
- структурування,
- систематизація,
- схематизація,
- встановлення послідовностей,
- добудовування матеріалу.

Педагогу-дефектологу особливо важливо у процесі роботи виявити особливості природної пам'яті кожного учня та враховувати в процесі навчання дитини.

Значимість цієї роботи у тому, що вона незмінно сприяє розвитку розумової діяльності дітей. Адже для того, щоб навчити дитину використовувати той чи інший прийом для запам'ятовування та відтворення конкретної інформації, учень повинен вміти реалізовувати сам прийом, тобто вирішувати мисленне завдання (ділити матеріал на частини, вміти його класифікувати, структурувати тощо).

Напрямки та методи покращення пам'яті дітей з порушеннями

психофізичного розвитку наступні:

1. **Використання різних видів пам'яті:** візуальної, слухової, тактильної тощо. Заняття повинні бути різноманітними, щоб дитина мала можливість розвивати різні види пам'яті.
2. **Використання асоціацій:** дитина може запам'ятовувати інформацію, пов'язуючи її зі звичними образами або діями.
3. **Використання розповідей та історій:** розповіді про цікаві події та персонажі допомагають дитині запам'ятовувати інформацію надовго.
4. **Використання мнемотехнік:** це спеціальні прийоми, що допомагають запам'ятовувати інформацію за допомогою ритмічного повторення, асоціацій, імпровізацій тощо.

Мнемотехніки є ефективними інструментами для розвитку пам'яті дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Ось декілька **прикладів мнемотехнік**, які можуть бути використані:

1. **Асоціативне мислення:** ця мнемотехніка ґрунтується на зв'язуванні інформації з іншими образами або ідеями, які вже є в пам'яті дитини. Наприклад, якщо дитина повинна запам'ятати список предметів, вона може уявити кожен предмет у яскравому кольорі та пов'язати його з чимось, що вже є в її пам'яті, наприклад, з об'єктами в кімнаті.
2. **Структурування інформації:** дитині з порушеннями інтелекту може бути важко запам'ятати багато інформації разом. Тому важливо розбити інформацію на менші частини і структурувати її у логічну послідовність. Наприклад, якщо дитина має запам'ятати список чисел, їх можна розділити на групи за певною логікою (наприклад, за алфавітом або за категоріями предметів).
3. **Візуалізація:** ця мнемотехніка полягає в тому, щоб уявляти інформацію у вигляді образів або сцен. Наприклад, якщо дитина повинна запам'ятати вірш, вона може уявити собі кожен рядок в вигляді картинок, які представлені педагогом, або намальовані дитиною самостійно (пиктограми).
4. **Зв'язування:** це техніка, що полягає в створенні речень зі списком слів, які треба запам'ятати. Якщо треба запам'ятати список кольорів – червоний, жовтий та зелений, можна скласти речення: "Червоний автомобіль їхав на жовте світло світлофора і врізався в зеленого трактора".
5. **Запам'ятовування за схемою:** це техніка, що полягає в створенні схеми або малюнка, що допомагає запам'ятати інформацію. Наприклад, якщо треба запам'ятати десять слів, можна нарисувати десять різних об'єктів, що репрезентують кожне слово.
6. **Розширення словника:** розвиток словника дитини допоможе їй легше запам'ятовувати нові поняття та закономірності.
7. **Використання ігор та пазлів:** ці заняття допомагають розвивати пам'ять та зосередженість.
8. **Розвиток фантазії та уяви:** це допоможе дитині створювати образи в голові та легше запам'ятовувати інформацію.

Розвиток та корекція мислення.

Розвиток та корекція мислення у дітей з порушеннями психофізичного розвитку вимагає індивідуального підходу та використання різноманітних напрямків та методів. Ось деякі з них:

Логічне мислення: Розвиток логічного мислення спрямований на формування навичок аналізу, синтезу, класифікації, порівняння та узагальнення. Вправи з логічними завданнями, головоломки, логічні розпізнавання та побудова ланцюжків причинно-наслідкових зв'язків допомагають дітям розвивати логічне мислення.

Просторове мислення: Цей напрямок спрямований на розвиток здатності сприймати, розуміти та працювати з просторовою інформацією. Вправи на розпізнавання та побудову геометричних фігур, складання пазлів, конструювання, моделювання та розв'язання просторових задач сприяють розвитку просторового мислення.

Абстрактне мислення: Цей напрямок спрямований на розвиток здатності розуміти і працювати з абстрактними поняттями, символами та ідеями. Вправи на логічне виведення, працю з абстрактними поняттями та ситуаціями, розв'язання складних завдань та проблем сприяють розвитку абстрактного мислення.

Креативне мислення: Цей напрямок сприяє розвитку творчих та нетрадиційних методів мислення. Стимулювання уяви, фантазії та вільного мислення допомагає дітям з порушеннями психофізичного розвитку розвивати свою творчість. Малювання, моделювання, ігри на розвитку творчості та інтерактивні вправи, що сприяють генерації нових ідей та рішень, допомагають розвивати креативне мислення у дітей.

Когнітивні стратегії: Використання різних когнітивних стратегій допомагає дітям з порушеннями психофізичного розвитку управляти своїм мисленням та навчальними завданнями. Наприклад, використання методів організації інформації, запам'ятовування, постановки мети, контролю та оцінки результатів допомагають у поліпшенні когнітивних процесів у дітей.

Соціальне спілкування та колективна діяльність: Розвиток мислення також стимулюється через соціальну взаємодію та колективну діяльність. Групові дискусії, рольові ігри та спільне розв'язання завдань сприяють розвитку мислення, спільному вирішенню проблем та обміну ідеями.

Розвиток та корекція пізнавальних здібностей у різні вікові періоди.

Важливо звернути увагу на індивідуальні особливості дитини та підібрати методи та заняття, що будуть найбільш ефективними для її розвитку.

Педагог-дефектолог, займаючись корекційно-розвивальною діяльністю, має перед собою завдання сприяти розвитку та адаптації дитини з порушеннями розвитку в соціальному середовищі. Залежно від вікових особливостей дитини, завдання можуть бути різними.

В ранньому віці, педагог-дефектолог займається ранньою корекцією порушень розвитку. Основні завдання полягають у стимулюванні рухової, мовної, соціальної та пізнавальної сфер розвитку дитини. Важливими

завданнями є забезпечення оптимальних умов для зростання та розвитку, формування емоційно-позитивного ставлення до навчання та стимулювання самостійності у дитини.

У дошкільному віці, педагог дефектолог працює над формуванням і розвитком пізнавальної, мовної, моторної, соціально-емоційної та самообслуговування дитини. Завдання полягає в розширенні знань, умінь та навичок, вихованні готовності до навчання та соціального спілкування, підготовці до шкільного навчання.

У молодшому шкільному віці, педагог дефектолог відповідає за корекцію порушень психічного розвитку, які мають вплив на навчання. Завдання полягає у формуванні пізнавальної, мовної, моторної та соціально-емоційної сфер дитини, а також підготовці до шкільних занять та підтримці успішності в навчанні.

Ось кілька порад, які можуть допомогти розвивати увагу, пам'ять та мислення в молодшому шкільному віці:

1. **Робіть вправи на розвиток уваги:** пропонуйте дитині знайти різницю між двома малюнками або згрупувати предмети за кольором або формою.
2. **Застосовуйте різні техніки запам'ятовування:** наприклад, навчайте дитину асоціювати нову інформацію з уже знайомою, використовуйте історії та розповіді, щоб зробити навчальний матеріал цікавим.
3. **Використовуйте гру в якості інструменту для розвитку мислення.**
4. **Розширюйте кругозір дитини** через відвідування музеїв, театрів та інших культурних закладів, що сприяє розвитку уяви, творчого мислення та аналітичних навичок.
5. **Навчайте дитину планувати свій час.**
6. Застосовуйте метод **«рівний рівному»:** допоможіть дитині знайти партнерів для спільного вивчення матеріалу, це може допомогти розвивати співпрацю та соціальні навички

У підлітковому віці вже можна працювати над більш складними задачами і вправами для розвитку уваги, пам'яті та мислення, такими як складання складних пазлів, розв'язання складних логічних завдань, вирішення проблемних ситуацій тощо. Також, важливо розвивати самоконтроль і саморегуляцію в поведінці, що допоможе підліткам більш ефективно контролювати свою увагу та поведінку.

В цьому віці також можуть виникати особисті проблеми, такі як стрес, тривога та депресія, які можуть впливати на увагу та концентрацію. Тому педагог-дефектолог повинен вміти допомогти підлітку впоратися зі стресом та емоційними переживаннями, щоб збільшити ефективність роботи над розвитком уваги, пам'яті та мислення.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Перелічіть основні завдання корекції пізнавальних процесів у дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

2. В чому полягають особливості уваги, пам'яті та мислення дітей з порушеннями психофізичного розвитку?
3. Назвіть основні напрямки корекції та розвитку розумових здібностей дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
4. Перелічіть методи та технології підвищення довільної уваги у дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
5. Які методи можна використовувати для розвитку та корекції основних функцій пам'яті?
6. За допомогою яких методів та технологій можна здійснювати розвиток та корекцію мислення?
7. В чому полягає розвиток пізнавальних здібностей у різні вікові періоди?

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Який рівень розвитку пізнавальних процесів слід вважати оптимальним в процесі корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що мають порушення інтелекту? Чи можливо його визначити?
2. Які елементи педагогічного процесу є найбільш ефективними для корекції та розвитку уваги, пам'яті та мислення у дітей з порушеннями психофізичного розвитку? Чи можуть бути методи, що працюють для типових дітей, ефективними в цьому випадку?
3. Які типи психофізичних порушень вимагають особливого підходу в процесі розвитку пізнавальних здібностей дітей, але не створюють перешкод для досягнення високого рівня інтелекту? Чи існують приклади успішної корекції та розвитку пізнавальних процесів у дітей з такими порушеннями?
4. Чи можна сприяти розвитку інтелектуальних здібностей у дітей з порушеннями інтелекту шляхом стимулювання їхньої унікальності, індивідуальності та креативності?

II. Практичні вправи

Ігри на розвиток та корекцію уваги.

1. «Світлофор» (для дітей 3-7 років)

Мета: Розвиток уваги та координації рухів. Навчання виконувати команди відповідно до сигналів.

Обладнання: Паперові кола червоного, жовтого і зеленого кольору (діаметр 10 см), прикріплені до паличок.

Хід гри: Діти стають в шерензі, а педагог тримає кружки-сигнали. Під час гри педагог подає кольорові сигнали, а діти виконують відповідні дії:

- Червоний сигнал: діти просто стоять або присідають.
- Жовтий сигнал: оглядаються по боках.
- Зелений сигнал: діти крокують на місці.

2. «Чарівна сумка з подарунками» (для дітей 4-6 років)

Мета: Розвиток уваги та зорової пам'яті.

Обладнання: 5-10 предметів різної форми, призначення та кольору.

Хід гри: Предмети розсипаються на килимі або на столі. Протягом однієї хвилини діти розглядають та запам'ятовують їх. Педагог збирає предмети назад у сумку і задає питання про ці предмети, наприклад:

- Якого кольору був брелок?
- Яким предметом можна малювати?

Той, хто правильно відповідає, отримує предмет в подарунок.

3. «Я умію» (для дітей 4-8 років)

Мета: Розвиток уваги, пам'яті та комунікативних навичок. Підтримка позитивної атмосфери і взаємодії між дітьми.

Хід гри: Діти сідають в коло. Кожен гравець по черзі називає і, за бажанням, демонструє якусь свою вміння (наприклад, швидко бігати, стрибати тощо). Усі інші учасники гри уважно слухають і спостерігають за названими вміннями. Кожне вміння може бути названо тільки один раз.

Перемагає той, хто назве більше всього своїх вмінь.

4. «Що не так?» (для дітей 5-8 років)

Мета: Розвиток уважності та спостережливості.

Обладнання: Заздалегідь підготовлений малюнок, на якому зображений ряд помилок (7-10).

Хід гри: Малюнок передається по колу. Кожен гравець повинен назвати одну невідповідність, без повторень. Наприклад, трава синього кольору, зайці у небі тощо.

5. «Вухо, горло, ніс» (для дітей 6-8 років)

Мета: Розвиток уважності.

Хід гри: Гравці стають у шеренгу перед педагогом. Педагог починає називати частини обличчя (вуха, горло, ніс) і гравці повинні закривати саме ті частини, які він називає. Педагог через деякий час спеціально намагається плутати дітей. Кожен, хто помиляється, вибуває з гри.

6. «Де що?» (для дітей 6-8 років)

Мета: Розвиток уваги, кругозору та пізнавальної активності.

Хід гри: Педагог домовляється з дитиною, що вона буде аплодувати, коли почує слово на певну тему, наприклад, тварини. Потім педагог промовляє різні слова. Якщо дитина помилилась, гра починається з початку.

З часом можна ускладнювати завдання, пропонуючи дитині вставати, якщо вона почує назву рослини, і одночасно аплодувати, коли почує назву тварини. Бажано проводити заняття з групою дітей.

7. «Так і Ні не кажи» (для дітей 6-10 років)

Мета: Розвиток уваги та уяви.

Хід гри: Діти розташовуються в колі. Педагог передає м'яч одному з дітей і задає питання, на яке дитина має відповісти, уникаючи вживання заборонених слів «так» та «ні», «білий» та «чорний».

Чим більш хитріше питання, тим цікавіше гра. Наприклад: «Якого кольору зуби?» або «Тебе звати Дмитро?»

Гравець, якому було задане питання, повинен надати правдиву відповідь без вживання заборонених слів. Гра триває, поки кожен гравець не відповість на питання. Якщо хтось порушує правила гри або не може придумати відповідь, він вибуває з гри. Перемагає той гравець, який залишається останнім.

8. «Хто уважніший» (для дітей 6-10 років)

Мета: Розвиток уваги, концентрації та обережності.

Хід гри: Педагог ставить запитання кожному гравцеві, на які вони добре знають відповіді «Так» або «Ні». Однак, гравці повинні відповідати навпаки: на питання, на які вони знають, що відповідь «Так», вони мають відповісти «Ні», і навпаки. Наприклад:

- Ведучий: «Ти ходиш до школи?»
- Гравець: «Ні» (навпаки, якщо він ходить до школи).

Гравці, які допускають помилку або не змінюють відповідь, вибувають з гри. Гра триває до тих пір, поки залишиться лише один гравець, який виявиться найуважнішим. Цей гравець стає переможцем гри.

9. «Вгадування тіней» (для дітей 8-10 років)

Мета: Розвиток уваги, спостережливості та здатності до розпізнавання візуальних образів.

Обладнання: Свічка або слабке освітлення, світла стіна.

Хід гри: Один з гравців сідає близько до світлої стіни, обернутий обличчям до неї. Ззаду, на кілька кроків, розміщується свічка, ліхтарик або лампа. Хтось із гравців повинен проходити між сидячим і світлом. Світло має бути налаштоване так, щоб утворювалася чітка тінь. Дитина, не обертаючись, за допомогою тіні має вгадати, хто пройшов за нею. Вгадана особа сідає на її місце і починає вгадувати тіні. І так далі.

10. «Шпигуни» (для дітей 10-12 років)

Мета: Розвиток уваги та спостережливості на вулиці.

Хід гри: Педагог запрошує дітей на вулицю й просить їх уважно спостерігати за тим, що відбувається навколо. Через 5 хвилин просить їх відповісти на подібні запитання:

1. Скільки жінок гуляло з дітьми у візочках біля нас?
2. Чи заходили у двір школи якісь бабусі?
3. У дворі ми бачили тваринку. Яку?
4. Що їв хлопчик, сидячи на лавочці?

Після отримання відповідей обговорюють спостереження дітей і порівнюють їхні спостереження між собою. Треба заохочувати дітей

розмірковувати над тим, як вони змогли помітити певні деталі та як їх увага допомагає їм сприймати навколишній світ.

11. «Бачу різницю» (для дітей 10-14 років)

Мета: Розвиток уваги, спостережливості та здатності до виявлення різниці між об'єктами. Розвиток комунікативних навичок та співпраці.

Хід гри: Обравши добровольця, група дітей ділиться на дві групи за певною ознакою (наприклад, одна група в джинсах, а інша не в джинсах), якщо такої спільної ознаки немає, її можна створити, наприклад роздати дітям однакові предмети.

Доброволець виходить з кімнати або закриває очі, потім повертається до кімнати і намагається виявити, в чому полягає різниця між групами.

Якщо доброволець вгадує ознаку, групи міняються місцями, і обирається новий доброволець. Якщо він не може вгадати за встановлений час або кількість спроб, гра продовжується з тим же добровольцем.

Ігри на розвиток пам'яті.

12. «Запам'ятай і назви картинки» (для дітей 4-7 років)

Мета: Розвиток пам'яті та зорової уваги.

Обладнання: Таблиця з зображенням фруктів, набір картинок з зображенням фруктів для кожного дитини.

Хід гри: Дітям показують таблицю з фруктами та дають набір картинок з фруктами для кожного дитини.

Дітям пропонується запам'ятати порядок картинок та розташувати їх у такій же послідовності на своєму столі, коли табличку ховають.

Педагог називає кожну картинку фрукта, а діти повинні повторити її назву. Після цього педагог запитує дітей, які ще фрукти вони знають.

13. «Ланцюжок дій» (для дітей 4-8 років)

Мета: Розвиток пам'яті, розуміння інструкцій.

Хід гри: Дитині пропонується ланцюжок дій, які потрібно виконати послідовно. Наприклад: «Підійди до шафи, візьми книгу для читання, поклади її на середину столу». Дитина повинна уявити ці дії і відтворити їх у правильній послідовності. Спочатку ланцюжок може бути дуже коротким, з двох дій, потім по одній додаються ще.

14. «Живий портрет» (для дітей 5-8 років)

Мета: Розвиток зорової пам'яті, спостережливості та концентрації.

Хід гри: Один з учасників виступає як портрет, може стати в якусь цікаву позу, надягнути декілька яскравих деталей (бант, прикрасу, шарф).

Під керівництвом педагога всі гравці уважно розглядають цей портрет і намагаються запам'ятати всі деталі. Потім педагог просить всіх гравців відвернутися, а сам вносить якомога більше змін у цей портрет.

Потім по черзі гравці підходять до портрету і за одну зміну повертають його до початкового стану. Можна просто казати, що змінилося.

15. «Послідовності» (для дітей 5-8 років) (для дітей шкільного віку)

Мета: Розвиток механічної пам'яті та вміння запам'ятовувати послідовність подій.

Обладнання: Картки з зображеннями предметів.

Хід гри: Педагог задає тему гри, наприклад, «Складаємо букет», «Збираємо врожай», «Паровозик везе» і т. п.

Перед дитиною випадковим чином розкладаються 10-12 карток з зображеннями предметів, і потім ставиться завдання показувати та називати предмети в порядку, в якому вони були згадані. При цьому дитина повинна запам'ятати послідовність.

Потім картки з зображеннями предметів потрібно відновити в порядку, як вони були названі.

16. «Відповідай» (для дітей 6-10 років) (для дітей шкільного віку)

Мета: Розвиток пам'яті та уваги.

Хід гри: Усі гравці стають у коло, витягуючи руки вперед. педагог знаходиться в середині кола. Педагог намагається торкнутися когось за руку, але це не так просто зробити, оскільки кожен гравець забрав руку назад.

Якщо педагог торкнувся когось, він називає одне зі слів: «звір», «квітка», «птах» і починає рахувати до трьох.

Перед закінченням лічби, гравець повинен назвати тварину, квітку або птаха. Слова, які були вже названі раніше, не можна повторювати.

Якщо гравець не відповідає, він займає місце ведучого.

17. «Валіза» (для дітей 6-10 років)

Мета: Розвиток пам'яті та концентрації уваги.

Хід гри: Грають 3-6 чоловік. Перший гравець починає гру, кажучи: «Я беру валізу і кладу в неї... (називає слово, наприклад, огірок)».

Наступний гравець продовжує: «Я беру валізу і кладу в неї огірок, лампу». І так далі. Кожен гравець додає своє слово до ланцюжка.

Виграє той, хто останнім правильно назве весь ланцюжок слів.

18. «Трійки» (для дітей 8-14 років)

Мета: Розвиток логічної та асоціативної пам'яті.

Обладнання: Папір і ручка.

Хід гри: Дітям зачитуються пари слів, які мають зв'язок за значенням, наприклад: яйце-курка, ліс-дерево, будинок-місто і т. д. Завдання полягає в тому, щоб до кожної пари підібрати схоже за значенням третє слово і записати його.

Потім кожна дитина по черзі повинна згадати пари слів згідно зі своїм записаним третім словом.

Всі діти виправляють помилки одне одного і обговорюють, яка асоціація була більш вдалою. Перемагає той, у кого було більше вдалих асоціацій, які сприяли запам'ятовуванню.

19. «Картина» (для дітей 8-14 років)

Мета: Розвиток пам'яті та уяви дітей.

Хід гри: Учасники гри сидять в колі. Педагог пропонує дітям намалювати уявну картину. Перший учасник називає будь-яке іменникове слово, наприклад, «парк».

Другий учасник повторює слово «сквер» і продовжує гру, називаючи нове слово, наприклад, «дерево». Третій учасник повторює два попередні слова («парк», «дерево») і називає своє слово, яке дозволяє продовжувати малюнок. Гра триває доти, доки діти можуть повторювати та запам'ятовувати всі слова.

20. «Наш клас» (для дітей 10-15 років)

Мета: Розвиток запам'ятовування, логічного та візуального сприйняття словесного матеріалу у дітей.

Обладнання: Гра проводиться з використанням простору класу чи кабінету, де проводиться заняття.

Хід гри: Гра проводиться з одним учасником. Дитині дається інструкція: «Зараз я буду називати тобі слова, а ти повинен нібито розставити їх у нашому класі». Спочатку дитина описує свої дії вголос, а потім виконує їх уявно. Після цього дитина повинна назвати всі слова, які були згадані.

Ігри на розвиток мислення.

21. «Як дістати» (для дітей 4-8 років)

Мета: Розвиток логіки та умінь розв'язувати проблеми у візуальній формі.

Обладнання: Зображення з малюнком скляної банки, маленькі картинки різних предметів, які можна «покласти» в банку, малюнки з зображенням інструментів (виделка, ложка, сито, паличка).

Хід гри: Гра проводиться індивідуально. Педагог розкладає перед дитиною малюнки з інструментами, малюнок банки, на який кладеться якийсь предмет, наприклад морквина. Педагог просить дитину уважно розглянути картинку і сказати, як можна дістати моркву зайчику. Дитина повинна підібрати малюнок з зображенням потрібного інструмента та поставити його поруч з основним малюнком. У разі ускладнення можна створити реальну ситуацію та перевірити дієвість обраного інструмента.

22. «Відгадай ознаку» (для дітей 4-10 років)

Мета: Розвиток спостережливості, здатності виділяти спільні ознаки.

Хід гри: Педагог обирає два предмети, які мають спільну ознаку, а дитина повинна відгадати цю ознаку. Наприклад:

- Пара предметів: олівець та фломастер. Ознака: можуть писати на папері

23. «Буває – не буває» (для дітей 5-8 років)

Мета: Розвиток уваги та розуміння логічних ситуацій.

Хід гри: Діти сідають у коло, педагог називає певну ситуацію і кидає дитині м'яч. Дитина повинна схопити м'яч, якщо названа ситуація буває, або не схоплювати, якщо ситуація неможлива. Наприклад:

- Ситуація: Кішка варить кашу. (Не буває)
- Ситуація: Тато пішов на роботу. (Буває)
- Ситуація: Поїзд летить по небу. (Не буває)
- Ситуація: Людина сплітає гніздо. (Не буває)

24. «Протилежності» (для дітей 6-8 років)

Мета: Розвиток логічного мислення.

Хід гри: Діти шукають слова, які мають протилежне значення (як для прикметників, так і для іменників та дієслів). Наприклад: «боягуз-храбрець», «шершавий-гладкий», «бігти-стояти», «митися-сохнути», «земля-небо», «теплий-холодний».

З молодшими дітьми завдання можна полегшити, складаючи фразу. Наприклад: «Кінь біжить швидко, а черепаха – ..?», «Камінь твердий, а вата – ...?», «Снігуронька добра, а Баба-Яга – ...?»

З більш дорослими дітьми можна спробувати придумати фрази з протилежностями для відомих дитячих віршиків або речень. Наприклад: «В лісі народилась ялинка – В полі зламали берізку», «Ведмідь клишоногий по лісу йде – Стрункий олень стоїть серед степу».

25. «Фігурний конструктор» (для дітей 5-10 років)

Мета: Розвиток мислення та уяви, встановлення зв'язку між геометричними формами та зображенням об'єктів.

Обладнання: Геометричні форми різних розмірів (коло, квадрат, трикутник, овал) та іграшки або малюнки зображення різних тварин або предметів.

Хід гри: Спочатку дітям показують геометричні форми, пригадують, як вони називаються, які предмети та об'єкти бувають такої форми. Потім дітям пропонується скласти з фігур тварин або предмети, які вони бачать на картинках. Спочатку вони це роблять за допомогою педагога, а потім самостійно. Це допомагає розвивати уяву та сприйняття форм.

Для більш старших дітей можна запропонувати більш складну і творчу гру, створювати картинки із заданої кількості фігур. Наприклад: «Що може утворитися з одного великого кола, двох малих, великого трикутника та одного овалу?»

26. «Шукаємо скарб» (для дітей 6-8 років)

Мета: Розвиток спостережливості, здатність визначати ознаки предметів.

Хід гри: Педагог описує «скарб» (предмет) з допомогою прикметників, наприклад: «Мій скарб – маленький, синій, шовковий, вишуканий» (бантик на голові однієї дитини). Гравець, який правильно відгадує «скарб» переходить у роль ведучого.

27. «Хто більше придумає» (для дітей 6-12 років)

Мета: Розвиток креативного мислення та уміння формулювати речення на основі заданих слів.

Хід гри: Педагог називає слова, а інші учасники гри повинні придумати речення, використовуючи ці слова. При цьому не можна повторювати вже сказані речення і слова. Наприклад, педагог говорить: «Весняне сонце дуже гріє», а наступний гравець може сказати: «Від весняного тане сніг», а третій гравець може сказати: «Весняне сонце світить ясно, нагріваючи землю».

28. «Чим схожі? Чим відрізняються?» (для дітей 6-12 років)

Мета: Розвиток спостережливості та здатності виділяти спільні риси та відмінності між предметами.

Хід гри: Педагог підбирає пари предметів так, щоб можна було встановити деяку кількість спільних рис та відмінностей між ними. Наприклад:

- Пара: кіт та собака. Спільна риса: Це домашні тварини. Відмінність: Кіт має гострий пазурі, а собака ні.

29. «Добре або погано» (для дітей 12-16 років)

Мета: Розвиток логічного мислення та навичок слухання інших людей.

Хід гри: Обирається певна якість (наприклад, доброта). У кругу кожна дитина говорить: «Добре бути добрим, тому що...», а наступна за ним каже: «Погано бути добрим, тому що...» Простіший варіант – кожен учасник висловлює свою думку щодо обговорюваної якості, але треба обов'язково наголосити дітям, що можна говорити і про позитивне, і про негативне, не шукаючи єдино правильну відповідь, яка буде схвалюватися як дорослими, так і однолітками. Мета полягає в тому, щоб знайти якомога більше поглядів на якість, які розглядаються.

Потім за допомогою педагога робляться висновки щодо того, а насправді як – чого більше в обговорюваній якості – хорошого чи поганого.

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Підберіть 5-10 вправ або ігор на розвиток у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку уваги та творчих здібностей.
2. Підготуйте план-конспект корекційно-розвивального заняття, що має на меті розвиток пізнавальних здібностей дітей обраного віку.

РОЗДІЛ 4.

МЕТОДИКИ, СПРЯМОВАНІ НА РОЗВИТОК ТА КОРЕКЦІЮ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З ООП

Тема 13. Розвиток та корекція емоційної сфери дітей з ООП

Мета: Ознайомити здобувачів освіти зі шляхами і методами розвитку та корекції емоційної сфери дітей з порушеннями розвитку, сформулювати вміння розвивати та коректувати негативні емоційні прояви, що заважають соціалізації та адаптації дітей.

Рекомендована література:

1. Атемасова, О. А. Проблеми розвитку та корекція емоційної сфери молодших школярів. Харків : Ранок, 2010. 176 с.
2. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник. За заг. ред. Л. Галенко. Харків : Друкарня Мадрид, 2018. 110 с.
3. Міняєва А. Корекція підвищеної тривожності у дітей. Психологічна газета. 2007. № 22. С. 2-9.
4. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
5. Плєскановська А. Попередження та корекція агресивності. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід.* 2011. № 4. С. 26-32.
6. Чеботарьова О. В., Блєч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку /навчально-методичний посібник. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.
7. Шпонтєк І. М. Долаємо дитячі страхи спільними зусиллями фахівців і батьків. Безпека життєдіяльності. 2011. № 4. С. 23-25.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Емоційні розлади в дитячому віці та їх прояви.
2. Фактори порушень розвитку емоційної сфери дітей та їх вплив на постановку задач і вибір шляхів корекційно-розвивальної роботи.
3. Методи корекції емоційної сфери дітей з порушеннями розвитку
4. Напрямки корекційно-розвивальної роботи, що спрямована на оптимізацію емоційної сфери дітей
5. Розвиток позитивних емоцій.
6. Прийоми корекції агресивної поведінки дитини.
7. Робота із сором'язливою або замкненою дитиною.
8. Прийоми роботи з тривожними дітьми.

1.1. Теоретична довідка

Емоційні розлади в дитячому віці та їх прояви.

В дитинстві емоції переживаються яскраво в безпосередній залежності від ситуації, в якій знаходиться дитина. Саме емоційний розвиток дитини, починаючи з дошкільного віку, часто стає однією з основних умов побудови ефективного навчання, спрямованого на зону найближчого розвитку. Це пов'язано з тим, що дитині потрібно вивчити весь спектр емоційних переживань, вони не даються їй в готовому вигляді. Емоції відображають суб'єктивність, але вони не можуть якісно змінюватися без певного впливу з боку дорослих. Тому, створюючи потрібну атмосферу для вираження емоцій, давши можливість дитині відчути їх, ми таким чином розвиваємо в ній соціальну чутливість та здатність адекватно реагувати на різні життєві ситуації.

Особливо актуальним це стає сьогодні, коли робота з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку та з опозиційними порушеннями поступово вводиться в практику взаємодії з дітьми та батьками у закладах освіти. У цьому випадку звертає на себе увагу те, що саме через емоції і правильне супроводження їх можна сформуувати у таких дітей уявлення про самих себе та можливості свого тіла.

В умовах спеціальної освіти емоційний компонент корекційно-розвивального процесу підсилює навчальну діяльність. Педагог повинен зацікавити дитину, викликати віру у свої сили, наполегливість у досягненні результатів. Емоційно насичений процес навчання стає для дітей доступнішим, привабливішим і зрозумілим. Тобто розвиває позитивні емоції учіння. Адже якщо дитина в школі постійно перебуває в ситуації неуспіху, і її реакція на неуспіх має, як правило, неадекватний характер: вона вважає, що оточуючі несправедливі до неї – педагог поставив низьку оцінку, батьки покарали її ні за що, однолітки кепкують з неї тощо. При цьому педагоги часто не знають, як поводитися із дітьми, які надмірно вперті, уразливі, забіякуваті, або, наприклад, із дітьми, які занадто болісно переживають будь-яке зауваження, плаксиві, тривожні. Умовно дітей з проблемами в емоційній сфері можна розділити у групи: 1) агресивні діти; 2) емоційно нестримані діти; 3) занадто сором'язливі, ранимі, вразливі, боязкі, тривожні діти; 4) замкнені діти.

Структура порушень емоційної сфери може включати системні характеристики та провідні емоційні прояви. До системних характеристик відносяться: особистісна тривога, тривога, яка обумовлює соматизацію, ірраціональна агресивність.

Ведучі емоційні прояви, що визначають специфіку групи дітей з порушеннями психофізичного розвитку, включають:

- 1. Неадекватна вербальна активність в емоційно заряджених ситуаціях:** це проявляється у неприйнятних висловлюваннях чи негативних реакціях дитини на емоційні стимули.
- 2. Низька емоційна компетентність:** це характеризується обмеженою здатністю виражати свої почуття та розуміти емоції інших людей.

3. **Висока емоційна лабільність:** дитина швидко змінює свої емоційні стани від одного до іншого без належних причин.
4. **Виснажлива емоційність:** дитина швидко втомлюється від емоційного навантаження та не може тривалий час займатися активними діями.
5. **Стійка тропотропність:** дитина виявляє нахил до пасивного сприйняття негативних емоційних впливів з боку навколишнього середовища.

Виявлені характеристики одночасно є критеріями для оцінки емоційних порушень у дітей з порушеннями розвитку та ООП. Крім того, виявлення структури емоційних порушень дітей дошкільного віку з ООП дозволяє виявити складові характеристики кожного компонента.

Особистісна тривожність – схильність людини до частих та інтенсивних переживань тривоги (переживання невизначеної загрози, неясної небезпеки), а також у низькому порозі її виникнення. Нині переважає думка, за якою тривожність, маючи природну основу, складається внаслідок дії соціальних і особистісних чинників. У дитинстві причиною бувають порушення стосунків із батьками, і навіть тривожність може породжуватися внутрішніми конфліктами, переважно самооцінного характеру. Тривожність є показником неблагополуччя психічного розвитку та, своєю чергою, надає негативний вплив на подальший розвиток.

Тривога, що спричиняє соматизацію – переживання емоційного дискомфорту, пов'язане з очікуванням нещастя, передчуттям майбутньої небезпеки. На відміну від страху, який є реакцією на реальну небезпеку, тривога – переживання невизначеної, безоб'єктивної загрози. За іншою точкою зору, страх виникає при життєвій зазрозі (цілісності і існування організму, людини як живого істоти), а тривога – при соціальній зазрозі. У багатьох контекстах тривога і страх можуть використовуватися як взаємозамінні поняття. Часте проявлення тривоги може стати наслідком загострення хронічних захворювань, погіршення імунітету та інших порушень здоров'я.

Ірраціональна агресивність – стійка або тимчасова риса характеру, що проявляється у ворожому ставленні людини до інших людей, тварин, а також до предметів навколишнього світу, бажанні завдати їм шкоди, знищити, руйнувати. Агресивність не є вимушеною, відповідною реакцією на загрозу або ворожі дії по відношенню до особи. Агресивність може бути викликана різними причинами: неправильне виховання, розлади особистості, часті фрустрації.

Висока емоційна лабільність – швидкий перехід від одного емоційного стану до іншого.

Низька емоційна компетентність – низька здатність виражати почуття.

Емоційна виснаженість – швидке виснаження емоційних сил, нездатність протягом тривалого періоду часу займатися діяльністю.

Афект – сильне і відносно короткочасне емоційне переживання, супроводжуване різкими проявами рухової активності та внутрішніх органів.

Астенічні емоції – слабо виражені і, як правило, негативні емоційні переживання людини, які знижують її активність, загальний фізичний і психологічний тонус та негативно впливають на працездатність: сумнів, розчарування, пригніченість, відчай.

Недостатність розвитку емоцій – недостатність або відсутність емоційних реакцій на навколишнє середовище. У дітей відсутній або знижений диференційований інтерес до оточуючих, до гри. Спостерігається при вираженому психічному недорозвитку, порушеннях інтелекту, РАС.

Емоційна неадекватність – невідповідність основного настрою, форми емоційної реакції до актуальної життєвої ситуації, відсутність емоційного співпереживання і згуртованості.

Емоційна холодність – недостатність емоційних реакцій, пов'язаних, зазвичай, з міжособистісними відносинами.

Емоційна незрілість – стан емоційної сфери, що виражається в надзвичайній нестійкості та змінливості емоційних реакцій, капризності з інфантильним відтінком. У цих випадках не завжди можна точно визначити, що саме вплинуло на зміну настрою.

Фактори порушень розвитку емоційної сфери дітей та їх вплив на постановку задач і вибір шляхів корекційно-розвивальної роботи.

Порушення емоційної сфери дітей можуть бути обумовлені спадковими та уродженими факторами (при порушеннях інтелекту, психічних захворюваннях, РАС, розладах особистості та поведінки). А також пояснити специфіку емоційних порушень можна і з точки зору помилки у вихованні:

1) **порушення гуманістичного принципу** – нерозуміння, невизнання і неприйняття дитини, що породжує почуття протесту;

2) **гіперсоціальне виховання**, що породжує надмірну дисциплінованість і старанність, наслідком чого дитина змушена придушувати свої емоції, стримувати свої бажання;

3) **тривожно-недовірливе виховання**, яке спостерігається в родинях з єдиною дитиною, а також у родинях, де росте хвора або пізня дитина.

Корекційно-розвивальна робота з дітьми, що мають порушення психофізичного розвитку у напрямку оптимізації та виправлення недоліків їх емоційної сфери буде суттєво залежати від причин та факторів, що їх викликали.

Методи корекції емоційної сфери дітей з порушеннями розвитку

Завдання корекції емоційної сфери у дітей з ООП

Для учнів 1-4 класу:

- розвиток емоційного світу дитини: впізнавання, диференціація та вираження емоцій та почуттів через слово, малюнок, дію та гру.

Для учнів 5-7 класу:

- розвиток здатності помічати свої справжні почуття, розуміти свої емоційні потреби;

- навчання способам зменшення негативних емоцій;

- вербалізація почуттів та емоцій, поповнення емоційного словника.

Для учнів 8-11 класу:

- осмислення своїх емоційних станів (причин їх появи та наслідків);
- уміння усвідомлено регулювати поведінку та емоційні реакції в складних та значущих ситуаціях;
- розширення досвіду аналізу та подолання стресових ситуацій.

Емоції виникають у процесі взаємодії з навколишнім світом. Необхідно допомогти дитині навчитися адекватних форм реагування на ті чи інші ситуації і явища зовнішнього середовища.

Методи корекції емоційної сфери дітей з порушеннями психофізичного розвитку можуть варіюватися в залежності від конкретного порушення та індивідуальних потреб дитини. Однак, деякі загальні напрямки і методи корекції включають:

Психокорекція: Застосування різних психотерапевтичних підходів, таких як ігрова терапія, художньо-творча терапія, групова терапія та інші. Ці методи допомагають дитині виражати та розуміти свої емоції, працювати з конфліктами та розвивати позитивні стратегії саморегуляції.

Ігротерапія: Гра є потужним інструментом для розвитку емоційної сфери дітей. Використання ігрових методик, які сприяють вираженню емоцій, розвитку соціальних навичок, співпраці та взаємодії з іншими дітьми, може допомогти в зниженні стресу та покращенні самопочуття.

Музикотерапія: Музика має потужний емоційний вплив і може використовуватися для стимуляції різних емоційних станів. Музикотерапія може допомогти знижувати тривогу, покращувати настрій, сприяти релаксації та самовираженню дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Ізотерапія: Використання малювання, ліплення, творчості із застосуванням різних матеріалів може бути корисним для вираження емоцій та обробки негативних досвідів. Художня терапія може допомогти дітям з порушеннями психофізичного розвитку знайти спосіб виразити свої емоції та вплинути на своє самопочуття.

Соціальне навчання: Розвиток соціальних навичок і вміння взаємодіяти з іншими людьми може бути корисним для поліпшення емоційного стану дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Когнітивно-поведінкова терапія: Цей підхід фокусується на зміні негативних думок та поведінкових зразків, які можуть впливати на емоційний стан дитини. Через навчання позитивних стратегій мислення та здорових способів виявлення емоцій, цей метод може допомогти дітям з порушеннями психофізичного розвитку керувати своїми емоціями більш ефективно.

Сенсорна інтеграція: Деякі діти з порушеннями психофізичного розвитку мають проблеми з обробкою сенсорної інформації, що може впливати на їх емоційний стан. Сенсорна інтеграція включає в себе використання спеціальних терапевтичних методів та вправ, які допомагають дитині впоратися з сенсорною перевантаженістю або недостатністю, поліпшуючи сприйняття та обробку сенсорної інформації.

Релаксаційні техніки: Використання релаксаційних технік, таких як дихальні вправи, медитація, йога або глибоке м'язове розслаблення, може бути корисним для зниження рівня стресу та тривоги у дітей з порушеннями

психофізичного розвитку. Ці техніки сприяють відновленню емоційного балансу та збереженню психічного благополуччя.

Напрямки корекційно-розвивальної роботи, що спрямована на оптимізацію емоційної сфери дітей

Напрямки, які бажано включити педагогу-дефектологу до плану **корекційно-розвивальної роботи**, що спрямована на оптимізацію емоційної сфери дітей:

- **Розпізнавання емоцій:** Навчання дітей розпізнавати та ідентифікувати свої власні емоції і емоції інших людей може бути ключовим кроком у розвитку емоційної інтелігенції. Використовуйте ігрові ситуації, фотографії або ілюстрації для візуального представлення різних емоцій та пропонуйте дитині ідентифікувати їх.
- **Емоційна лексика:** Вчіть дітей словами описувати свої емоції. Запроваджуйте нові слова, які описують різні емоційні стани, і допомагайте дітям використовувати їх у розмові. Ви також можете створити "емоційний словник" зі списком слів та їх значень, які діти можуть використовувати для вираження своїх емоцій.
- **Емоційний регуляція:** Вчіть дітей стратегіям управління негативними емоціями, такими як глибоке дихання, релаксаційні вправи, позитивне мислення або використання словесних висловлювань для вираження своїх потреб та почуттів. Допомагайте дітям розуміти, що емоції – це нормальна частина життя, і вони мають право на них, але можуть вибирати, як відреагувати на них.
- **Соціальна взаємодія:** Працюючи над соціальною взаємодією, допомагайте дітям розуміти та відтворювати соціальні ситуації, в яких вони можуть виявити свої емоції. Використовуйте рольові ігри, симуляції або візуальні матеріали для навчання соціальних навичок, таких як спілкування, співпраця, виявлення емпатії та розв'язання конфліктів.
- **Розвиток самосвідомості:** Сприяйте розвитку самосвідомості у дітей, щоб вони були усвідомлені своїх потреб, цінностей та особистих границь. Допомагайте їм розуміти, як їхні дії та реакції впливають на їхні емоції та на емоції інших людей. Заохочуйте їх до саморефлексії та використання стратегій саморегуляції.
- **Розвиток позитивного мислення:** Вчіть дітей віддавати перевагу позитивному мисленню та звертати увагу на свої успіхи та досягнення. Практикуйте грати в ігри, які сприяють розвитку оптимізму, вдячності та самовдосконалення. Допомагайте дітям знаходити позитивні аспекти у важких ситуаціях та шукати конструктивні рішення.
- **Робота з батьками та вчителями:** Важливо включити батьків та вчителів у процес розвитку та корекції емоційної сфери дітей. Проводьте консультації з батьками, надайте їм інформацію та поради щодо підтримки емоційного розвитку дитини вдома. Співпрацюйте з вчителями, щоб вони могли створювати емоційно насичене та позитивне емоційне середовище під час освітнього процесу

Семінари та тренінги: Організуйте семінари та тренінги для батьків та вчителів, щоб поділитися з ними стратегіями розвитку емоційної сфери у дітей з ООП. Надайте інформацію про основні принципи емоційного розвитку, методи корекції та практичні поради щодо підтримки емоційного благополуччя.

Співпраця та обмін інформацією: Забезпечуйте відкриту та постійну комунікацію з батьками та вчителями. Враховуйте рекомендації та спостереження батьків та вчителів для адаптації програми розвитку.

Найефектнішими методичними прийомами розвитку емоційної сфери у соціально-педагогічній діяльності педагога є:

1. Експерсії в природу.
2. Уроки милування природою.
3. Різні форми ігрової терапії, емаготерапії (терапії образами), арт-терапії.
4. Спілкування як розуміння та сприйняття одне одного. Спілкуючись із дітьми, у яких виникають емоційні проблеми не слід прагнути вчити дитину придушувати свої емоції – завдання дорослих полягає в тому, щоб навчити дітей правильно спрямовувати, проявляти свої почуття.

Розвиток позитивних емоцій.

Найсильнішою емоцією є радість пізнання. Учитель має прагнути до того, щоб усі учні неодноразово переживали почуття справжнього успіху. Методичним прийомом при цьому є створення ситуації запрограмованого успіху, отримання задоволення від праці, що дозволить активізувати, налаштувати, зацікавити дитини до саморозвитку.

Для емоційного забарвлення молодшого школяра в умовах інклюзивного навчання використовують предметне унаочнення художнього образу. До прикладу, на уроках читання при вивченні творів про пори року («Осінь», «Зима», «Пісенька житнього віночка» та ін.) доречно застосовувати букети горобини, калини, колоски пшениці, жита, ячменю тощо.

Розвиток емоційних особистісних якостей у молодших школярів забезпечує враження від краси природи, замилювання нею. Замилювання красою збагачує пам'ять, мислення, активізує мовлення.

У роботі з дітьми з особливими освітніми потребами особливого значення набуває використання технології «Створення ситуації успіху» (за А. Белкіним). В основі даної технології лежить особистісно-орієнтований підхід до процесу навчання та виховання. Ситуація успіху розглядається як психічний стан задоволення від наслідків фізичної або моральної напруги від виконання справи

Педагогічна технологія «Створення ситуації успіху» включає створення різноманітних видів радості, використання прийомів, за допомогою яких розгортають роботу з різними категоріями учнів. Цінність та ефективність даної технології полягає у застосуванні педагогічних прийомів, таких як: «Емоційний сплеск», «Даю шанс», «Навмисна помилка», «Радість пізнання» та інших у роботі з різними категоріями учнів.

Однак, потрібно враховувати не просто модальність емоцій (негативні чи позитивні), а насамперед їх інтенсивність. Важливо пам'ятати, що дитині потрібен динамізм емоцій, їх розмаїтість, оскільки достатня кількість однотипних позитивних емоцій рано чи пізно викликає нудьгу, а іноді й бурхливі афективні реакції – це результат тривалого отримання емоцій – агресивні емоції.

Майже в кожному класі зустрічається хоча б один учень з ознаками агресії. Він нападає на інших дітей, обзиває та б'є їх, відбирає й ламає іграшки, навмисно вживає грубі вирази. Цю забіякувату, сварливу дитину дуже важко прийняти такою, яка вона є, а ще важче зрозуміти. Однак агресивна дитина, як і будь-яка інша, має потребу в допомозі, тому що її агресія – це насамперед вираження внутрішнього дискомфорту, невміння адекватно реагувати на події, які відбуваються навколо. Насправді це часом лише розпачлива спроба завоювати своє місце в соціумі. Дитина не знає, як іншим способом можна боротися за виживання в цьому дивному й жорстокому світі, як захистити себе. Слід пам'ятати, що агресія природна для кожної людини, адекватна й безпечна агресивна реакція часто не вимагає втручання.

Прийоми корекції агресивної поведінки дитини.

У методику соціально-педагогічної діяльності педагога необхідно включити методичні *прийоми корекції агресивної реакції дитини* аби забезпечити позитивний клімат у класі. Зокрема:

1. *Спокійне ставлення до дитини у випадку незначної агресії.* У тих випадках, коли агресія дітей не є небезпечною та піддається поясненню, можна варто використовувати:

- повне ігнорування реакцій дитини;
- вираження розуміння почуттів дитини («Звичайно, ти ображений...»);
- переключення уваги, пропозиція якого-небудь завдання («Допоможи мені, будь ласка, дістати витерти з дошки, адже ти вищий за мене»);
- позитивне позначення поведінки («Ти злий тому, що ти втомився»).

Щодо того, що агресія природна для людей,

2. *Акцентування уваги на поведінці, а не на особистості.* Проводити чітку межу між вчинком і особистістю дозволяє техніка об'єктивного опису поведінки. Після того як дитина заспокоїться, доцільно обговорити з нею її поведінку. Варто описати, як вона поводитися під час прояву агресії, які слов казала, які дії робила, не даючи при цьому ніякої оцінки. Критичні висловлювання, особливо емоційні, викликають роздування й протест та віддаляють від розв'язання проблеми. Аналізуючи поведінку дитини, важливо обмежитися обговоренням конкретних фактів, тільки того, що відбулося «тут і зараз» не пригадуючи минулих вчинків. Інакше у дитини виникне почуття образи і вона буде не в змозі критично оцінити свою поведінку. Замість розповсюдженого, але неефективного «читання» моралі краще показати дитині негативні наслідки її поведінки, переконливо продемонструвавши, що агресія найбільше шкодить їй самій. Дуже важливо також дати приклади можливих конструктивних способів поведінки в конфліктній ситуації.

Один із важливих шляхів зниження агресії – встановлення з дитиною зворотного зв'язку. Дія цього використовуються такі прийоми:

- констатація факту («Ти поводишся агресивно»);
- констатуюче питання («Ти гніваєшся?»);
- розкриття мотивів агресивної поведінки («Ти хочеш мене скривдити?», «Ти хочеш продемонструвати силу?»);
- виявлення своїх власних почуттів щодо небажаної поведінки («Мені не подобається, коли зі мною розмовляють у такому тоні», «Я гніваюся, коли на мене хтось голосно кричить»);
- апеляція до правил («Ми ж із тобою домовлялися!»).

Даючи зворотний зв'язок агресивній поведінці дитини, доросла людина повинна виявити щонайменше три якості: зацікавленість, доброзичливість і твердість. При цьому педагогу неприпустимо:

- підвищувати голос, змінювати тон на загрозливий;
- демонструвати владу («Вчитель тут поки що я», «Буде так, як я скажу»);
- кричати, обурюватися;
- виказувати агресивні пози й жести: стиснуті щелепи, перехрещені або зчеплені руки, розмова «крізь зуби»;
- використовувати сарказм, глузування, висміювання й передражнювання;
- давати негативну оцінку особистості дитини, її близьким або друзям;
- використовувати фізичну силу, нотації, проповіді, "читання моралі";
- втягувати у конфлікт сторонніх людей, наполягання на своїй правоті;
- карати або погрожувати покаранням;
- проводити узагальнення типу: «Ви всі однакові», «Ти як завжди...», «Ти ніколи не...»;
- порівняння дитини з іншими дітьми – не на її користь;
- давати команди, ставити жорсткі вимоги, тиск;
- виправдовувати, підкуповувати, винагороджувати.

Робота із сором'язливою або замкненою дитиною.

Сором'язлива дитина знає, як спілкуватися з іншими, але не вмєє, не може використовувати ці знання. Замкнена ж дитина не хоче й не знає, як спілкуватися. У цьому розходженні психологічних особливостей спілкування замкнених і сором'язливих дітей і криється таємниця корекції цих особистісних якостей.

При *роботі із сором'язливою дитиною* необхідно сформувати у неї комунікативні вміння, а якщо наша дитина замкнена, то робота повинна бути насамперед спрямована на формування бажання спілкуватися й розвиток комунікативних навичок у дитини.

Замкнутість дитини має свої джерела. Вона виступає в поведінці дитини досить рано й зазвичай має в ранньому віці такі передумови, як занепокоєння, емоційну нестійкість, плаксивість, загальне зниження настрою, погіршення апетиту й порушення сну у зв'язку з найменшими змінами в житті дитини (переїзд на дачу, поїздка в гості тощо). Для цих дітей характерний також страх

перед чужими людьми, занепокоєння й скутість при потраплянні в нову ситуацію, які мають тривалий характер. Як правило, такі діти дуже прив'язані до матері й болісно переносять навіть нетривалу її відсутність.

При спілкуванні із **замкненою дитиною** необхідно постійно розширювати коло її пасивного спілкування, наприклад, розмовляти в присутності з кимось незнайомим або малознайомим. При цьому необхідно створити такі умови, за яких дитина почувалася б спокійною, була у безпеці, наприклад, при розмові тримайте її за руку або погладжуйте по голові.

Прийоми роботи з тривожними дітьми.

Наслідки напруженості нашого життя є тривога, тривожність, страх, які необхідно розрізняти. Тривожність – емоційний стан, особливість характеру або риса особистості. Викликає **дитячу тривожність**, вважають психологи, звичайні дитячі страхи. Страх – емоційно-насичене відчуття занепокоєння у відповідь на реальну або уявну загрозу. Для корекції страху вчитель початкових класів має користуватися такими порадами:

1. Уникати змагань і яких-небудь видів робіт, що враховують швидкість виконання.
2. Не порівнювати дитину з іншими школярами.
3. Частіше використовувати тілесний контакт, фізкультхвилинки з вправами на релаксацію.
4. Мотивувати дитину до підвищення самооцінки, частіше хвалити її, але так, щоб вона знала, за що.
5. Звертатися до дитини на ім'я.
6. Демонструвати зразки впевненої поведінки, бути у всьому прикладом.
7. Не завищувати до дитини вимоги.
8. Бути послідовними у вихованні дитини.
9. Намагатися робити дитині якнайменше зауважень.
10. Використовувати покарання лише в крайніх випадках у виді обмежень.
11. Не принижувати дитину, караючи її.
12. У разі необхідності порадьтеся з членами команди.

Тривожність, агресія й образа входять у типові психічні стани як прояв агресивної поведінки.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Емоційні розлади в дитячому віці та їх прояви.
2. Фактори порушень розвитку емоційної сфери дітей та їх вплив на постановку задач і вибір шляхів корекційно-розвивальної роботи.
3. Методи корекції емоційної сфери дітей з порушеннями розвитку
4. Напрямки корекційно-розвивальної роботи, що спрямована на оптимізацію емоційної сфери дітей
5. Методичні прийоми розвитку емоційної сфери дитини в роботі педагога.
6. Розвиток позитивних емоцій.
7. Прийоми розв'язання агресивної поведінки дитини.
8. Робота із сором'язливою або замкненою дитиною.

9. Прийоми роботи з тривожними дітьми.

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Чи можуть сенсорні перешкоди впливати на емоційний стан дитини з порушеннями розвитку? Як їх можна враховувати в корекційно-розвивальній роботі?
2. До якої міри відсутність емоційного контакту з батьками можуть впливати на емоційний розвиток дітей з порушеннями психофізичного розвитку?
3. Які етичні аспекти виникають у роботі з емоційною сферою дітей зі складними порушеннями, зокрема з аутизмом?
4. Які особисті особливості педагога-дефектолога можуть негативно вплинути на перебіг корекційно-розвивальної роботи з оптимізації емоційної сфери дітей з ООП? Чи можна цьому зашкодити?

II. Практичні вправи

1. «Веселі та сумні лялечки» (для дітей 2-4 років)

Мета: емоційний розвиток, розвиток емоційного інтелекту, вміння виражати та оцінювати емоції

Обладнання: дві дерев'яні ложки з намальованими на них веселим та сумним обличчям.

Хід вправи: Педагог бере дві дерев'яні ложки. На одній із них фломастером малює веселу фізіономію, а на іншій – сумну. Бере ложку з веселою фізіономією і каже всякі дрібниці:

- Ах, який чудовий день.
- Ти такий чарівний малюк.

Потім бере ложку із сумною фізіономією і відповідно змінює тон голосу. Звуки на кшталт «бу-бу» або «уа-уа» подобаються маленьким діткам.

Треба запитати малюка, який голос він хоче почути – веселий чи сумний. Потім дають йому ложку і просять сказати щось.

Далі можна організувати діалог веселого та сумного персонажа.

2. «Мама та малюк» (для дітей 2-5 років)

Мета: розвиток емоційної сфери

Хід вправи: Ведучий роздає дітям іграшки та пропонує їм побути мамою (татом) для цих іграшок: пестити їх, жаліти, годувати, грати тощо. Можна запропонувати дітям конкретні ситуації, які вимагають певної емоційної реакції: малюк захворів, у малюка день народження, малюк збирається у дитячий садок і не хоче туди іти тощо.

3. «Кігтики та лапки» (для дітей 3-5 років)

Мета: зняття напруги, розвиток вміння керувати своїм гнівом

Хід гри: Ведучий пропонує дітям перетворитися на кошенят і пояснює: «Якщо кошенята мають гарний настрій, то у них м'які, розслаблені лапки. А

якщо кошенята розлютилися, то вони випускають кігтики (пальці напружені)». Ведучий пропонує кошенятам показати свій настрій: ласкаво, показуючи лапки, і – зло, показуючи кігтики.

4. «Дзеркало» (для дітей 3-6 років)

Мета: Розвиток емпатії, вміння зчитувати та відображувати стани іншої людини.

Хід вправи: Дітям пропонується уявити, що вони звірятка, що увійшли до магазину дзеркал. Одна половина групи – дзеркала, інша – різні звірятка.

Звірятка ходять повз дзеркала, стрибають, показують смішні вирази на обличчях – дзеркала повинні точно відображати рухи та вираз обличчя звірят.

5. «Малюємо настрої» (для дітей 4-6 років)

Мета: розвиток емпатії, .

Обладнання: контур декількох обличчя на папері, олівці.

Хід гри: Дітям пропонується намалювати олівцями на контурах обличчя різні настрої (сумний, веселий, радісний). Далі з дітьми обговорюється, від чого залежить настрій, як виглядає людина, коли має гарний настрій, сумний і т.д.

6. «Сюжетні картинки» (для дітей 4-6 років)

Мета: Вміння визначати емоційні стани інших людей, розвиток емпатії

Обладнання: Картинки з різними сюжетами (хлопчик упав, дівчинка з повітряною кулею, хлопчик з морозивом тощо) Сюжети носять позитивний та негативний характер.

Хід вправи: З дітьми обговорюється кожна картинка та кожен емоційний стан. Способи доставити іншій людині радість, способи взаємодопомоги і т.д.

7. «Бубука» (для дітей 4-6 років)

Мета: тренування вміння володіти своїми почуттями

Хід вправи: Діти сідають на стільці, ставлять ступні ніг на підлогу та «завмирають». Ведучий грає роль злої Бубуки (спочатку цю роль грає педагог, а потім може спробувати хтось з дітей). Бубука, за словами педагога, забере з собою кожного, хто покаже, що він жива дитина, а не камінь, тому треба сидіти тихо, не рухатись і не показувати своїх емоцій.

Бубука, повільно рахуючи до 10, проходить між дітьми та слідкує, чи не поворухнеться хтось, вона може смішити дітей, показуючи страшні або смішні вирази обличчя, але не торкається їх і не може махати руками безпосередньо біля очей дітей. Дітям необхідно при цьому не розсміятися і зберегти нерухомість. Якщо хтось засміється чи поворухнеться, Бубука бере цю дитину і веде в куточок на стільчики, де її “дім”, і далі йде шукати іншу дитину.

8. «Передати одним словом» (для дітей 5-8 років)

Мета: підкреслити важливість емоційних інтонацій у процесі спілкування

Обладнання: картки з назвами емоцій. Список емоцій: Радість, здивування, жаль, розчарування, підозрілість, смуток, веселощі, байдужість, спокій, зацікавленість, впевненість, бажання допомогти, втома, хвилювання, ентузіазм.

Хід вправи: Учасникам роздають картки, на яких написані назви емоцій, і вони, не показуючи їх іншим учасникам, мають сказати слово «Здрастуйте» з інтонацією, яка відповідає емоції, написаній на картці. Інші відгадують, яку емоцію намагався зобразити учасник.

Питання для обговорення:

1. Чи легко вам було показати емоцію інтонацією?
2. Наскільки легко вдавалося вгадати емоцію по інтонації?
3. У реальному житті, наскільки часто в телефонній розмові ви з інтонації з перших слів розумієте, в якому настрої ваш співрозмовник?

9. «Маска» (для дітей 5-8 років)

Мета: емоційний розвиток, розвиток емпатії, емоційного інтелекту

Хід вправи: Діти сідають у коло. Перший учасник фіксує на своєму обличчі якийсь вираз («маску», демонструє його всім учасникам і «передає» сусідові праворуч (ліворуч). Сусід повинен точно повторити цей вираз, поміняти на новий і «передати» наступному. Так само роблять усі інші.

Вираз обличчя може бути страшним, смішним, комічним, загрозливим, плаксивим і т. п.

10. «Що і коли я відчуваю» (для дітей 6-12 років)

Мета: розвиток емоційного інтелекту, вміння розуміти та описувати свої емоції.

Обладнання: картки зі схематичним зображенням емоційних станів.

Хід вправи: Педагог запитує дітей, які емоції можуть відчувати люди. Діти відповідають: злість, прикрість, здивування, радість, страх тощо. Далі кожній дитині пропонується вибрати з набору карток зі схематичним зображенням емоційного стану одну з карток і розповісти, коли вона буває такою (Я радію, коли... Мені страшно, коли... і т.д.).

11. «Барометр настрою» (для дітей 5-12 років)

Мета: розвиток емоційного інтелекту, вміння розуміти та описувати свої емоції.

Обладнання: барометр або його зображення. картки із зображенням природи в різну погоду (сонячний день, тихий дощик, шторм, гроза, хмарно, чорна хмара на горизонті тощо).

Хід вправи: Ведучий показує справжній барометр і розповідає про його дію. Учасникам пропонується показати свій настрій (як барометр показує

погоду) тільки руками: поганий настрій – долоні стосуються один одного, гарний – руки розведені убік.

Далі педагог розповідає про те, що часто настрої можна порівняти з якоюсь погодою, наприклад, коли людині сумно, її настрій схожий на сірий тихий дощик. Далі діти разом придумують, якому настрою відповідають картинки погоди, які показує педагог.

12. «Казанок настрою» (для дітей 5-12 років)

Мета: розвиток емоційної сфери, розуміння своїх станів та їх природи.

Хід вправи: Ведучий пропонує дітям «зварити» радість у казанку. «Що ми покладемо в казанок, щоб зварити радість?» Якщо дітям важко, то можна запропонувати їм варіанти (усмішка, подарунок, радісна зустріч, веселий жарт і т. д.) Потім педагог може сказати дітям щось подібне:

«Добре зготуємо, спробуємо і покажемо, яка вийшла радість.

Сьогодні ми варитимемо настрій.

Покладемо трохи пустотливих веселощів,

100 грам пустощів,

200 грам доброго жарту

І станемо все це варити 3 хвилини.

Потім ми додамо синяву небес

І сонячних зайчиків пару.

Покладемо ще свої найкращі сни

І лагідний голос мами.

Заглянемо під кришку.

Там у нас не варення!

Там наш відмінний настрій!»

Вправи та ігри на корекцію агресивності та зняття гніву і роздратування.

13. «Ласкаві лапки» (для дітей 4-6 років)

Мета: зняття напруги, м'язових затискачів, зниження агресивності, розвиток чуттєвого сприйняття, гармонізація відносин між дитиною та дорослою.

Обладнання: Дорослий підбирає 6-7 дрібних предметів різної фактури: шматочок хутра, пензлик, скляний флакон, намисто, вату тощо.

Хід гри: Всі предмети викладаються на стіл. Дитині пропонується оголити руку по лікоть; вихователь пояснює, що по руці ходитиме «звірятко» і торкатиметься лагідними лапками. Треба із заплющеними очима вгадати, який «звірятко» торкався руки – відгадати предмет. Дотики мають бути погладжуючими, приємними.

14. «Маленький привид» (для дітей 4-7 років)

Мета: Навчити дітей виплеснути в прийнятній формі гнів, що накопичився.

Хід гри: Педагог каже: «Зараз ми з вами гратимемо роль маленьких добрих привидів. Нам захотілося трохи похулганити і трохи налякати один

одного. На мої оплески ви робитимете руками ось такий рух: (педагог піднімає зігнуті в ліктях руки, пальці розчепірені) і вимовляти страшним голосом звук «У». Якщо я тихо плескатиму, ви будете тихо вимовляти «У», якщо я голосно ляскатиму, ви лякатимете голосно. Але пам'ятайте, що ми добрі привиди і хочемо лише трохи пожартувати». Потім педагог плескає в долоні: «Молодці! Пожартували й достатньо. Давайте знову станемо дітьми!»

15. «Рубка дров» (для дітей 4-6 років)

Мета: допомогти дітям переключитися на активну діяльність після довгої сидячої роботи, відчути свою агресивну енергію, що накопичилася, і «витратити» її під час гри.

Хід гри: Педагог каже: «Хто з вас бодай раз рубав дрова чи бачив, як це роблять дорослі? Покажіть, як треба тримати сокиру. В якому становищі повинні знаходитися руки та ноги? Встаньте так, щоб довкола залишилося трохи вільного місця. рубатимемо дрова. Поставте шматок колоди на пень, підніміть сокиру над головою і з опустіть її. Можна навіть скрикнути: «Ха!».

Для проведення цієї гри можна розбитися на пари і, потрапляючи у певний ритм, ударяти по одній чурці по черзі.

16. «Два барани» (для дітей 4-10 років)

Мета: Зняти невербальну агресію, надати дитині можливість «легальним чином» виплеснути гнів, зняти зайву емоційну та м'язову напругу, спрямувати енергію дітей у потрібне русло.

Обладнання: Зображення доріжки або мостику на підлозі чи землі.

Проведення: Педагог розбиває дітей на пари і читає текст: «Рано-рано два барани зустрілися на мосту» Учасники гри, широко розставивши ноги, схиливши вперед тулуб, упираються долонями та лобами один в одного. Завдання – протистояти один одному, не зрушуючи з місця, якнайдовше. Можна видавати звуки «Бе-е-е». Необхідно дотримуватись «техніки безпеки», уважно стежити, щоб «барани» не розбили собі лоби.

Як варіант гри – «баранам» треба спробувати домовитися, як перейти місточок та не впасти в воду.

17. «Клоуни лаються» (для дітей 6-12 років)

Мета: зняття вербальної агресії

Хід гри: Діти перетворюються на клоунів, які лаються один на одного «овочами та фруктами» Наприклад: «Ти, – каже один клоун, – капуста!» А інший відповідає: «А ти – морква!»

Діти можуть вибрати пари, міняти партнерів, «лаятися» разом або по черзі, лаяти всіх дітей. Дорослий керує грою, зупиняє, якщо використовуються інші слова чи фізична агресія.

Потім гра продовжується, змінюючи емоційний настрій дітей. Клоуни лагідно називають один одного квітами. Наприклад: «Ти – дзвіночок». Інтонування має бути адекватним. Діти знову розбиваються на пари тощо. і лагідно називають один одного квітами.

18. «Таїландський бокс» (для дітей 10-15 років)

Мета: корекція агресії у підлітків, зняття напруги

Обладнання: пов'язки на очі, два легких мішки, набиті ганчір'ям.

Хід гри: Двоє людей на рингу із зав'язаними очима борються мішками, набитими м'якими ганчірками. Можливі й різні варіанти: можна одному дати дзвіночок, а іншому мішок – він б'є на звук, людина з дзвіночком ухиляється, можна дати мішки обом, і ввести двох посередників – вони направляють своїх гравців короткими командами.

Вправи та ігри на корекцію тривожності та страхів.

19. «Веселий страх» (для дітей 3-6 років)

Мета: корекція тривожності, страхів.

Хід гри: Педагог розповідає казку: «Жив – був Страх. Всі його боялися, і ніхто не хотів грати з ним. Сумно і нудно стало страху одному, і вирішив піти пошукати собі друзів, але нікого не знайшов, бо всі його боялися і ховалися від нього. Набридли Страху всіх лякати, і вирішив він стати веселим та смішним. Що зробити Страху, щоб дітям стало весело?»

Діти пропонують свої варіанти.

20. «Захисний амулет» (для дітей 5-10 років)

Мета: зниження психоемоційної напруги та тривоги

Обладнання: папір А4, кольоровий картон, кольоровий папір, пластилін, клей, ножиці, нитки, стрічки, гудзики, стрази, блискітки, крупи (гречка, рис), макаронні вироби (різні за формою, розміром), бусинки, черепашки.

Хід вправи: Дітям пропонується із запропонованих матеріалів зробити собі амулет для захисту від страхів. Спочатку можна намалювати його ескіз.

Запитання:

1. Як діє ваш амулет?
2. Які властивості він має?
3. Як він допоможе вам впоратися із вашим страхом?
4. Чому було обрано саме ці матеріали, з яких створений амулет?

21. «Намалюй свій страх» (для дітей 5-10 років)

Мета: подолання негативних переживань, символічне знищення страху, зниження емоційної напруги

Обладнання: кольорові олівці або фломастери, папір А4.

Хід гри: Учасникам пропонується намалювати свій страх і дати йому ім'я. Учасники по черзі розповідають про свої малюнки. Йде обговорення, після чого учасникам пропонується кілька варіантів позбавлення свого страху на вибір: знищити малюнок (страх); перетворити страшне на смішне, домальовувавши малюнок; прикрасити його, щоб воно саме собі сподобалося і стало добрим; або свій варіант придумати.

Запитання:

- 1.Що зображено малюнку? Розкажи про нього докладніше.
- 2.Які відчуття у тебе виникали під час малювання?
- 3.Який спосіб визволення від страху ти вибрав? Який цей страх зараз?
- 4.Чи змінилося твоє ставлення до цього страху тепер?

22. «Коробка переживань» (для дітей 5-12 років)

Мета: подолання негативних переживань, символічне знищення страху, зниження емоційної напруги

Обладнання: невелика красива коробка.

Хід вправи: Педагог каже: «Я сьогодні принесла невелику коробку. Пропоную відправити її по колу, щоб зібрати наші неприємні переживання та турботи. Ви можете сказати про це пошепки, але обов'язково в цю коробку. Потім я її заклею і віднесу, а разом із нею нехай зникнуть і ваші неприємні переживання».

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Підготуйте план-конспект корекційно-розвивального заняття, що має на меті розвиток емоційного інтелекту дітей обраного віку.
2. Підберіть в літературі або запропонуйте самостійно декілька порад щодо подолання афективних станів у дітей, що мають порушення розвитку.
3. Підберіть ряд прийомів по роботі педагога з емоційно лабільними дітьми.
4. Сформулюйте декілька порад педагогам по профілактиці емоційних перевантажень у дітей під час корекційно-розвивальної роботи.

Тема 14. Розвиток та корекція вольової саморегуляції дітей з ООП

Мета: Ознайомити здобувачів освіти зі шляхами і методами розвитку та корекції вольової саморегуляції дітей з ООП, сформулювати уміння розвивати та коректувати здатність дітей до саморегуляції.

Рекомендована література:

1. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник. За заг. ред. Л. Галенко. Харків : Друкарня Мадрид, 2018. 110 с.
2. Компанець Н. М., Коваль-Бардаш Л. В. Включення дітей з особливими потребами у соціальне середовище: особливості формування комунікації та подолання поведінкових розладів». Київ : Інститут спец. пед. і психол. ім. М. Ярмаченка, 2020. 137 с.
3. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка) : навчально-методичний посібник / укл. О. В. Гаяш. Ужгород, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. 255 с.
4. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
5. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку /навчально-методичний посібник. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Основні особливості вольової саморегуляції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
2. Основні напрямки корекції вольової саморегуляції у дітей з ООП.
3. Труднощі у вирішенні задач корекції та розвитку вольової саморегуляції дітей з ООП.
4. Особливості розвитку вольової саморегуляції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку в різні вікові періоди.

1.1. Теоретична довідка

Основні особливості вольової саморегуляції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Людський розвиток безперечно є складним та багатогранним процесом, в якому вольова саморегуляція відіграє важливу роль. Адже вона є необхідним компонентом успішної адаптації до навколишнього світу та досягнення життєвих цілей. Особливо важливою є розуміння і розвиток вольової саморегуляції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Вольова саморегуляція передбачає здатність контролювати свої дії, емоції та думки для досягнення бажаних результатів. Це включає в себе планування, організацію та управління власною поведінкою. Здатність до

вольової саморегуляції дозволяє дітям керувати своїми реакціями на стресові ситуації, розвивати концентрацію уваги, стимулювати креативність та досягати успіху в навчанні та соціальному взаємодії.

Однак, діти з порушеннями психофізичного розвитку зустрічають особливі труднощі у розвитку та використанні вольової саморегуляції. Затримка в розвитку, скорочена увага, емоційна нестабільність та інші особливості можуть перешкоджати їх здатності ефективно контролювати свої дії та відповіді. Тому вивчення та розвиток вольової саморегуляції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку стає актуальною та необхідною проблемою.

Розуміння специфіки вольової саморегуляції у цій групі дітей може допомогти розробити ефективні підходи та методики корекції, спрямовані на розвиток їх вольової саморегуляції. Це відкриває шлях до покращення якісного рівня їхнього життя та подальшого розвитку. Застосування наукових знань та практичного досвіду у цій галузі може позитивно вплинути на якість життя цих дітей і допомогти їм реалізувати свій потенціал. Розуміння специфічних особливостей вольової саморегуляції допомагає нам створювати адаптивні середовища, які сприяють розвитку їхніх потенціалів та забезпечують їхню успішну соціальну інтеграцію.

Вольова саморегуляція відноситься до внутрішньої регуляції поведінки та діяльності, і означає, що дитина може контролювати свої дії та поведінку, зосереджуватися на потрібних завданнях та керувати своїми емоціями.

Розвиток вольової саморегуляції в дітей з ООП може бути запізненим та потребує спеціальної підтримки. Основні принципи розвитку вольової саморегуляції полягають у створенні сприятливих умов для формування навичок контролю своїх дій та поведінки, зменшення стресу та тривоги, посилення внутрішньої мотивації та посилення самооцінки дитини.

Вольова саморегуляція в дітей з порушеннями психофізичного розвитку відрізняється від типового процесу у дітей без порушень. Особливості вольової саморегуляції в цій групі дітей можуть бути пов'язані з різними порушеннями, такими як розумова відсталість, аутизм, дислексія, дефіцит уваги з гіперактивністю та інші.

Основні особливості вольової саморегуляції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку можуть бути наступні:

1. ***Низький рівень самоконтролю.*** Діти з порушеннями мають складнощі з контролем своїх дій та емоцій, що може призвести до труднощів у розвитку вольової саморегуляції.
2. ***Знижена здатність до саморегуляції.*** Діти з порушеннями психофізичного розвитку мають обмежені можливості для саморегуляції своєї поведінки та емоцій. Їм складно зосереджуватися, контролювати за своїми діями та емоціями.
3. ***Потреба у структурі та регулярності.*** Дітям з ООП зручно використовувати прогнозовані режими дня. Регулярність і чіткість в їх оточенні можуть сприяти вольовій саморегуляції, допомагаючи дітям упоратися зі змінами та несподіванками. Регулярність та

стабільність у режимі дня, зокрема виконання рутинних дій, може сприяти вольовій саморегуляції. Діти можуть краще адаптуватися до очікуваного порядку дій і легше виконувати завдання, коли знають, що очікується від них у певний час.

4. **Затримка розвитку:** Діти означної категорії проявляють інфантильність та залежність у самоорганізації. Їм важко контролювати свої дії, планувати, приймати рішення та налагоджувати поведінку відповідно до мети.
5. **Скорочена увага та зосередженість:** Діти швидко втрачають інтерес до завдань або мають складнощі з тривалою увагою, що ускладнює їхню здатність до ефективної вольової саморегуляції.
6. **Емоційна регуляція:** Діти з порушеннями психофізичного розвитку зазвичай мають складнощі з емоційною регуляцією. Вони проявляють інтенсивні емоції, які їм важко контролювати, їм складно впорядкувати свої емоційні реакції. Це впливає на їхню здатність до самоконтролю та раціонального вирішення проблем.
7. **Потреба у візуальних підказках:** Діти з порушеннями розвитку можуть користуватися візуальними підказками та структурованими інструкціями для підтримки вольової саморегуляції. Вони використовують символи, сигнали або плани для нагадування про правила та послідовність дій.

У зв'язку з цим, важливо приділяти особливу увагу розвитку вольової саморегуляції у дітей з порушеннями розвитку та використовувати індивідуальний підхід до кожної дитини. Необхідно застосовувати методи, які враховують особливості кожної дитини та спрямовані на розвиток її вольової саморегуляції відповідно до її потреб та можливостей.

Основні напрямки корекції вольової саморегуляції у дітей з ООП.

Корекція вольової саморегуляції у дітей з ООП включає **напрямки**:

1. **Тренінг вольової саморегуляції.** Це може бути спеціально розроблений навчальний курс, який включає в себе вправи та техніки для розвитку вольової саморегуляції.
2. **Індивідуальна робота з дитиною.** В залежності від конкретного розладу, можуть бути розроблені індивідуальні програми для кожної дитини з метою розвитку вольової саморегуляції. Такі програми можуть включати вправи на розслаблення, контроль дихання, вправи на зосередження та інші.
3. **Тренування відповідальності** допоможе дитині навчитися здійснювати конструктивну діяльність, уникати негативної руйнівної поведінки, доводити корисні справи до кінця, відповідати за свої дії.
4. **Розробка планів дій.** Діти з ООП зазвичай мають проблеми зі структуруванням своїх дій. Розробка планів дій може допомогти дитині з порушеннями розвитку зрозуміти, які кроки потрібно виконати для досягнення мети.
5. **Тренування самоконтролю** допоможе дитині з ООП зрозуміти власні емоції та потреби, контролювати емоції та поведінку відповідно до

потреб ситуації.

6. **Розробка соціальних навичок.** Діти з ООП можуть мати проблеми зі спілкуванням та адаптацією до соціального середовища. Розробка соціальних навичок може допомогти дитині стати більш адаптованою до соціального середовища.
7. **Розробка стратегій зменшення стресу** може допомогти дитині з ООП зрозуміти, як почуватись більш комфортно та зняти напругу в стресових ситуаціях.

Розвиток вольової саморегуляції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку можна сприяти **під час освітнього процесу та трудової діяльності**. Ось декілька рекомендацій:

1. **Створення структурованого середовища:** діти з порушеннями інтелекту мають складнощі з орієнтацією у навчальному середовищі, тому важливо створити для них структуроване середовище з чіткою розбивкою на етапи та певною послідовністю дій.
2. **Використання ігрових методів.** Гра включає елементи розваги та задоволення, що сприяє активній участі дітей і позитивному налаштуванню. Ігрові ситуації можуть бути створені спеціально для вправ, спрямованих на розвиток концентрації уваги, самоконтролю та планування. Це дозволяє дітям з порушеннями розвитку навчитися контролювати свої дії, реагувати на стресові ситуації та вирішувати конфліктні ситуації. Гра стимулює розвиток креативності та сприяє позитивній соціальній взаємодії, що є важливими компонентами відповідного розвитку дітей з порушеннями розвитку.
3. **Регулярні практики:** важливо, щоб практики розвитку вольової саморегуляції проводилися регулярно, наприклад, щодня протягом деякого часу.
4. **Посилення мотивації:** мотивація може бути ключовим чинником у розвитку вольової саморегуляції у дітей з порушеннями розвитку. Наприклад, мотивацією може бути нагорода за успіхи у практиці вольової саморегуляції, така як надання більш складних завдань для тих, хто добре володіє своєю вольовою саморегуляцією.
5. **Розвиток емоційної компетентності** може підвищити ефективність розвитку вольової саморегуляції у дітей з порушеннями розвитку. Для цього можна використовувати різні практики, такі як навчання виявлення та регулювання емоцій, навчання взаємодії з іншими людьми та підтримки різних емоційних станів.
6. **Розвиток соціальних навичок:** соціальні навички можуть допомогти дітям розвивати свою вольову саморегуляцію, оскільки вони навчають дітей працювати в команді та дотримуватися правил. Для цього можна використовувати різні групові ігри, проекти та інші види співпраці.

Загалом, розвиток вольової саморегуляції у дітей означеної категорії вимагає індивідуального та спеціалізованого підходу. Важливо пам'ятати, що кожна дитина унікальна, тому необхідно враховувати її індивідуальні особливості та потреби при плануванні програм розвитку.

Труднощі у вирішенні задач корекції та розвитку вольової саморегуляції дітей з ООП.

Педагоги, які займаються розвитком вольової саморегуляції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку, можуть стикатися зі значними **труднощами**. Ось деякі з них:

1. **Відсутність мотивації:** діти часто мають проблеми з мотивацією, особливо якщо завдання здається їм складним або нудним. Це може ускладнювати процес розвитку вольової саморегуляції.
2. **Несприйнятливості до змін:** діти можуть відчувати страх перед новим
3. **Короткочасна увага та труднощі з концентрацією:** діти з порушеннями інтелекту можуть мати труднощі зі збереженням уваги на тривалий період часу та з концентрацією на завданні, що може заважати розвитку їх вольової саморегуляції.
4. **Труднощі з регулюванням емоцій:** негативні емоції, що не контролюються дітьми, можуть впливати на їх здатність до вольової саморегуляції.
5. **Несприйняття власних помилок:** діти з порушеннями інтелекту можуть мати труднощі зі сприйняттям власних помилок, що може заважати їх здатності до корекції своєї поведінки та діяльності.
6. **Стрес та тривога:** діти з порушеннями розвитку часто більш вразливі до стресу та тривоги, що може впливати на їх здатність до вольової саморегуляції та сприйняття навчання і трудової діяльності.
7. **Потреба у більшій індивідуалізації:** діти цієї категорії потребують більш індивідуалізованого підходу до навчання та розвитку вольової саморегуляції через їх унікальні особливості та потреби.
8. **Неповне розуміння дітьми процесу розвитку вольової саморегуляції:** діти з порушеннями інтелекту мають недостатню самооцінку своїх можливостей та недостатньо розуміють, в чому їх особистий сенс у розвитку означеної якості.

Для подолання цих труднощів, педагоги можуть використовувати різні методи та стратегії, такі як індивідуальні та групові підходи до навчання та розвитку вольової саморегуляції, залучення спеціалістів, які мають досвід роботи з дітьми з порушеннями інтелекту, використання спеціальних матеріалів та технічних засобів, забезпечення сприятливого середовища для розвитку вольової саморегуляції, диференційований підхід до навчання та дотримання індивідуального підходу до кожної дитини.

Гіпотеза про те, що людина народжується з певним потенціалом здібності до вольової саморегуляції, містить певну долю правдивості. Дійсно, деякі діти можуть народитися з більш сильним потенціалом вольової саморегуляції, ніж інші. Однак, дослідження показали, що вольова саморегуляція може бути розвинена і покращена з відповідною тренувальною програмою. Діти можуть вчитися контролювати свої почуття та реакції, узгоджувати свої дії зі своїми метою, і досягати успіхів у відповідній діяльності.

Вольова саморегуляція потребує зусиль та бажання з боку самої дитини, і без цього неможливо досягти значних результатів у цій сфері.

Примусити дитину бути вольовою не можна, оскільки це може призвести до негативних наслідків. Наприклад, дитина може стати занадто залежною від дорослих, не вміти приймати власні рішення та не вміти розв'язувати проблеми самостійно. Це може спричинити труднощі у майбутньому, коли дитина повинна буде вирішувати важливі питання на своєму життєвому шляху.

Однак, дорослі можуть створити умови, які сприяють розвитку вольової саморегуляції у дітей. Наприклад, можна пропонувати дітям різноманітні завдання та вправи, які допоможуть розвивати їхню вольову саморегуляцію. Важливо, щоб діти були зацікавлені в цих завданнях та мали позитивні емоції від їх виконання. Крім того, дорослі можуть демонструвати позитивний приклад своїм власним поведінкою, проявляючи вольову саморегуляцію у власній діяльності. Таким чином, дитина зможе навчитися від дорослих і розвивати вольову саморегуляцію самостійно.

Особливості розвитку вольової саморегуляції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку в різні вікові періоди.

Особливості вольової саморегуляції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку можуть змінюватись залежно від віку, стадії розвитку та індивідуальних особливостей дитини. Тому вправи та ігри повинні бути підбрані з урахуванням цих факторів. Нижче наведено кілька технологій, які можуть сприяти розвитку волі у дітей з порушенням інтелекту:

Вік 4-6 років. Дитина може виконувати прості вправи на самоконтроль та саморегуляцію:

1. Зберігайте тишу. Попросіть дитину зберігати тишу на певний час (наприклад, 30 секунд).
2. Слідкуйте за своїм диханням. Попросіть дитину зосередитися на своєму диханні та відчути, як він входить та виходить з її легенів.
3. Лічіть до 10. Попросіть дитину лічити до 10 у своїй голові, щоб зосередитися та заспокоїтися.

Вік 7-9 років. Дитина може виконувати вправи на збереження уваги та контролю своїх дій:

1. Зробіть план дня. Попросіть дитину скласти план свого дня, вказавши час на кожну дію.
2. Виберіть приємну дію. Попросіть дитину вибрати приємну дію (наприклад, гра на планшеті), але відкласти її на певний час та спочатку виконати певну корисну дію (наприклад, підготувати зошит до уроку).
3. Робіть добрі справи. Попросіть дитину зосередитися на роботі з іншими дітьми або на допомозі дорослим.

Вік 10-12 років. Дитина може виконувати вправи на контроль емоцій Вправа «Планування дня». Дитина може створити план свого дня і розподілити час між навчанням, спортом, хобі та іншими заняттями. Це допоможе дитині навчитися планувати свій час та керувати своїми діями.

1. Ігри з розвитку уваги та концентрації. Для цього можна використовувати різноманітні головоломки, лабіринти, ребуси, кросворди та інші ігри, які вимагають від дитини зосередження та витримки.
2. Вправа «Постановка мети». Дитина може визначити конкретну мету, яку вона хоче досягти, наприклад, вивчити нову мову, стати кращим учнем, покращити свої спортивні результати тощо. Після цього вона може розробити план дій для досягнення цієї мети та встановити терміни.
3. Вправа «Робота зі стресом». Дитина може вчитися реагувати на стресові ситуації, наприклад, за допомогою релаксаційних вправ, дихальних технік, медитації або інших методів. Це допоможе дитині впоратися зі стресом та краще контролювати свої емоції.
4. Вправа «Встановлення пріоритетів». Дитина може визначити, які з її занять та завдань є найважливішими, а які можна відкласти на потім. Це допоможе дитині навчитися робити вибір та керувати своїми діями.

Від 13-14 років можна залучати дітей до різних відповідальних справ, де вони можуть проявити вольову саморегуляцію. Наприклад, вони можуть бути відповідальні за певні домашні обов'язки, а також можуть брати участь у соціальних проектах та волонтерстві. Важливо, щоб дитина розуміла важливість своєї ролі в цих справах.

Також для підлітків з порушенням інтелекту можуть бути корисні вправи, які спрямовані на розвиток самоконтролю та зосередженості. Наприклад, заняття йогою, медитація, підготовка до співбесіди або виступу, де потрібно зосередитися і контролювати свої емоції. Важливо, щоб вправи були доступні для дитини, а також мотивуючі та цікаві.

Загалом, важливо пам'ятати, що кожна дитина з порушеннями інтелекту унікальна та має свої особливості. Тому педагоги та батьки повинні враховувати ці особливості та працювати із дитиною індивідуально, дотримуючись принципу «не шкодь, не перешкоджай та допомагай».

1.2. Питання для самоконтролю

1. Чому вольова саморегуляція є складовою успішного функціонування людини в суспільстві?
2. Опишіть особливості розвитку вольової саморегуляції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
3. Назвіть етапи розвитку вольової саморегуляції у дітей.
4. Опишіть напрямки розвитку та корекції вольової саморегуляції дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
5. В чому полягає розвиток вольової саморегуляції під час освітнього процесу та трудової діяльності дітей з ООП?
6. Перелічіть труднощі, з якими доводиться працювати педагогу дефектологу в процесі корекції та розвитку вольової саморегуляції
7. Яким чином ікові особливості вольової саморегуляції у дітей з ООП та їх врахування в корекційно-розвивальному процесі.

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Як вольова саморегуляція впливає на успішне функціонування дітей з порушеннями психофізичного розвитку у суспільстві?
2. Чи є вольова саморегуляція вродженою якістю, або вона може бути розвинутою через відповідне навчання та виховний вплив?
3. Які роль і вплив мотивації на розвиток вольової саморегуляції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку?
4. Чи може розвиток вольової саморегуляції впливати на інтелектуальний розвиток дітей з порушеннями психофізичного розвитку?

II. Практичні вправи

1. «Черепашки» (для дітей віком 4-7 років)

Мета: Розвивати концентрацію уваги та контроль руху, знижувати імпульсивність.

Хід гри: Педагог подає сигнал, і діти починають повільно рухатись до протилежної стіни, зупинятися не можна. Перемагає той, хто досягне протилежної стіни останнім, жодного разу не зупинившись.

2. «Нудна робота» (для дітей віком 3-7 років)

Мета: Розвивати довільність дій, уважність та самоконтроль.

Обладнання: М'ячик.

Хід гри: Педагог просить дітей вглядатись у м'ячик та не відводити погляд протягом 1 хвилини. Чим старшою є дитина, тим більше часу можна дати їй на «нудну роботу». Якщо вправа проводиться в групі, можна провести її у вигляді змагання – хто зможе дивитися на м'яч найдовше.

3. Гра «Якалки» (для дітей віком 4-5)

Мета: Розвивати вольові якості та увагу, відгадуючи прості загадки та чекаючи на команду для висловлення відповіді.

Хід гри: Педагог загадує дуже прості загадки, відповіді на які повинні знати всі присутні діти, а діти піднімають руку, коли хочуть відповісти. Ведучий обирає одну дитину, яка піднімає руку, і ця дитина дає відповідь. Можна ускладнити гру, наприклад, піднімати руку дітям лише після сигналу ведучого, наприклад, підняття прапорця.

4. «Рухлива хвилинка» (для дітей віком 4-6 років)

Мета: Зняття психофізичної напруги, розвиток довільності рухів.

Хід гри: Дітям пояснюють: «Зараз настає «рухлива хвилинка». Протягом цієї хвилини ви можете робити все, що хочеться: стрибати, бігати, кричати... Але пам'ятайте, є правило: «рухлива хвилинка» починається зі звучання музики і закінчується, коли музика вимикається. Вправу варто повторити 2-3 рази.

5. «Сніговик» (для дітей віком 4-6 років)

Мета: Зняття м'язового напруження через чергування напруження та розслаблення.

Хід гри: Педагог каже дітям: «Настала зима. Випав сніг. Діти склали сніговика (діти стоять, широко розставивши ноги). Вночі був сильний мороз, і сніг став твердим, як лід (напружують м'язи ніг, рук і шиї). Вранці засяяло сонечко, стало тепло, сніговик почав танути. Розтанула голова (розслабити м'язи шиї), потім плечі, руки (розслабити м'язи рук), ноги (розслабити м'язи ніг). Розтанув сніговик і перетворився на калюжу (лежати на підлозі)». Треба слідкувати за тим, щоб діти перебували в розслабленій позі.

6. «Стойкий олов'яний солдатик» (для дітей 4-8 років)

Мета: розвиток довільної поведінки та загальної координації.

Хід гри: Педагог каже дітям: «Станьте на одну ногу, а іншу зігніть в коліні, руки треба опустити вздовж тіла. Ви – стійкі олов'яні солдатика на варті, які виконують свою службу та можуть заспокоїти не лише ворога, але і себе. Погляньте навколо, помітьте, що відбувається навколо вас, хто чим зайнятий. А тепер змініть ногу та ще уважніше подивіться. Ви справжні «стійкі солдатика», і найголовніше – ви змогли справитися зі своєю поведінкою». Час перебування в статичній позі поступово збільшується.

7. «Тихий дзвоник» (для дітей віком 4-8 років)

Мета: Розвивати концентрацію уваги та контроль руху, знижувати імпульсивність.

Обладнання: Дзвоник.

Хід гри: Діти знаходяться у різних місцях кімнати. Один з учасників отримує дзвоник. Його завдання передати дзвоник наступній дитині. При цьому необхідно рухатись повільно і обережно, щоб дзвоник не звучав. Якщо дзвоник зазвучав, дитина повинна зупинитись, почекати, поки звук стихне, а потім продовжити рух. Кожний повинен передати дзвоник без звуків.

8. «Гора сірників» (для дітей віком 4-9 років)

Мета: Розвивати довільність та самоконтроль рухів.

Обладнання: Коробка сірників.

Хід гри: Педагог висипає з коробки на стіл сірники у вигляді купки. Дітям пропонується по черзі виймати по одному сірнику так, щоб не рухати інші. Гра триває доти, доки не буде вийнятий останній сірник або поки всі інші сірники не розсипляться. У гру можуть грати до 5 дітей.

9. «Цінний вантаж» (для дітей віком 4-9 років)

Мета: Розвиток довільності та самоконтролю рухів.

Обладнання: Кубики.

Хід гри: Дитина повинна перенести кубик від однієї стіни до іншої. Кубик лежить на відкритій долоні витягнутої руки. Якщо дитина легко впорається з завданням, кубик кладеться на зворотну сторону долоні або на

голову. Дитина повинна рухатися плавно. Можна ускладнювати завдання, поклавши на долоню 2, 3 або більше кубиків.

10. «Річка – Берег» (для дітей віком 5-7 років)

Мета: Розвиток концентрації уваги, корекція імпульсивності, стимуляція фізичної активності.

Обладнання: Мотузка.

Хід гри: На підлозі в ряд лежить довга мотузка, що символізує берег річки. Діти стають з одного боку «на березу». Коли ведучий кричить «Річка!», всі перестрибують через лінію вперед. Якщо він кричить «Берег!», то всі перестрибують назад. Якщо ведучий кричить «Берег!» двічі, діти, які перестригнули в «Річку», вибувають з гри.

11. «Розстав пости» (для дітей віком 5-7 років)

Мета: розвиток навичок вольової регуляції, здатності зосереджувати увагу на певному сигналі.

Обладнання: музикальний програвач.

Хід гри: Діти крокують під музику один за одним. Попереду йде командир, який обирає напрямок руху. Коли командир плескає у долоні, остання дитина, що йде в строю, має негайно зупинитися. Всі інші продовжують маршувати та слухати команди. Таким чином, командир розставляє всіх дітей у задуманому ним порядку (в лінійку, по колу, по кутах тощо). Для того, щоб чути команди, діти повинні рухатися безшумно.

12. «Мовчу – шепочу – кричу» (для дітей 5-9 років)

Мета: корекція гіперактивності, розвиток вольового регулювання гучності мови та поведінки.

Хід гри: Дитині пропонується діяти і говорити відповідно до певних знаків. Слід заздалегідь домовитися про ці знаки. Наприклад, коли педагог прикладає палець до губ, то дитина повинна говорити шепотом і рухатися дуже повільно. Якщо педагог поклав руку під щоку, як під час сну, дитині слід замовкнути і застигнути на місці. А коли педагог піднімає руки вгору, то можна говорити голосно, кричати і бігати.

Можна запропонувати кольорові знаки: червоний – мовчати, жовтий – шепотіти, зелений – кричати. Краще завершувати цю гру на етапі «мовчу» або «шепочу», щоб знизити ігрове збудження перед переходом до інших занять.

13. Гра «П'ять сірників» (для дітей віком 5-9 років)

Мета: Розвивати вольові якості та самоконтроль рухів.

Обладнання: П'ять сірників.

Хід гри: Педагог розміщує перед дитиною на столі п'ять сірників, розташовуючи їх одну під одною. Дитина повинна підняти перший сірник двома великими пальцями, другий двома вказівними пальцями, третій двома

середніми пальцями, четвертий безіменними пальцями і п'ятий двома мізинцями. На завершення, дитина повинна утримувати у повітрі всі підняті сірники протягом 10 секунд. Спочатку вправа виконується разом з педагогом. Можна починати не з п'яти, а з двох-трьох сірників.

14. «Надокучлива муха» (для дітей віком 5-10 років)

Мета: Навчити концентруватися на окремих частинах свого тіла, контролювати дрібні рухи.

Хід гри: Педагог каже дітям, які лежать на килимках на підлозі: «Уявіть, що ви лежите на пляжі, сонечко вас гріє, і вам не хочеться рухатися. Раптово муха прилетіла і сіла на ваше чоло. Щоб відганяти муху, потрусіть брівоньками. Муха закружляє навколо очей – підморгнийте ними. Перелетіла на щоку, а потім на іншу – рухайте губами, надуйте щоки. Всілась на підборіддя – рухайте щелепою». І так далі...

15. «Таємні знайки» (для дітей віком 6-10 років)

Мета: Розвивати вольову саморегуляцію, знижувати імпульсивність..

Обладнання: Олівець.

Хід гри: Ведучий повільно малює у повітрі відому дітям літеру кінчиком олівця. Дітям пропонується вгадати літеру, але замість того, щоб відразу висловити правильну відповідь, вони мають стримати своє «хочу викрикнути» і дочекатись команди ведучого, а потім прошепотіти правильну відповідь.

16. «Не бачу – не чую» (для дітей віком 7-12 років)

Мета: розвиток уваги та самоконтролю, корекція імпульсивності.

Хід гри: Ведучий дає команду: «Не бачу!» – діти виконують рухи лише за словесним сигналом. Коли говориться: «Не чую!» – діти виконують завдання лише за показом. При цьому педагог плутає їх, говорить і показує різні рухи.

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Підберіть або складіть 5-7 вправ або стратегій розвитку самоконтролю та саморегуляції для підлітків та юнаків з порушеннями психофізичного розвитку.
2. Складіть план-конспект заняття по підготовці дітей старшого дошкільного віку по підвищенню їх готовності до навчання в школі, в яке будуть включені вправи на розвиток вольової саморегуляції дітей під час навчання.

Тема 15. Корекційна робота з дітьми з ООП, що пережили травматичну подію

Мета: Ознайомити здобувачів освіти зі шляхами та методами корекційної роботи з дітьми, що мають порушення розвитку, які пережили травматичну подію.

Рекомендована література:

1. Бровченко А. К., Хижняк М. В., Нежута А. В. Співвідношення особистісних та когнітивних чинників у визначенні специфіки опанувальної поведінки підлітків із порушеннями інтелекту. *Габітус. Науковий журнал з соціології та психології*. Випуск 26 / 2021. С. 39-43.
2. Бровченко А. К., Хижняк М. В. Фактори розвитку резиліентності у дітей з порушеннями психофізичного розвитку, що постраждали внаслідок воєнних дій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія Психологія* Том 34 (73). № 1, 2023. С. 98-105.
3. Бровченко А. К., Хижняк М. В. Особливості переживання психотравми дітьми з порушеннями психофізичного розвитку під час війни. *Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Психологія»)*. № 4(22) 2023. С. 357-370.
4. Діти та війна: навчання технік зцілення / Сміт П. та ін.; укр. пер. Інститут психічного здоров'я УКУ; літ. та наук. ред. О. Черненко, М. Лемик, К. Явної. Львів : Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 70 с.
5. Макарчук Н. Хованова О., Хирна Т. Психологічна допомога дітям з особливостями психофізичного розвитку у подоланні наслідків перебування у зоні військового конфлікту. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 4. С. 68-74.
6. Марціновська І. П. Корекція посттравматичного стресового розладу у дітей із зон військового конфлікту, які мають психофізичні порушення : автореф. дис. ...канд. пед. наук : [спец.] 13.00.03 Корекційна педагогіка; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2020. 23 с.
7. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки : методичний посібник / З. Г. Кісарчук та ін. Київ : Логос. 232 с.
8. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л. А. та ін.; за ред. Волинець Л. С. Київ : ТОВ Видавничий дім Калита, 2015. 72 с.
9. Якуба Л. С. Психолого-педагогічна підтримка дітей з інтелектуальними порушеннями та їх батьків під час війни. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану : зб. тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки – 2022 в Україні, Київ, 24 трав. 2022 р.* Київ, 2022. С. 245–247.

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Особливості переживання екстремальних подій (війни) дітьми з ООП. Травматичний стрес та посттравматичні стресові розлади.
2. Типові стани та стратегії поведінки дітей з ООП під час та після переживання травматичної події.
3. Етапи переживання та проживання дитиною психологічної травми та її вплив на розвиток на кожному етапі.
4. Специфіка формування життєстійкості у дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
5. Психолого-педагогічна підтримка дітей з ООП, що пережили травматичні події.
6. Стратегії допомоги батьків та інших близьких людей дітям з порушеннями психофізичного розвитку в травматичних ситуаціях щодо оптимізації їх психоемоційного стану.

1.1. Теоретична довідка

Особливості переживання екстремальних подій (війни) дітьми з ООП. Травматичний стрес та посттравматичні стресові розлади.

Майже в кожній науковій праці, аналітичному огляді та у практичних рекомендаціях по вирішенню проблеми психотравми і посттравматичних стресових розладів, діти та підлітки називаються найбільш вразливою категорією населення, що постраждала від наслідків воєнного конфлікту. Відмічається, що психотравмуючі події здатні суттєво порушити хід психічного розвитку навіть переважно здорової дитини.

У додатку до листа МОН України від 12.12.2019 № 1/9-766 щодо комунікації з дітьми з родин військових та внутрішньо переміщених осіб, а також організації взаємодії з їхніми батьками зазначається, що цих дітей, якщо вони мають статус внутрішньо переміщених або проживають у місцях, близьких до лінії воєнного зіткнення, можна віднести до категорії дітей із особливими освітніми потребами, незалежно від наявності у них інвалідності та хронічних хвороб. І особливо це стосується дітей, розвиток яких є порушеним, а психіка – ще вразливішою щодо зовнішніх негативних впливів.

Декілька десятків років тому вважалося, що негативний вплив психотравм на дітей можна з легкістю подолати, не звертаючись до спеціальної психолого-педагогічної допомоги, бо дитяча психіка неймовірно пластична і легко адаптується до нових умов існування у навіть достатньо екстремальних умовах. Але дослідження закордонних вчених довели, що це не так, і навіть через декілька років у дітей та підлітків зберігаються суттєві порушення психіки, а також у багатьох сповільнюється чи викривляється психологічний (в основному це стосується емоційно-вольової сфери) розвиток.

Діти (особливо маленькі, а також ті, що мають порушення інтелекту та мови) мають утруднення у виразі та описі власних почуттів, їм важко розповісти про власні переживання, пов'язані як зі страшними спогадами (вибухи, звуки повітряної тривоги, психологічне та фізичне насильство з боку

ворожих військових на окупованих територіях, переїзд у далеку незнайому країну тощо), так і з тривогами про майбутнє. Дітям або навіть підліткам буває важко говорити, але у них однозначно відмічаються невербальні ознаки порушень: психосоматичні розлади або скарги на здоров'я, порушення сну, поведінки, зовнішні ознаки страхів всього, що пов'язане із травматичним переживанням, або ірраціонального страху щодо власного життя чи втрати близьких. Інтенсивність цих переживань за умови відсутності професійної допомоги з часом не зменшується та може супроводжувати людину в тій чи іншій формі все її життя.

Типові стани та стратегії поведінки дітей з ООП під час та після переживання травматичної події.

Будь яку реакцію людини на стрес слід вважати нормальною, оскільки самі екстремальні події, з якими вона зустрічається, виходять за межі звичних та тих, які б ми вважали «нормальними». **Травматичний стрес** – це завжди переживання, викликане взаємодією людини та оточуючого світу, але це переживання саме по собі, у зв'язку з особливостями його прояву, відображує міру пристосування, адаптації, адекватності реакції явищам та подіям, що докорінно змінили життя та його сприйняття і оцінку. Він визначає, наскільки людина здатна адекватно відреагувати, продовжувати життєдіяльність на попередньому рівні, або навпаки, змінити свою поведінку в нових умовах. У будь якому випадку виниклу реакцію можна пояснити та виправдати, але далеко не завжди вона є адаптивною та продуктивною. Також слід враховувати, якщо ми маємо на увазі реакцію дитини з порушеннями розвитку, сприйняття світу якої є неповним або викривленим, її реакція на стрес ризикує відхилитися від курсу адаптації ще в більшому ступені.

Посттравматичний стресовий розлад у дітей – це відстрочена реакція на травму, вона розвивається як результат виснаження адаптаційних резервів психіки, збій її емоційно-вольових механізмів, якщо вони з самого початку спрацювали як слід. Звичайно, екстремальна ситуація вимагає від нервової системи функціонування у посиленому режимі, активізуючи спротив негативним впливам зовні. В деяких випадках, але далеко не завжди, небезпека і непередбачуваність подій не дозволяють проявити слабкість та підвищену емоційність, страх та біль витісняються із свідомості, оскільки не сприяють виживанню.

А якщо дитина має порушення інтелектуального розвитку, очікувано, що природні механізми саморегуляції у стресових ситуаціях будуть проявлені ще в меншому ступені. В такому випадку **найбільшим джерелом ресурсів для адаптації стають саме дорослі люди, перш за все батьки**, які опікуються дитиною. Але і їх захисні механізми нарешті також виснажуються, що впливає на адаптаційні здібності дітей, переживання актуалізуються, трансформуються у психосоматичні розлади, кошмарні сни, напругу та тривожність.

Дослідження станів дітей та підлітків, що переживали психотравмуючі події різного типу, виявили деякі **спільні для дітей симптоми**: порушення сну, порушення комунікацій з однолітками та батьками, труднощі з

сепарацією (навіть підлітки прагнули більше знаходитись поряд з батьками, спати з ними тощо), зниження здібності до концентрації під час навчання, зниження пам'яті та втрата навичок, що були засвоєні раніше, втрата життєвих перспектив та мрій про майбутнє, роздратованість та почуття провини, ірраціональні страхи та тривожність, яка може призводити навіть до приступів паніки.

Серед симптомів, що притаманні більш старшим дітям, а саме підліткам, з'являється *«провина вцілілого»*, яку дитина не здатна ні пояснити, ні позбавитися від неї за допомогою раціональних доводів та запевнень педагогів і близьких людей. Нагадуючи про певну егоцентричність дітей, дослідники переживання дітьми травм називають одну їх особливість – вважати все погане, що відбувається з сім'єю (знервованість батьків, їх суворість та смуток), якимось чином пов'язаним з їх поведінкою, а значить і можливою провиною.

Найбільш складною стає ситуація, коли травмованою виявляється вся сім'я. В цьому випадку нездатність батьків надати достатню емоційну підтримку дитині та побудувати конструктивні відносини з нею є суттєвою перешкодою до встановлення необхідної соціальної ситуації розвитку, настільки ж важливою, як і емоційний стан дитини. Батьки фактично дистанціюються від дитини, не маючи ресурсів на посилену турботу, якої вона потребує, а також перебуваючи в розгубленому стані невідомості, як саме реагувати не тільки на те, що відбувається, а й на особливості переживань та поведінки дитини. Дитина постійно знаходиться біля батьків, причому батьки також почуваються спокійніше, коли дитина поряд, але емоційне спілкування між ними майже відсутнє.

Для дітей будь якого віку, але найбільш це притаманно дошкільникам, типовим наслідком травматизації стає *регресивна поведінка*. Вона проявляється у зверненні дитини до звичок, що були притаманні їй на більш ранніх етапах її розвитку: певні ігри та ритуали, до яких вона звертається, щоб повернути собі відчуття захищеності, яке залишилось в минулому. Але з ритуалами можуть повернутися і проблеми більш раннього періоду розвитку – вже нібито подолані страхи, енурез, погані звички (наприклад, гризти нігті, смоктати палець).

Дитина, яка демонструє інфантильну поведінку, навіть в тому випадку, коли зберегла здатність діяти згідно набутих в процесі навчання та корекційно-розвивальної роботи навичкам та вмінням, несвідомо прагне повернення до попередньої системи відносин з оточуючими, перш за все близькими, відчуваючи, що більша залежність маленької дитини від дорослих гарантує їй безпеку. До того ж роль маленької дитини, яка спирається на очікування більшої турботи з боку батьків та меншої вимогливості з їх боку, надає можливість максимально економити сили, що стає необхідним через астенизацію, яка викликана психотравмою. У дітей з порушеннями інтелекту до такої регресії, яку можна вважати певним захисним механізмом психіки, додається регрес, викликаний нездатністю їх швидко адаптуватися до абсолютно нових, незвичних, екстремальних та іноді шокуючих умов життя.

Це залишається актуальним навіть якщо дитина уже знаходиться у об'єктивній безпеці, але без внутрішнього відчуття та прийняття цієї сумнівної для неї безпеки.

Діти, що пережили травмуючі події, як і дорослі, мають *нав'язливі спогади*, які примушують їх повертатися у минуле, яке викликає у них біль та страх, ці спогади не завжди можуть бути свідомими. Вони можуть виникати як спонтанно, але більш часто викликаються так званими тригерами, явищами та об'єктами, пов'язаними з минулими подіями, сприйняття яких включає автоматичну реакцію. Дитина може не пам'ятати, чому їй хочеться плакати, сховатися або бігти геть, якщо вона сприймає певні образи (збіг кольорів, спалах, певні звуки, запахи), та саме так спрацьовує її пам'ять, захищаючи від можливої небезпеки, яка може повторитися. Під час повернення до минулого діти можуть бути перелякані та не розуміти, що саме з ними відбувається, навіть можуть тимчасово загубити зв'язок з реальністю, вважаючи, що знаходяться у неймовірній небезпеці.

Деякі діти страждають від *нічних кошмарів*, при чому не обов'язково їм можуть наснитися події, які реально з ними відбувалися. В цьому і полягає одна з суттєвих відмінностей переживання посттравматичних стресів дітьми порівняно з дорослими переживаннями. Хоча бувають, звичайно, і виключення.

Діти, і особливо діти з порушеннями розвитку, причому не тільки при порушеннях інтелекту, *сприймають ситуацію обмежено та неповно*, і часто їх оцінка того, що відбувається, залежить як від власного, також обмеженого досвіду, власних фантазій, спрощеної та нереальної картини світу, так і від того, як і наскільки правдиво та реалістично представлена ця ситуація дорослими. Але дорослі, іноді не знаходячи правильних слів, а іноді просто жаліючи раниму дитячу психіку, позбавляють їх і чітких уявлень про реальність, викривляють їх та перетворюють на щось схоже на страшну казку, яка б і повинна закінчитися добре, але все ніяк не полишає дитину, з'являючись у снах та спогадах. Тому і в кошмарних снах, малюнках та іграх дитини, що пережила травмуючу подію, вона може з'являтися у символічному для дитини вигляді: у вигляді чудовиська, темної пустелі, або випалюючого все вогню.

Типовою для дітей, що пережили психотравмуючі події, є підвищена *агресивність та роздратованість*. Ці емоційні стани, як і страхи, працюють на задоволення потреби у безпеці. Гнів та роздратування, спрямовані на тих, хто поряд (батьки, однолітки, педагоги), фактично викликаються бажанням подолати винуватців всього поганого, що сталося, реального ворога, але діти не здатні ні визначитися з реальним об'єктом агресії, ні з способами її конструктивних проявів. Дітям з порушенням інтелекту важко визначитися навіть з ситуативними джерелами роздратування, вони можуть проявляти агресію без жодного приводу. Емоції страхів, тривоги, роздратування та ворожості по суті об'єднані відчуттям втрати дитиною з порушеннями розвитку контролю над власним життям, тілом та психічними станами, наскільки він був у неї розвинутих. А відчуття втрати контролю в свою чергу

викликає бажання дитини схопитися за будь яку дію, в якій цей контроль ще хоч трохи зберігається. І саме в цьому вона починає проявляти особливу впертість, вимагаючи від оточуючих виконання певних безглузких з точки зору стороннього спостерігача дій, або роблячи те, що заборонено.

Етапи переживання та проживання дитиною психологічної травми та її вплив на розвиток на кожному етапі.

Зазвичай виділяють найбільш **типові етапи переживання та проживання будь якою людиною психологічної травми**: 1) шоківий етап, 2) етап стабілізації, 3) етап відновлення, 4) етап особистісної та соціальної інтеграції. В залежності від того, на якому етапі проживання психотравми знаходиться дитина, у неї можуть проявлятися різні емоційні стани та поведінкові реакції. І, звичайно, залежно від спостерігаємих психологічних симптомів буде залежати можлива психолого-педагогічна допомога.

1. Шоківий етап є першою реакцією на тяжку психологічну травму та проявляється або у формі патологічної загальмованості, або хаотичного патологічного збудження. В шоківому стані дитина розмовляє мало, тихо, ледь шепоче, а часто на цьому етапі спостерігається елективний або тотальний мутизм. У дітей з порушеннями мовлення це проявляється ще гостріше та помітніше, навички, що були засвоєні ними в процесі корекційно-розвивальної роботи, можуть тимчасово (іноді достатньо надовго) витіснитися з пам'яті. Реакція на зовнішні впливи у дитини може бути майже відсутньою, вона вряд чи буде відповідати навіть на прості питання, увагу її важко відволікти від зануреності на власних переживаннях навіть на речі, які її цікавили раніше та викликали позитивні емоції.

Якщо дитина знаходиться у патологічному збудженні, це проявляється у нецілеспрямованій руховій активності. Дитина може метушитися, намагатися кудись бігти, кричати та плакати, хапати та кидати різні предмети, при цьому реакція на зовнішні впливи у неї так само знижена. Таким чином, загальною характеристикою цього стану стає відсутність цілеспрямованої діяльності та зниження зв'язку з реальністю та з оточуючими людьми. Зазвичай шоківий стан не продовжується довго і не вимагає суттєвих втручань крім випадків, коли дитина може зашкодити собі ті іншим у стані збудження або коли дитину треба перемістити у небезпечне місце, а сама вона сприяти цьому не може через відсутність реакції на пропозиції дорослих піти з ними.

2. На етапі **стабілізації** здатність до цілеспрямованої діяльності повертається, хоча вона ще є недостатньо продуктивною. Саме на цьому етапі у дітей проявляється регресія, про яку говорилося вище. Дітям, що пережили психотравму, за словами багатьох дослідників, характерне відтворення пережитого в різних формах, серед яких флешбеки (яскраві страшні візуалізації), сновидіння, а також багатократне програвання минулих подій, і це також відрізняє їх від дорослих. На цьому етапі саме готовність дітей грати та іншим чином відображати травму, хоча вони ще можуть бути не готові або не здатні говорити про неї, може сприяти психокорекційній та психотерапевтичній роботі по попередженню посттравматичних стресових розладів.

3. На етапі *відновлення* поступово зникає гостра симптоматика психологічної травми, хоча деякі рецидиви ще періодично проявляються. Але ж особистісні порушення, які були набуті під час переживання травмуючих подій, а саме підвищена тривожність, роздратованість, депресивність та інші, описані вище, все ще зберігаються. При цьому соціальна активність дітей суттєво знижена, вони випробовують складності у навчанні, мотивація до нього нижча, ніж до травми, що продовжує негативно впливати і на успішність корекційно-розвивальної роботи з ними. Практики відмічають на цьому етапі також підвищену чутливість дітей до нових стресогенних ситуацій, які є неминучими навіть у мирні часи.

4. Досягнення *етапу особистісної та соціальної інтеграції* означає повне подолання наслідків травмуючих подій в житті дитини. Це не означає забування дитиною того, що з нею відбувалося під час війни, скоріш навпаки, забування не є метою будь якої психологічної роботи з травмою. Психотравмуюча подія виявляється інтегрованою в життєвий досвід особистості, і згадування про неї вже не приносить дитині страждань, душевного болю чи страху, а тільки деяку легку печаль чи конструктивну злість, які закріплюють ті життєві уроки, які дитина з допомогою фахівців та близьких здатна винести з пережитого.

За відсутності психолого-педагогічної допомоги часто відмічається довге *«застрягання» на одному з перших етапів та відсутність просування у бік зцілення*. Можливим є також і періодичне повернення до попередніх, вже пройдених етапів. Це може відбутися, якщо дитина переживає якісь нові стреси, не обов'язково пов'язані за змістом з первинною травмою (наприклад, пережиті обстріли, втрата когось з близьких, а потім, через деякий час переїзд у чужу країну). Часто повернення на початок може відбутися після деяких подій, що яскраво нагадують про первинну психотравму. Це може бути навіть повернення додому після довгого перебування далеко від рідних країв, або річниця психотравмуючої події.

Психіатри стверджують, що за відсутності своєчасної діагностики та адекватної і корекційної та психотерапевтичної роботи посттравматичний стресовий розлад у дітей може стати хронічним, ускладнюється розвитком вторинної депресії, появою обсесивно-компульсивного, панічного розладу, фобій. Серед оформлених страхів переважає агорафобія (страх скупчення людей), клаустрофобія (страх замкнених просторів), страх темряви. У міру дорослішання підвищується ризик патохарактерологічного, психопатичного розвитку особистості, спостерігається замкнутість, тривожність, озлобленість, агресивність. Розлади поведінки у підлітків виявляються часто пов'язаними із підвищеним ризиком алкоголізації, наркотичної залежності, соціальної дезадаптації та схильності до суїциду.

Стани, що можуть залишитися з дитиною назавжди, навіть у дорослому житті: соціальна відгородженість, відчуття безнадійності та спустошеності, постійне відчуття загрози та небезпеки, що оточує з усіх сторін, і, звичайно, порушення розвитку, що були у дитини початково, є обтяжуючим фактором формування цих хронічних станів.

Специфіка формування життєстійкості у дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Формування життєстійкості у дітей та підлітків з порушеннями інтелекту може мати свої особливості порівняно з тими, що не мають таких порушень. Наприклад, діти з порушеннями інтелекту можуть потребувати більш спеціалізованого підходу до формування життєстійкості, оскільки вони мають обмежену здатність до самостійної адаптації до складних життєвих ситуацій.

Одна з особливостей формування життєстійкості у дітей з порушеннями інтелекту – це необхідність враховувати їхні індивідуальні особливості та потреби. Для таких дітей можуть бути потрібні спеціальні методи навчання та підходи, які би враховували їхні індивідуальні потреби та здібності.

Крім того, формування життєстійкості у дітей з порушеннями інтелекту може потребувати більшого захисту та підтримки з боку батьків, педагогів та інших дорослих. Діти з порушеннями психофізичного розвитку можуть відчувати більшу тривогу, нестабільність настрою та інші емоційні проблеми, тому важливо, щоб дорослі навколо них надавали підтримку та були готові допомогти їм у складних ситуаціях.

Існує кілька **факторів, які можуть впливати на розвиток резилієнтності** підлітків з порушеннями розвитку під час воєнних дій:

1. ***Соціальна підтримка:*** Якщо діти та підлітки мають доступ до соціальної підтримки з боку своїх родин, друзів та співробітників, то це може допомогти їм розвивати більшу резилієнтність.
2. ***Стресові ситуації:*** Якщо підлітки навчаються, як керувати своїм стресом та вчитися розслаблятися, це може допомогти їм зберігати внутрішню рівновагу у стресових ситуаціях.
3. ***Фізичне здоров'я:*** Якщо діти та підлітки мають хороше фізичне здоров'я, вони можуть бути більш стійкими до стресу, що може допомогти їм розвивати більшу резилієнтність.
4. ***Позитивне мислення:*** Якщо діти та підлітки вчать думати позитивно та розвивають оптимізм, то це може допомогти їм бути більш резилієнтними.
5. ***Виховання:*** Спосіб виховання може впливати на розвиток резилієнтності. Наприклад, якщо діти та підлітки виховуються в середовищі, де постійно підтримується позитивний настрій, то це може сприяти розвитку більшої резилієнтності.

Психолого-педагогічна підтримка дітей з ООП, що пережили травматичні події.

Напрямки та стратегії психолого-педагогічної підтримки дітей з ООП, які пережили травматичні події під час війни, можуть включати наступні аспекти:

1. ***Травмо-орієнтована підтримка:*** Цей підхід передбачає розуміння впливу травматичного досвіду на фізичний та психологічний стан дитини. Психологи та педагоги працюють з дітьми, допомагаючи їм розпізнати, виразити та регулювати свої емоції, відновлювати почуття

безпеки та довіри, а також зміцнювати ресурси для реабілітації та розвитку.

2. **Соціальна інтеграція та реконструкція:** Важливим аспектом підтримки дітей з ООП, які пережили травматичні події під час війни, є сприяння їх соціальній інтеграції та реконструкції нормального життя. Це може включати підтримку в організації соціальних зв'язків, сприяння участі в групових активностях та підтримку їхнього самовизначення в суспільстві.
3. **Розвиток регуляції поведінки та стресостійкості:** Діти, які були свідками або пережили травматичні події, можуть мати проблеми з регуляцією своєї поведінки та стресостійкістю.
4. **Індивідуальний підхід та диференційоване навчання:** Забезпечення індивідуального підходу та диференційованого навчання є ключовим для успішної психолого-педагогічної підтримки дітей, які пережили травматичні події. Диференційоване навчання дозволяє кожній дитині працювати на своєму рівні і темпі, забезпечуючи їм успіх у навчанні.
4. **Розвиток соціальних навичок та емпатії:** Для дітей з ООП, які пережили травматичні події під час війни, розвиток соціальних навичок та емпатії є важливим аспектом. Педагоги сприяють розвитку навичок спілкування, співробітництва, вирішення конфліктів та розуміння інших людей. Це допомагає дітям встановлювати здорові взаємини з оточуючими людьми та інтегруватися в соціальне середовище.
5. **Створення безпечного та підтримуючого навчального середовища:** Для дітей з ООП, які пережили травматичні події, важливо мати безпечне та підтримуюче навчальне середовище. Педагоги створюють атмосферу, де діти відчують підтримку, розуміння та захист.
5. **Залучення батьків та сімейної підтримки:** Важливим аспектом психолого-педагогічної підтримки є залучення батьків та родин до процесу.
7. **Терапевтичні підходи:** Використання терапевтичних підходів, таких як музикотерапія, художня терапія, танцювальна терапія тощо, може бути корисним для підтримки дітей з ООП, які пережили травматичні події. Ці підходи дозволяють дітям виражати свої емоції та досвід через нетрадиційні форми виразності та сприяють процесу загоєння травми.
8. **Психологічна підтримка та консультування:** Психологи надають індивідуальну та групову психологічну підтримку та консультування для дітей, які пережили травматичні події. Це допомагає дітям зрозуміти та обробити свої емоції, розвивати стратегії саморегуляції та розробляти позитивні способи копіngu зі стресом.

Стратегії допомоги батьків та інших близьких людей дітям з порушеннями психофізичного розвитку в травматичних ситуаціях.

Декілька порад для батьків та інших близьких людей, як допомогти дитині і не допустити погіршення її психоемоційного стану:

Режим дня. Повертайте дитину у звичний режим дня, це прискорює «загоєння» психотравми. На жаль, не в усіх є можливість наразі повернутися

до того режиму, який існував раніше, тож можна створити новий режим дня для дитини, виходячи із тих можливостей, які у вас є. У режимі дня дитини мають бути: гігієнічні процедури, прийоми їжі, елементи навчання, ігри з дорослими, вільна гра, час для бесід та казок (або цікавих історій), сон.

Обговорення тривожних подій. Такі розмови є дуже корисними для емоційної розрядки. Після кожного спуску в укриття, сигналів тривоги, звуків бойових дій проводьте невеличкі сімейні бесіди, де кожен має розповісти, що він відчував протягом всього тривожного періоду (на початку тривожних сигналів, під час перебування в укритті та після). Цей метод дозволяє дитині емоційно відреагувати, побачити, що її відчуття співпадають з відчуттями дорослих, і вона не сама, а також зняти емоційне напруження.

Нові ритуали. Створіть нові ритуали, які допоможуть відчувати дитині єдність та силу сім'ї. Це може бути читання вголос, вечірні обійми всією сім'єю, спільні молитви або співи.

Щоденне спілкування на різні теми. Спілкування є базовою потребою кожної людини. Щоб дитина не почала ізолюватися, вона потребує постійного спілкування та емоційного залучення дорослих. Ви можете обирати різні теми для розмов, не фокусуючись на травмуючих психіку подіях.

Емоційна близькість. Одним із психологічних компонентів, важливих для виживання дитини, є емоційна близькість з батьками. Щоб її укріплювати та зберігати треба: обіймати дитину, говорити, що ви її любите, хвалити її (за сміливість, за витримку, за якісь вміння, що демонструє дитина), грати з нею, смішити, розділяти з нею емоції.

Почуття гумору. Намагайтеся жартувати та посміхатися, сприяти тому, аби посміхалася ваша дитина. Гумор має терапевтичну дію, підтримує та зцілює.

Рекомендації, щоб підтримати і заспокоїти дитину підліткового віку. В умовах війни підлітки особливо вразливі. Вони вже достатньо дорослі, щоб розуміти, що відбувається, та ще зовсім не мають досвіду, щоб впоратися зі своїми емоціями та почуттями.

У Національній поліції України поділилися порадами психологів про те, як сьогодні підтримати дитину:

Говоріть і слухайте. Знаходьте час та уважно слухайте розповіді дітей про те, що вони відчувають і думають. Роз'ясніть відомі вам факти та надавайте дітям правдиву інформацію (з урахуванням вікових особливостей) про ситуацію, в якій опинилася країна в цілому та ваша родина, зокрема.

Дозвольте емоціям бути. Розповідайте про свої почуття та поясніть дитині, що боятися, переживати, плакати – це нормально. Проте надалі важливо стабілізуватися і відволіктися буденними справами настільки, наскільки це можливо.

Плануйте майбутнє. Мрійте та плануйте разом, обговорюйте з підлітками, що ви зробите одразу, як настане мир. Такі роздуми та розмови надихають і стабілізують.

Обіймайтеся. Обіймайте підлітка не менше 8 разів на день. Тактильний контакт вкрай важливий в умовах невизначеності і стресу.

Подивіться разом улюблені фільми. Обирайте життєствердні фільми, які дарують надію, обговорюйте побачене. Нагадуйте дитині, що після найтемнішої ночі настає ранок.

Читайте вголос. Спільне читання вголос дає відчуття захищеності та спокою. Читайте разом книжку, яку ви вже добре знаєте, або нову, до якої ніяк не доходили руки.

Хваліть і робіть акценти на досягненнях дитини. Відмічайте навіть незначні досягнення. Вселяйте підлітку віру у свої сили та пропонуйте підтримку.

Заохочуйте спілкування дитини з однолітками. Для більшості підлітків спілкування з друзями є дуже важливим. Сприяйте цьому, розкажіть дитині, як вона може підтримати друзів, яким важко впоратися з емоціями.

Долучайте підлітків до допомоги іншим. Але робіть це за умов максимальної безпеки. Розкажіть дитині, як саме можна допомогти, підтримати інших, долучайтеся до допомоги разом з нею. Водночас поясніть дитині, що пріоритетом повинна бути її безпека.

Будьте уважними до змін у поведінці дитини. Зверніться за онлайн-консультацією до психолога, якщо стан дитини викликає занепокоєння.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення травматичного стресу та посттравматичного стресового розладу і опишіть специфіку їх переживання дітьми, що мають порушення психофізичного розвитку.
2. Назвіть спільні симптоми для дітей, що переживали психотравмуючі події різного типу.
3. Перелічіть етапи переживання дитиною психологічної травми та визначте стратегії корекційної роботи з ними на кожному етапі.
4. Які наслідки можливі у дітей після пережитої травмуючої події за відсутності своєчасної діагностики та адекватної і корекційної та психотерапевтичної роботи?
5. В чому полягає специфіка формування життєстійкості у дітей з порушеннями психофізичного розвитку?
6. Визначте фактори, які можуть впливати на розвиток резилієнтності (життєстійкості) підлітків з порушеннями розвитку під час воєнних дій.
7. Назвіть напрямки та стратегії психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами, які пережили травматичні події
8. Перелічіть стратегії поведінки в сім'ї для оптимізації емоційних станів дітей з порушеннями психофізичного розвитку, що пережили травматичну подію.

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Наведіть приклади ситуацій, де діти з порушеннями психофізичного розвитку можуть виявляти різні реакції на травматичні події. Які фактори можуть впливати на індивідуальні реакції кожної дитини?
2. У який спосіб травматичні події можуть впливати на розвиток дитини з особливими потребами? Чи можуть вони призвести до змін у процесі психофізичного розвитку дітей? Якщо так, то як саме?
3. Розгляньте ефективні практики залучення дітей з ООП до групових процесів та спільних активностей після травматичних подій. Як такі діяльності можуть сприяти соціальній адаптації та зміцненню взаємодії з ровесниками?

II. Практичні вправи

Вправи для зняття м'язового напруження (для дітей від 5 років)

1. «Квітка та свічка»

Мета: Розслаблення та глибокого дихання.

Хід вправи: Педагог пропонує дітям: «Уявіть, що у вас в одній руці квітка, яка приємно пахне, а в іншій – запалена свічка.

Повільно зробіть вдих через ніс й уявіть, що відчуваєте запах квітки.

Повільно видихніть через рот, наче задуваєте свічку».

Так повторюють кілька разів.

2. «Лимони»

Мета: Зняття м'язового напруження.

Хід вправи: Педагог пропонує дітям: «Уявіть, що ви підходите до дерева та зриваєте два лимони, по одному в кожную руку. Сильно здавіть лимони, щоби вичавити сік – вичавлюйте, вичавлюйте, вичавлюйте! Киньте лимони на підлогу та розслабте руки. Потім повторюйте, доки соку не набереться на склянку лимонаду. Після останнього натискання та кидка струсіть руки, щоби розслабитися».

3. «Лінивий кіт»

Мета: Зняття м'язового напруження.

Хід вправи: Педагог пропонує дітям: «Уявіть, що ви лінивий кіт, який щойно прокинувся після приємного довгого сну. Широко позіхніть. Помурчіть, як кіт: “мур-мяу”. Тепер витягніть руки, ноги та спину – і потягніться повільно, як кіт. Розслабтеся».

4. «Пір'їнка та статуя»

Мета: Зняття м'язового напруження.

Хід вправи: Педагог пропонує дітям: «Уявіть, що ви пір'їнка, що літає в повітрі, рахуючи до десяти. Раптом ви завмираєте й перетворюєтеся на статую. Не рухайтесь! Потім повільно розслабтеся, знову перетворюючись на пір'їнку, що літає в повітрі».

Це треба повторити кілька разів та переконатися, що діти закінчили вправу пір'інкою в розслабленому стані.

5. «Черпаха»

Мета: Зняття м'язового напруження.

Хід вправи: Педагог пропонує дітям: «Уявіть, що ви черепаха, яка йде на повільну, розслаблену прогулянку. Раптово почався дощ! Щільно згорніться в калачик під панциром, поки я рахую до десяти. Уявіть, що знову вийшло сонце, тому можна вилазити з панцира та продовжити розслаблену прогулянку».

Це слід повторити кілька разів, в кінці переконатися, що діти завершують вправу прогулянкою, щоб тіло у кожного учасника вправи залишилося у розслабленому стані.

Вправи на розвиток або повернення відчуття захищеності.

6. «Квітка чи дерево» (для дітей 4-7 років).

Мета: Сформувати у дитини почуття безпеки та впевненості в собі.

Хід гри: Педагог повинен запитати у дитини, ким вона хоче бути, якою квіткою або деревом. Далі торкається стоп: «У тебе дуже міцне коріння, воно із землі бере все, що потрібно для життя і міцно тримає тебе».

Торкнутися боків: «У тебе такий стрункий сильний міцний гнучкий стовбур. Він може зігнутися, може схилитися, але він ніколи не зламається. Він витримає всі вітри та урагани».

Торкнутися голівки: «А це твоя крона – красива, ніжна, соковита, сильна. Ти – дерево Життя».

7. «Безпечна халабуда» (для дітей від 5-10 років)

Мета: Розвивати уяву, сформувати уявлення про захист та безпеку.

Хід гри: Педагог надає дітям картонні коробки, папір, клей та інші матеріали для будівництва. Діти працюють у групі, спільно будуючи безпечний прихисток, в якому можна сховатися від різних небезпек, це може бути щось навіть нереальне та уявне. Діти мають за допомогою педагога описати, як їхня будівля забезпечує захист і безпеку від зовнішніх негараздів.

8. «Супергеройські жести» (для дітей від 6-12 років)

Мета: Створити відчуття контролю, розвивати впевненість в собі.

Хід гри: Педагог пояснює дітям, що деякі пози та жести можуть надавати їм відчуття сили та контролю над ситуацією. Наприклад, вони можуть стати ногами на ширині плечей, підняти руки вгору і сказати «Я сильний/сильна!» або прийняти позу, ніби вони герої їх улюблених казок та історій. Діти вигадують пози для Супермена, Спайдермена, казкових богатирів, тварини, яка здається їм сильною, сміливою але при цьому доброю: слон, лев, бик. Далі педагог проводить короткі ігри, під час яких діти використовують ці пози та жести.

9. «Подорожуємо безпечно» (для дітей 7-10 років)

Мета: Навчити дітей основам безпеки та допомогти їм створити план дій у небезпечних ситуаціях.

Хід гри: Педагог створює ігрове поле, можна використовувати збільшену мапу найближчої місцевості, на якому зображені різні ситуації, такі як вулична перетинка, парк або автобусна зупинка.

Діти рухаються по полю та обговорюють, які небезпеки можуть їм зустрітися у цьому місці та які заходи безпеки можна вжити у кожній ситуації. Вони можуть розглядати варіанти, наприклад, як перейти вулицю, якщо немає пішохідного переходу, або як поводитися, якщо вони загубилися в парку. Педагог може поставити запитання та дати поради щодо безпеки в кожній конкретній ситуації.

10. «Історія героя» (для дітей 8-12 років)

Мета: Збільшити впевненість та самоповагу у дітей, розкривши їхні потенційні сильні сторони.

Хід гри: Педагог пропонує дітям створити спільну історію героя, який має унікальні суперсили або навички. Педагог починає історію, а діти по колу продовжують її, додаючи до історії по одному реченню. Задача педагога слідкувати за тим, щоб діти не обминали в історії проблемних тем, зустрічей та перешкод на шляху до мети, але при цьому, якщо діти занадто захопилися описом страшних і неприємних ситуацій, допомогти закінчити історію обов'язковим подоланням всіх проблем, перемогою та досягненням мети.

11. «Мій захисник та порадник» (для дітей 10-14 років)

Мета: Розвинути уяву та впевненість в собі, шукати ресурси у складних ситуаціях.

Хід гри: Педагог пропонує дітям обрати персонажа з улюбленого фільму, книги або коміксу, це може бути реальна людина, яка є для дитини авторитетом, хоча не завжди знаходиться поряд. Діти мають уявити, що цей персонаж або людина є їх захисником та порадником, до яких можна звернутися за допомогою та порадою тоді, коли страшно та невідомо, що робити. Діти за допомогою педагога можуть вигадати історію, в якій цей персонаж допомагає дитині подолати якісь життєві проблеми тільки підтримуючи її і надихаючи на сміливі та розумні вчинки.

12. «Скарбничка добра» (для дітей 10-14 років)

Мета: Стимулювати почуття захищеності та віру у добро.

Хід гри: Педагог пропонує дітям створити «скарбничку добра» – спеціальне місце, де можна зберігати речі, малюнки або записки, які символізують добро, мрії та надію. Педагог перший кладе у цю скарбничку ту річ, яку обирає. Це може бути листівка, маленька іграшка, написаний на аркуші вірш тощо. Діти можуть прикріплювати свої речі до спеціальної дошки або класти до скриньки і ділитися своїми історіями, пов'язаними з цими предметами.

13. «Карта безпеки» (для дітей 12-16 років)

Мета: Допомогти підліткам визначити безпечні місця та ресурси у своєму оточенні.

Хід гри: Кожен підліток отримує карту свого місцевості (школи, кварталу, району) та маркери. Кожен відмічає 1-3 місця, які вони сприймають як безпечні, наприклад, дім друзів, бібліотеку, парк або школу. Група за допомогою педагога аналізує місця, які були вибрані найчастіше та які не були вибрані зовсім. Після цього вони можуть обговорити, чому певні місця вважаються безпечними та як можна скористатися ними у разі потреби.

Вправи для дітей для зняття психоемоційного напруження

14. «Мішечок криків» (для дітей 4-10 років)

Мета: Виплеск гніву, емоційна розрядка.

Якщо дитина обурена, схвильована, розлючена, просто не в змозі говорити з дорослими та однолітками спокійно, можна запропонувати їй скористатися «мішечком криків». Слід домовитися з дитиною, що поки у неї в руках цей мішечок, то він може кричати і верещати в нього стільки, скільки їй необхідно. Але коли він покладе чарівний мішечок на місце, то розмовлятиме з оточуючими спокійним голосом, обговорюючи подію.

15. «Подушка для биття» (для дітей 5-10 років)

Мета: виплеск гніву, емоційна розрядка.

Педагог підбирає невелику подушку темного кольору, яку дитина зможе штовхати, кидати і бити, коли відчує себе сильно розсердженою. Після того, як їй вдасться випустити пару таким нешкідливим способом, можна перейти до інших засобів вирішення проблемної ситуації.

Примітка. Аналогами подушки можуть стати надувний гумовий молоток, яким можна бити по стінах і по підлозі, або боксерська груша, яка допоможе позбавитися від гніву не тільки дітям, але і дорослим.

16. «Штурм фортеці» (для дітей 5-10 років)

Мета: виплеск гніву, емоційна розрядка.

Хід гри: З предметів, що попалися «під руку», будується фортеця (взуття, стільці, кубики, одяг, металевий посуд, ковдри і т. д. – все збирається в одну велику купу). Гравці мають м'яч – «гарматне ядро». По черзі кожен з усією силою кидає м'яч у ворожу фортецю. Гра продовжується, поки вся купа «фортеця» не розлетиться на шматки. З кожним вдалим попаданням штурмуючі видають гучні переможні крики.

17. «Каміні прощання» (для дітей 6-13 років)

Мета: Розвивати у дітей здатність відпускати образи, прощати та знаходити способи виразити свої почуття.

Хід гри: Учні отримують невеликі гладкі камінці. Кожен камінь символізує образу або злість, яку треба відпустити. Діти можуть написати або

намалювати на камені свої почуття та покласти їх у коробку або мішечок, який символізує прощання. Вони також можуть виголошувати слова прощення та відпускання, покладаючи камінь у коробку.

Можливий варіант, коли дитина не може простити того, хто її образив, але хоче позбавитися негативної емоції, яка їй надає болю. В цьому випадку вона може кидати камінчики прощання від себе туди, звідки їх майже неможливо дістати: у воду, далеко в траву, в кущі.

18. «Листок гніву» (для дітей 7-13 років)

Мета: виплеск гніву, емоційна розрядка.

Хід гри: Педагог пропонує дітям різні способи висловлювання своїх негативних емоцій за допомогою так званого «аркушу гніву» – спеціально підбраного аркушу, на якому можна описати свої образи та причини роздратування: можна м'яти, рвати, кусати, топтати, штовхати листок гніву доти, доки дитина не відчує, що це почуття зменшилося і тепер вона легко з ним впорається. Після цього педагог просить дитину остаточно впоратися зі своїм гнівом, зібравши всі шматочки «гнівного аркушу» і викинувши їх у смітник. Як правило, в процесі роботи діти перестають злитися і ця гра починає їх веселити, тому закінчують її зазвичай у хорошому настрої.

19. «Емоційний баланс» (для дітей 8-12 років)

Мета: Підтримати дітей у знаходженні емоційного балансу та зняття напруження.

Хід гри: Педагог показує дітям ваги з двома чашами, на одну з яких кладе гирю, а далі розказує про те, що це те, через що нам може бути так важко на душі, у кожного це може бути свої переживання. Далі, для того, щоб на душі стало легше, треба врівноважити ваги і покласти щось на протилежну чашу. Що ж це може бути?

Педагог надає дітям пластилін або тісто для ліплення. Кожен учасник має пригадати речі або дії, які допомагають їм відчувати себе краще, коли вони переживають сильні емоції. Наприклад, це можуть бути малювання, слухання музики, гра, прогулянка або спілкування з друзями. Педагог пропонує зліпити маленькі символи того, що діти люблять і що їх втішає. Якщо дітям важко визначитись, що це буде, педагог або інші діти можуть підказати. Це може бути просто кулька або зірка, якщо річ, яка означає дію, не придумується.

Потім діти кладуть те, що вони виліпили, на ваги, для того, щоб переважити “проблему”, опустити ваги на позитивну сторону. Далі діти можуть обговорити, як вони допомагають заспокоїтися собі самотійно у повсякденному житті.

20. «Історії з життя» (для дітей 12-17 років)

Мета: Допомогти підліткам висловити та пережити негативні емоції, співпереживати один одному і знайти способи подолання складних ситуацій.

Хід гри: Гра заснована на підході плейбек-театру, який є формою театрального мистецтва, що використовується як психотерапевтичний інструмент.

Гра проводиться в групі підлітків не менше 4 осіб.

Педагог просить учасників поділитися короткою історією або ситуацією з їхнього життя, де вони відчували негативні емоції (страх, образ, сором тощо). Вибирається одна із історій, автор якої згоден стати її режисером, тобто готовий відтворити її за допомогою своїх товаришів як акторів. Хтось грає роль самої дитини, інші – її друзів або ворогів. Ситуація програється, а дитина дивиться на неї нібито зі сторони, відмічає, чи схоже це на те, що відбувалося насправді, чи змінюється у неї ставлення до ситуації, до себе, до тих, хто її образив або розізлив. Під час обговорення інші учасники можуть поділитися своїми спостереженнями, емоціями та ідеями. Підкреслюються важливі моменти, які виникли під час відтворення історій та співпереживання.

Далі інші діти також можуть інсценувати свої історії.

Вправи та ігри для розвитку резиліентності (життєстійкості).

21. «Квітковий ланцюжок подяки» (для дітей 6-10 років)

Мета: Розвивати вдячність та позитивне мислення.

Хід гри: Кожна дитина отримує паперову стрічку або кольоровий шнурок. Діти по черзі кажуть слова вдячності за щось або за когось (наприклад, «Дякую за мою сім'ю» або «Дякую за сонячний день»). Потім вони з'єднують свої стрічки разом, створюючи квітковий ланцюжок вдячності.

22. «Башта моїх успіхів та перемог» (для дітей 6-12 років)

Мета: Покращення усвідомлення власних досягнень та позитивних аспектів свого життя.

Хід гри: Кожна дитина отримує набір картонних “цеглинок”, з яких вона буде будувати свою башту. Протягом певного часу діти пригадують та записують на “цеглинки” свої всі свої успіхи та перемоги, якими вони пишаються, і що їм в собі подобається. Це можуть бути маленькі або великі досягнення, навички, навчальні успіхи, соціальні досягнення тощо. Якщо дитина утруднюється в завданні, або не може написати, дорослі їй допомагають.

Після пригадування та підготовки “цегли” діти будують з неї башту, яку забажають, а потім діляться своїми успіхами з іншими дітьми.

23. «Таємний друг» (для дітей 7-14 років)

Мета: Стимулювати дітей допомагати один одному, проявляти турботу та підтримку.

Хід гри: Кожен учень отримує ім'я іншого учня, якому він стає «таємним другом». Протягом певного часу (наприклад, місяць) діти намагаються зробити дрібні справи для свого таємного друга, підтримують його, піднімають настрій або допомагають у будь-який спосіб. На кінець

періоду розкриваються таємні друзі, і діти обговорюють свої досвіди та враження.

24. «Дарунки добра» (для дітей 8-14 років)

Мета: Розвивати в учнів бажання робити добрі справи та радіти результатам своїх дій.

Хід гри: Діти отримують картки, на яких пишуть, що готові зробити для іншої людини: подарувати якусь невелику річ, допомогти у справах, розсмішити, зробити поробку, малюнок, або заспівати пісню. Потім всі картки з пропозиціями збираються в коробку, з якої кожен обирає одну картку та отримує дарунок від того, хто її написав.

25. «Щасливий лист» (для дітей 8-14 років)

Мета: Розвивати у дітей бажання виражати вдячність та підтримувати позитивну атмосферу в групі.

Хід гри: Кожного тижня діти отримують бланки "щасливих листів". Вони мають написати комусь зі свого оточення (учню, вчителю, другу), за що вони цінують цю людину та висловити слова вдячності. Листи складаються в поштову скриньку та відправляються адресатам.

26. «Марафон Вдячності» (для дітей 10-15 років)

Мета: Розвивати вміння виразити вдячність та підтримувати позитивне спілкування.

Хід гри: Кожному учаснику дають блокнот та ручку. Протягом декількох днів або тижня діти мають записувати щодня хоча б одну річ, за яку вони вдячні. Наприклад, «Дякую за смачне тістечко» або «Дякую за посмішку від мами». В кінці марафону, діти мають поділитися своїми записами про вдячність в групі. Кожен учасник може прочитати декілька записів, які він вважає особливо значущими. Група може обговорити спільні теми вдячності та поділитися враженнями від марафону.

27. «Цукерки добрих слів» (для дітей 10-15 років)

Мета: Розвивати уміння виявляти позитивне ставлення до оточуючих, виявляти підтримку тим, хто її потребує.

Хід гри: Кожному учаснику дають пусту скриньку або коробку та кольорові папірці. На кожному діти повинні написати або добре слово-комплімент (ти сонечко!), або слова підтримки (все буде добре!), або добре побажання (будь щасливим!) і складаються так, щоб не було видно зразу, що на них написано.

Далі можливі декілька варіантів. Діти можуть забрати свої скриньки собі та витягати папірці з добрими словами тоді, коли буде сумно або важко на душі. Або всі папірці перемішуються та врізнобій діляться між всіма учасниками порівну і складаються кожному в скриньку. Витягаються, як і в попередньому варіанті – коли є потреба у підтримці.

28. «Листівки підтримки» (для дітей 10-16 років)

Мета: Розвиток альтруїзму, здатності до взаємопідтримки.

Хід гри: Педагог роздає кожному учаснику аркуш паперу та олівці. Діти мають написати анонімну листівку, де вони висловлюють слова підтримки та розуміння своєму товаришу. Ці листівки можуть бути пов'язані зі спільно пережитими травмуючими подіями або іншими важкими ситуаціями, що вони пережили. Потім листівки збираються й перемішуються, а після цього кожен отримує одну листівку в якості підтримки.

29. «Мапа мрій» (для дітей 13-16 років)

Мета: Стимулювання уяви та розуміння позитивних можливостей у майбутньому.

Хід гри: Діти отримують великий ватман та олівці, журнали, з яких можна вирізати картинки та клей (можна використовувати техніку колажування). Вони мають створити «мапу мрій» – візуальне відображення своїх мрій та цілей на майбутнє. Мрії можуть спільними: мир у країні, красиві відновлені міста та села, а також особистими: навчитися заробляти гроші, знайти кохану людину і створити сім'ю. Учасники можуть малювати, писати словами або використовувати символи для представлення своїх мрій. Кожен учасник на цій мапі має намалювати свій життєвий шлях.

В кінці малювання учасники обговорюють, чи задовольняє їх мапа, чи легко було визначитись чого саме хочеться, про що мріється і як досягати мрії, чи не легше приєднатися до чужої мрії, ніж шукати свою.

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Напишіть 5-10 порад для педагогів-дефектологів, що працюють з дітьми, які мають ПТСР, яким чином будувати взаємодію, як проводити заняття.
2. Визначте та опишіть шляхи психолого-педагогічної допомоги сім'ї, що виховує дитину з ООП, під час та після переживання екстремальної ситуації (бойові дії, біженство, природні лиха).

РОЗДІЛ 5.

МЕТОДИКИ, СПРЯМОВАНІ НА РОЗВИТОК ТА КОРЕКЦІЮ ПОВЕДІНКИ І ЗДАТНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ З ООП

Тема 16 Корекція та розвиток комунікативної сфери дітей з ООП

Мета: Ознайомити здобувачів освіти зі шляхами і методами корекції та розвитку комунікативної сфери дітей з ООП, сформуванню умінь розвивати та коректувати комунікативні навички дітей, сприяючи їх соціалізації.

Рекомендована література:

1. Бабич Н. М. Формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Київ. 2016 р. 242 с.
2. Гаяш О. В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : Науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2016. 120 с.
3. Денисенко О. І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. Черкаси : ЧОПОПП ЧОР, 2012. 32 с.
4. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник. За заг. ред. Л. Галенко. Харків : Друкарня Мадрид, 2018. 110 с.
5. Кузикова С. Основи психокорекції. Київ : Академвидав, 2012 р. 320 с.
6. Малихіна Т. П., Сердюк Н. І. Технологія корекційно-розвивальної роботи з підлітками : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 131с.
7. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
8. Проскурняк О. І. Роль педагога у формуванні комунікативної діяльності учнів з розумовою відсталістю. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2013. Вип. 23. С. 375-379.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Комунікативні навички та їх розвиток у дітей з ООП
2. Головні задачі розвитку комунікативних навичок дітей різного віку.
3. Напрямки формування комунікативних навичок у дітей з ООП
4. Основні підходи до корекційно-розвивальної роботи з комунікативною сферою дітей
5. Розвиток комунікативних навичок у дітей з ООП через гру.

1.1. Теоретична довідка

Комунікативні навички та їх розвиток у дітей з ООП

Поняття «комунікативні вміння» поєднує широкий комплекс умінь, освоєння яких забезпечує дитині повноцінне включення у суспільство, як процес встановлення та розвитку контактів із людьми, що виникають з урахуванням потреби у спільній діяльності.

Комунікативні навички – це навички спілкування, вміння слухати, висловлювати свою точку зору, приходити до компромісного рішення, аргументувати та відстоювати свою позицію, доведену до автоматизму. Комунікативні навички – навички ефективного спілкування. Сюди зазвичай відносять легкість встановлення контакту, підтримка розмови; вміння надавати та приймати знаки уваги (компліменти); вміння реагувати на справедливу та несправедливу критику; вміння реагувати на провокуючу поведінку з боку співрозмовника; вміння звертатися із проханням; вміння відповідати відмовою на чуже прохання (сказати «ні»); вміння надавати співчуття, підтримку, приймати співчуття та підтримку з боку інших людей; вміння вступати в контакт із іншими людьми; вміння реагувати на спробу вступити у контакт.

Дослідження показали, що у комунікативній діяльності школярів з ООП виявляються стійкі порушення всіх ланок комунікативного акта, які виявляють себе у зниженні комунікативно-пізнавальної потреби у спілкуванні. У більшості дітей недостатньо сформована мовна комунікація, що створює бар'єри у міжособистісній взаємодії. Це проявляється в наступному: діти переважно малобалакучі з вихователем і з однолітками, неухважні, не вміють послідовно викладати свої думки, передавати їх зміст, беруть участь у спілкуванні часто з ініціативи інших, хоча розуміють звернену до них мову. Часто це супроводжується підвищеною тривожністю, напруженістю в контакті, страхами, уразливістю.

Діти з ООП одночасно домагаються уваги та відкидають її, переходячи на агресію чи пасивне відчуження; не вміють і не бажають визнати провину у конфліктній ситуації (домінують захисні форми поведінки у конфліктних ситуаціях), не вміють самостійно планувати і контролювати свої дії, тобто. замість розвитку довільної поведінки у них розвивається орієнтація на зовнішній контроль; замість того, щоб самим справлятися із скрутною ситуацією, діти схильні ображатися, перекидати відповідальність на інших. Вони не мають бажання вступати в особисті контакти, обмінюватися враженнями, домовлятися про зміст майбутньої спільної діяльності. Такі діти не вміють з власної ініціативи звернутися до іншої людини, часом навіть соромляться відповісти відповідним чином, якщо до них хтось звертається. Вони не можуть підтримати і розвинути контакт, не вміють узгоджувати свої дії з партнерами зі спілкування або адекватно висловлювати їм свою симпатію, співпереживання. У той самий час комунікабельність, вміння контактувати з оточуючими людьми – необхідна складова самореалізації людини, її успішності у різних видах діяльності.

Складнощі у комунікації дітей з ООП можуть бути пов'язані з наступними факторами:

1. **Порушення розумового розвитку.** Інтелект впливає на здатність дітей сприймати та розуміти інформацію, а також на їх здатність висловлюватися та комунікувати з іншими людьми.
2. **Порушення мовленнєвого розвитку.** Діти часто мають проблеми з мовленням, що може ускладнити процес спілкування та розуміння інших людей.
3. **Соціальна незрілість.** Дітям означеної категорії важко розуміти соціальні норми та правила поведінки, що може призводити до конфліктів у спілкуванні.
4. **Обмежені можливості для спілкування.** Діти можуть мати обмежені можливості для спілкування через відсутність відповідних знань та навичок, обмежений доступ до спеціальних засобів комунікації.
5. **Відмінності в сприйнятті та розумінні інформації.** Діти з порушеннями інтелекту своєрідно сприймають та розуміють інформацію, що призводить до складнощів у спілкуванні з оточуючими.
6. **Стрес та тривога.** Діти з ООП часто відчувають стрес та тривогу у зв'язку зі складнощами у спілкуванні. Вони бояться висловлювати свої думки та почуття, або мають проблеми з контролем своєї емоційної реакції на висловлювання інших людей.
7. **Проблеми з переходом на новий тип комунікації.** Діти з ООП можуть бути здатні до невербальної комунікації, але мати великі складнощі з мовленням.
8. **Недостатня соціальна ініціатива.** Дітям з ООП складно ініціювати соціальні контакти та спілкування. Вони можуть не знати, як почати розмову або знайти спільну мову з однолітками. Діти цієї категорії часто не мають мотивації для спілкування або не бачать сенсу у комунікації з іншими людьми. Вони можуть відчувати себе ізольованими або відстороненими від оточуючого середовища.

Зважаючи на ці складнощі, важливо, щоб батьки та педагоги забезпечували дітям з порушеннями психофізичного розвитку додаткову підтримку та допомогу у розвитку комунікативних навичок. Варто шукати спеціальні методи та засоби комунікації, які б підходили для конкретних потреб дитини, та забезпечувати додаткові тренування та практику в спілкуванні. Важливо також забезпечувати дитині сприятливе середовище для комунікації та позитивну атмосферу, яка б допомагала розвивати її комунікативні навички.

Напрямки розвитку комунікативних навичок у дітей з ООП

При роботі з розвитку комунікативних навичок необхідно спиратися на можливості дітей з обмеженими можливостями здоров'я та, **в першу чергу, розвивати:**

- здатність орієнтуватися в соціальних відносинах та вміння включатися до них;
- вміння концентрувати увагу та реагувати на звернення оточуючих;

- сприйняття мови;
- вміння наслідувати;
- вміння дотримуватися черговості у розмові;
- вміння застосовувати навички спілкування у повсякденному житті.

Для успішної соціалізації дітей з ООП необхідні такі **комунікативні вміння**:

- співпрацювати;
- слухати та чути;
- сприймати та розуміти (переробляти) інформацію;
- говорити самому.

Головні задачі розвитку комунікативних навичок дітей різного віку.

Розвиток комунікативних навичок у дітей з порушеннями психофізичного розвитку вимагає індивідуального підходу та спеціального педагогічного супроводу. Залежно від вікової категорії дітей, можна ставити різноманітні завдання для розвитку їх комунікативних навичок:

Дошкільний вік (від 2 до 6 років):

- Розвивати мовлення дитини: сприяти розвитку фонетичного слуху, лексичного запасу, граматичних навичок та правильної вимови.
- Навчати дитину розуміти емоції та відчуття інших людей: проводити ігри та вправи на розвиток емпатії та співпереживання.
- Навчати дитину взаємодіяти з іншими дітьми: проводити групові ігри та вправи на розвиток співпраці та колективної взаємодії.

Молодший шкільний вік (від 6 до 10 років):

- Розвивати мовлення дитини: сприяти розвитку усного та писемного мовлення, розумінню та вживанню загальнозживаних виразів та слів.
- Навчати дитину розуміти свої та емоції інших людей: проводити вправи на розвиток емпатії, взаєморозуміння та спілкування у різних ситуаціях.
- Вчити дитину адаптуватися до різних ситуацій: проводити тренування на комунікацію зі старшими, молодшими, рівними за віком, а також з різними людьми з різними потребами та характерами.

Підлітковий вік (від 10 до 16 років):

- Розвивати мовлення дитини: сприяти розвитку навичок усного та писемного мовлення, а також вчити правильно використовувати мовлення в соціальних мережах та електронній пошті.
- Вчити дитину ефективно вести діалог зі співрозмовником: проводити тренування на активне слухання, постановку запитань та викладання власних думок.
- Розвивати навички вирішення конфліктів: проводити тренування на розуміння іншої сторони, знаходження компромісів та пошук альтернативних рішень.

Старший шкільний та юнацький вік (від 16 до 21 року):

- Розвивати навички активного слухання та ефективного спілкування: проводити тренування на встановлення контакту, аргументацію своїх думок та заспокоєння партнера.

- Навчати дитину розуміти не лише слова, але й тіло та голос супротивника: проводити вправи на розвиток навичок невербального спілкування та емоційного інтелекту.
- Розвивати навички адаптації до різних ситуацій та соціальних груп: проводити вправи на розвиток навичок міжкультурної комунікації та взаємодії з різними людьми.

На кожному віковому етапі важливо враховувати індивідуальні потреби та можливості дитини з порушеннями інтелекту. Важливо створити доброзичливу та підтримуючу атмосферу для розвитку комунікативних навичок, а також використовувати різні підходи та технології для досягнення більшої ефективності корекційно-розвивальної роботи.

Робота з формування комунікативних умінь має бути повсякденною і органічно включатися до всіх видів діяльності: навчання, гри, працю. На самопідготовці, виховних заняттях, прогулянках, різноманітних заходах, у режимних моментах, у процесі трудової діяльності дітей необхідно систематично розвивати навички спілкування. Формування комунікативних умінь є як самостійним завданням навчання, і засобом, що дозволяє досягти успіхів у розвитку дитини, тобто. навчання відбувається безперервно у найрізноманітніших видах діяльності.

Напрямки формування комунікативних навичок у дітей з ООП

Корекційну роботу доцільно проводити за трьома напрямками:

Перший напрямок реалізується по лінії розвитку у дитини усвідомлення себе як суб'єкта спілкування та сприйняття однолітка як об'єкт взаємодії. Тобто проводиться робота з формування сприйняття однолітка на позитивному емоційному рівні, розвитку спільних ігрових інтересів та ділового співробітництва.

Другий напрямок полягає в розвитку у дитини здатності сприймати та використовувати різні вербальні та невербальні комунікативні засоби (візуальні, жестові, словесні, емоційно-мімічні, пантомімічні).

Третій напрямок забезпечує формування у дітей соціальних уявлень, усвідомлення та відтворення у грі різних видів соціальних відносин.

У результаті реалізації цих напрямів відбувається:

- розвиток соціальної спрямованості дітей та сприйняття однолітка на позитивній емоційній основі як об'єкт взаємодії;
- розвиток мовної активності дитини та комунікативної спрямованості її мови;
- розвиток ділових та ігрових мотивів взаємодії з дорослими та однолітками;
- засвоєння дітьми методів невербального (немовного) спілкування (оволодіння мімікою, жестами);
- розвиток діалогічного мовлення (наприклад, через драматизацію казок, оповідань, оповідань, картинок, ігор, занять);
- розвиток здатності розуміти мотиви поведінки та характери літературних персонажів;
- розвиток зв'язного мовлення;

- розвиток мовної творчості;
- розвиток емоційної сфери.

Корекція та розвиток комунікативної сфери дітей з порушеннями психофізичного розвитку полягає в роботі з дитиною над розвитком її комунікативних навичок та здатностей до спілкування.

Основні підходи до корекційно-розвивальної роботи з комунікативною сферою дітей

Основні підходи до роботи з комунікативною сферою дітей з порушеннями психофізичного розвитку включають в себе:

- 1. Індивідуальний підхід.** Кожна дитина з порушенням психофізичного розвитку має свої особливості, тому підхід до її корекції та розвитку комунікативної сфери має бути індивідуальним.
- 2. Використання спеціальних методик та технік.** Для розвитку комунікативної сфери дітей можуть використовуватися спеціальні методики та техніки, такі як міміко-жестове спілкування, підтримуючі рухи тощо.
- 3. Робота з батьками.** Батьки дитини з порушенням психофізичного розвитку відіграють важливу роль у корекції та розвитку комунікативної сфери своєї дитини. Їх бажано навчати спеціальним технікам спілкування з дитиною та допомагати розвивати комунікативні навички в повсякденному житті.
- 4. Робота зі спеціалістами.** Для корекції та розвитку комунікативної сфери дітей з порушеннями психофізичного розвитку мають залучатися спеціалісти, такі як логопеди, психологи, терапевти тощо. Вони розробляють індивідуальну програму розвитку комунікативних навичок для дитини та працювати з дитиною та її батьками для досягнення поставлених цілей.
- 5. Використання різноманітних методів та форм роботи.** Для розвитку комунікативної сфери дітей з порушеннями психофізичного розвитку необхідно використовувати різні методи та форми роботи, такі як ігри, театралізації, психотерапевтичні вправи тощо.
- 6. Створення сприятливого середовища.** Для розвитку комунікативної сфери важливо створити сприятливе середовище, де дитина буде відчувати себе комфортно та вільно спілкуватися з іншими людьми.

Взагалі, корекція та розвиток комунікативної сфери дітей з порушеннями психофізичного розвитку є важливою складовою їхнього розвитку. Для досягнення успіху в цій сфері необхідно використовувати комплексний підхід, що включає в себе індивідуальний підхід, використання спеціальних методик та технік, роботу з батьками, спеціалістами та створення сприятливого середовища.

Розвиток комунікативних навичок у дітей з ООП через гру.

Існує велика кількість методів розвитку комунікативних умінь, але у шкільному віці найбільший ефект має *гра*.

В умовах багатьох ігор дитини стикаються з ситуаціями, характерними для її реальної діяльності. У результаті створюються умови формування нових, ефективніших, комунікативних навичок.

Навчання дітей з ООП найбільш успішно здійснюється у повсякденному житті, шляхом інтеграції природних для дітей видів діяльності, головною з яких є гра. Враховуючи, що гра є провідним видом діяльності, вона є одним з найбільш ефективних і доступних способів формування комунікативних навичок дітей, має важливе значення для нормального психологічного розвитку та емоційного стану.

Під час ігрової діяльності діти розвиваються та взаємодіють з навколишнім світом, з однолітками та дорослими, розвивається їх мовлення: збільшується обсяг словника, розвивається граматичний лад мовлення, вміння слухати та думати, висловлювати свої потреби та почуття за допомогою вербальних та невербальних засобів спілкування, рухів, жестів, міміки.

Ігрові вправи допомагають у вирішенні корекційно-розвиваючих завдань щодо формування комунікативних навичок дітей з ООП, формують у дітей знання та вміння доброзичливого спілкування, виховують культуру спілкування (хороші манери), допомагають сформувати у дітей комунікативні навички, вміння розпізнавати свої емоції, співпереживати – радіти чужим радостям і засмучуватися через чужі прикrostі. Діти здобувають навички, вміння та досвід, необхідний для адекватної поведінки в суспільстві, здатність оцінити інших, зрозуміти та виразити себе через спілкування, вміння регулювати свою поведінку відповідно до норм та правил.

При формуванні комунікативних навичок необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей та забезпечити найбільш сприятливі умови для реалізації цілей. При підборі дидактичних матеріалів, ігор, дитячої літератури потрібно враховувати особливості різнорівневого розвитку дітей та допомагати здійснити необхідну корекцію для позитивного поступу кожної дитини. Для цього потрібно враховувати кілька **простих правил**:

1. Під час гри, дорослий повинен включатися в гру так, як включається у неї дитина, приймати дітей такими, якими вони є, вислуховувати будь-яку відповідь дитини, пропозицію, рішення, сприяти імпровізації.

2. Для дітей педагог є взірцем у мовленні, оскільки діти навчаються мовленнєвому спілкуванню, наслідуючи, спостерігаючи за дорослими.

3. Дитина постійно вивчає те, що вона спостерігає, і засвоює набагато більше, ніж може розказати.

4. Мовлення дітей найуспішніше розвивається в атмосфері спокою, безпеки та любові, коли дорослі слухають їх, спілкуються з ними, розмовляють, звертають увагу.

5. Педагогу належить виключно активна роль у навчанні дітей вмінню думати і говорити, але не менш активна роль в інтелектуальному, емоційному, мовному та комунікативному розвитку властива самій дитині.

6. Потрібно забезпечити дітям широкі можливості для використання у грі всіх п'яти органів чуття: бачити, чути, торкатися руками, куштувати на смак, відчувати різні елементи навколишнього світу.

7. У кожної дитини свій темперамент, свої потреби, інтереси, симпатії та антипатії. Дуже важливо поважати її неповторність, ставити для дитини реальну мету.

Для дітей з ООП потрібно створювати ігрові ситуації, що стимулюють їх мовлення, заохочувати будь-які висловлювання, альтернативну комунікацію.

Щоденне включення в педагогічний процес ігор на розвиток комунікативних навичок передбачає такі види: ігри-інсценування, ігри-забави, ігри-змагання, дидактичні, творчі, сюжетно-рольові ігри, рухливі ігри, ігри-драматизації, ігри-імітації, ігри-бесіди, у процесі яких діти навчаються співпрацювати, активно слухати, переробляти інформацію та правильно говорити. У процесі навчання дітей тій чи іншій грі необхідно допомагати дітям вести діалоги, приходячи їм на допомогу щоразу, коли вони не можуть самі висловити прохання, бажання, думку в словесній формі.

Для встановлення дружніх симпатій, зняття скутості, позитивного емоційного настрою на початку кожного заняття бажано проводити ігри-вітання. Сюжетно-рольові ігри є джерелом формування соціальної свідомості дитини та можливості розвитку комунікативних навичок. У таких іграх виховується вміння діяти спільно, надавати допомогу один одному, розвивається почуття колективізму, відповідальності за дії. Сюжетно-рольові ігри використовуються на позакласних заняттях під час проходження таких теми, які стосуються ситуацій спілкування в магазині, транспорті, в музеї та на екскурсії, в різних громадських місцях.

Ігри з правилами – дидактичні, настільні – сприяють пізнавальному розвитку, а також умінню домовлятися. У дидактичних іграх дитину приваблює, передусім, ігрова ситуація, а граючи, він непомітно для себе вирішує дидактичні завдання. Діти вчаться застосовувати наявні знання у різних ігрових умовах, вони активізуються різноманітні розумові процеси, і отримують від цього емоційну радість. Дидактичні ігри слід застосовувати при проведенні самопідготовки, щоб активізувати увагу, пам'ять, кмітливість, наполегливість та підготувати дітей до виконання домашнього завдання.

Робота з формування комунікативних умінь повинна бути ретельною і проводитися в системі, органічно включатися у всі види діяльності: навчання, гру, працю. На самопідготовці, виховних заняттях, прогулянках, різноманітних заходах, у режимних моментах, у процесі трудової діяльності дітей необхідно систематично розвивати навички спілкування. Формування комунікативних умінь є як самостійним завданням навчання, і засобом, що дозволяє досягти успіхів у розвитку дитини, тобто. навчання відбувається безперервно у найрізноманітніших видах діяльності.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення комунікативним навичкам та опишіть комунікаційну сферу дітей з ООП.
2. Які фактори впливають на складнощі у формуванні комунікативних навичок дітей з ООП?

3. Опишіть напрямки розвитку комунікативних навичок у дітей з ООП
4. Назвіть та обґрунтуйте головні задачі розвитку комунікативних навичок дітей різного віку.
5. В чому полягають основні напрямки корекційно-розвивальної роботи по розвитку комунікативної сфери дітей з ООП?
6. Яких результатів слід очікувати в процесі формування комунікативної сфери дітей з ООП?
7. Опишіть особливості розвитку комунікативних навичок у дітей з ООП через гру.

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Які можна назвати недоліки та переваги використання електронних пристроїв для комунікації у дітей з ООП?
2. Як впливає середовище, у якому зростає дитина з ООП, на її комунікативний розвиток? Поділіться прикладами.
3. Чи можна стимулювати інтерес та підвищити мотивацію дітей з ООП до спілкування та комунікацій з однолітками?
4. Яким чином використання альтернативних способів комунікації (наприклад, жестова мова або піктограми) можуть сприяти розвитку комунікативних навичок у дітей з ООП? Обґрунтуйте свою відповідь.

II. Практичні вправи

1. «Разом граємо» (для дітей 3-4 роки)

Мета: Навчити дітей взаємодії та ввічливому поведженню один з одним.

Обладнання: парні іграшки (кулька – жолобок, паровозик – вагончик, машинка – кубики).

Хід гри: Педагог роздає дітям іграшки, розставляє дітей парами, пропонує пограти разом. Потім він допомагає кожному з дітей виконувати предметно-ігрові дії відповідно до призначення кожної іграшки.

Наприкінці гри дорослий фіксує, хто з ким грав, називаючи кожную дитину на ім'я: «Аня грала з Дашею – катали кульку, Дмитрик грав із Олесем – возили паровозик, Петя грав із Оленою – навантажували та возили кубики в машині».

2. «Візьми іграшку» (для дітей 3-4 роки)

Мета: Розвивати навички спілкування, вміння просити.

Обладнання: Різні іграшки.

Хід гри: Діти стають у коло, до центру складають іграшки. Ведучий вимовляє «Візьми будь ласка... (машинку, ляльку, пірамідку тощо)». Хто не знайшов необхідної іграшки – водить.

3. «У пташки болить крильце» (для дітей 3-4 роки)

Мета: Сприяти формуванню в дітей віком вміння співчувати, проявляти доброту та емпатію.

Хід гри: Один із дітей перетворюється на пташку, у якої болить крильце. Він намагається показати, що сумує. Ведучий пропонує дітям «пожаліти пташку». Першим «жаліє» її сам педагог, який одягає на руку ляльку-кошеня і його лапками гладить «пташку» зі словами: «Пташка... (Саша, Маша) не плач, ти гарна, сильна, в тебе все буде добре». Потім інші діти надягають ляльку-кошеня на руку і теж «жаліють пташку».

4. «Ласкава дитина» (для дітей 3-5 років)

Мета: Навчати дітей наслідувати емоційно-тактильні та вербальні способи взаємодії з партнером.

Хід гри: Діти сидять на стільцях півколом перед педагогом. Він викликає до себе одного з дітей і показує, як його можна обійняти, притулятися, дивитися в очі, посміхатися. «Ах, який гарний Сашко, йди до мене. Я тебе обійму, ось так. Подивіться дітки, як я обіймаю Сашка, ось так. Я ласкава».

Потім педагог запрошує ще одну дитину до себе і пропонує їй повторити всі свої дії, емоційно акцентуючи кожен дію дитини та за потреби надаючи їй допомогу. Наприкінці гри дорослий наголошує, підсумовує всі дії дитини: «Дмитрик обійняв Сашка, подивився йому в очі, посміхнувся. Ось який Дмитрик ласкавий!» Потім педагог по черзі викликає дітей, що залишилися, і гра повторюється.

Слід звернути увагу на те, що деякі діти можуть не забажати, щоб до них торкалися та їх обіймали. Хтось не захоче проявити ласкавість саме так, як пропонує педагог. З ними можна обговорити, як би вони хотіли, щоб з ними проявили ласку, і як вони самі готові її показати.

5. «Хто краще розбудить» (для дітей 3-4 роки)

Мета: Сприяти формуванню у дітей вміння позитивно ставитися до інших і співчувати іншим.

Хід гри: Одна дитина перетворюється на кішечку і засинає – лягає на килимок або на складені у вигляді ліжка два-три стільця у центрі групи. Педагог просить дітей по черзі будити «сплячу кішечку». Бажано робити це по-різному (різними словами та дотиками), але щоразу ласкаво. Наприкінці вправи діти все разом вирішують, хто «будив кішечку» найласкавіше. Сама «кішечка» може висловити свою думку – що їй сподобалось найбільше.

6. «Буратіно та діти» (для дітей 4-6 років)

Мета: Вчити дітей оцінювати свою поведінку та поведінку оточуючих, використовувати при спілкуванні ввічливі слова.

Обладнання: Іграшка Буратіно або костюм Буратіно.

Хід гри: До групи входить Буратіно (педагог одягається у костюм Буратіно, або вносить іграшку) і просить дітей показати, як вони живуть. Діти повинні привітатися, показати свої ігрові куточки, іграшки та ін. Буратіно пропонує

пограти всім разом, цікавиться чи вміють діти дружно грати. Буратіно загадує дітям загадки. Діти відгадують. Повторюють правила ввічливого спілкування.

7. «Звіряче піаніно» (для дітей 4-7 років)

Мета: Розвивати у дітей вміння співпрацювати.

Обладнання: Картки із зображеннями тварин.

Хід гри: Діти сідають навпочіпки напівколом. Вони – клавіші піаніно, які звучать голосами різних тварин. Ведучий роздає дітям картки із зображеннями тварин, голосами яких звучатимуть клавіші (кішка, собака, свиня, мишка тощо). Потім дорослий торкається головок дітей, ніби натискає клавіші. Клавішам потрібно звучати голосами відповідних тварин.

8. Хороводна гра «Ау!» (для дітей 4-7 років)

Мета: Розвивати уважне ставлення дітей одне до одного, допомогти подолати бар'єр у спілкуванні.

Хід гри: Дитина стоїть у колі із зав'язаними очима, вона загубилася у лісі. Діти водять хоровод, промовляючи слова «Петрик (Дарина), ти зараз у лісі, ми співаємо тобі АУ! Ану, очі відкривай, хто тебе покликав впізнавай». Хтось із дітей кричить йому: «Ау!» – і той, хто «загубився», повинен вгадати, хто його кликав.

9. «Наше сонце» (для дітей 4-7 років)

Мета: Сприяти об'єднанню та взаємодії дітей у групі.

Обладнання: Ватман, олівці або фломастери.

Хід гри: Дорослий малює на ватмані велике коло. Потім описує долоні дітей, створюючи таким чином промінчики сонця. За допомогою дорослого діти розфарбовують намальовані долоні і наклеюють їх по периметру кола. У результаті виходить гарне різнокольорове сонце, яке вивішується у групі.

10. «Ласкаве ім'я» (для дітей 4-7 років)

Мета: Вчити взаємодіяти один з одним, називати ім'я іншої дитини, проявляти позитивне ставлення.

Хід гри: Діти стають у коло, кожен із них по черзі виходить у центр. Решта дітей за допомогою педагога називають варіанти ласкавого імені дитини, що стоїть у центрі кола.

11. «Не поділили іграшку» (для дітей 4-7 років)

Мета: Вчити дітей виходити із конфліктних ситуацій, знаходити компромісне рішення.

Обладнання: Різні цікаві іграшки.

Хід гри: Педагог повідомляє, що сьогодні до них прилетів Карлсон та залишив багато іграшок. Педагог дістає з сумки нові іграшки, всі вони різні. Педагог пропонує дітям розібрати їх, а сам спостерігає за ними збоку. Якщо в

групі складається конфліктна ситуація через іграшки, педагог заспокоює дітей і пропонує розібратися всім разом у ситуації.

12. «Доторкнися до ...» (для дітей 5-7 років)

Мета: Розвивати в дітях увагу до інших, доброзичливість.

Хід гри: Педагог пропонує: «Доторкнися до... синього!». Усі повинні миттєво зорієнтуватися, виявити в одязі оточуючих дітей щось синє і торкнутися цього предмета. Кольори періодично змінюються, хто не встиг – ведучий. Педагог стежить, щоб торкалися кожного учасника.

13. «Добра тварина» (для дітей 5-7 років)

Мета: Розвивати у дітей вміння співпрацювати, відчуття команди, релаксація.

Хід гри: Педагог тихим таємничим голосом каже: «Встаньте, будь ласка, у коло та візьміться за руки. Ми – одна велика добра тварина. Послухаймо, як вона дихає. А тепер подихаємо разом! На вдих робимо крок уперед, на видих крок назад. А тепер на вдих робимо два кроки вперед, на видих два кроки тому. Так не тільки дихає тварина, так само рівно і чітко б'ється її велике добре серце, стукіт – крок уперед, стукіт – крок назад, і т. д. Ми всі беремо подих і стукіт серця цієї тварини собі».

14. «Липучка» (для дітей 5-9 років)

Мета: Гра сприяє розвитку вміння взаємодіяти з однолітками, зняттям м'язової напруги, згуртуванням дитячої групи.

Хід гри: Всі діти рухаються, бігають по кімнаті, бажано під швидку музику Двоє дітей, тримаючись за руки, намагаються зловити однолітків. При цьому вони примовляють: «Я – липучка-приставучка, я хочу тебе зловити». Кожну спійману дитину «липучки» беруть за руку, приєднуючи її до своєї компанії. Потім вони всі разом ловлять інших.

Коли всі діти стануть липучками, вони під спокійну музику танцюють у колі, тримаючись за руки.

15. «Компліменти» (для дітей 5-10 років)

Мета: Розвивати вміння говорити іншому приємні слова та відповідати на них, бачити в іншому добрі якості.

Хід гри: Діти, дивлячись у вічі, одне одного, бажать сусідові щось хороше, хвалять, обіцяють, захоплюються і передають ліхтарик із рук у руки. Правило – не повторюватися. Той, хто приймає, киває головою і каже: «Дякую, мені дуже приємно».

16. «Подарунок на всіх» (для дітей 5-10 років)

Мета: Розвинути вміння дружити, робити правильний вибір, співпрацювати з однолітками, почуття колективу.

Обладнання: Квітка з паперу, на якій різнокольорових пелюсток стільки, скільки дітей в групі.

Хід гри: Дітям дається завдання: «Якби ти був чарівником і міг творити чудеса, то що б ти подарував зараз усім нам разом?» або «Якби у тебе була Квітка – Семибарвиця, яке б бажання ти загадав?» Кожна дитина загадує одне бажання, відірвавши від загальної квітки одну пелюстку: «Лети, лети пелюстка, через захід на схід, Через північ, через південь, повертайся, зробивши коло, тільки торкнешся ти землі, бути по моему вели. Вели, щоб...»

Насамкінець можна провести конкурс на найкраще бажання для всіх.

17. «Ввічливі слова» (для дітей 5-12 років)

Мета: Виховувати у дітей повагу у спілкуванні, навчати звичці користуватися ввічливими словами.

Обладнання: М'яч.

Хід гри: Гра проводиться з м'ячем у колі. Діти кидають один одному м'яч, називаючи ввічливі слова. Умова – називати тільки слова привітання (привіт, добрий день, ми раді вас бачити, раді зустрічі з вами); подяки (дякую, будь ласка, будьте ласкаві); вибачення (вибачте, пробачте, мені дуже шкода, шкодую); прощання (до побачення, до зустрічі, добраніч).

18. «Рукавички» (для дітей 5-12 років)

Мета: Формувати у дітей вміння взаємодіяти один з одним.

Обладнання: Декілька пар нерозфарбованих рукавичок, зображених на папері.

Хід гри: Для гри використовуються вирізані з паперу рукавички. Кількість пар має відповідати кількості пар дітей. Необхідно роздати різним дітям рукавички з однаковим (але не розфарбованим) орнаментом. Діти повинні знайти свою пару і за допомогою трьох олівців різних кольорів розфарбувати однакові рукавички. Педагог спостерігає, як пари організують спільну роботу, як ділять олівці, як домовляються між собою.

19. «Дракон» (для дітей 5-12 років)

Мета: Допомогти дітям, які мають труднощі у спілкуванні, віднайти впевненість і відчутти себе частиною колективу

Хід гри: Гравці стають у лінію, тримаючись за плечі один одного Перший учасник – «голова», останній – «хвіст». «Голова» повинна дотягнутися до «хвоста» і доторкнутися до нього. «Тіло» дракона нерозривне. Як тільки «голова» схопила «хвіст», вона стає «хвостом». Гра триває доти, доки кожен учасник не побуває у двох ролях.

20. Вправа «6 та 9» (для дітей 8-14 років)

Мета: розвиток вміння домовлятися, переконувати

Обладнання: Альбомний аркуш, на якому написана велика цифра «6».

Хід гри: Вправа виконується у парах. Учасникам пропонується аркуш із намальованою цифрою «6». Аркуш тримається таким чином, що один учасник бачить цифру «6», а інший – «9». Завдання учасників – побачити одночасно одну й ту саму цифру.

21. «Спина до спini» (для дітей 10-16 років)

Мета: отримати досвід спілкування недоступний у повсякденному житті

Хід гри: Двоє учасників групи сідають спиною до спini один до одного і намагаються у такому положенні протягом 3-5 хвилин підтримувати розмову. Після закінчення вони діляться своїми відчуттями.

Під час обговорення слід запитати:

- чи це було схоже на знайомі життєві ситуації, наприклад, телефонна розмова), у чому відмінності;
- чи легко було розмовляти;
- якою виходить розмова – більш відвертою чи ні.
- Інші учасники групи можуть поділитися своїми почуттями.

22. «Все одно ти молодець, бо...» (для дітей 10-16 років)

Мета: Гра сприяє розвитку вміння взаємодіяти з однолітками, підтримувати іншого, проявляти співчуття, бачити в іншому позитив.

Хід гри: Учасники поділяються на пари. Один партнер розповідає іншому про важку ситуацію в житті, чим-небудь неприємне, або говорить про який-небудь свій недолік і пр. Його співрозмовник уважно вислуховує і вимовляє фразу: «Все одно ти молодець, тому що...».

23. «Створення історії» (для дітей 10-16 років)

Мета: Розвивати творчість, мовлення, уміння взаємодіяти та співпрацювати.

Хід гри: Діти утворюють коло або сідають в ряд. Педагог починає історію, розповідаючи перше речення або ситуацію.

Потім перша дитина додає свою частину історії, використовуючи одне-два речення. Наступна дитина продовжує історію своїми реченнями.

Процес продовжується, доки історія не буде завершена.

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Підберіть ряд прийомів в роботі педагога-дефектолога по формуванню у дітей з певним типом порушень (інтелектуальні порушення, розлади аутистичного спектру, СДУГ, складні порушення тощо) комунікативних здібностей, що сприяють адаптації дитини як у закладі освіти, так і за його межами.
2. Підготуйте план-конспект корекційно-розвивального заняття, що має на меті розвиток у дітей з ООП здібностей до конструктивної взаємодії з однолітками.
3. Підберіть в літературі або запропонуйте самостійно декілька порад педагогам щодо розвитку учнівського колективу у спеціальній школі або у інклюзивному класі.

Тема 17. Стратегії та методики корекції девіантної поведінки дітей та підлітків з порушеннями розвитку

Мета: Ознайомити здобувачів освіти зі шляхами і методами корекції девіантної поведінки дітей та підлітків з порушеннями розвитку, сформувати уміння розвивати та коректувати негативні та деструктивні поведінкові прояви дітей.

Рекомендована література:

1. Корнешук В. В., Волошенко М. О., Олло В. П. Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків : Навчальний посібник. Херсон: Олді плюс, 2021. 136 с.
2. Профілактика та корекція відхилень поведінки : навч.-метод. посібник / укл. Лариса Мафтин. Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2021. 368 с.
3. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід : монографія / О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. 300 с.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Девіантна поведінка дітей з порушеннями розвитку як психолого-педагогічна проблема та предмет корекції.
2. Форми і рівні девіантної поведінки при різних типах порушень.
3. Організація корекційно-психологічної і профілактичної роботи з дітьми, які мають відхилення у поведінці.
4. Рівні та форми профілактики формування девіантної поведінки.

1.1. Теоретична довідка

Девіантна поведінка дітей з порушеннями розвитку як психолого-педагогічна проблема та предмет корекції

Діти з порушеннями розвитку стикаються з різними перешкодами, що ускладнюють їх можливості до адаптації у навколишньому світі. Ці порушення можуть сприяти формуванню у них девіантної поведінки, яка відрізняється від стандартних норм та очікувань.

Причини девіантної поведінки у дітей з порушеннями розвитку можуть бути різноманітними. Найчастіше, це пов'язано зі специфічними особливостями їх нервово-психічного функціонування та складнощами у сприйнятті та обробці інформації. Також, девіантна поведінка може бути наслідком невідповідності між очікуваннями суспільства та можливостями самої дитини. Такі діти можуть відчувати відчуження, бути об'єктом заперечення та недооцінювання своїми ровесниками та оточуючим середовищем.

Однак, важливо пам'ятати, що девіантна поведінка не є незмінною чи неподоланою проблемою. Вона є предметом психолого-педагогічної корекції,

яка зосереджується на розвитку потенціалу дитини, підтримці її потреб та створенні сприятливих умов для її розвитку.

Під нормальною поведінкою, зазвичай, розуміють нормативно-схвалену поведінку, характерну для більшості людей. Ми можемо вважати, що поведінка особистості відбиває процес її соціалізації, тобто. інтеграції у суспільство, адаптацію у соціальному середовищі з урахуванням індивідуальних особливостей.

По співвідношенню процесів адаптації-індивідуалізації і за позицією особистості в суспільстві виділяють такі **варіанти соціальної адаптації**:

- **радикальна адаптація** (самореалізація через зміну особистістю існуючого соціального світу);
- **гіперадаптація** (самореалізація через вплив особистості на соціальне життя у вигляді її наддосягнень);
- **гармонійна адаптація** (самореалізація особистості у вигляді орієнтації на соціальні вимоги);
- **конформістська адаптація** (пристосування за рахунок придушення індивідуальності);
- **девіантна адаптація** (вихід за існуючі соціальні норми);
- **соціально-психологічна дезадаптація**.

Поведінка, що відхиляється від норми, або девіантна поведінка, відображає соціально-психологічний статус дитини на осі «соціалізація – дезадаптація – ізоляція». Для того щоб відрізнити поведінку, що відхиляється, від інших явищ і при необхідності констатувати її наявність і динаміку у конкретної дитини або підлітка, необхідно знати її **специфічні особливості**:

1. Девіантна поведінка не відповідає загальноприйнятим чи офіційно встановленим найважливішим для цього суспільства на даний час соціальним нормам.

2. Девіантна поведінка та особистість, що її виявляє, викликають негативну оцінку з боку інших людей, яка може мати форму суспільного засудження або соціальних санкцій.

3. Поведінка, що відхиляється, завдає реальної шкоди самій дитині або оточуючим людям. Вона супроводжується стражданням, яке переживає сам девіант або інші люди. Така поведінка є руйнівною: залежно від форми – деструктивною або аутодеструктивною.

4. Девіантну поведінку можна охарактеризувати як стійко повторювану (багаторазово або тривало). Якщо семирічна дитина один раз узяла без дозволу невелику суму грошей у батьків на солодощі, ця поведінка не є девіантною. Навпаки, систематичний усвідомлений крадіжка підлітком є однією з форм поведінки, що відхиляється. Однак навіть одноразова суїцидальна спроба є серйозною небезпекою і може розцінюватися як девіантна поведінка особистості, є аутодеструктивною.

5. Девіація повинна узгоджуватися із загальною спрямованістю людини. Вона не має бути наслідком нестандартної, кризової ситуації чи самооборони.

6. Поводження, що відхиляється, розглядається в межах медичної норми. Воно не повинно ототожнюватися з психічними захворюваннями або

патологічними станами, хоча може поєднуватися з останніми. За певних умов вона може переходити в патологічну. Наприклад, залежна (адиктивна) поведінка може перерости в системне захворювання – наркоманію, алкоголізм.

7. Девіантна поведінка характеризується вираженою індивідуальною і віково-статевою своєрідністю. Форма девіації та ступінь її виразності можуть варіювати від цілком невинних проявів до тотального порушення життєдіяльності особистості.

Вважається, що термін «девіантна поведінка» може застосовуватися до дітей старше п'яти років, оскільки в більш ранньому віці необхідні уявлення про соціальні норми у свідомості дитини відсутні, а самоконтроль здійснюється за допомогою дорослих. Якщо поведінка дитини до п'яти років істотно відхиляється від вікової норми, то її доцільно розглядати як один із проявів незрілості, невротичних реакцій або порушень психічного розвитку.

Виходячи зі сказаного вище, можна дати наступне визначення девіантної поведінки – це *стійка поведінка особистості, що відхиляється від найважливіших соціальних норм, що завдає реальної шкоди суспільству чи самій особистості, а також супроводжується її соціальною дезадаптацією*.

При педагогічному підході поняття «девіантна поведінка» найчастіше ототожнюється з поняттям «дезадаптація». **До структури шкільної дезадаптації входять** неуспішність, порушення взаємин із однолітками, конфлікти з педагогами, емоційні порушення. Найбільш поширені поведінкові відхилення, що поєднуються зі шкільною дезадаптацією, – дисциплінарні порушення, прогули, гіперактивна поведінка, агресивна поведінка, опозиційна поведінка, брехня, куріння, хуліганство, злочинство. Ознаками масштабнішої соціальної дезадаптації у шкільному віці можуть бути: регулярне вживання психоактивних речовин (летючі розчинники, наркотики, алкоголь), сексуальні девіації, проституція, бродяжництво, втеча з дому, скоєння злочинів, залежність від комп'ютерних ігор чи релігійних сект, фанатизм.

Форми і рівні девіантної поведінки при різних типах порушень.

Є. В. Змановська пропонує класифікацію поведінкових відхилень, засновану на таких провідних критеріях, як вид норми, що порушується, і негативні наслідки. Відповідно до цих критеріїв виділяються три основні групи девіантної поведінки:

- делінквентна (злочинна),
- асоціальна (аморальна),
- аутодеструктивна (саморуйнівна).

Делінквентна поведінка – це поведінка, що порушує правові норми, що загрожує суспільному порядку і благополуччю оточуючих людей. У підлітків переважають такі види делінквентної поведінки: хуліганство, крадіжки, вандалізм, фізичне насильство, торгівля наркотиками. У дитячому віці (від 5 до 12 років) найбільш поширені такі форми, як насильство по відношенню до молодших дітей або однолітків, жорстоке поводження з тваринами, злочинство, дрібне хуліганство, руйнування майна, підпали.

Асоціальна поведінка – це поведінка, що відхиляється від моральних норм, що безпосередньо загрожує благополуччю міжособистісних відносин. Вона може виявлятися як агресивна поведінка, сексуальні девіації (гіперсесуальність, статеві зв'язки в дитячому віці, вуайєризм, ексгібіціонізм), залучення до азартних ігор на гроші, бродяжництво.

У підлітковому віці найбільш поширені втечі з дому, бродяжництво, шкільні прогули, відмова від навчання, брехня, безладні статеві зв'язки, графіті (настінні малюнки та написи непристойного змісту), субкультурні девіації (сленг, шрамування). У дітей найчастіше зустрічаються втечі з дому, бродяжництво, шкільні прогули, лихослів'я, брехня, крадіжка, жебракування.

Аутодеструктивна поведінка – це поведінка, що відхиляється від медичних і психологічних норм, що загрожує цілісності та розвитку самої особистості. Вона виступає у таких основних формах: суїцидальна поведінка, харчова залежність, зловживання психоактивними речовинами, самоізоляція від навколишньої дійсності, віктимна поведінка (поведінка жертви), діяльність із вираженим ризиком для життя.

Аутодеструктивна поведінка у підлітковому віці опосередкована груповими цінностями. Група, до якої включений підліток, може породжувати такі форми аутодеструкції: наркозалежна поведінка, самопорізи, комп'ютерна залежність, харчові адикції, суїцидальна поведінка. У дитячому віці також є куріння, токсикоманія.

Поведінка дітей та підлітків, що відхиляється, є складною формою соціальної поведінки, детермінованою системою взаємопов'язаних факторів і психологічних причин. Її характеризують такі **складові**:

- **духовні проблеми** (відсутність чи втрата сенсу життя, несформовані моральні цінності та вищі почуття, внутрішня порожнеча, блокування самоактуалізації);
- **деформації у ціннісно-мотиваційній системі** (девіантні цінності, ситуативно-егоцентрична орієнтація, фрустрованість потреб, внутрішні конфлікти, неефективні механізми психологічного захисту);
- **емоційні проблеми** (тривога, депресія, негативні емоції, труднощі розуміння та вираження емоцій);
- **проблеми саморегуляції** (порушення здатності ставити цілі та домагатися їх виконання; неадекватна самооцінка, надмірний чи недостатній самоконтроль, низька рефлексія, малопродуктивні механізми подолання стресу, низькі адаптивні можливості, дефіцит позитивних ресурсів особистості);
- **когнітивні спотворення** (дисфункціональні думки, стереотипи мислення, обмежені знання, міфи, забобони, неадекватні установки);
- **негативний життєвий досвід** (негативні звички, девіантний досвід, ригідні поведінкові стереотипи, психологічні травми, досвід насильства).

Психологічна корекція девіантної поведінки дітей та підлітків є одним з важливих напрямків соціально-психологічного впливу. Психологічна інтервенція передбачає втручання в особистісний простір з метою стимулювання позитивних змін. Метою інтервенції є послаблення або

усунення форм поведінки, що перешкоджають соціальній адаптації особистості.

Організація корекційно-психологічної і профілактичної роботи з дітьми, які мають відхилення у поведінці.

Виділяють **чотири групи методів**, спрямованих на виправлення девіантної поведінки дітей та підлітків:

- метод руйнування негативного типу характеру (метод «вибуху» (за А. С. Макаренком) та метод реконструкції характеру);
- метод перебудови мотиваційної сфери та самосвідомості: об'єктивного переосмислення своїх переваг та недоліків; переорієнтування самосвідомості; переконання; прогнозування негативної поведінки;
- метод перебудови життєвого досвіду: розпорядження; обмеження; перенавчання; перемикання; регламентації способу життя;
- метод попередження негативної та стимулювання позитивної поведінки: заохочення та покарання; змагання; позитивна перспектива.

Особливістю інтервенції у процесі подолання девіантної поведінки є бажання змін з боку самої дитини та її готовність співпрацювати з психологом та педагогами. У випадку девіантної поведінки дітей та підлітків, ініціатива та згода повинні йти від законних представників дитини. Основною складністю роботи з девіантною поведінкою особистості є те, що на початкових етапах психолого-педагогічної допомоги дитина часто опирається змінам, незважаючи на виражені негативні наслідки своєї поведінки. У таких випадках підставою для втручання може бути ступінь шкоди, завданої девіацією, або рівень соціальної дезадаптації особистості. **Завдання психолого-педагогічного втручання** в разі девіантної поведінки включають:

- формування мотивації до соціальної адаптації або одужання;
- стимулювання особистісних змін;
- корекція конкретних форм девіантної поведінки;
- створення сприятливих соціально-психологічних умов для особистісних змін або одужання.

Ефективність роботи оцінюється на основі об'єктивних показників зменшення небажаної поведінки. Одним з найважливіших критеріїв позитивних змін є підвищення рівня соціальної адаптації дитини. Найефективнішими методами психологічної інтервенції є психокорекція, психолого-педагогічна консультація, тренінги та організація терапевтичного або саногенного середовища.

Корекція мотивації. Особа з девіантною поведінкою має стійку мотивацію зберегти девіацію. Стимулювання мотивації до зміни поведінки можна назвати головною задачею і найбільшою складністю психолого-педагогічного впливу на особистість дитини. Робота з її мотивацією настільки складна, що деякі фахівці висувають наявність сформованого бажання змінити себе і своє життя як головну умову для поведінкової корекції. Інші згодні працювати з тими, кого “привели батьки”, витрачаючи багато зусиль та часу на створення позитивної мотивації. Робота з мотивацією починається з перших хвилин поведінкової консультації.

Широко поширеним прийомом є *оцінка негативних наслідків девіантної поведінки*. При цьому дитину просять якомога детальніше, з конкретними прикладами, розповісти про те, як вона дійсно постраждала від своєї поведінки, яку шкоду завдала своїм близьким та оточуючим людям.

Достатньо ефективною є *методика проектування майбутнього*, яка передбачає детальний опис свого майбутнього при збереженні девіантної поведінки і без неї. Це дозволяє дитині усвідомити перспективи та наслідки своїх дій і спонукає до позитивних змін.

Ефективним методом стимулювання позитивних змін є *групове переконання*. Воно допомагає підтримувати і посилювати позитивні зміни шляхом взаємодії та підтримки в груповому середовищі.

Досить жорстким, але, на жаль, єдиним ефективним у деяких випадках, є *методика природних наслідків поведінки*. Суть цього підходу полягає у наданні девіанту повної свободи дій, передачі йому повної відповідальності за себе та свою поведінку. При цьому на підлітка майже не впливають, не контролюють його (не критикують, не переконують, не направляють до фахівців) і позбавляють його будь-якої підтримки. Звичайно, якщо ми маємо справу з дитиною, яка має порушення інтелекту, застосування такої методики є дуже обмеженим і тимчасовим.

Методи корекції емоційних станів. Девіантна поведінка супроводжується широким спектром негативних емоцій, особливо тривогою, страхом і агресією. Існують два основних способи корекції негативних емоційних станів – *зменшення їх сили* (наприклад, за допомогою систематичної десенсибілізації) та *формування альтернативних реакцій* (наприклад, через тренінг релаксації або підвищення самовпевненості).

Методи саморегуляції. Навчання релаксації є важливим завданням, для вирішення якого було запропоновано методику прогресивної релаксації, також відому як *аутотренінг*. Крім тренінгу релаксації, використовують метод *формування стратегії самоконтролю*. Спочатку дитину навчають спостерігати за власною поведінкою: встановлення особистих цілей, планування поступових кроків до досягнення цілі, виявлення значущих підсилень позитивної поведінки. Після виконання дій, що сприяють досягненню цілі, діти можуть нагороджувати себе за допомогою позитивного самооцінювання. Позитивну самонагороду може становити щось, що виходить за межі повсякденного життя (наприклад, іграшка, новий предмет одягу або особлива подія); щось приємне, що ми робимо рідко; нарешті, самозаяви (наприклад, кожного разу, коли підліток утримується від куріння, він каже собі: "Відмінно", "Я молодець", "Я задоволений, що зробив це"). Складні цілі можуть бути розбиті на кілька етапів, щоб діти нагороджували себе за послідовне досягнення все більш важливих цілей.

Когнітивне перебудовання. Крім емоційних проблем і труднощів саморегуляції, причиною відхилень у поведінці можуть бути спотворення в когнітивних процесах оцінки ситуації і власної поведінки у ній. Змінюючи їх зміст, можна очікувати змін і в емоційній та поведінковій сферах. Першим методом когнітивного перебудовання може бути звернення уваги на

суперечності в судженнях або розповіді дитини. Іншою поширеною методикою є ідентифікація та корекція дисфункціональних думок. Наприклад, депресія і хімічна залежність часто супроводжуються такими негативними переконаннями, як: "Я поганий (погана)", "Мене не можна любити", "Я нікому не цікавий", "У мене нічого не виходить". Важливо, щоб дитина самостійно досліджувала свою поведінку і переконалася в неадекватності дезадаптивних думок, а також що вони є причиною багатьох її проблем.

Методи припинення небажаної поведінки. Існує різноманітні способи припинення небажаних дій. Найпоширенішим методом є покарання. Воно може мати різні форми: тайм-аут, використання негативних наслідків реакції.

Тайм-аут – це процедура, яку поведінкові консультанти часто рекомендують використовувати при роботі з агресивними або надмірно активними дітьми. В цьому випадку просто відводять дитину від ситуації, в якій небажана поведінка може отримати посилення.

Використання *методики негативних наслідків* передбачає, перш за все, позбавлення дитини підкріплюючих стимулів у випадку прояву небажаної поведінки. Підкріплюючими стимулами можуть бути улюблені заняття, вільний час, подарунки, солодощі, увага оточуючих, успіх.

Методи формування позитивної поведінки. Найпоширенішим методом формування бажаної поведінки є *підкріплення*. В основі його лежить оперантний принцип обумовлювання. Варто зауважити, що як позитивне, так і негативне підкріплення підсилюють ймовірність виникнення реакції. Позитивні підкріплюючі стимули передбачають надання чогось бажаного, а негативні підкріплюючі стимули – видалення чогось хорошого у даній ситуації. Позитивне підкріплення є основним методом зміни поведінки.

Умови успіху:

- підкріплення повинно бути індивідуально значущим;
- підкріплення повинно застосовуватися систематично та негайно після бажаної поведінки;
- зв'язок між бажаною поведінкою та використаним при цьому підкріпленням повинен бути достатньо чітким.

Спочатку проводиться *ідентифікація підкріплюючих стимулів*. Для цього необхідно визначити, що саме є підкріплюючими стимулами для конкретної дитини. Також можна запропонувати дитині скласти шкалу "приємних подій" або список умов, які покращують настрій. Замість слів можна використовувати зображення, на яких зображені потенційно приємні діяльності.

Рівні та форми профілактики формування девіантної поведінки

Виділяють три рівні профілактики формування девіантної поведінки.

Первинна профілактика направлена на усунення несприятливих факторів, що викликають певне явище, а також на підвищення стійкості особистості до впливу цих факторів (наприклад, пропаганда здорового способу життя, залучення дітей та підлітків у заняття спортом).

Вторинна профілактика направлена на раннє виявлення та реабілітацію нервово-психічних порушень, роботу з підлітками, що мають

виражену схильність до формування поведінки, що відхиляється (тут вирішуються проблеми сімейного виховання, зокрема, насильства в сім'ї, захисту прав дітей).

Третинна профілактика направлена на попередження рецидивів у осіб з уже сформованою девіантною поведінкою, лікування нервово-психічних розладів, що супроводжуються порушеннями поведінки.

Серед різноманітних **форм профілактики та корекції поведінки, що відхиляється**, найбільш перспективними є такі.

Організація діяльності, альтернативної девіантній поведінці, спрямована на досягнення замісного ефекту. Люди використовують, наприклад, психоактивні речовини, які покращують настрій, доки не отримують щось краще. Альтернативними формами активності визнано: спорт; художня самодіяльність; пізнання; творчість; спілкування з людьми, які є позитивним прикладом для наслідування; кохання; релігійно-духовна, благодійна та інша соціально схвалена діяльність. У сімейному вихованні провідними профілактичними завданнями виступають раннє виховання стійких інтересів, розвиток здібності любити і бути любимим, формування вміння працювати. Батьки формують потреби особистості через залучення дитини до різних видів діяльності – спорт, мистецтво, пізнання, працю. Якщо до підліткового віку позитивні потреби не сформовані, особистість виявляється уразливою щодо негативних потреб та девіацій.

Наступна форма профілактики та корекції – **організація соціального середовища**. Впливаючи на соціальні чинники, можна запобігти небажаній поведінці особистості, наприклад, через створення негативної громадської думки по відношенню до поведінки, що відхиляється. Профілактика залежної поведінки включає насамперед соціальну рекламу щодо формування установок на здоровий спосіб життя та тверезість. Особливого значення має політика ЗМІ.

Інформування включає традиційні форми виховної профілактичної роботи: лекції, бесіди, поширення літератури, відео- і телефільмів. Відповідна інформація, підтверджена статистичними даними, має надаватися своєчасно. Наприклад, розмови з підлітками щодо попередження наркозалежної поведінки мають проводитися не пізніше 14 років. Такі розмови доцільно направляти на обговорення наслідків девіантної поведінки та способів утримання від неї, використовуючи демонстрацію позитивних образів поведінки (особистий приклад, біографії, періодика, художня література, кіно- та телефільми).

Активне навчання соціально важливим навичкам переважно реалізується у формі **групових тренінгів**. Це тренінг резилієнтності (стійкості до негативного впливу соціальних чинників); тренінг асертивності чи афективно-ціннісного навчання (розвиває вміння розпізнавати емоції, висловлювати їх прийнятним чином, продуктивно впоратися зі стресом, формує навички прийняття рішень, підвищує самооцінку, розвиває позитивні цінності); тренінг формування життєво важливих навичок (розвиває вміння спілкуватися, підтримувати дружні стосунки, конструктивно вирішувати

конфлікти, приймати на себе відповідальність, ставити цілі, відстоювати свою позицію та інтереси; формує навички самоконтролю, зміни себе, впевненої поведінки).

Активізація особистісних ресурсів передбачає залучення до активних занять спортом, стимулювання розвитку творчого потенціалу та самовираження.

Мінімізація негативних наслідків девіантної поведінки використовується у випадках вже сформованої девіантної поведінки. Вона спрямовано профілактику рецидивів чи його негативних наслідків. Наприклад, наркозалежні підлітки можуть отримувати своєчасну медичну допомогу, а також необхідні знання щодо супутніх захворювань та їх лікування.

Враховуючи унікальні особливості кожного індивіда та його потреби, важливо використовувати і комбінувати різні методи психологічної корекції для досягнення найкращих результатів. При цьому необхідно враховувати особистісні особливості та контекст, в якому відбувається девіантна поведінка, забезпечуючи підтримку та сприяючи позитивним змінам.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення девіантної поведінки та обґрунтуйте її зв'язок із соціальною адаптацією.
2. Перелічіть форми та ознаки девіантної поведінки у дітей з порушеннями розвитку.
3. Які фактори визначають формування девіантної поведінки у дітей з порушеннями психофізичного розвитку?
4. Опишіть згідно з класифікацією форми поведінкових відхилень у дітей, що мають порушення розвитку, та надайте приклади.
5. Назвіть можливості корекційної роботи з мотивацією дітей та підлітків, що схильні до девіантної поведінки.
6. Поясніть, яким чином корекція емоційних станів впливає на формування конструктивних форми поведінки?
7. Назвіть когнітивні методи у корекції девіантної поведінки дітей та підлітків.
8. В чому полягає профілактика формування девіантної поведінки у дітей з порушеннями психофізичного розвитку?

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Як впливають суспільні стереотипи та стигма на формування девіантної поведінки дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку?
2. Чи може девіантна поведінка у дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку бути способом комунікації та вираження їхніх потреб чи незадоволень? Як використовувати цю інформацію в процесі корекційно-розвивальної роботи?

3. Які етичні аспекти слід враховувати при застосуванні корекційних методик для дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку в процесі формування їх поведінки?
4. Чи може соціальна інтеграція та включеність в освітній процес впливати на зниження девіантної поведінки у дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку? Якщо так, то як саме?

II. Практичні вправи

1. «Вовк і семеро козенят» (для дітей 5-10 років).

Мета: усвідомлення способів та відпрацювання навичок прояснення ситуації, протистояння тиску, вміння говорити "ні". Обговорення мотивів поведінки, що «допомагають і заважають» способів поведінки.

Обладнання: листочки паперу з назвами ролей: «вовк», «коза», «козеня». Матеріали для тренера: Гра «Вовк та семеро козенят»

Хід гри: Учасникам роздають листочки паперу з написами «вовк», «коза», «козеня». В результаті група виявляється поділеною на три частини в відповідно до зазначених написів. «Козенята» йдуть у свій «дім», а «вовки та «кози» (не показуючи своїх папірців) по черзі намагаються їх переконати, що вони «кози» і що їм треба відчинити двері. «Козенята» вирішують пускати чи ні. Якщо помилково в «дім» «козенята» пустили «вовка», то він забирає 1 «козеня», якщо «козу» не пустили, то 1 «козеня» «вмирає» від голоду.

Гра спрямована на розвиток навичок протистояння тиску та відпрацювання навичок прояснення ситуації – вміння сказати «ні», вміння переконувати, уміння розпізнати обман та розвиток уваги до невербальних проявам поведінки. Гра вчить робити висновки з форми та змісту переконання, а чи не дотримуватися звичайного їм принципу: «подобається – не подобається».

2. «Тиск групи» (для дітей 12-16 років)

Мета: усвідомлення власної ролі в ситуаціях тиску групи, розвиток вмінь наполягати на своєму та опиратися негативним впливам.

Хід гри: Педагог пропонує групі розіграти будь-яку ситуацію, пов'язану із вживанням психоактивних речовин. Наприклад, вечірка, де пропонують алкоголь чи наркотик. Хтось із підлітків грає роль того, хто не хоче вживати алкоголь чи наркотик, група чинить тиск на неї.

Потім проводиться обговорення, що було найважче.

3. «Скажіть нам, мудреці, чи правда...» (для дітей 12-16 років)

Мета: Усвідомлення моральних норм та прав і обов'язків, навчання дітей здатності обґрунтовувати свої думки..

Обладнання: Картки, на яких написані спірні твердження.

Хід вправи: Діти діляться на мікрогрупи по 3-4. Кожна з мікрогруп повинна зіграти роль мудреців, які знають відповіді на всі запитання. Вони виходять вперед, садяться на три стільці та слухають, що їх питають інші діти, які дістають по черзі картки з твердженнями і кажуть: «Скажіть нам великі

мудреці, чи правда...?» Далі дітям-мудрецям дається невеликий час подумати та обговорити відповідь, вони висувають одного з своєї групи, який надає відповідь, пояснюючи її. Діти, що слухають, потім можуть висловити свою думку. Педагог підводить підсумки.

Потім в ролі мудреців виступають інші троє дітей.

Твердження:

- Кожна людина має відповідати за свої дії.
- Відстоювати свої права необхідно у будь-який спосіб, навіть якщо цей спосіб суперечить правилам і нормам, прийнятим у суспільстві.
- Тільки дорослі можуть захистити права дітей.
- Чоловіки сильніші за жінок, тому у них більше прав.
- Якщо дитина не слухається батьків та вчителів, її треба примусити коритися правилам.
- Якщо хтось вчиняє погані речі, що приносять шкоду оточуючим, цю людину треба дуже жорстко покарати.
- Батьки не винні в тому, що їхня дитина жебракує, хуліганить, краде, йде з дому.
- Діти до 18 років не мають прав, оскільки вони є неповнолітніми.
- Дитина до 18 років не може звернутися до суду з метою захисту своїх прав та інтересів.

4. «Аналіз ситуацій» (для дітей 12-16 років)

Мета: Усвідомлення власних стратегій поведінки у морально складних ситуаціях, навчання дітей здатності обґрунтовувати свої думки..

Обладнання: Картки, на яких описані ситуації.

Хід вправи: Кожній дитині з команди пропонується взяти з конверта по одній картці із ситуацією та протягом хвилини постаратися перш за все уявити, як би вона вчинила в такій ситуації, а потім знайти оптимальне рішення виходу з неї. Реальні дії та оптимальні можуть не співпадати. Інші діти можуть додати свої думки та пригадати, можливо, схожа ситуація відбувалася в їх житті.

Ситуації:

1. Повертаючись додому зі школи, ви бачите, що біля вашого під'їзду старші хлопці штовхають вашого сусіда-хлопчика молодшого віку. Ваші дії?

2. Відкривши гаманець, мама виявляє нестачу грошей і зникне вас. Ви точно знаєте, що ви не винні. Що будете робити?

3. Прийшовши додому зі школи, ви помічаєте, що у вас із сумки зникли гроші. Як ви вчините?

4. Посварившись вдома з батьками, ви одягаєтеся і буквально вилітаєте з дому. Через деякий час розумієте, що не були праві. Як діятимете далі?

5. Входячи в автобус, ви ненароком зачіпаєте жінку – пасажира автобуса, внаслідок чого вона негативно висловлюється на вашу адресу на весь автобус. Що ви будете робити?

6. Ваш друг, з яким ви сидите за однією партою, зробив поганий вчинок. Весь клас вирішив оголосити йому бойкот. Як зробите ви?

7. Ви знаєте хлопця, якого дома часто принижують і навіть б'ють. Більше він не може терпіти. Як йому вчинити? Що ви йому порадите?

8. На перерві у школі серед хлопчиків вашого класу почалася бійка. Ви мимоволі стали її учасником. В результаті бійки один із хлопців потрапив до лікарні. У всьому звинувачують вас. Що ви будете робити?

9. Ви прийшли в гості до свого однокласника і помічаєте, що у нього на столі лежить річ, про яку ви мрієте вже півроку. Самостійно придбати її не можете, а батьки вам відмовляють, бо це дуже дорого. Але ця річ вам дуже потрібна. Що ви будете робити?

5. «Всі ми можемо помилятися» (для дітей 12-16 років)

Мета: Навчання учнів осмисленому прийняттю рішень у важких життєвих ситуаціях, вироблення умінь продумування стратегій поведінки у ситуаціях вибору.

Обладнання: Картки, на яких описані ситуації.

Хід вправи: Вправа передбачає наступну структуру обговорення помилок, що найчастіше зустрічаються в поведінці дітей з девіантною поведінкою: 1. Позначення помилки. 2. Короткі ілюстративні приклади. 3. Неправильні переконання дитини. 4. Корекція осмислення. 5. Корекція поведінки.

Помилка 1. «Всі роблять – і я з ними».

«Компанія підлітків увечері вирішила піти на територію прилеглого дитячого садка для розпивання спиртних напоїв».

Неправильні переконання дитини:

- Якщо я не піду разом з усіма, з мене сміятимуться і вважатимуть, що я злякався. «Потрапив у вовчу зграю, так по-вовчому і вий».
- Мене більше не приймуть до цієї компанії, і я залишусь сам.
- У разі виникнення зіткнення з поліцією всі підозрюватимуть мене, що я розказав про них, якщо мене не буде разом із усіма.

Корекція осмислення:

- Кожна людина має право робити те, що їй хочеться.
- Можна знайти іншу компанію, де наші переконання збігатимуться.
- Навіщо мені потрібна така компанія, яка чинить дії, що порушують закон.

Корекція поведінки:

- Вибачте, хлопці, але я не піду з вами, і вам не раджу, оскільки... (Варіанти пропонуються учнями)

Помилка 2. «Ніхто не побачить і не впізнає».

«Проходячи повз дорогу машину, підліток побачив, що квартира в ній відкрита, а на передньому сидінні лежить гаманець. Підліток вирішив скористатися ситуацією та взяв гаманець».

Неправильні переконання дитини:

- Якщо я не візьму гаманець, хтось інший скористається цією ситуацією.
- Ніхто мене не бачив і мені за це нічого не буде. «Не спійманий не злодій».
- Це буде урок водію, сам винен, що не закрив машину.

Корекція осмислення:

- Людина дуже засмутиться, побачивши зникнення.
- Мене може побачити випадковий перехожий, і мене покарають.
- У гаманці може не виявитися грошей, проте моя дія буде витлумачена як крадіжка. «Совість – вірний радник»

Корекція поведінки:

- Якщо водій поряд, нагадати йому про необхідність закрити машину. (Варіанти пропонуються учнями.)

Помилка 3. «Чому йому все, а мені нічого!»

«У класі в одного хлопчика із заможної родини вкрали телефон. На класних зборах вчителька просила учнів повернути зникнення, але ніхто не зізнався у скоєному».

Неправильні переконання дитини:

- У нього багаті батьки куплять ще один телефон.
- Наступного разу не залишатиме телефон, де завгодно.
- Якщо я зізнаюся, що це зробив я, то це означає, що я підпишу собі вирок – «зłodій».
- Мені телефон зараз набагато потрібніший, ніж йому.

Корекція осмислення:

- Прислів'я говорить: «Зłodій що заєць: і тіні своєї боїться». Навіщо мені жити у страху, що зłodія буде знайдено?
- Це була моя помилка, а помилку ще можна виправити.
- Кажуть: «На дорозі не клади, зłodія не вводи в гріх». Хіба я зłodій, хіба я слабкий і не можу протистояти спокусі?

Корекція поведінки:

- Можна повернути телефон, щоб ніхто не побачив, що я зробив. (Варіанти пропонуються учнями)

Помилка 4. «Усім на зло!»

«Дитина не прийшла додому ночувати. Батьки хвилюються, обдзвонили всіх друзів та знайомих сина, але ніде його немає».

Неправильні переконання дитини:

- Батьки не звертають на мене уваги, можливо вони таким чином помітять мою відсутність?
- Нехай батьки похвилюються, може стануть любити мене більше.
- Найдієвіший засіб вплинути на батьків – піти з дому. Недарма кажуть: «Маленького лякають букою, а великих мукою».

Корекція осмислення:

- Батькам важко вирощувати мене, працюють на двох роботах, тому не завжди можуть приділити мені багато уваги.
- «Хто гнів свій долає, той міцний буває». Потрібно розуміти своїх батьків і в пориві гніву не робити необдуманих вчинків.

Корекція поведінки:

- Подзвонити батькам, попередити, де і в кого я ночуватиму. (Варіанти пропонуються учнями)

Помилка 5. «Не моє – не шкода!»

«Компанія дітей, зібравшись разом, вирішила влаштувати конкурс графіті на стінах магазину. В результаті – криві написи та зіпсовані стіни».

Неправильні переконання дитини:

- Чому всі вказують, що можна і що не можна робити?
- Де мені ще можна помалювати?
- Сірий магазин з графіті став набагато красивіше.
- Головне не потрапити на очі поліції, оскільки за таку дію, здається, можуть покарати.

Корекція осмислення:

- Картина, звичайно, вийшла гарна, але стіна магазину виявилася зіпсованою. Власнику магазину треба буде все виправляти, витратити гроші на ремонт.
- Якщо мене спіймають, батьки мають заплатити штраф.
- Потрібно знайти місце, де можна малювати.

Корекція поведінки:

- Звернутися за допомогою до вчителя, батьків, щоб порадили місце вільного малювання на стінах. (Варіанти пропонуються учнями.)

Помилка 6. «Не хочу вчитися!»

«Дитина не виконує домашніх завдань, часто пропускає школу без поважних причин».

Неправильні переконання дитини:

- Навіщо вчитися? «Сусід он добре вчився, а живе від зарплати до зарплати».
- Закінчу школу, і батьки мене влаштують на роботу (вийду заміж і працювати не буду).

Корекція осмислення:

- Кому потрібне моє навчання? Тільки мені самому. Недарма кажуть: «Учення краще за багатство».
- Якщо добре закінчу школу, я маю набагато більший вибір для того, щоб влаштуватися в житті.
- З розумною людиною цікаво та спілкуватися. «З розумним розмовляти – що меду напиться».
- Розумна людина не робить дурниць. «З розумом жити – тішитися, а без розуму – мучитися».

Корекція поведінки:

- Треба попросити про допомогу та підтягнутися у навчанні. (Варіанти пропонуються учнями)

Помилка 7. «Я сильніший за всіх!»

«У суперечці діти доводять свою правоту в бійці, використовуючи лайливі слова і образи».

Неправильні переконання дитини:

- Мені не можна показати, що я слабший, ніж вони.
- Крім лайок та образ вони не розуміють іншої мови.
- У будь-якій суперечці останнє слово має залишитися за мною.

Корекція осмислення:

- Якщо не зупинити бійку, можна вчинити тяжкий злочин.
- Через образи не знайдеш істини. «Лайка правди не любить».
- Сильна людина не виставляє своєї сили напоказ. «Сила мовчить, слабкість кричить».

Корекція поведінки:

- Буду розумніше і спробую зупинити бійку. (Варіанти пропонуються учнями.)

Помилка 8. «Пожартував?!»

«Підлітки вирішили пожартувати: зателефонували до кабінету директора школи та повідомили про те, що у школі закладено вибуховий пристрій».

Неправильні переконання дитини:

- Ніхто не здогадається, що дзвонили саме ми.
- Можна прогуляти уроки та не отримати поганих оцінок по контрольній.

Корекція осмислення:

- Поліція завжди знаходить жартівників. «Поганий жарт до добра не доведе».
- Контрольну все одно доведеться писати, і погана оцінка буде завтра.

Корекція поведінки:

- Потрібно відмовитися від поганого жарту та придумати добрий. (Варіанти пропонуються учнями)

Помилка 9. «Тяжко? Випий!»

«У дворі діти, не знаючи, чим зайнятися, вирішили придбати спиртне і спільно розпити».

Неправильні переконання дитини:

- Якщо важко, якщо у тебе горе, тебе не розуміють батьки, треба випити спиртне, і одразу стане легше.
- Якщо нудно в компанії, нема про що поговорити, під час розпивання спиртних напоїв знаходяться спільні теми для розмов, і всім стає весело.
- Говорять, що підлітки швидко долучаються до спиртних напоїв, але я не такий: можу кинути пити будь-якої миті.

Корекція осмислення:

Якщо вип'єш, проблема не вирішиться сама собою. У народі кажуть: «Горя вином не заллєш, а радість проп'єш».

- Не так просто відмовитись від спиртного. «Першу чарку ти берєш, а друга тебе хапає».
- П'яна людина часто робить необдумані вчинки.

Корекція поведінки:

- Поки не пізно, необхідно відмовитися від спиртного і труднощі вирішувати іншими способами. (Варіанти пропонуються учнями)

Помилка 10. «Легкий хліб».

«Діти, зібравшись разом, вирішили знайти способи, як заробити гроші. Було запропоновано кілька варіантів: взяти те, що погано лежить, попросити у дорослих на вулиці тощо».

Неправильні переконання дитини:

- Якщо річ не лежить за великим замком, значить, вона не має великої цінності для господаря, і її можна взяти.
- Для отримання грошей не обов'язково займатися важкою працею, можна знайти легкі способи.
- Дорослі довірливі, можна зіграти на їхній жалості до «бідних» дітей. Немає потреби красти, варто попросити – і гроші тобі віддадуть самі.

Корекція осмислення:

- Вкрасти – легкий спосіб. «Легко красти, та важко відповідати». «Краще сумувати, ніж красти».
- За заняттям жебрацтвом вас можуть застати знайомі, і буде дуже неприємно та соромно.
- Краще чесно заробити гроші, тоді знатимеш їм ціну. А те, що легко прийшло, легко й пішло.

Корекція поведінки:

- Потрібно шукати способи отримання грошей не легкі, а чесні. (Варіанти пропонуються учнями)

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Обговоріть у мікрогрупі вплив спадкових та уроджених психофізіологічних факторів на ризик формування поведінкових девіацій у дітей:

- поразка нервової системи під час пологів;
- мінімальні мозкові дисфункції;
- порушення зору, слуху, опорно-рухового апарату;
- ускладнена спадковість (батьки мають психічні захворювання);
- один з батьків або обидва страждають на наркоманію або алкоголізм.

2. Припустіть, як сім'я може негативно вплинути на поведінку дитини. Обговоріть у мікрогрупах такі фактори: інтелектуальна деградація та невихованість дорослих, егоїзм та низький рівень моральності сім'ї, дармоїдство та пияцтво, неправильне розуміння батьками ролі сімейного виховання, зниження інтересу до виховання, гнітючий спосіб життя, розбрати, конфлікти. Визначте напрямки та можливості корекційної роботи в закладі освіти з наслідками дії означених факторів.

3. Підготуйте в мікрогрупі психолого-педагогічний проект по проблемам:

- профілактика залежностей серед учнів спеціальної школи;
- попередження суїцидів та іншої аутодеструктивної поведінки у підлітків;
- попередження асоціальної, аморальної, протиправної поведінки дітей та підлітків.

4. Розробіть пам'ятку для батьків із проблеми «Взаємодія школи та сім'ї в рамках профілактики девіантної поведінки учнів».

Тема 18 Корекційна робота з сім'ями, в яких виховуються діти з ООП

Мета: Ознайомити здобувачів освіти з основними напрямками і методами співробітництва та співпраці педагогів та батьків дітей з порушеннями розвитку в процесі психолого-педагогічної корекції і розвитку дітей.

Рекомендована література:

1. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с.
2. Компанець Н.М., Коваль-Бардаш Л.В. Включення дітей з особливими потребами у соціальне середовище: особливості формування комунікації та подолання поведінкових розладів (навчально-методичний посібник). Київ, 2020. 137 с.
3. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка) : навчально-методичний посібник / укл. О. В. Гаяш. Ужгород : ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. 255 с.
4. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне, 2016. 141 с.
5. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. Київ, 2014. 238 с.
6. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку /навчально-методичний посібник. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.

I. Обговорення теоретичних питань

1. Особливості прийняття батьками дитини з порушеннями розвитку
2. Співпраця з батьками дітей з порушеннями інтелекту в умовах різних типів закладів і служб.
3. Зміст і методика навчання батьків окремим корекційним прийомам і методам виховання дитини у сім'ї
4. Організація сумісних корекційно-розвивальних занять для дітей разом з батьками.

1.1. Теоретична довідка

Особливості прийняття батьками дитини з порушеннями розвитку
Сім'ї, в яких виховуються діти з порушеннями психофізичного розвитку, заслуговують особливої підтримки і розуміння. Саме тому слід зосередитися на темі корекційно-розвивальної роботи з такими сім'ями.

Перш за все, варто відзначити, що робота з сім'єю, в якій виховується дитина з порушеннями психофізичного розвитку, має багатогранний підхід.

Це означає, що ми не працюємо лише з дитиною, але й з усією сім'єю як системою. Сім'я відіграє ключову роль у житті дитини, і надання підтримки, навчання та консультування сім'ї є важливим кроком у забезпеченні оптимальних умов для розвитку дитини.

Водночас із традиційними функціями сім'я, що виховує дитину з порушеннями психофізичного розвитку (репродуктивна, виховна, господарсько-побутова, економічна, сфера соціального контролю, духовна, соціальна, дозвільна, емоційна, сексуальна) починає виконувати й **специфічні функції**, відмінні від функцій сімей, що виховують здорових дітей :

- *відновлення психофізичного й соціального статусу дитини*: залучення до нормального життя й праці в межах її можливостей; відновлення соматичного здоров'я дитини;

- *функція емоційного прийняття*: створення сприятливої сімейної атмосфери і емоційної стабільності; повага до дитини незалежно від її порушення; підтримка дитини у різних ситуаціях;

- *корекційно-освітня*: участь батьків у виправленні або послабленні порушень психофізичного розвитку дитини; організація спеціальних умов для розвитку й навчання дитини в сім'ї; співпраця із фахівцями в галузі навчання і корекції розвитку;

- *функція пристосування та адаптації*: участь в адаптації дитини до життя та адаптація середовища до можливостей дитини;

- *соціалізуюча*: вибір адекватної моделі сімейного виховання; орієнтація дитини на активні взаємовідносини з навколишнім соціумом, пізнання світу, контакти з ровесниками, оволодіння знаннями і доступною професією;

- *професійно-трудова*: участь у формуванні в дитини трудових навичок; привчання до праці; формування мотивації до праці; професійна орієнтація;

- *функція особистісно-орієнтованого підходу*: визначення, розвиток і підтримка здібностей дитини, її індивідуальності, самобутності; забезпечення потреб;

- *рекреаційна*: організація дозвілля не лише у колі сім'ї, а й за її межами.

Функціонування сім'ї, яка виховує дитину з порушеннями розвитку чи хронічно хворого малюка, має низку особливостей і проблем, найважливіші з яких – вплив сім'ї на стан хворої дитини і вплив самої дитини з інвалідністю на психологічний клімат сім'ї.

Народження дитини з відхиленнями в розвитку – *велике потрясіння для сім'ї*, і реакція на цю звістку може бути різною: від депресії, параноїдальних тенденцій до відмови від дитини. Вчені вирізняють кілька **стадій пристосування сім'ї** до такої ситуації, а саме:

- стадія шоку, агресії, відмови від усвідомлення факту. Батьки шукають винного у трагедії, звинувачуючи одне одного чи лікарів; іноді агресію спрямовують на новонародженого, зростає емоційне напруження;

- стадія скорботи за здоровою дитиною, якої немає. Батьки починають усвідомлювати свою відповідальність, однак відчують себе безпорадними в питаннях догляду, виховання дитини, звертаються до спеціалістів;

— стадія адаптації: батьки «прийняли» ситуацію, починають будувати життя з урахуванням того, що в сім'ї дитина з інвалідністю.

Людина, якій поставлено серйозний діагноз, а також її рідні проходять кілька стадій прийняття того, що сталося, перш ніж їм вдається усвідомити те, що сталося. Якщо йдеться про дитину, то подібне переживають її батьки, а вже сама дитина реагує на емоції батьків. (За Кюблер-Росс)

Етап перший. Заперечення.

Перша реакція на звістку про інвалідність – заперечення. Думки на кшталт "Цього просто не може бути!", "Це помилка!", "Такого не могло статися зі мною" – типові ознаки стадії заперечення. Одні люди несвідомо блокують прийняття реальності, інші роблять це цілком усвідомлено.

Тривале перебування у стадії заперечення є небезпечним для самої дитини. Непоодинокі випадки, коли захворювання може посилюватися, тому що батьки, якщо йдеться про дитину, відмовляються починати лікування, не вірячи в реальність того, що відбувається.

Етап другий. Гнів.

Небажання вірити у те, що це відбувається насправді, змінюється люттям, злістю, гнівом. Думки, типові для цього етапу: «Чому?», «За що це мені нам?», «Це несправедливо!». Гнів може бути спрямований на людей, пов'язаних з отриманням інвалідності, або на людей, які виявили її, наприклад, на родича, який вказав на типово аутичну поведінку дитини, або на подругу, яка помітила ознаки відхилення.

Втім, гнів може бути безособовим. На цьому етапі людина може негативно реагувати на інших людей, спалахи гніву часто неконтрольовані, трапляються не тільки словесні образи, а й фізичні напади на тих, хто викликає гнів.

Етап третій. Торги.

Батьки часто затягують із лікуванням дітей, намагаючись знайти альтернативні методи лікування або корекції. Багато хто з них все ще вірить у можливість повного одужання навіть тоді, коли поставлений діагноз не передбачає такої ймовірності, – вони звертаються до народної медицини, знахарів, бабок, до релігії. Для цього періоду типові неконструктивні думки та молитви на кшталт «Я зроблю будь-що, нехай тільки хвороба зникне».

Етап четвертий. Депресія.

Близькість до прийняття інвалідності, її усвідомлення, викликає депресію. Почуття безнадійності, розуміння того, що вже нічого не буде так, як раніше, вина, смуток, відчуття безпорадності – всі ці емоції призводять до депресії. Ускладнюється депресія страхом перед майбутнім, невизначеністю, необхідністю пристосовуватися. Незважаючи на те, що депресія сама по собі є неприємним захворюванням, вона говорить про те, що людина визнала існування проблеми і готова йти далі для того, щоб боротися.

Етап п'ятий. Прийняття.

Після проходження попередніх чотирьох стадій люди готові до того, щоб прийняти захворювання чи відхилення у розвитку і навчитися жити з ним, починають усвідомлювати, які саме проблеми на них чекають у зв'язку з

інвалідністю. Людина, яка прийняла інвалідність, відкрита для інформації про цей стан, психологічно готова брати участь у лікуванні та реабілітації. Батьки, які прийняли інвалідність своєї дитини, починають вчитися дбати про своє дитя з урахуванням його нового стану.

Структура та функції сім'ї змінюються впродовж плину часу, її **життєвий цикл, як правило, складається з певних стадій (періодів)**.

Дослідники Є. Холостова, В. Мошняга виокремлюють такі періоди життєвого циклу сім'ї дитини з інвалідністю:

- *народження дитини*: отримання інформації про патологію розвитку, емоційне звикання, інформування найближчого оточення;
- *шкільний вік*: прийняття рішення про форму отримання освіти дитиною та позашкільної діяльності, переживання реакцій однолітків;
- *підлітковий вік*: звикання до хронічної природи особливостей дитини, виникнення проблем, пов'язаних із сексуальним усвідомленням, ізоляцією від однолітків, плануванням майбутнього;
- *період «випуску» з сімейного «гнізда»*: визнання постійної відповідальності за долю дитини, прийняття рішення про місце її проживання;
- *постбатьківський період*: перебудова стосунків між чоловіком і дружиною, якщо дитина почала проживати окремо, взаємодія з її новим оточенням, спеціалістами з реабілітації.

Найбільш поширеними є такі **помилки у вихованні дітей з порушеннями розвитку**:

- надмірна опіка дитини, ставлення до неї як до сильно хворої, виконання за неї всіх справ, принесення себе у жертву дитині;
- відсутність уваги і необхідного виховання, ставлення до дефекту як до тимчасового явища, пред'явлення дитині вимог нарівні здорової дитини;
- презирливе ставлення до дитини, приниження її, сприймання її як сімейного тягаря і ганьби.

Залежно від типу внутрішньосімейних стосунків і стилю сімейного виховання, сім'ї, які мають дітей з особливими потребами, диференціюються на **чотири групи**. Характерними особливостями кожної з них є:

- 1 група: стиль виховання – **гіперопіка**, що з часом може змінитися **гіперпротекцією** (фобія втрати дитини). Дитина стає центром життєдіяльності такої сім'ї, тому комунікативні зв'язки з оточенням деформовані. Батьки взагалі мають неадекватні уявлення про можливості дитини, у матері – гіпертрофоване почуття тривожності; систематичні подружні конфлікти, що виникають, можуть призвести до розлучення. Така сім'я справляє негативний вплив на формування особистості дитини-інваліда, що виявляється в її егоцентризмі, постійній залежності від батьків, відсутності власної активності в діях, зниженні самооцінки;
- 2 група: «холодні» стосунки з дитиною, **гіпопротекція**, зниження емоційних контактів. Увага акцентується на медичній стороні проблеми, тому батьки виявляють завищені вимоги до медичного обслуговування, намагаючись у такий спосіб компенсувати власний психологічний

дискомфорт. Саме у таких сім'ях зустрічається явище прихованого алкоголізму батьків. Сім'я такого типу сприяє формуванню в особистості дитини емоційної неврівноваженості, високої тривожності, нервово-психічного напруження, породжує комплекс неповноцінності, беззахисність, невпевненість у собі;

- 3 група: стиль **співробітництва**, конструктивні і відповідальні стосунки з дитиною, батьки усвідомили проблему, вірять в успіх, знають усі сильні сторони особистості дитини, розвивають її самостійність. Батьки цієї групи мають, як правило, високий освітній рівень, виявляють постійний інтерес до організації соціально-педагогічного розвитку дитини, підтримують прояви її самостійності, налагоджують контакти із зовнішнім світом. За таких умов у дитини з порушеннями розвитку розвивається почуття захищеності, впевненості у собі, потреби в активному встановленні міжособистісних стосунків не лише з найближчим оточенням, а і з соціальною дійсністю загалом;
- 4 група: **репресивний стиль** сімейного спілкування; авторитарна батьківська позиція; песимізм; обмеження прав дитини; постійні вимоги дотримання певних правил, а при відмові – можливі й фізичні покарання. У такій сім'ї в дитини формується афективно-агресивні поведінка, плаксивість, підвищена збудливість, дратівливість.

Співпраця з батьками дітей з порушеннями інтелекту в умовах різних типів закладів і служб.

Умови успішного сімейного виховання дитини з порушеннями інтелекту:

- своєчасне виявлення у дитини розумових та інших порушень, їх причин;
- знання батьками природи виявленого порушення та особливостей розвитку дитини з цим порушенням;
- систематичне спостереження за розвитком дитини;
- наявність у батьків необхідного мінімуму дефектологічних знань і вмінь;
- організація спеціального виховання і корекційної роботи з моменту виявлення порушень:***

- вироблення разом із фахівцями (лікарі, корекційні педагоги, психологи) програми розвитку дитини і відповідної програми дій;

- організація систематичного навчання дитини, спрямованого на корекцію її недоліків і подальший розвиток (під керівництвом фахівців);

- визначення оптимального ставлення до дитини самих батьків і інших членів сім'ї;

- регулювання процесу формування взаємостосунків дитини з членами сім'ї та іншими людьми;

- спеціальна організація життя, поведінки і діяльності дитини у сім'ї;

- сприяння батьків роботі спеціального закладу, де перебуває їхня дитина:***

- дотримання оздоровчого охоронно-педагогічного режиму у сім'ї;

- дотримання принципів корекційної роботи у сімейному вихованні;

- допомога школі у проведенні позакласних виховних заходів;

- серйозне ставлення до професійно-трудової підготовки у школі.

Для правильної роботи з батьками необхідно ознайомитись із їхнім контингентом. Для ефективної роботи з батьками педагогам необхідно **вивчити такі відомості:**

- загальні відомості про сім'ю (склад сім'ї, наявність батьків, місце роботи батьків, територіальна віддаленість сім'ї від школи, житлові, матеріально-побутові і санітарно-гігієнічні умови);
- стан здоров'я членів сім'ї, наявність спадкових захворювань;
- культурний рівень сім'ї, освіта батьків та інших членів сім'ї;
- положення дитини у сім'ї, хто із членів родини найбільше займається її вихованням;
- ставлення сім'ї до закладу спеціальної освіти і результатів його роботи, педагогічна обізнаність дорослих членів сім'ї, участь сім'ї у виховній роботі закладу;
- вплив на дитину сусідів, родичів, здорових ровесників.

Зміст і методика навчання батьків окремим корекційним прийомом і методам виховання дитини у сім'ї

Зміст сімейного виховання дитини з порушеннями розвитку містить ті ж складові, що й виховання нормотипової дитини. Це, зокрема: фізичне, моральне, трудове, інтелектуальне, естетичне, екологічне, статеве виховання. Проте всі компоненти мають поєднуватись із корекційно-розвитковим впливом. Саме на цьому аспекті слід акцентувати увагу батьків спеціалістам.

Консультування (консультація, бесіда). Батьків слід навчити сприймати свою дитину як повноправну людину з її індивідуальністю, а її особливості розвитку як нещасний випадок природи. Для цього батькам необхідно надати інформацію про стан і можливості дитини, підтримати їх, допомогти усвідомити власні почуття, навчитись із розумінням ставитись до не завжди приязного ставлення інших людей. Основна мета консультування – допомогти батькам сформуванню реалістичне ставлення до дитини і самих себе.

- Виховна тактика у сім'ї стосовно дитини з порушеннями розвитку має бути такою ж, як і у вихованні здорової дитини.
- Дитина має одержувати в сім'ї підтвердження, заохочення і радість.
- Вагомого значення набуває створення охоронного режиму дня вдома: правильне чергування навантаження і відпочинку, раціональне харчування, прогулянки; по необхідності – лікування чи оздоровлення в санаторії.
- Спільні ігри й діяльність батьків з дітьми.
- Вагомими завданнями особистісного розвитку дитини в сім'ї є розвиток у неї самосвідомості, спрямованості, характеру.
- Важливим для розвитку і соціалізації розумово відсталої дитини є спілкування з ровесниками, що розвиваються нормально. На жаль, часто батьки уникають спілкування з іншими людьми, обмежують в цьому й дитину через побоювання, що її будуть ображати.
- Дітей слід навчити правилам поведінки у громадських місцях, ознайомити із закладами соціально-побутового призначення.

- Важливим завданням сімейного виховання є підготовка дитини до трудової діяльності.

Форми роботи з сім'єю по підвищенню здібності батьків до корекційно-розвивальної роботи

- Вагомою формою роботи з сім'ями є знайомство батьків із закладом, який рекомендують дитині фахівці ІРЦ для навчання і виховання.
- Ефективною формою співпраці є відвідування сім'ї. Це надає можливість оцінити організацію сімейного виховання.
- Ефективним методом є спільний аналіз актуальних проблем дитини. Спеціаліст разом із батьками аналізує різні проблеми й труднощі, що виникають у сімейному вихованні, розвитку дитини, й радить шляхи виходу з конфлікту, методи взаємодії.
- Читання батьками літератури, яку радить корекційний педагог

Навчання батьків окремим прийомам розвитку власної дитини (ігрова діяльність; образотворча діяльність; праця; читання літератури; підготовка домашніх завдань; закріплення навичок, одержаних на занятті чи уроці тощо)

Для цього використовують такі методи:

- читання лекцій;
- демонстрування прийомів роботи з дитиною безпосередньо під час корекційного заняття;
- перегляд відеозаписів із заняттями та їх обговорення; практичні заняття з батьками;
- «круглі столи», батьківські конференції;
- батьківські збори;
- проведення спільних занять.

Основними напрямками просвіти батьків можуть бути наступні:

- причини виникнення проблем у розвитку дитини;
- типові труднощі учнів з ІІ в оволодінні навчальними предметами;
- особливості поведінки, інтересів учнів молодших класів;
- особливості підліткового періоду у розвитку дитини;
- підготовка учнів до самостійного життя;
- роль сім'ї у навчанні та вихованні дитини.

Організація сумісних корекційно-розвивальних занять для дітей разом з батьками є важливим аспектом корекційної роботи. Ці заняття створюють унікальну можливість для спільного навчання, взаємодії та розвитку дитини у тісній взаємодії з найближчими для неї людьми – батьками, а також зміцнення взаємин в родині.

Перш за все, сумісні корекційно-розвивальні заняття дають батькам можливість бути активною частиною процесу розвитку своєї дитини.

- Це сприяє зміцненню батьківської ролі,
- покращенню взаємин між батьками та дитиною, а також
- забезпечує більш глибоке розуміння потреб та можливостей дитини.

Правила організації сумісних занять включають створення сприятливої та доброзичливої атмосфери, де кожен учасник почувається

комфортно. Фахівці повинні забезпечити наявність необхідних ресурсів та матеріалів, які відповідають потребам дитини, але при цьому враховуючи і можливості сім'ї. Крім того, важливо враховувати індивідуальні особливості дитини та пристосовувати заняття до її рівня розвитку і потреб. Методи та технології, які застосовуються на таких заняттях, повинні бути цікавими та приємними не тільки дітям, а й батькам, а також доступними для використання у повсякденному житті сім'ї.

Під час сумісних занять фахівці ставлять перед собою кілька *завдань*. По-перше, це навчання батьків ефективним стратегіям взаємодії з дитиною, включаючи комунікацію, сприяння її розвитку та навичкам самообслуговування. Вони також допомагають батькам засвоїти основні корекційні методи та прийоми, які можна застосовувати у повсякденному житті.

Крім того, фахівці створюють можливості для спільного навчання та взаємодії між батьками та дітьми. Це можуть бути ігрові ситуації, спільні проекти, співпраця у виконанні завдань. Важливо, щоб заняття стимулювали розвиток дитини та зміцнення зв'язку з батьками.

Варто відзначити, що визнання унікальних особливостей кожної сім'ї та розуміння того, що кожна сім'я має свій власний шлях із своїми перемогами і труднощами, допомагає фахівцям побудувати ефективне партнерство та забезпечити належну підтримку.

Другим важливим аспектом є співпраця з батьками дітей з порушеннями розвитку у різних типах закладів та служб. Це включає взаємодію з педагогами, психологами та іншими фахівцями, які працюють з дитиною та сім'єю. Такий колективний підхід допомагає створити оптимальні умови для розвитку та навчання.

Третій аспект – це навчання батьків певним корекційним прийомам та методам виховання дитини у сім'ї. Забезпечення сім'ї необхідними знаннями та навичками допомагає батькам ефективно взаємодіяти зі своєю дитиною, сприяючи її розвитку та самостійності.

Останній, але не менш важливий аспект, – це організація сумісних корекційно-розвивальних занять для дітей разом з батьками. Такі заняття створюють можливість для спільного навчання, взаємодії та підтримки, а також позитивно впливають на стосунки в сім'ї та розвиток дитини. Це лише деякі з фундаментальних складових, які сприяють ефективній корекційній роботі з сім'єю, що виховує дитину з порушеннями розвитку.

1.2. Питання для самоконтролю

1. Назвіть та опишіть складності, з якими зустрічаються батьки під час виховання дитини, яка має порушення психофізичного розвитку.
2. Яких помилок батьки можуть припускатися в процесі виховання дитини і як це може вплинути на її розвиток?
3. Назвіть та обґрунтуйте умови успішного сімейного виховання дитини з порушеннями психофізичного розвитку.

4. Перелічіть форми корекційно-розвивальної роботи з сім'єю, що виховує дитину з ООП.
5. Яким чином можна навчати батьків певним методам та прийомам розвитку своїх дітей в сім'ї?
6. Назвіть основні напрямки просвіти батьків з проблематики корекційно-розвивальної роботи з дітьми
7. Визначте задачі, які вирішує організації корекційно-розвивальних занять для дітей з порушеннями психофізичного розвитку разом з їх батьками
8. Опишіть правила організації сумісних корекційно-розвивальних занять для дітей з ООП та їх батьків.

1.3. Питання для дискусійного обговорення

1. Чому важливо враховувати потреби та бажання батьків у процесі корекційно-розвивальної роботи з дитиною? Як їх активно залучити до планування та виконання програми розвитку?
2. Чи можна вважати, що негативні та деструктивні стосунки в сім'ї, яка виховує дитину з порушеннями психофізичного розвитку, це проблема, яка стосується виключно роботи психолога? Яким чином стосунки в сім'ї можуть впливати на перебіг корекційно-розвивальної роботи, і чи може щось змінити в позитивну сторону педагог-дефектолог?
3. Чи мають батьки право приховувати або не розкривати порушення психофізичного розвитку своєї дитини від суспільства та оточуючих, а також відмовитися від медичного втручання та корекційно-розвивальної роботи для своєї дитини?
4. Чи можна вважати, що батьки та інші близькі родичі дитини з ООП впливатимуть на її розвиток ефективніше, ніж фахівці, за умови їх навчання основам корекційно-розвивальної роботи?

II. Практичні вправи

1. «Акваріум» (для батьків та їх дітей 4-9 років).

Мета: розвиток умінь міжособистісного сприйняття, спостережливості, емпатії.

Хід гри: В уявному акваріумі живуть мама-риба, тато-риба та їхня дитина. Вибираються три учасники відповідно до обраних ролей. Інші учасники грають ролі мирних та хижих риб. Хижі риби намагаються завдати шкоди дитині. Завдання батьків – уберегти свою дитину від небезпеки. Вправа ускладнюється тим, що батьки не знають, з якого боку чекати на небезпеку.

2. «Впізнай рідну людину» (для батьків та їх дітей 5-10 років).

Мета: Емоційне зблизитись батькам та дітям.

Хід гри: Кожному з батьків зав'язують очі та пропонують знайти свою дитину. Потім дітям із зав'язаними очима пропонують знайти своїх батьків.

3. «Годинник» (для батьків та їх дітей 5-10 років).

Мета: розвиток групової згуртованості, вміння координувати спільні дії.

Хід гри: Введучий пропонує одній сім'ї уявити, що їх сім'я – це годинник: мама – велика стрілка, тато – маленька годинникова, дитина – секундна стрілка. Кожен рухається по своїй траєкторії.

Інші учасники вправи займають місця відповідно до цифр на циферблаті годинника. Програється імітація працюючого годиннику. Завдання дитини – обігти кілька разів по колу циферблату, не наштотхнувшись на цифри і не зачепивши батьків.

4. «Квітка-семиквітка» (для батьків та їх дітей 7-10 років).

Мета: розвиток комунікативних здібностей, уміння вербально висловлювати свої почуття.

Обладнання: паперові квіти, у яких по сім різнокольорових пелюсток, на яких написано:

- дитина для батьків (на 2 пелюстках),
- батьки для дитини (на 2 пелюстках),
- спільні бажання (на 3 пелюстках).

Хід гри: Учасникам роздають квіти-семиквітки, вони загадують сім бажань та записують їх на пелюстках. Дитина загадує 2 бажання для батьків, батьки – 2 бажання для дітей, і спільно вони загадують 3 бажання для всієї родини.

5. «Малюємо разом» (для батьків та їх дітей 7-14 років).

Мета: діагностувати ініціативність та домінантність, розвивати почуття співпереживання та відчуття потреб та побажань інших членів сім'ї.

Обладнання: аркуші паперу, олівці.

Хід гри: Учасникам (дітям та їх батькам) пропонують створити малюнок, використовуючи один олівець. Під час роботи не можна розмовляти.

Після малювання бажано обговорити те, як відбувався процес спільної творчості. Якщо дитина маленька або не здатна чітко висловити думку, в обговоренні приймають участь тільки батьки, а педагог пояснює позицію дитини, яку він спостерігав.

Питання для обговорення:

- Хто перший починав малювати?
- Чи важко було розуміти дитину (маму, батька)?
- Звернути увагу на почуття, що виникли під час малювання.

6. «Навпаки» (для батьків та їх дітей 9-12 років).

Мета: надати батькам можливості відчувати, що їхня дитина – особистість, відчувати батьками та дітям всі складності батьківської та дитячої ролі в сім'ї, а також навчити бачити себе очима іншого.

Хід гри: Суть гри полягає в тому, що роль дитини виконує хтось із батьків, повторюючи її типові вчинки та слова, а роль батька або матері бере на себе дитина, намагаючись скопіювати їх поведінку. Після гри батьки та діти висловлюють думку, чи вийшло схоже зіграти роль один одного. Що сподобалось, а що не дуже, чи хотілося б щось змінити. Батьки роблять

висновок про те, що необхідно змінити у власному стилі спілкування, щоб досягти позитивного результату у вихованні.

7. «Іспит» (для батьків та їх дітей 9-14 років).

Мета: Краще дізнатися членам родити один про одного, згуртувати батьків та дітей.

Обладнання: Однакові для дітей та батьків бланки, на яких написано:

- Улюблений колір дитини
- Улюблене свято дитини
- Улюблена їжа дитини
- Улюблений шкільний предмет дитини
- Ім'я кращого друга (подруги) дитини
- Улюблена пісня дитини

Хід гри: Учасникам роздають бланки, які діти та батьки одночасно заповнюють. Батьки повинні пригадати, що люблять їх діти. Після заповнення бланків записи порівнюються та обговорюються: чи все співпало, а якщо не співпало, то чому так вийшло.

Гру можна ускладнити заповненням таких же бланків, які стосуються батьків. Такий варіант можливий з дітьми більш старшого віку.

8. «Щоденник тапи та мами» (для батьків та їх дітей 9-14 років).

Мета: надання можливості дітям висловити свої бажання та отримати підтримку своїх батьків.

Обладнання: декілька сторінок з щоденника або розлінований як щоденник зошит.

Хід гри: Попередня робота: підліткам протягом тижня пропонується вести щоденник (за аналогією зі шкільним щоденником), в який необхідно записувати завдання для батьків і виставляти за їх виконання оцінку. Наприкінці тижня записи у щоденнику аналізуються:

- Які завдання переважають?
- Яка їхня мета?
- Як ставилися (діти та батьки) до оцінювання? Чи задоволені оцінками?

9. «Планета «Сім'я» (для батьків та їх дітей 10-16 років).

Мета: діагностика сімейного соціуму.

Обладнання: альбомні аркуші, на яких зображені кола, або паперові кола (розмір приблизно альбомного аркушу, але можна більше).

Хід гри: Усі члени сім'ї отримують кола, вирізані з паперу. Учасникам пропонується окреслити територію, яку займає кожен член у сім'ї. Можна намалювати в ньому все, що стосується сімейного життя та сімейних цінностей.

Коло є символом планети Земля, і навіть символом захищеності материнського лона. При створенні кола окреслюється межа, що захищає фізичний та психологічний простір. Спонтанна робота з кольором і формою

всередині кола сприяє зміні стану людини, відкриває можливість духовного зростання особистості.

Після виконання завдання проводиться обговорення.

10. «Долоня у долоню» (для батьків та їх дітей 11-16 років).

Мета: розвивати почуття зближення у сім'ї, навчати співпраці та вмінню відчувати один одного.

Обладнання: м'які модулі, коробки.

Хід гри: Діти та батьки притискають долоні і таким чином рухаються кімнатою, в якій можна встановити різні перешкоди, які пара повинна подолати. Це можуть бути меблі, будівлі з м'яких модулів або коробок.

У грі беруть участь пари дорослий-дитина. В кінці руху пара ділиться зі всіма враженнями, чи просто було рухатися, торкаючись один одного долонями, і що було найважче та чому.

11. «Вийти з-під опіки» (для батьків та їх дітей 12-16 років).

Мета: розвивати уміння розуміти іншу людину.

Хід гри: Діти сидять по колу, батьки стоять за спиною, торкаючись руками плечей дітей (можна обійняти). Дітям пропонується відчути тепло батьківських рук, їхню опіку, турботу. Але вони ростуть і намагаються стати самостійними, вийти з-під опіки батьків. Дітям пропонується докласти певних зусиль (іде опір з боку батьківських рук) та встати (стати самостійними).

Після вправи проходить обговорення:

- Наскільки сильним було бажання батьків утримати дитину біля себе якнайдовше?
- Чи хотілося дітям швидше відокремитися від дорослих?

12. «Гойдалки «Дитинство-дорослість» (для батьків).

Мета: забезпечення емоційного залучення учасників до тренінгу, розвиток навичок координації спільних дій.

Хід гри: Приміщення (кімната) умовно розбивається на частини. Посередині кімнати, де обігрується вправа, проводиться межа.

Ведучий просить уявити гойдалку: «Ви сідаєте на неї. І коли гойдалка піднімається вгору (права половина кімнати від межі) – ви опиняєтеся у світі дорослих; гойдалки опускаються вниз (ліва половина кімнати) – повертаєтеся у світ дитинства. У світі дитинства ви можете бавитися, вередувати і т. п., у світі дорослих – поводитися по-дорослому. По команді "вгору" – ви повинні переміститися вправо, а якщо прозвучала команда "вниз" – перебігти вліво, тобто потрібно побувати то в дитинстві, то в дорослому житті».

Далі проводиться обговорення:

- Ким бути легше та приємніше: дорослим чи дитиною? Чому?

13. Медитативна техніка «Занурення в дитинство» (для батьків).

Мета: набуття спокою, можливість розібратися у своєму внутрішньому світі.

Хід гри: Ведучий каже: «Ви колись опускалися на дно океану? Ні? Тоді у вас сьогодні буде така можливість. Закрийте, будь ласка, очі. Отже, одягаємо акваланги, маски, набираємо в легені більше повітря і стрибаємо у воду. Повільно поринаємо в безодню океану.

Спершу дуже темно, і ми практично нічого не бачимо. Але потім звикаємо до темряви та починаємо розрізняти знайомі предмети. Ось моя школа, мій клас, моя вчителька. Спускаємось далі. А ось я в дитячому садку, гірко плачу. Напевно, мені не хочеться, щоб мати залишила мене тут. Спустіться на дно океану. Що ви бачите? Доторкніться до знайомих вам предметів. Згадайте початок вашого життя. А тепер повільно випливаємо на поверхню і відкриваємо очі».

Обговорення:

- Який відрізок занурення викликав найбільше спогадів, почуттів?
- Де хотілося пропливти швидше, а де затриматись?

14. «Конфлікт у родині» (тренінг для батьків).

Мета: усвідомити агресивні тенденції у сімейному спілкуванні та їх вплив на дітей.

Хід гри: Учасники розбиваються на трійки (тато, мати, дитина). У цьому дитина виконує роль стороннього спостерігача. Батьки за допомогою жестів та міміки розігрують сцену конфлікту, який розвивається по висхідній лінії та доходить до свого піку (програвання зупиняється). З'ясовуються почуття трьох сторін. Сцена програвється вдруге, але у повільному темпі. Глядачі мають побачити початок формування конфлікту та сказати «стоп!». Обговорення:

- З чого починається конфлікт?
- Коли його можна попередити?
- Якими способами?

15. «Батьки казкових персонажів» (тренінг для батьків).

Мета: відпрацювання навичок відстоювання власної точки зору.

Хід гри: Ведучий пропонує: «Виберіть якогось казкового персонажа. Розкажіть про його батьків».

Далі відбувається обговорення:

- Чи завжди у добрих батьків – добрі діти?
- Від яких факторів це залежить?

Учасникам пропонується навести приклади казкових (літературних) персонажів-батьків (злих та добрих). Наприклад, зла мачуха з казки Ш. Перро «Попелюшка», безвольний батько з казки «Морозко», уважний батько-купець з казки «Червона квіточка» С. Аксакова та ін.

16. «Передай свою любов дитині» (для батьків та їх дітей 4-15 років).

Мета: підвищення сензитивності батьків до дитини.

Хід гри: Батьки повинні різними способами (вербальними та невербальними) продемонструвати любов до своєї дитини. Діти також це роблять за бажанням.

17. «Стилі сімейного виховання» (для батьків).

Мета: формування уявлень батьків про стилі сімейного виховання.

Хід гри: Ведучий пояснює: «У сучасній практиці сімейного виховання виділяється три стилі відносин:

- авторитарний стиль батьків у відносинах з дітьми характеризується строгістю, вимогливістю, безапеляційністю, високою централізацією керівництва;
- потурання (ліберальний) стиль передбачає терпимість у відносинах з дітьми, всепрощення, хоча іноді це доходить до відстороненості та відчуженості членів сімейного союзу один від одного;
- демократичному стилю властива гнучкість, більша довіра до дитини, висока культура діяльності та стосунків між батьками та дітьми».

Учасники вправи (за допомогою жереба) поділяються на три групи батьків, які дотримуються відповідно трьох різних стилів сімейного виховання. Кожен із учасників знає лише те, що написано у нього на папері. Необхідно за допомогою жестів та міміки знайти прихильників свого стилю сімейного виховання. Під час обговорення батьки пояснюють, за якими ознаками вони впізнали “своїх” а також як демонстрували свою приналежність групі. Пояснюють, наскільки їм притаманний стиль виховання, який програвали.

III. Практичні завдання для самоконтролю

1. Складіть ряд порад, завдяки яким можна підтримувати психологічний стан батьків, які виховують дитину з порушеннями психофізичного розвитку. Визначте, які індивідуальні стратегії можуть допомогти батькам у важких моментах?
2. Складіть поради для батьків по корекційно-розвивальній роботі з дітьми, яку вони можуть здійснювати самостійно дома, на природі, в суспільних місцях. Підготуйте і опишіть ряд вправ або ігор для проведення в родині.
3. Складіть план-конспект сумісного заняття з сім'єю, в якій виховується дитина, що має порушення психофізичного розвитку.

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Корекційно-розвивальна робота з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку, спрямована на створення сприятливих умов для здобуття ними знань та навичок під час навчання в школі, а також на підтримку їх розвитку і соціальної адаптації.

Організація корекційно-розвивальної роботи передбачає широке використання різноманітних методик, стратегій та підходів. Це вимагає від педагогів глибокого розуміння особливостей розвитку та потреб дітей з особливими освітніми потребами. Кожен розділ представленої роботи відображає певний аспект цієї роботи та надає педагогам необхідні теоретичні знання та практичні рекомендації для ефективної її реалізації.

В першому розділі були розглянуті теоретичні основи корекційно-розвивальної роботи, що дозволяє педагогам отримати розуміння її сутності та принципів. Організація роботи з дітьми, що мають порушення розвитку, вимагає поєднання спеціальних знань і методик з загальнопедагогічними підходами. Достатньо важливим є постійне удосконалення професійно-корекційних компетенцій педагогів-дефектологів, що забезпечує успіх і в їх практичній діяльності.

В другому розділі увага була зосереджена на напрямках та методах корекційно-розвивальної роботи, серед яких були розглянуті як загальнопедагогічні методи, так і ті, що нещодавно ввійшли в практику в спеціальній освіті: інтерактивні методи навчання, корекції та розвитку, а також використання дистанційних технологій і штучного інтелекту.

Третій розділ був присвячений методикам, спрямованим на розвиток та корекцію сенсорної та інтелектуальної сфери дітей з особливими освітніми потребами. Окремо розглядалися питання корекції сенсорної сфери, розвитку та корекції часових та просторових уявлень, розвитку моторики, уваги, пам'яті та мислення.

Четвертий розділ присвячений розвитку та корекції емоційно-вольової сфери дітей за допомогою застосування методик розвитку емоційної сфери, вольової саморегуляції. Особливо важливою і актуальною в наш час проблемою є робота з дітьми, що пережили травматичну подію, на чому особливо була загострена увага в даному розділі, були описані методи, які сприяють становленню стресостійкості та резиліентності дітей з порушеннями розвитку, які є найбільш вразливою до негативних зовнішніх впливів категорією.

П'ятий розділ акцентує увагу на методиках, спрямованих на розвиток та корекцію поведінки та здатності до соціальної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами. Корекція комунікативної сфери, робота з девіантною поведінкою та співпраця зі сім'ями є важливими аспектами роботи з означеною групою дітей.

Різні теоретичні підходи, розроблені у зарубіжній та вітчизняній спеціальній педагогіці та психології, сприяють розвитку різноманітних корекційно-розвивальних технологій. Слід наголосити, що з розробці

корекційно-розвивальних технологій для дітей і підлітків з порушеннями розвитку рекомендується орієнтуватися не так на окремий напрям, а використовувати різноманітні методи психолого-педагогічних впливів, що базуються на численних теоретичних напрямках. Розробка окремих технологій залежить від конкретних корекційно-розвивальних завдань, які визначаються ступенем вираженості проблем у дитини.

Одним із головних аспектів успішної корекційно-розвивальної роботи є визнання індивідуальних потреб кожної дитини та адаптація навчального процесу до цих потреб. Це вимагає глибокого знання особливостей розвитку та навчання дітей з ООП. Педагоги повинні бути готові використовувати різні підходи та методики, які відповідають потребам кожної конкретної дитини.

Одним із ключових аспектів успішної корекційно-розвивальної роботи є розуміння важливості співпраці та партнерства між педагогами, батьками та іншими фахівцями. Взаємодія з батьками допомагає уточнити потреби та очікування, а також сприяє зміцненню підтримки та розвитку дитини вдома. Співпраця з іншими фахівцями, такими як психологи, логопеди, реабілітологи, сприяє взаємному обміну знаннями та розробці інтегрованих підходів до корекційно-розвивальної роботи.

Педагоги повинні створювати безпечне, стимулююче та доступне середовище, яке сприяє активній взаємодії дітей, розвитку їх навичок та самостійності. Використання розвиваючого простору, оформлення приміщень, зручних ергономічних меблів, різноманітних дидактичних матеріалів, а також технічних засобів, може підтримувати цей процес та сприяти позитивному розвитку дітей.

Успішна корекційно-розвивальна робота з дітьми з ООП вимагає не тільки професійних знань та навичок педагогів, але й постійного професійного самовдосконалення та використання інноваційних підходів. Нові технології, такі як використання дистанційного навчання, використання технічних засобів та штучного інтелекту, можуть значно покращити ефективність корекційно-розвивальної роботи.

Важливу роль ефективності корекційно-розвивальній роботі грає сім'я дитини з порушеннями розвитку. Це вимагає обов'язкового включення до психокорекційного комплексу роботи з сім'єю, спрямованої на гармонізацію сімейних відносин та формування адекватних стилів сімейного виховання.

Корекційно-розвивальна робота з дітьми з ООП є складним та важливим процесом, який вимагає глибокого розуміння особливостей розвитку та навчання дітей означеної категорії, використання різноманітних методик, співпраці з батьками та іншими фахівцями, організації стимулюючого середовища та постійного самовдосконалення. Цей підхід сприяє досягненню найкращих результатів у розвитку та соціальній адаптації дітей з порушеннями розвитку, допомагаючи їм розкрити свій потенціал і стати активними членами суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атемасова О. А. Проблеми розвитку та корекція емоційної сфери молодших школярів. Харків : Ранок, 2010. 176 с.
2. Бабич Н. М. Формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Київ. 2016 р. 242 с.
3. Бровченко А. К., Хижняк М. В. Фактори розвитку резиліентності у дітей з порушеннями психофізичного розвитку, що постраждали внаслідок воєнних дій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія Психологія* Том 34 (73). № 1, 2023. С. 98-105.
4. Бровченко А. К., Хижняк М. В. Особливості переживання психотравми дітьми з порушеннями психофізичного розвитку під час війни. *Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Психологія»)*. № 4(22) 2023. С 357-370.
5. Гаяш О. В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : Науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2016. 120 с.
6. Галущенко В. Застосування інтерактивних технологій у корекційно-виховній роботі з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. № 3 (58), вересень 2017. С. 83-88.*
7. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами : навчальний посібник. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 302 с.
8. Дем'яненко В. Системи штучного інтелекту в адаптивному навчанні. *Звітна наукова конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України*. Київ, 2019. С. 19–21.
9. Дистанційні технології в освіті: збірник науково-методичних рекомендації щодо організації виховання, навчання та розвитку учасників освітнього процесу під час карантину. Під ред. Ю. О. Бурцевої, Д. В. Малєєва. Краматорськ : Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2020. 95 с.
10. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с.
11. Компанець Н.М., Коваль-Бардаш Л.В. Включення дітей з особливими потребами у соціальне середовище: особливості формування комунікації та подолання поведінкових розладів (навчально-методичний посібник). Київ, 2020. 137 с.

12. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка) : навчально-методичний посібник / укл. О. В. Гаяш. Ужгород : ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. 255 с.
13. Корекційна робота: специфіка та механізми професійної діяльності педагога : науково-допоміжний бібліографічний покажчик / уклад.: З. М. Горова, В. В. Косенко, Н. А. Чайка ; передмова Н. А. Чайки. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. 200 с.
14. Корнещук В. В., Волощенко М. О., Олло В. П. Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків : Навчальний посібник. Херсон: Олді плюс, 2021. 136 с.
15. Кузікова С. Основи психокорекції. Київ : Академвидав, 2012 р. 320 с.
16. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : Навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми : Університетська книга, 2020. 304 с.
17. Макарчук Н. О. та інш. Корекційно-розвивальні програми для учнів підготовчого, 1-4 класів з порушеннями розумового розвитку. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2016. 650 с.
18. Малихіна Т. П., Сердюк Н. І. Технологія корекційно-розвивальної роботи з підлітками : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 131с.
19. Макарчук Н. Хованова О., Хирна Т. Психологічна допомога дітям з особливостями психофізичного розвитку у подоланні наслідків перебування у зоні військового конфлікту. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 4. С. 68-74.
20. Марціновська І. П. Корекція посттравматичного стресового розладу у дітей із зон військового конфлікту, які мають психофізичні порушення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.03 Корекційна педагогіка; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2020. 23 с.
21. Мельничук І. Я., Близнюкова О. М. Психокорекція : Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять студентів з навчальної дисципліни «Основи психокорекції». Кіровоград, 2018. 140 с.
22. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
23. Миронова С. П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. 304 с.
24. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне, 2016. 141 с.
25. Омельченко І. М. Методичні рекомендації з організації і проведення корекційно-розвивального навчання школярів із затримкою психічного розвитку: методичні рекомендації. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології імені М. Ярмаченка, 2019. 59 с.

26. Організація дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Упорядник: Н. В. Васильєва. Полтава : ПОІППО, 2021. 65 с.
27. Полоцький С. В. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник. Київ : А.С.К., 2014. 192 с.
28. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями. Навчально-методичний посібник / авт.: О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, І. Сухіна, С. Трикоз. За заг. ред. О. Чеботарьової. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 154с.
29. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки : методичний посібник / З. Г. Кісарчук та ін. Київ : Логос. 232 с.
30. Профілактика та корекція відхилень поведінки : навч.-метод. посібник / укл. Лариса Мафтин. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2021. 368 с.
31. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. Київ, 2014. 238 с.
32. Софій Н., Найда Ю. Середовище, що належить дітям: поради для педагогів закладів дошкільної освіти. Київ : Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». 2019. 65 с.
33. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід : монографія / О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. 300 с.
34. Ферт О. Гіперактивна дитина в школі. Стратегії корекції поведінки та академічної успішності. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка. 2017. 27 с.
35. Хижна О., Сакалюк О., Куцин Е. Арт-педагогіка і арт-терапія в соціальній реабілітації дітей. Київ : КНТ, 2023 р. 148 с.
36. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку / навчально-методичний посібник. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.
37. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Трикоз С. В. та ін. Особливості психолого-педагогічний супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю в системі корекційно-розвивального навчання спеціального загальноосвітнього закладу. Навчально-методичний посібник. За наук. ред. О. В. Чеботарьової, І. В. Гладченко. Київ : ІСП НАПН України, 2016. 148 с.
38. Чеботарьова О. В. Організація корекційно-розвивального простору в системі освіти дітей з інтелектуальними порушеннями. *Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів : практико зорієнтований посібник.* Дніпро : «Інновація», 2018. С. 77–81.